

వేదములు

విచారణ

యజుర్వేద భాష్యము-పంచమ అధ్యాయము

సదాశివ సమారంభాం

గురు దక్షిణామూర్తి

గురు వేదవ్యాస మహర్షి

గురు శుక మహర్షి

గురు నారద మహర్షి

గురు వాల్మీకి మహర్షి

గురు శ్రీకృష్ణ

శంకరాచార్య మధ్యమాం

గురు దత్తాత్రేయ

గురు బాబాజీ

గురు గౌతమ బుద్ధ

గురు ఆదిశంకరాచార్య

గురు రామానుజాచార్యులు

గురు జ్ఞానేశ్వర్

గురు రవిదాస్

గురు కబీర్ దాస్

గురు చైతన్య మహా ప్రభువు

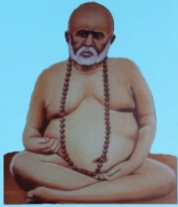

గురు నానక్

గురు రాఘవేంద్ర స్వామి

గురు వీరబ్రహ్మేంద్ర స్వామి

యోగి వేమన

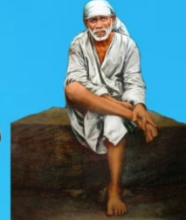
అస్మదాచార్య పర్యంతాం

గురు త్రైలింగ స్వామి

గురు లాహిరి మహాశయ

గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి

గురు వివేకానంద

గురు సాయి బాబా

గురు అరబిందో

గురు రమణ మహర్షి

గురు యోగానంద

గురు భక్తివేదాంత ప్రభుపాద

గురు మళయాళస్వామి

గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి

గురు చంద్రశేఖర పరమాచార్య

వందే గురుపరంపరాం..

ఈ గ్రంధపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 2990100071765

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

http://www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India: Inc

www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India

Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with CMU, IIIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres.

Home | Vision | Mission | Goals | Benefits | Content Selection | Current Status | People | Funding | Copyright Policy | FAQ | RFP

Books Journals Newspapers Palm-Leaves (Manuscripts)

Title: Ramayanam
Author:
Year: to
Subject: Any Subject
Language: Telugu
Scanning Centre: Any Centre
Clear | Search

Presentations and Report
Statistics Report
Status Report
Feedback | Suggestions | Problems | Missing links or Books

Click here for PDF collection
DLI MIRROR at IUCAA Data Center PUNE

DLI

For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind.

Click Here to know More about DLI New!

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
Rashtrapati Bhavan CMU-Books Sanskrit TTD,Tirupathi Kerala Sahitya Akademi	INSA	Times of India Indian Express The Hindu Deccan Herald Eenadu Vaartha	Tamil Heritage Foundation AnnaUniversity NEW!

Title Beginning with.

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

Author's Last Name

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

Year

1850-1900 | 1901-1910 | 1911-1920 | 1921-1930 | 1931-1940 | 1941-1950 | 1951-

Subject

Astrophysics | Biology | Chemistry | Education | Law | Mathematics | Mythology | Religion | For more subjects...

Language

Sanskrit | English | Bengali | Hindi | Kannada | Marathi | Tamil | Telugu | Urdu

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

"దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్ఠమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం" అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్న్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని ఝళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ, సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజా పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్ఛాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నిటి కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన 'ఇచ్ఛ' (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. "నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది" అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

ఓం

యజుర్వేద భాష్యము

(పంచమాధ్యాయము)

★

పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య

శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీ స్వామినా నిర్మితస్య

సంస్కృతార్యభాషభ్యాం సమన్వితస్య

వి. శ. ౧౯౪౮ సంవత్సరే

శ్రీమత్పరోపకారిణీ సభయా ప్రకాశితస్య

యజుర్వేద భాష్యస్య

ఆంధ్రానువాదః

★

ప్రకాశకులు :

అన్నే మాధవరావు,

ఆర్య గ్రంథాలయము,

ముదునూరు P. O. (కృష్ణా జిల్లా)

★

అనువాదకులు :

ఆచార్యాచార్యులు

★

1959 జనవరి,
శా. శ. ౧౮౮౦, విళంబి
దయానందాబ్దము ౧౩౪.
మకర సంక్రాంతి.

ప్రథమ ముద్రణము
౧౦౦౦ ప్రతులు.
వెల రు. 2.00

[*విషయ సూచిక]

—ఈ అధ్యాయమునందు—

[క్రమసంఖ్య]	[మంత్రములు]
౧. యజ్ఞానుష్ఠానము	౧
౨ యజ్ఞస్వరూప సంపాదనము	౨
౩ విద్వాంసునికి, పరమాత్మునికి ప్రార్థన	౩
౪. విద్య విద్వాంసు[విద్యుత్తు]ల వ్యాప్తి నిరూపణము	౪,౫,౬,౭,౮,౯
౫. అగ్న్యాది పదార్థములతో యజ్ఞ సిద్ధి	౮,౯
౬. సర్వవిద్యలకు నిమిత్తమైన వాణి యొక్క వ్యాఖ్యానము	౧౦,౧౧,౧౨
౭. అధ్యయనాధ్యాపనములు	౨౩
౮. యజ్ఞ వివరణము	౧౩
౯. యోగాభ్యాస లక్షణము	౧౪
౧౦. సృష్ట్యుత్పత్తి	౧౫
౧౧. ఈశ్వర సూర్యకర్మలను చెప్పుట; వివరించుట	౧౬
౧౨. ప్రాణాపానముల క్రియా నిరూపణము	౧౭
౧౩. సర్వ నియంత యగు పరమేశ్వర వ్యాప్తి నిరూపణ	౧౮,౧౯,౨౦,౨౧
౧౪. యజ్ఞానుష్ఠానము	౨౨
౧౫. సృష్టివలన ఉపకారము పొందుట	౨౩
౧౬. సూర్య సభాధ్యక్షుల గుణాభి కథనము	౨౪
౧౭. యజ్ఞానుష్ఠానమును గురించి శిక్షగఱపుట	౨౫
౧౮. సవితా సభాధ్యక్షుని కర్మల ఉపదేశము	
౧౯. యజ్ఞమువలన సిద్ధి	౨౬,౨౭,౨౮
౨౦. ఈశ్వర, సభాధ్యక్షుల వలన కార్యసిద్ధి	౨౯,౩౦
౨౧. ఈ యిరువురి స్వరూపకార్యముల వర్ణనము	౩౧,౩౨
౨౨. ఈశ్వర విద్వాంసుల ప్రవర్తనము వారిలక్షణములు •	౩౩,౩౪,౩౫
౨౩. [ఈశ్వరోపాసనము]	౩౬
౨౪. శూరవీరుల గుణ కథనము	౩౭
౨౫. ఈశ్వరుని, విద్వాంసుని, [విద్యుత్తు] గుణముల వర్ణన	౩౭
౨౬. [పరమైశ్వర్యప్రాప్తి]	౩౮
౨౭. [ఆకాశాది దృష్టాంతములచే విద్యుద్గుణ వర్ణన]	
౨౮. ఈశ్వరోపాసకుని గుణప్రకాశనము	
౨౯. సకల బంధనములనుండి విముక్తి	౩౯
౩౦. పరస్పర ప్రసంగము	౪౦
౩౧ దుష్టత్యాగముతోపాటు విద్వాంసుల సంగ[తి]కరణావశ్యకత	౪౧,౪౨
౩౨. [యజ్ఞసిద్ధికై మనుష్యులు విద్యాసంగ్రహణమొనర్చుట]	౪౩

[మున్నగు విషయములు] చెప్పబడినవి. కావున పంచమాధ్యాయమునందుల్లేఖించబడిన అర్థముల సంగతిని చతుర్థాధ్యాయపు అర్థములతో సంగత మొనర్చుకొనవలయును.

సూచన :- మొదటి మూడు సంపుటములందును "గ్ం" అని వాడితిమి. నాగరి లిపిలో నిది ꣳ, ꣴ. అని రెండు విధములుగా సూచించబడుచుండుటయే గాక, సంస్కృతమునకు చెప్పబడు ౬౩ అక్షరములలో నివియు ప్రత్యేకాక్షరములుగ లెక్కపెట్టబడినవి. వర్ణోచ్చారణ శిక్షయందు వీనిని అయోగవాహములని మహర్షి దయానందులు పేర్కొనియున్నారు. నాల్గవసంపుటమునుండి నాగరి లిపియందు వాడుచున్నటులనే ꣳ, ꣴ అను రూపద్వయమును వాడుచున్నాము.—ఆచార్యార్యులు.

* ఇది చివర ఉండవలసినది. పాఠకుల సౌకర్యార్థము ముందు సమకూర్చుచున్నాము. (అనువాదకులు)

ఓం

అథ పంచమాధ్యాయః ప్రారభ్యతే

ఇపుడు ౪ వ అధ్యాయము పూర్తియైన పిమ్మట ౫ వ అధ్యాయముయొక్క భాష్యము ప్రారంభించబడుచున్నది.

విశ్వాని దేవ సవిత ర్దురితాని పరాసువ యద్భద్రం తన్న ఆసువ॥

౧౬౬. అగ్నే స్తనూరిత్యస్య గోతమ ఋషిః, విష్ణు ర్దేవతా స్వరాడ్ బ్రాహ్మీ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః, స్వరః.

అథ, కిమర్థో, యజ్ఞోఽనుష్ఠాతవ్య ఇత్యుపదిశ్యతే.

ఏయే ప్రయోజనముల కొఱకు యజ్ఞానుష్ఠాన మొనర్చుట యోగ్యమో ఆయా విషయములీ మంత్రమందుపదేశించ బడుచున్నవి.

అగ్నే స్తనూరసి విష్ణవే త్వా. సోమస్య తనూరసి విష్ణవే త్వాఽతిథే రాతిథ్యమసి విష్ణవే త్వా శ్యేనాయ త్వా సోమభృతే విష్ణవే త్వాఽగ్నయే త్వా రాయస్పోషదే విష్ణవే త్వా॥ ॥౫.౧॥

అగ్నేః, తనూః, అసి, విష్ణవే, త్వా, సోమస్య, తనూః, అసి, విష్ణవే, త్వా, అతిథేః, ఆతిథ్యమ్, అసి, విష్ణవే, త్వా, శ్యేనాయ, త్వా, సోమ+భృత ఇతి సోమ భృతే, విష్ణవే, త్వా, అగ్నయే, త్వా, రాయస్పోషద+ఇతి రాయస్పోష+దే, విష్ణవే, త్వా॥

పదార్థః :— (అగ్నేః) విద్యుత్ప్రసిద్ధరూపస్య,(తనూః)శరీరవత్(అసి)భవతి, అత్ర(సర్వత్ర) వ్యత్యయః.(విష్ణవే)యజ్ఞానుష్ఠానాయ.(త్వా)తద్ధవిః, (సోమస్య) జగదుత్పన్నస్య పదార్థసమూహస్య రసస్య వా(తనూః)విస్తారకమ్,(అసి)భవతి (విష్ణవే) వ్యాపనశీలస్య వాయోశ్చ శుద్ధయే (త్వా) తాం సామగ్రీమ్(అతిథేః)అవిద్యమానతిథే ర్విదుషః(ఆతిథ్యమ్)యదతిథేర్భావః సత్కారాఖ్యం కర్మ వా (అపి)వర్తతే తత్(విష్ణవే) వ్యాప్తిశీలాయ విజ్ఞానప్రాప్తిలక్షణాయ వా యజ్ఞాయ(త్వా) తద్యజ్ఞసాధనమ్(శ్యేనాయ)శ్యేన వదితస్తతః సద్యో గమనాయ(త్వా)తద్గవనం కర్మ(సోమభృతే)యః సోమాన్ బిభర్తి తస్మై యజమానాయ(విష్ణవే)సర్వవిద్యాకర్మవ్యాపనస్వభావాయ (త్వా)తదుత్తమం సుఖమ్ (అగ్నయే)పావక వర్ధనాయ(త్వా)తదిన్ధనాదికం వస్తు(రాయస్పోషదే)యో రాయో విద్యాధనసమూహస్య పోషం పుష్టిం దదాతి తస్మై (విష్ణవే) సర్వసద్గుణవిద్యాకర్మవ్యాప్తయే (త్వా) త్వామేతాం క్రియామ్. అయం మంత్రః. శత. ౩. ౩. ౨.౮-౧౪. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:- హే మనుష్యా! యథాఽహం యద్ధవి రగ్నే స్తనూరసి భవతి త్వా తద్విష్ణవే స్వీకరోమి. యా సోమస్య సామగ్ర్యసి భవతి త్వా తాం విష్ణవ ఉపయుంజామి. యదతిథే రాతిథ్యమసి వర్తతే త్వా తద్విష్ణవే పరిగృహ్ణామి యచ్ఛ్యేనవచ్ఛీఘ్ర గమనాయ ప్రవర్తతే త్వా తదగ్న్యాదిషు ప్రక్షిపామి. యత్కర్మ విష్ణవే సోమభృతే వర్తతే త్వా తదాదదే. యదగ్నయే వరీవృత్యతే త్వా తత్స్వీకరోమి. యద్రాయస్పోషదే విష్ణవే సమర్థమస్తి, త్వా తత్సంగృహ్ణామి. తథైవైతత్సర్వం యూయమపి సేవధ్వమ్.

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. మనుష్యై రేతత్ఫలప్రాప్తయే త్రివిధో యజ్ఞో నిత్యమనుష్ఠేయ ఇతి.

పదార్థము :- ఓ మానవులారా! మీరందరు (అగ్నేః) విద్యుద్రూప ప్రసిద్ధాగ్నికి (తనూః) శరీరతుల్యముగా నే హవిస్సు(అసి)ఉన్నదో,(త్వా) దానిని నేనెటుల(విష్ణవే) యజ్ఞసిద్ధికై స్వీకరించుచున్నానో,

(సోమస్య) జగత్తునం దుత్పన్నమైన పదార్థ సమూహమునకు (తనూః) విస్తార పూర్వకమైన యే సామగ్రి (అసి) ఉన్నదో (త్వా)దానిని (విష్ణవే) [ఎటుల] వాయు శుద్ధికై ఉపయోగించుచున్నానో,

(అతిథేః)సంన్యాసి మొదలైన వారియొక్క(ఆతిథ్యమ్)ఏయాతిథ్యము లేక వారిని [అతిథులను] సేవించు నే కర్మ (అసి) ఉన్నదో (త్వా) దానిని నేను (విష్ణవే) విజ్ఞాన యజ్ఞమును పొందుటకై [ఎటుల] గ్రహించుచున్నానో(శ్యేనాయ)శ్యేనపక్షితో సమానముగా శీఘ్రగమనమునకై యెయ్యది(అసి) ఉన్నదో(త్వా)ఆ ద్రవ్యమును అగ్న్యాదులందు[నెటుల]ప్రక్షేప మొనర్చుచున్నానో,(విష్ణవే)సకల విద్యా కర్మ[వ్యాపనస్వభావ] యుక్తుడును,(సోమభృతే)సోమముల ధర్తయగు యజమానున కెయ్యది సుఖమై(అసి) ఉన్నదో (త్వా) దాని [నెటుల] గ్రహించుచున్నానో,

(అగ్నయే) అగ్నిని ప్రజ్వలింపజేయు కాష్ఠాదు లేవి యున్నవో (త్వా) వాని [నెటుల] స్వీకరించుచున్నానో,(రాయ స్పోషదే)ధనమును పుష్టి పఱచుటకును(విష్ణవే) ఉత్తమగుణకర్మ విద్యలను వ్యాప్తి పఱచుటకును సమర్థములగు పదార్థము లెవ్వియున్నవో (త్వా) వాని నెటుల సమకూర్చుచున్నానో,

అటులనే వీని నన్నిటిని మీరును సేవించు చుండుడు.		(౧౬౬)

భావార్థము:-ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకార మున్నది.పూర్వోక్త ఫలితముల పొందుటకై మనుష్యులు త్రివిధ యజ్ఞముల సతత మనుష్ఠించుట ఉచితము.

౧౬౭.అగ్నేర్జనిత్ర మిత్రస్య గోతమ ఋషిః, విష్ణు ర్యజ్ఞో దేవతా, పూర్వస్యార్షీ గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః. గాయత్రే త్యుత్తరస్యార్చీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః, స్వరః

పునః స యజ్ఞః కీదృశ ఇత్యుపదిశ్యతే.

మరల నా యజ్ఞ మెట్లున్నదను విషయ మీ మంత్రమందుపదేశించ బడుచున్నది.

అగ్నేర్జనిత్రమసి వృషణౌ స్థ ఉర్వశ్యస్యాయురసి పురూరవా అసి।
గాయత్రేణ త్వా ఛన్దసా మన్థామి త్రైష్టుభేన త్వా ఛన్దసా మన్థామి జాగతేన త్వా
ఛన్దసా మన్థామి॥ ॥౫.౨.॥

అగ్నేః జనిత్రమ్, అసి, వృషణౌ, స్థః, ఉర్వశీ, అసి, ఆయుః, అసి,
పురూరవాః, అసి, గాయత్రేణ, అసి, గాయత్రేణ, త్వా, ఛన్దసా, మన్థామి, త్రైష్టుభేన, త్వా, ఛన్దసా, మన్థామి, జాగతేన, త్వా, ఛన్దసా, మన్థామి.

పదార్థః :— (అగ్నేః)ఆగ్నేయాస్త్రాదేః సిద్ధికరస్య పావకస్య(జనిత్రమ్)జనకం హవిః(అసి) భవతి. అత్ర సర్వత్ర వ్యత్యయః(వృషణౌ)వర్షయితారౌ(స్థః)భవతః(ఉర్వశీ)యయోరూణి బహూని సుఖాన్యశ్నువతే సా యజ్ఞక్రియా ఉర్వశీతి పదనామసు పఠితమ్. నిఘం. ౫. ౫. ఉర్వీతి బహునామసు పఠితమ్. నిఘం. ౩. ౧. తస్మిన్నుపపదే అశూఙ్ ధాతోః సంపదాదిభ్యః క్విప్. తతః శార్ఙ్గరవాద్యన్తర్గతత్వాన్ జీన్(అసి)భవతి(ఆయుః)ఏతి జీవనం యేన తత్(అసి)వర్తతే(పురూరవాః) పురూణి బహూని శాస్త్రాణ్యుపదిశతి యేనాధ్యయనాధ్యాపనేన యజ్ఞేన సః పురూరవా ఇతి పదనామసు పఠితమ్. నిఘం.౫. ౪. పురూరవాః ఉ. ౪. ౨ ౩౯. అయమనేన పురూప పదాద్ రు ధాతోరసి ప్రత్యయాన్తేన నిపాతితః (అసి) భవతి (గాయత్రేణ) గాయత్రీ ప్రగాథోఽస్య తేన(త్వా)తమగ్నిమ్ (ఛన్దసా)ఛన్దన్త్యానన్దన్తి యేన తేన(మన్థామి)విలోడనాదిక్రియయా నిష్పాదయామి(త్రైష్టుభేన)త్రిష్టుప్ ప్రగాథోఽస్యతేన(త్వా)తం సోమాద్యోషధీసమూహమ్.(ఛన్దసా)సుఖకారకేణ(మన్థామి)(జాగృతేన) జగతీ ప్రగాథోఽస్య తేన(త్వా) తం సామగ్రీసమూహం శత్రుదుఃఖసమూహం వా (ఛన్దసా) సుఖ సంపాదకేన(మన్థామి)విలోడ్య నివారయామి. అయం. మంత్రః. శత.౩.౩.౨.౨౦-౨౩.వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:— హే మనుష్యా యథాఽహం యదగ్నేర్జనిత్రమసి భవతి,యౌ వృషణౌ స్థో భవతో, యా ఊర్వశ్యసి భవతి, యః పురూరవాః అసి భవతి, త్వా తం గాయత్రేణ ఛన్దసా మన్థామి. త్వా తం త్రైష్టుభేన ఛన్దసా మన్థామి. త్వా తం జాగతేన ఛన్దసా మన్థామి. తథైవ యూయమప్యే తత్సర్వ మనుష్ఠాయైతాని నిష్పాదయత.

భావార్థః:— అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. సర్వైర్మనుష్యైరేవం రీత్యోక్తేన యజ్ఞేన పరోపకారకరణం సంపాదనీయమ్.

పదార్థము :— ఓ మానవులారా! (అగ్నేః) ఆగ్నేయాస్త్రాదుల సిద్ధింపజేయు పావకుని (జనిత్రమ్) ఉత్పన్న మొనర్చు నే హవిస్సు (అసి) ఉన్నదో,(వృషణౌ)వర్షింప జేయు సూర్యపవనము లేవి(స్థః)ఉన్నవో,(ఊర్వశీ) ఏది అశేష సుఖముల లభింపజేయు క్రియయై (అసి) ఉన్నదో, (ఆయుః) ఏది జీవనమై (అసి) ఉన్నదో, (పురూరవాః) ఏ [యజ్ఞము] బహుశాస్త్రముల నుపదేశించుటకు కారణమై (అసి) ఉన్నదో, (త్వా) ఆ

యగ్నిని (గాయత్రేణ)గాయత్రితోన (ఛందసా)ఆనందకారకమగు స్వచ్ఛంద క్రియతోను నే నెటుల (మన్థామి)విలోడించు చున్నానో,(త్వా)ఆ సోమాద్యోషధి సమూహమును (త్రైష్టుభేన) త్రిష్టుప్పు (ఛందసా) ఛందస్సుతో, (మన్థామి) ఎటుల మథించుచున్నానో (త్వా) ఆ శత్రువులను, దుఃఖవితతిని(జాగతేన ఛందసా)జగతీ ఛందస్సుతో(మంథామి) తాడన మొనర్చి యెటుల నివారించుచున్నానో,అటులనే మీరును[సకలము]ఒనర్చుడు, [వీనిని సాధించుడు.]

భావార్థము :— ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకార మున్నది. ఈ విధి ననుసరించి ప్రతిపాదించబడిన, సేవించబడిన యజ్ఞముద్వారా ఇతర మానవులకు పరోప కార మొనర్చు చుండుట సకల మనుష్యులకు తగి యున్నది (౧౬౭)

౧౬౮. భవతన్న ఇత్యస్య గోతమ ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, ఆర్షీ పంక్తి శ్ఛన్దః, పంచమః స్వరః.

యజమాన యజ్ఞ సంపాదకౌ కీదృశౌ భవేతా మిత్యుపదిశ్యతే.

యజమానుడు యజ్ఞమును సాధించు విద్వాంసుడెట్లుండవలయునను విషయ మీ మంత్రమందుపదేశించబడెను.

భవతన్నః సమనసౌ సచేతసా వరేపసౌ మా యజ్ఞꣳ హిꣳసిష్టం మా యజ్ఞపతిం జాతవేదసౌ శివౌ భవత మద్య నః॥ ॥౫.౩॥

భవతమ్, నః, సమనసావితి స+మనసౌ, సచేతసావితి స+చేతసౌ, అరేపసా విత్యరేపసౌ, మా, యజ్ఞమ్, హిꣳసిష్టమ్, మా, యజ్ఞపతిమితి యజ్ఞ+పతిమ్, జాతవేదసావితి జాత+వేదసౌ, శివౌ, భవతమ్, అద్య, నః.

పదార్థః :- (భవతమ్)స్యాతామ్(నః)అస్మభ్యమ్(సమనసౌ)సమానం మనో విజ్ఞానం యయో స్తౌ(సచేతసౌ)సమానం చేతసం జ్ఞానం సంజ్ఞాపనం యయో స్తౌ (అరేపసౌ) అవిద్యమానం రేపో వ్యక్తం ప్రాకృతం వచనం యయోరధ్యేత్రధ్యాపకయో స్తౌ(మా)నిషేధార్థే(యజ్ఞమ్)అధ్యయనాధ్యాపనాఖ్యం కర్మ(హింసిష్టమ్) హింస్యాతామ్(మా)నిషేధార్థే(యజ్ఞపతిమ్) ఏతద్యజ్ఞ పాలయితారమ్. (జాతవేదసౌ)జాతం వేదో విద్యా యయో స్తౌ(శివౌ)మంగల కారిణౌ(భవతమ్) భవేతమ్ (అద్య) అస్మిన్ దినే(నః)అస్మభ్యమ్. అయం మంత్రః. శత. ౩. ౩. ౨. ౨౪. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :— యావరేపసౌ సమనసౌ సచేతసౌ జాతవేదసౌ వధ్యేత్రధ్యాపకౌ నోఽస్మభ్యముపదేష్టారౌ భవతం స్యాతాం తౌ యజ్ఞం యజ్ఞపతిం చ మా హింసిష్టం మా హింస్యాతామ్-ఏతావద్య నోఽస్మభ్యమ్ శివౌ మంగలకారిణౌ భవతం స్యాతామ్.

భావార్థః :— మనుష్యై ర్నైవ కదాచిత్ విద్యాప్రచారాయాధ్యయన మధ్యాపనంచ త్యక్తవ్యం మంగలాచరణం చాస్య సర్వోత్కృష్టత్వాత్.

పదార్థము ,— (అరేపసౌ) ప్రాకృత మనుష్యులు వాడు భాషావచనములచే రహితులును[ప్రాకృత వచనములను ప్రయోగించని అధ్యేత, అధ్యాపకులు](సమనసౌ) తుల్య విజ్ఞాన యుక్తులున(సచేతసౌ) తుల్య జ్ఞాన సంజ్ఞాపన యుక్తులును(జాతవేదసౌ) వేదములను, ఉపవేదములను సాధించి చదువువారును చదివించువారునునగు నే విద్వాంసులు(నః)మాకుపదేశించువారు(భవతమ్)అగుదురో! వారిరువురు (యజ్ఞమ్) అధ్యయన, అధ్యాపనరూప యజ్ఞమును(యజ్ఞపతిమ్) విద్యాప్రదమగు యజ్ఞమును పాలించు యజమానుని(మా హింసిష్టమ్) పీడించకుందురుగాక! అట్టి వీరిరువురు (అద్య)నేడు(నః)మాకు (శివౌ)మంగళప్రదులు (భవతమ్) అగుదురుగాక!

భావార్థము :— మానవులు విద్యాప్రచారమునకై అధ్యయనాధ్యాపనములను మంగళాచరణమును[ఎన్నటికి]త్యజించకూడదు. ఏలయన:— ఇదియే సర్వోత్తమకర్మయై యున్నది. (౧౬౮)

---

౧౬౯. అగ్నావగ్ని రిత్యస్య గోతమ ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, ఆర్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః. ధైవతః స్వరః. అత్ర మహీధరేణ విరాడిత్యశుద్ధం వ్యాఖ్యాతమ్.

విద్యుద్విద్వదగ్నిః కీదృశా విత్యుపదిశ్యతే.

విద్యుత్తు విద్వాంసుడు, అగ్ని యెట్లున్నదను విషయ మీ మంత్రమందుపదేశించెను.

అగ్నావగ్నిశ్చరతి ప్రవిష్టఽఋషీణాం పుత్రో అభిశస్తి పావా। స నః స్యోనః సుయజా యజేహ దేవేభ్యో హవ్యం సదమప్రయుచ్ఛన్ స్వాహా.॥౫.౪॥

అగ్నౌ, అగ్నిః, చరతి, ప్రవిష్ట+ఇతి ప్ర+విష్టః, ఋషీణామ్, పుత్రః। అభిశస్తిపావేత్యభిశస్తి+పావా, సః, నః, స్యోనః, సుయజేతి సు+యజా, యజ ఇహ, దేవేభ్యః, హవ్యమ్, సదమ్, అప్రయుచ్ఛన్నిత్య ప్ర+యుచ్ఛన్, స్వాహా.

పదార్థః :— (అగ్నౌ)విద్యుతి(అగ్నిః) విద్వాన్మనుష్యః (చరతి) గచ్ఛతి (ప్రవిష్టః) ప్రవేశం కుర్వాణః సన్.(ఋషీణామ్) వేదార్థవిదామ్(పుత్రః)సుశిక్షితోఽధ్యాపితః(అభిశస్తిపావా)యోఽభిశస్తే రాభిముఖ్యా ద్ధింసమానా త్పాతి రక్షతి(సః)విద్వాన్ (నః)అస్మభ్యమ్ (స్యోనః) సుఖకారీ (సుయజా) సుష్ఠు యజన్తి యస్మిన్ యజ్ఞే తేన(యజ)సంగమయతు (ఇహ) జగతి(దేవేభ్యః) విద్వద్భ్యో దివ్యగుణేభ్యో వా(హవ్యమ్)దాతుం గ్రహీతుం యోగ్యం పదార్థమ్ (సదమ్)సద్యతే విజ్ఞాయతే ప్రాప్యతే యస్తమ్ (అప్రయుచ్ఛన్) అప్రవివాసయన్ (స్వాహా) సుహుతం హవి రన్నమ్. అయం మంత్రః శత, ౩. ౩. ౨. ౨౫. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :— యోఽభిశస్తిపావాఽగ్నౌ ప్రవిష్ట ఋషీణాం పుత్రః స్యోనః సుయజా అగ్ని ర్విద్వానప్రయుచ్ఛంశ్చరతి యోఽస్మభ్య మిహ దేవేభ్యో హవ్యం సదం స్వాహా సుహుతం హవి రన్నాదికం ప్రయచ్ఛతి ప్రాపయతి తం వయం సంగచ్ఛేమహి.

భావార్థః :—మనుష్యై రిహ యోఽగ్నిః కిల కార్యకారణ భేదేన ద్విధాఽస్తి తత్ర కార్యరూపేణ సూర్యాదావగ్నౌ కారణరూపా విద్యుత్ సర్వభూతద్రవ్యేషు ప్రవిష్టా సతీ వర్తతే తస్యాం చ విజ్ఞానేన ప్రవిశ్యైతే సమ్యక్ సంప్రయోజ్య కార్యోపయోగః కర్తవ్యః.

పదార్థము :— (అభిశస్తిపావా) హింసించువారలను [ండి] సకల విధముల [రక్షించువాడు] ను (అగ్నౌ)విద్యుదగ్ని విద్యలయందు(ప్రవిష్టః)ప్రవేశముగలవాడును, ప్రవేశింపజేయు వాడును, (ఋషీణాం) వేదాది శాస్త్రముల శబ్దార్థ సంబంధములను సరిగా తెలియజేయు వారివద్ద చదువుటచే (పుత్రః) [ఋషులకు] పుత్రుడైన వాడును, (స్యోనః)సకల విధముల సుఖకారియు(సుయజా)విద్యలను చక్కగా[యజ్ఞముద్వారా] ప్రత్యక్ష సంగతమొనర్చు వాడును, (అగ్నిః) ప్రకాశాత్మయు, (అప్రయుచ్ఛన్) ప్రమాద రహితుడును నై యే యధ్యాపక విద్వాంసుడు (చరతి)చరించుచున్నాడో, ఎవడు(నః) మాకు(ఇహ)ఈలోకమునందు(దేవేభ్యః)విద్వాంసుల ద్వారా లేక దివ్యగుణములద్వారా (హవ్యమ్) ఇచ్చి పుచ్చుకొనదగు పదార్థమును (సదమ్) జ్ఞానమును మఱియు (స్వాహా) హవన మొనర్చదగు నుత్తమములైన అన్నాదులను ప్రాప్తింప జేయుచున్నాడో, (సః) అట్టి నీవు (యజ)సర్వవిద్యలను లభింపజేయుము.

భావార్థము:— ఏ యగ్ని కార్యకారణ భేదములలో కార్యరూపమున సూర్యుడు మొదలైన వానియందును, కారణరూపమున విద్యుదగ్నియై మూర్తిమంతములగు సకల ద్రవ్యములందును ద్విధావిభక్తమై ప్రవేశించి యున్నదో దాని నీలోకమున [విజ్ఞాన] విద్యచే సంప్రయోగ మొనర్చి కార్యములం దుపయోగించుట మనుష్యుల కర్తవ్యమై యున్నది. (౧౬౯)

———

౧౭౦. ఆపతయే త్వేత్యస్య గోతమ ఋషిః, విద్యుద్దేవతా, పూర్వస్యార్ష్యుష్ణిక్ ఛన్దః. ఋషభః, స్వరః, అనాధృష్టమిత్యగ్రస్య భురిగార్షీ పంక్తి శ్ఛన్దః, పఞ్చమః, స్వరః

మనుష్యైః కిమర్థః పరమాత్మా ప్రార్థనీయః సా విద్యుచ్చ స్వీకార్యే త్యుపదిశ్యతే.

మానవు లే ప్రయోజనమునకై పరమాత్మను ప్రార్థించవలయునో, విద్యుత్తును స్వీకరించవలయునో యీ మంత్రమందుపదేశించబడుచున్నవి.

ఆపతయే త్వా పరిపతయే గృహ్ణామి తనూనప్త్రే శాక్వరాయ శక్వనఽ ఓజిష్ఠాయ అనాధృష్టమస్యనాధృష్యం దేవానామోజో నభిశస్త్యభిశస్తి పాఽఅనభిశస్తేన్యమంజసా సత్యముపగేషఀ స్వితే మా ధాః॥ ॥౫.౫॥

ఆపతయ+ఇత్యాపతయే, త్వా, పరిపతయ+ఇతి, పరి+పతయే, గృహ్ణామి,

తనూ నప్త్రే+ఇతి తనూనప్త్రే, శాక్వరాయ, శక్వనే, ఓజిష్ఠాయ, అనాధృష్టమ్,

అసి, అనాధృష్యమ్, దేవానామ్, ఓజః, అనభిశస్తీత్యనభి+శస్తి, అభిశస్తిపా +

ఇత్యభిశస్తి+పాః, అనభిశస్తేన్య మిత్యనభి+శస్తేన్యమ్, అంజసా,సత్యమ్, ఉప

గేషమ్, స్వితే+ఇతి సు+ఇతే, మా, ధాః.

పదార్థః :— (ఆపతయే)సమన్తాత్పతిః పాలకో యస్మింస్తస్మై(త్వా)పరమేశ్వరం విద్యుతం వా (పరిపతయే) పరితః సర్వతః పతయో యస్మింస్తస్మై (గృహ్ణామి) స్వీకరోమి (తనూనప్త్రే) తనూ దేహాన్ నయంతి ప్రాప్నువంతి యేన తస్మై (శాక్వరాయ) శక్తిజననాయ(శక్వనే)శక్తిమద్వీర సైన్యప్రాప్తయే (ఓజిష్ఠాయ) అతిశయేనౌజో విద్యతే యస్మిన్విద్యావ్యవహారే తస్మై (అనాధృష్టమ్) యన్న ధృష్యతే తేజస్తమ్. (అసి) అస్తి. (అనాధృష్యమ్) న కేనాఽపి ధర్షితుం యోగ్యమ్ (దేవానామ్) విదుషాం పృథివ్యాదీనాం మధ్యే వా (ఓజః) పరాక్రమకారి (అనభిశస్తి) యన్నాభిశస్యతేఽభి హింస్యతే తత్.(అభిశస్తిపాః)యోఽభిశస్తేర్హింసనాత్పాతి రక్షతి. (అనభిశస్తేన్యమ్)యదనభిశస్తేఽవిద్యమానహింసనే నయతి తత్ (అంజసా) వ్యక్తేన శత్రూణాం మ్లేచ్ఛనేన కాంత్యా జ్ఞాపనేన వా (సత్యమ్) యథార్థమ్(ఉప)సమీప్యే. (గేషమ్) ప్రాప్నుయామ్.(స్వితే) సుష్ఠు ఇయతే ప్రాప్యతే యేన వ్యవహారేణ తస్మిన్. ఇదం పదమవైయాకరణేన మహీధరేణ లేట్ లకారస్య రూపమిత్యశుద్ధం వ్యాఖ్యాతమ్(మా)మామ్. (ధేహి) దధాతి వా. అత్ర లడర్థే లుఙ డభావశ్చ. అయం మంత్రః. శత. ౩. ౩. ౩. ౧౦-౧౪. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:— అహం హే జగదీశ్వర! యతస్త్వమభిశస్తిపా అసి, తస్మాత్త్వా త్వా మాపతయే పరిపతయే శాక్వరాయ శక్వన ఓజిష్ఠాయ తనూ నప్త్రే గృహ్ణామి త్వం కృపయా మా మాం యద్దేవానాం విదుషాం వాఽనాధృష్ట మనాధృష్య మనభిశస్త్యనభిశస్తేన్య మోజః సత్యమస్తి, తత్ పరిగ్రాహయ, స్వితే ధా యతోఽఞ్జసా సత్యముపగేషం ప్రాప్నుయామిత్యేకః.

అహం యదనాధృష్టమనాధృష్య మనభిశస్త్యభిశస్తేన్యం దేవానాం సత్యమోజో వైద్యుతం తేజోరూపాఽభిశస్తిపా విద్యుత్ యా మా మాం స్వితే ధా దధాతి త్వా యామోజిష్ఠాయా పతయే పరిపతయే తనూనప్త్రే శాక్వరాయ శక్వనే గృహ్ణామి యతస్తత్సత్యరూపం కారణముపగేషం విజానీయామితి ద్వితీయః.

భావార్థః :— అత్ర శ్లేషాలంకారః. న హి మనుష్యాణాం పరమాత్మవిజ్ఞానేన వినా సత్యం సుఖం న విద్యుదాది విద్యాక్రియాకౌశలై ర్వినా సర్వం సంసారికం సుఖం చ భవితు మర్హతి తస్మా దేతత్సర్వం ప్రయత్నేన కర్తవ్యమితి.

పదార్థము :- ఓ పరమాత్మా ! నీవు హింసాయుక్త కర్మలనుండి దూరముగా నుండువాడవు, ఉంచువాడవు కావున నేను (త్వా) నిన్ను (ఆపతయే) సకల విధముల

స్వామి నగుటకును,(పరిపతయే)సర్వతో రక్షణార్థమునకును,(శాక్వరాయ)సర్వసామర్థ్య ముల ప్రాప్తికొఱకును (శక్వనే) శూరులను, వీరులను కలిగియున్న [శక్తివంత మగు] సైన్యమును పొందుటకును, (ఓజిష్ఠాయ) సర్వోత్కృష్టమగు ఓజస్సుగల విద్యాప్రాప్తి కొఱకును,మఱియు(తనూనప్త్రే)ఉత్తమ శరీరములు లభించు విధికొఱకును,(గృహ్ణామి) గ్రహించుచున్నాను. నీవు దయ యుంచి (దేవానామ్) విద్వాంసుల యొక్క (అనాధృష్టమ్) ఎవరిచేతను తిరస్కరించ బడనిదియు,(అనాధృష్యమ్)ఎవరిచే అవమానించబడ తగనిదియు,(అనభిశస్తి)ఎవరిచేతను హింసించతగనిదియు,(అభిశస్తేన్యమ్)అహింసారూప ధర్మమును ప్రాప్తింపజేయునదియు,(సత్యమ్)అవినాశియునగు(ఓజః)ప తేజస్సు ఉన్నదో దానిని గ్రహణమొనరింపజేసి, (స్వితే) సర్వసుఖములు చక్కగా లభించు వ్యవహారము లందు(మా)నన్ను(ధాః)స్థితపఱచుము. దానివలన(సత్యమ్) సత్యవ్యవహారములను (ఉవగేషమ్) గుర్తెఱిగి చేయగలుగుదును గాక! [ఒక అర్థము.]

(అనాధృష్టమ్) తొలగించఁబడజాలనిదియు, (అనాధృష్యమ్) ఎవరిచేతను నశింప జేయ తగనిదియు, (అనభిశస్తి) హింసించతగనిదియు, (అనభిశస్తేన్యమ్) హింసారహిత మగు ధర్మమును లభింపజేయునదియు, (దేవానామ్) విద్వాంసుల మధ్యను లేక పృథివ్యాదులమధ్య (సత్యమ్) కారణరూపముగా నిత్యమును(ఓజః) పరాక్రమస్వరూపమును నగు(అభిశస్తిపాః)హింసనుండి రక్షించుటకు నిమిత్తమగు నే విద్యుత్తు(అసి)ఉన్నదో,ఏది (మా)నన్ను(స్వితే)ప్రాప్తయోగ్యమగు నుత్తమ వ్యవహారమునందు(ధాః) ధారణమొనర్చుచున్నదో(త్వా)అట్టిదానిని నేను(అంజసా)సహజముగా (ఓజిష్ఠాయ) అత్యంతతేజస్వి [నగుటకై](ఆపతయే)చక్కగా పాలించగల వ్యవహారప్రాప్తికై(పరిపతయే) సకలవిధముల పాలించువారు స్థితమైయున్న క్రియకై(తనూనప్త్రే)ఉత్తమశరీరములు లభించగల క్రియకై (శాక్వరాయ) శక్తిని ఉత్పన్నమొనర్చుటకై(శక్వనే)శక్తివంతమగు వీరసైన్యమును పొందుటకై(గృహ్ణామి)గ్రహించుచున్నాను. ఇటుల సత్యమును, కారణరూపములునునగు నా పదార్థములను(ఉపగేషమ్)ఎఱుగగలుగుదును గాక! [రెండవ అర్థము]

భావార్థము:- [ఇందు శ్లేషాలంకారమున్నది.] మానవులకు పరమేశ్వరుని విజ్ఞానము లేనిదే సత్యసుఖము లభించజాలదు. అటులనే విద్యుదాది విద్యాక్రియా కౌశలత్వము లేనిదే సకల సాంసారిక సుఖములు లభించనేరవు. కావున నిక్కార్యమును పురుషార్థముతో సాధించ వలయును. [౧౨౦]

---

౧౨౧. అగ్నే వ్రతపా ఇత్యస్య గోతమ ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, విరాడ్బ్రాహ్మీ పంక్తి శ్ఛన్దః, పంచమః, స్వరః.

పునస్తే కీదృశా విత్యుపదిశ్యతే.

మరల నా పరమాత్మ, విద్యుత్తు యెటువంటివారను విషయ

మీ మంత్రమందుపదేశించ బడుచున్నది.

అగ్నే వ్రతపాస్త్వే వ్రతపా యా తవ తనూరియꣳ సా మయి యో మమ తనూరేషా సా త్వయి। సహ నౌ వ్రతపతే వ్రతాన్యను మే దీక్షన్ దీక్షాపతి ర్మన్య తామను తప స్తపస్పతిః॥ ॥౫.౬॥

అగ్నే వ్రతపా+ఇతి వ్రత+పాః, త్వే+ఇతి త్వే, వ్రతపా+ఇతి వ్రత + పాః, యా, తవ,తనూః, ఇయమ్, సా, మయి యో+ఇతి యో, మమ, తనూః, ఏషా, త్వయి, సహ, నౌ, వ్రతపత+ఇతి వ్రత+పతే, వ్రతాని, అను, మే,దీక్షామ్, దీక్షాపతి రితి దీక్షా+పతిః, మన్యతామ్, అను, తపః, తపస్పతిరితి తప+పతిః.

పదార్థః :-(అగ్నే)విజ్ఞానస్వరూప పరబ్రహ్మన్! విద్యుద్వా(వ్రతపాః)వ్రతాని సత్యభాషణా దీని పాతి యస్మాద్యయా వా.(త్వే)త్వయి తస్యాం వా. (వ్రతపాః) వ్రతాని సుశీలాదీని పాతి యేన యయా వా.(యా)వక్ష్యమాణా.(తవ)భవత స్తస్యా వా. (తనూ) వి స్తృతా వ్యా ప్తిః(ఇయమ్)ప్రత్యక్షా (సా) ప్రతిపాదిత పూర్వా మయి మమ మధ్యే (యో) యా అత్ర మహీధరేణ యా ఇత్యశుద్ధం వ్యాఖ్యాతమ్(మమ)(తనూః)వి స్తృతం శరీరం(ఏషా)ప్రత్యక్షా (సా)ఉ క్తపూర్వా(త్వయి) జగదీశ్వరే తస్యాం వా.(సహ)పరస్పరమ్.(నౌ)అవామావయో ర్వా (వ్రతపతే) వ్రతానాం వేదాదివిద్యానాం పాల యితః పాలననిమిత్తా వా (వ్రతాని)బ్రహ్మచర్యాదీని.(అను)పశ్చాదర్థే(మే)మమ. (దీక్షామ్) వ్రతాదే శమ్(దీక్షాపతిః)వ్రతాదేశానా ముపదేశపాలకః రక్షణనిమిత్తా వా. (మన్యతామ్) స్వీకరోతు, స్వీకార యతి వా. (అను) అనుకూల్యే (తపః) జితేన్ద్రియత్వాది పురస్సృతం ధర్మానుష్ఠానమ్. (తపస్పతిః) తపసః పాలయితా, అయం. మంత్రః. శత. ౩. ౩. ౪. ౯. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :— హే (అగ్నే)పరమాత్మన్!(వ్రతపతే) సత్యధర్మాచరణాది నియమపాలన కార యిత ర్వా విద్యున్నిమిత్తం వా యో భవాన్ సా వాఽస్తి. త్వే త్వయి తస్యాం వాఽహం వ్రతపా అస్మి. యేయం తవ తస్యా వా తనూర స్తి సా మయి వర్తతే, యో యైషా మమ తనూర స్తి సా త్వయి తస్యాం వా వర్తతే, యాని తవాస్యా వాస్యా వా వ్రతాని తాని మయి సన్తు.యాని చ మమోత్త మాని వ్రతాని సన్తి తాని త్వయి తస్యాం వా వర్తన్తామ్, యో భవానియం వా తపస్పతి రస్తి. స సా వా మే మహ్యం తపోఽను మన్యతామను జ్ఞాపయతు జ్ఞాపయతి వా, యో భవానియం వా దీక్షా పతిః స సా మే మహ్యం దీక్షా మనుమన్యతా మనుజ్ఞాపయ త్వనుజ్ఞాపయతి వైవం హే అధ్యాపక! త్వమహం వైతౌ విదిత్వా పరస్పరం ధార్మికౌ విద్వాంసౌ భవేవ, యతో నావావయో ర్విద్యావృద్ధిః సతతం భవేత్.

భావార్థః :— అత్ర శ్లేషాలంకారః. మనుష్యైః పరస్పరం ప్రేమ్ణోపకారబుద్ధ్యా పరమేశ్వరే విద్యుతి వా స్వస్యాన్యేషాం చ పురుషార్థేన వ్యాప్యవ్యాపకసంబంధ విద్యాం జ్ఞాత్వా ధర్మానుష్ఠానే సతతం ప్రవ ర్తితవ్యమ్.

పదార్థము:-(అగ్నే వ్రతపతే) ఓ జగదీశ్వరా ! నీవును విద్యుత్తును సత్యధర్మాద నియమములను(వ్రతపాః)పాలించువారలు కావున(త్వే) అట్టి నీయందును, విద్యుత్తువిష

ర్యయుక్తుడను నగు నాకొఱకు(ఆప్యాయతామ్)అభివృద్ధి కలిగించుదువుగాక! అభివృద్ధి పఱచుచున్నది.(ఆప్యాయస్వ)వృద్ధియుక్తముగ నొనర్చుము. వర్ధింపజేయుచున్నది అట్టి నీవు, విద్యుత్తు పదార్థములయొక్క సరియైన ప్రయోజనముల ప్రాప్తిని (సన్న్యా) లభింపజేయు (మేధాయ)ప్రజ్ఞతో (అస్మాన్సఖీన్) సర్వమిత్రులమగు మమ్ము (ఆప్యాయస్వ) వర్ధింపజేయుము. వృద్ధిపఱచుగాక! దానివలన (స్వస్తి) సుఖము సదావృద్ధి పొందుచు నుండునుగాక!(సోమ)పదార్థవిద్యను నెఱుగు నో ఈశ్వరా!లేక విద్వాంసుడా! మీశిజాయుక్తుడనై లేక విద్యుద్విద్యాయుక్తుడనై నేను(సుత్యామ్)ఉత్తమ [గుణముల] నుత్పన్నమొనరించు క్రియయందు కుశలుడనై (ఇషే) సిద్ధియొక్క అభిలాషకై, లేక (భగాయ)అన్నాద్యైశ్వర్యమునకై(పష్టాః)అభీష్టసుఖముల లభింపజేయు(రాయః) ధన సమూహముల(అశీయ)పొందుదునుగాక! మఱియు (ఋతువాదిభ్యః) సత్యవాదులైన విద్వాంసులకీధనమిచ్చి సత్యవిద్యను, మఱియు (ద్యావాపృథివీభ్యామ్) ప్రకాశమునుండియు భూమినుండియు (ఋతమ్) అన్నమును పొందుదునుగాక!

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు శ్లేషాలంకారమున్నది. పరమేశ్వరుని నుపాసించియు, విద్వాంసుల సేవించియు, విద్యుద్విద్యను ప్రచారమొనరించియు, శరీరమును ఆత్మను బలపరచు నోషధులను, సకలైశ్వర్యములను సంగ్రహమొనర్చి చికిత్సాశాస్త్రను సారము సకలానందములను మనుష్యులనుభవించవలయును. [౧౭౨]

౧౭౩. యా త ఇత్యస్య గోతమ ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, పూర్వస్య విరాడార్షీ బృహతీ ఛన్దః, యా త ఇతి ద్వితీయస్య నిచృదార్షీ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.

పునః సా విద్యుత్ కీదృశీత్యుపదిశ్యతే.

మరల నా విద్యుత్తు యెట్లున్నదను విషయ మీ మంత్ర మందుపదేశించబడుచున్నది.

యా తేఽ అగ్నేఽయఃశయా తనూర్వర్షిష్ఠా గహ్వరేష్ఠా। ఉగ్రం వచోఽ అపావధీత్త్వేషం వచోఽఅపావధీత్స్వాహా। యా తేఽగ్నే రజఃశయా తనూ ర్వర్షిష్ఠా గహ్వరేష్ఠా। ఉగ్రం వచోఽ అపావధీత్త్వేషం వచోఽ అపావధీత్స్వాహా। యా తేఽఅగ్నే హరిశయా తనూ ర్వర్షిష్ఠా గహ్వరేష్ఠా ఉగ్రం వచోఽఅపావధీత్త్వేషం వచోఽఅపావధీత్స్వాహా॥ ॥౫.౮॥

యా,అగ్నే, తే, అయఃశయేత్యయః+శయా, తనూః, వర్షిష్ఠా, గహ్వరేష్ఠా గహ్వరేష్ఠేతి గహ్వరే+స్థా, ఉగ్రమ్, వచః, అప, అవధీత్, త్వేషమ్, వచః, అప,

అవ+ధీత్, స్వాహా, యా, తే, అగ్నే, రజః శయేతి రజః+శయా, తనూః. వర్షిష్ఠా, గహ్వరేష్ఠా, గహ్వరేష్ఠేతి గహ్వరే+ష్ఠా, ఉగ్రమ్, వచః, అప, అవధీత్, త్వేషమ్, వచః, అప, అవధీత్, స్వాహా. [మూలమునందింతయే యున్నది–అనువాదకులు]

పదార్థః :–(యా)వక్ష్యమాణా.(తే)అస్యాః(అగ్నే)విద్యుతః(అయఃశయా) యాఽయస్సుసువర్ణాదిషు శేతే సా. అయ ఇతి హిరణ్యనామసు పఠితమ్. నిఘం ౧.౨ (తనూః)వ్యాప్తం విస్తృతం శరీరమ్.(వర్షిష్ఠా)అతిశయేన వృద్ధా(గహ్వరేష్ఠా)గహ్వరే గహనే గభీర అభ్యన్తరే తిష్ఠతీతి.(ఉగ్రమ్) క్రూరం భయఙ్కరమ్(వచః)వచనమ్ (అప) వ్యపేత్యేతస్య ప్రాతిలోమ్యమ్.నిరు.౧.౩.(అవధీత్.) హన్తి.అత్ర సర్వత్ర లడర్థే లుఙ్ (త్వేషమ్)ప్రదీప్తమ్(వచః)పరిభాషణమ్.(అప)పృథక్కరణే(అవధీత్)హన్తి.(స్వాహా)సుహుతం హవి రన్నమ్.(యా)(తే)(అగ్నే)(రజఃశయా)యా రజఃసు సూర్యాదిలోకేషు శేతే సా(తనూః)వ్యాప్తిః(వర్షిష్ఠా)(గహ్వరేష్ఠా)(ఉగ్రమ్)దుఃసహమ్.(వచః)పరిభాషణమ్ (అప)పృథక్కరణే.(అవధీత్)(త్వేషమ్)ప్రకాశితమ్.(వచః)వచనమ్.(అప) పృథక్కరణే. (అవధీత్) హన్తి (స్వాహా) సుహుతాం వాచమ్. అయం మన్త్రః. శత. ౩.౩.౫.౨౩-౨౫. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :– హే మనుష్యా యూయం యా తేఽగ్నేఽస్యా విద్యుతో వర్షిష్ఠా గహ్వరేష్ఠా తనూరుగ్రం వచోఽపావధీదపహన్తి త్వేషం వచః స్వాహా సుహుతం హవి రన్నం చాపావధీత్, యా తేఽగ్నేఽస్యా విద్యుతో వర్షిష్ఠా గహ్వరేష్ఠా రజఃశయా తనూ రుగ్రం వచోఽపావధీత్వేషం వచః స్వాహా సుహుతాం వాచం చాపావధీద్ధన్తి తాం సమ్యగ్ విదిత్వోపకురుత.

భావార్థః:– మనుష్యై ర్విద్యుతో యా వ్యాప్తి ర్మూర్తా మూర్తద్రవ్యస్థా వర్తతే తాం యుక్త్యా సమ్యగ్ విదిత్వోప సం ప్రయోజ్య సర్వాణి దుఃఖా న్యపహన్తవ్యాని.

పదార్థము :- ఓ మానవులారా! మీరు(తే)ఈ(అగ్నే)విద్యుదగ్ని యొక్క (అయః శయా)సువర్ణాదులందు నిద్రించుచున్నదియు(వర్షిష్ఠా)అతివిశాలమైనదియు(గహ్వరేష్ఠా) అభ్యంతరమున నుండునదియునగు(యా తనూః)ఏ శరీరము(ఉగ్రం వచః)కటువచనమును (అపావధీత్)నష్టమొనర్చుచున్నదో, మఱియు (త్వేషమ్) ప్రదీప్తమగు (వచః) శబ్దమును లేక (స్వాహా) ఉత్తమరీతితో హవనమొనర్చబడిన అన్నమును (అపావధీత్) దూరమొనర్చుచున్నదో.

మఱియు(తే అగ్నే)ఈ విద్యుద్రూపాగ్ని యొక్క (వర్షిష్ఠా)అత్యంత విస్తీర్ణమును (గహ్వరేష్ఠా) అభ్యంతరమునందుండునదియు(రజఃశయా)లోకములందు నిద్రించునదియునైన (తనూః) ఏ తనువు (ఉగ్రమ్ వచః) క్రూరకథనమును (అపావధీత్) నష్టమొనర్చుచున్నదో(త్వేషమ్ వచః)ప్రదీప్తవచనమును(స్వాహా)ఉత్తమవాణిని (అపావధీత్) నాశనమొనర్చుచున్నదో దానిని నెఱిగి దానితో పని తీసుకొనవలయును.

భావార్థము :- సకల స్థూలసూక్ష్మ పదార్థములందున్న విద్యుద్వ్యాప్తిని బాగుగా తెలిసికొని, ఉపయోగించి సకల దుఃఖములను నాశనమొనరించుట మానవుల కర్తవ్యము. [౧౭౩]

౧౨౮. తప్తాయనీత్యస్య గోతమ ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, ప్రథమస్య భురిగార్షీ గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః, విదేదగ్ని రిత్యస్య భురిగ్బ్రాహ్మీ బృహతీ ఛందః, మధ్యమః స్వరః, నామ్నే హీత్యస్య నిచృద్బ్రాహ్మీ జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః, అనుత్వేత్యస్య యాజుష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

అథ కిమర్థోఽగ్న్యాదినా యజ్ఞోఽనుష్ఠాతవ్య ఇత్యుపదిశ్యతే.

అగ్న్యాదులచే యజ్ఞానుష్ఠాన మెందుల కొనర్చవలయు నను విషయ మీ మంత్రమందుపదేశించబడెను.

తప్తాయనీ మేఽసి విత్తాయనీ మేఽస్య వతాన్మా నాథితా దవతాన్మా వ్యథితాత్। విదేదగ్ని ర్నభో నామాగ్నేఽఅఙ్గిర ఆయునా నామ్నేహియోఽస్యాం పృథివ్యామసి యత్తేనాధృష్టన్నామ యజ్ఞియం తేన త్వాదధే విదేదగ్ని ర్నభో నామాగ్నే అఙ్గిర ఆయునా నామ్నేహి యో ద్వితీయస్యా మ్పృథివ్యామసి యత్తేఽనాధృష్టన్నామ యజ్ఞియన్తేన త్వా దధే విదేదగ్ని ర్నభో నామాగ్నేఽఅఙ్గిర ఆయునా నామ్నేహి యస్తృతీయస్యా మ్పృథివ్యామసి యత్తేనాధృష్టన్నామయజ్ఞియన్తేన త్వా దధే। అను త్వా దేవవీతయే॥ ॥౫.౯॥

తప్తాయనీతి తప్త+అయనీ, మే, అసి, విత్తాయనీతి విత్త+అయనీ, మే, అసి, అవతాత్, మా, నాథితాత్, అవతాత్, మా, వ్యథితాత్, విదేత్, అగ్నిః, నభః, నామ, అగ్నే, అఙ్గిరః, ఆయునా, నామ్నా, ఆ, ఇహి, యః, అస్యామ్, పృథివ్యామ్, అసి, యత్, తేన, అనాధృష్టమ్, నామ, యజ్ఞియమ్, తేన, త్వా, ఆ, దదే, విదేత్, అగ్నిః, నభః, నామ, అగ్నే, అఙ్గిరః, ఆయునా, నామ్నా, ఆ, ఇహి, యః, ద్వితీయస్యామ్, పృథివ్యామ్, అసి, యత్, తే, అనాధృష్టమ్, నామ, యజ్ఞియమ్, తేన, త్వా, ఆ, దధే, విదేత్, అగ్నిః, నభః, నామ, అగ్నే, అఙ్గిరః, ఆయునా, నామ్నా, ఆ, ఇహి, యః, తృతీయస్యామ్, పృథివ్యామ్, అసి, యత్, తే, అనాధృష్టమ్. నామ, యజ్ఞియమ్, తేన, త్వా, ఆ, దధే, అను, త్వా, దేవవీతయ+ఇతి దేవ+వీతయే.

పదార్థః :- (తప్తాయనీ) తప్తాని స్థాపనీయాని వస్తూన్యయనం యస్యా విద్యుతః సా (మే) మమ,(అసి)భవతి. అత్ర సర్వత్ర వ్యత్యయః(విత్తాయనీ)యా విత్తానాం భోగానాం ప్రతీతానాం పదార్థానా మయనీ ప్రాపికా సా. విత్తో భోగప్రత్యయయోః. అ. ౮.౨.౫౮. అనేన విత్త శబ్దః ప్రతీతార్థే భోగార్థే చ నిపాతితః (మే) మమ (అసి) అస్తి (అవతాత్) రక్షతి. అత్ర సర్వత్ర లడర్థే లోట్,(మా) మామ్ (నాథితాత్) ఐశ్వర్యాత్ (అవతాత్) రక్షతి.(మా)మామ్. (వ్యథితాత్) భయాత్సంచలనాత్(విదేత్)విజానీయాత్(నభః)జలం ప్రకాశం వా, నభ ఇతి జలనామసు పఠితమ్.నిఘం. ౧.౧౨. సాధారణ నామసు చ. నిఘం. ౧.౪.(నామ) ప్రసిద్ధమ్.(అగ్నే)జఠరస్థః(అఙ్గిరః) అఙ్గానాం రసః,(ఆయునా) జీవనేన ప్రాపకత్వేన వా.(నామ్నా)ప్రసిద్ధ్యా(ఆ)సమంతాత్(ఇహి)ఏతి(యః) అగ్నిః.(అస్యామ్)ప్రత్యక్షాయామ్.(పృథివ్యామ్)భూమౌ. (అసి) వర్తతే. (యత్)యాదృశమ్.(తే)(అస్య)(అనాధృష్టమ్)యత్సమన్తా న్న ధృష్యతే తత్తేజః.(నామ)ప్రసిద్ధమ్. (యజ్ఞియమ్) యజ్ఞాఙ్గసమూహ నిష్పాదకమ్.(తేన)పూర్వోక్తేన.(త్వా)తమ్.(ఆ)అభితః (దధే)ధరామి.(విదేత్) ప్రాప్నుయాత్.(అగ్నిః)భౌతికః(నభః)అన్తరిక్షస్థం జలమ్ (నామ)ప్రసిద్ధమ్.(అగ్నే)ప్రసిద్ధోఽగ్నిః, (అఙ్గిరః)అఙ్గారస్థః(ఆయునా)ప్రాపకత్వేన (నామ్నా)ప్రసిద్ధ్యా(ఆ)అభితః(ఇహి)ప్రాప్నుహి.(యః)(ద్వితీయస్యామ్)అస్యాం భిన్నాయామ్.(పృథివ్యామ్)విస్తృతాయాం భూమౌ.(అసి)అస్తి.(యత్) యేన. (తే)(అనాధృష్టమ్)ప్రగల్భగుణసహితమ్.(నామ)ప్రసిద్ధమ్.(యజ్ఞియమ్)యజ్ఞసంబంధి,(తేన)(త్వా) తమ్.(ఆ)అభితః.(దధే)ధరామి.(విదేత్)ప్రాప్నుయాత్, (అగ్నిః) సూర్యస్థః, (నభః) అవకాశమ్. (నామ) ప్రసిద్ధమ్,(అగ్నే)సూర్యరూపః. (అఙ్గిరః) అఞ్చితా. (ఆయునా, నామ్నా,ఆ) (ఇహి)ఉక్తార్థేషు(యః)అగ్నిః.(తృతీయస్యామ్)తృతీయ కక్షాయాం వర్తమానాయామ్.(పృథివ్యామ్) భూమౌ, (అసి)వర్తతే(యత్)యేన.(తే) (అనాధృష్టమ్)ప్రౌఢమ్.(నామ)ప్రసిద్ధమ్.(యజ్ఞియమ్) శిల్పవిద్యాయజ్ఞసంబంధి.(తేన త్వా)తమ్.(ఆ)అభితః(దధే)స్వీకరోమి.(అను)అనుకూల్యే.(త్వా)తమ్(దేవవీతయే)దేవానాం దివ్యానాం గుణానాం భోగానాం, వా ప్రాప్తయే. అయం మంత్రః. శత. ౩.౪.౧. ౨౭-౩౨.

అన్వయః:- హే విద్వాం జిఘృక్షో! యథాఽహం తేన యద్యా తప్తాయన్యస్తి,విత్తాయనీ విద్యుదస్తి, త్వా తాం వేద్మి. తథా త్వా మేతేనైతద్విద్యాం మే మమ సకాశాదేహి ప్రాప్నుహి. యథాఽయం సుసేవితః సవితా నభో జలం ప్రకాశం వా ప్రయచ్ఛన్ మా మాం వ్యథితాదవతాన్నాథితా చ్చావతా త్తథా త్వయా సేవితః సంస్త్వామపి. రక్షేత్ తథాఽహం తేన.యోఽగ్నేఽఙ్గిరోఽగ్నిరాయునా నామ్నాఽస్యాం పృథివ్యాం నామ ప్రసిద్ధోఽస్తి త్వా తం దేవవీతయే విజానామి. తథైతే నైనం త్వమపి మే మమ సకాశాదేహి సంజానీహి. యథాఽహం తేన నామ్నా యదనాధృష్టం యజ్ఞియం నామ తేజ ఆదధే తథా తేన త్వా తం త్వమేతేనైన మస్మానన్వేహి సర్వో జనశ్చాను విదేత్. యథాఽహం తేన యోఽగ్ని ర్ద్వితీయస్యాం పృథివ్యా మగ్నేఽఙ్గిర ఆయునా నామ్నా నామాస్తి వర్తతే. యో నభః సుఖం ప్రయచ్ఛతి త్వా తం సంప్రయోజయామి. తథైతేన త్వైనం త్వమేహి సర్వో జనశ్చానువిదేత్. యథాఽహం తేన యద్యేనాధృష్టం యజ్ఞియం నామ తేజోఽస్మై త్వాఽదధే తథా త్వమేతేన నామ్నా త్వామేహి సర్వో జనశ్చానువిదేత్. యథాఽహం తేన యోఽగ్ని రాయునా నామ్నా తృతీయస్యాం పృథివ్యా మగ్నేఽఙ్గిరః సూర్యరూపేణ నామాసి వర్తతే యో నభోఽవకాశం ద్యోతయతి త్వా తం జానామి తథైన మేతస్మై త్వమేహి సర్వో జనోఽపి విదేత్.

అన్వయః :- హే విద్వంస్త్వం యా సపత్నసాహీ సింహీ వాగస్తి, తాం దేవేభ్యః కల్పస్వ యా సపత్నసాహీ సింహీ వాగస్తి తాం దేవేభ్యః శున్ధస్వ. యా సపత్నసాహీ సింహీ వాగస్తి తాం దేవేభ్యః శుమ్భస్వ.

భావార్థః :- త్రివిధా ఖలు వాగ్ భవతి. శిక్ష విద్యాసంస్కృతా సత్యభాషణా మధురా చైషా మనుష్యైః సర్వదా స్వీకార్యా.

పదార్థము:- విద్వాంసుడవైన ఓ మానవుడా! నీవు (సపత్నసాహీ) శత్రువులను సహించు నేశక్తియున్నదో[(సింహీ)ప వాక్కు(అసి)ఉన్నదో] దానిని(దేవేభ్యః)ఉత్తమ గుణవంతులగు శూరవీరులకు(కల్పస్వ)నేర్పుము, ఉపదేశించి లభింపజేయుము. (సింహీ) దోషములను నష్టమొనర్చునదియు, లేక శబ్దోచ్చారణ మొనర్చు వాణియు నేది (అసి) ఉన్నదో దానిని (దేవేభ్యః) విద్వాంసులకై, దివ్యగుణార్థులకై, లేక విద్యా జిజ్ఞాసులగు మనుష్యులకై (శుంధస్వ) శుద్ధముగా ప్రకాశిత మొనర్చుము. (సపత్నసాహీ) దోషములను హనన మొనర్చునదియు (సింహీ) అవిద్యను నశింపజేయునదియు నగు నే విద్య యున్నదో దానిని (దేవేభ్యః) ధర్మాత్ములకై (శుంధస్వ) శుద్ధమొనర్చుము. మరియు (సపత్నసాహీ) దుష్టస్వభావమును (సింహీ)దుష్టదోషములను నాశనమొనర్చు నే వాణి (అసి) ఉన్నదో దానిని (దేవేభ్యః) సుశీలురగు విద్వాంసుల కొరకు (శుంభస్వ) శోభాయుక్త మొనర్చుము.

భావార్థము:-(ఒకటి)శిక్షా విద్యలచే సంస్కరించబడినదియు;(రెండు)సత్యభాషణ మయమును, (మూడు) మధురగుణ సహితమును నగు త్రివిధమైన యే వాక్కు సంసారమునందున్నదో దానిని స్వీకరించుట మనుష్యుల కత్యంతోచితము. (౧౦)

---

౧౧. ఇన్ద్రఘోష స్త్వేత్యస్య గోతమ ఋషిః, వాగ్దేవతా, నిచృద్ బ్రాహ్మీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పునః స సా కీదృశీత్యుపదిశ్యతే.

మరల నది యెట్లు యే విధముగ నున్నదను విషయ మీ మంత్రమందు ఉపదేశించ బడుచున్నది.

ఇన్ద్రఘోష స్త్వా వసుభిః పురస్తాత్పాతు ప్రచేతా స్త్వా రుద్రైః పశ్చాత్పాతు మనోజవా స్త్వా పితృభి ర్దక్షిణతః పాతు విశ్వకర్మా త్వాదిత్యై రుత్తరతః పాత్విద మహం తప్తం వార్బహిర్ధా యజ్ఞా న్నిఃసృజామి॥ ॥౫.౧౧॥

ఇన్ద్రఘోష+ఇతీన్ద్ర+ఘోషః, త్వా, వసుభిరితి వసు+భిః, పురస్తాత్, పాతు, ప్రచేతా+ఇతి ప్ర+చేతాః, రుద్రైః, పశ్చాత్, మనోజవా ఇతి మనః+

జవాః, పితృభిరితి పితృ+భిః, దక్షిణతః, పాతు,విశ్వకర్మేతి విశ్వ+కర్మా,ఆదిత్యైః, ఉత్తరతః, పాతు, ఇదమ్, అహమ్, తప్తమ్, వాః, బహిర్ధేతి బహిః+ధా,యజ్ఞాత్, నిః, సృజామి॥

పదార్థః :- (ఇన్ద్రఘోషః)ఇన్ద్రస్య పరమేశ్వరస్య వేదాఖ్యాయా విద్యుతో వా ఘోషో వివిధ శబ్దార్థసంబన్ధో యస్య యస్యా వా స సా వా వాక్. ఘోష ఇతి వాఙ్నామసు పఠితమ్. నిఘం. ౧. ౧౧. (త్వా) త్వాం తాం వాచం వా. (వసుభిః)అగ్న్యాదిభిః, కృతచతుర్వింశతి వర్ష బ్రహ్మచర్యై ర్వా సహ వర్తమానా(పురస్తాత్)పూర్వస్మాత్.(పాతు)రక్షతు,(ప్రచేతాః)యా ప్రకృతివిజ్ఞానా యయా ప్రకృష్టతయా చేతన్తి సంజానన్తి సా. (త్వా) త్వాం తాం వా(రుద్రైః)యా ప్రాణైః కృతచతుశ్చ త్వారింశద్వర్షబ్రహ్మచర్యైః సహ వా వర్తతే స సా వా. (పశ్చాత్) పశ్చిమదేశాత్. (పాతు) పాల యతు.(మనోజవాః)మనోవజ్జవో వేగో యస్య యస్యాః స సా వా.(త్వా)త్వాం తాం వా (పితృభిః) జ్ఞానిభి రృతుభిర్వా. తే వా ఏత ఋతవః. శత. ౨.౧.౩.౨. అనేన పితృశబ్దాదృతవోఽపి గృహ్య న్తే. పితర ఇతి పదనామసు పఠితమ్.నిఘం.౫.౫. అనేన జ్ఞానవన్తో మనుష్యా గృహ్యన్తే (దక్షిణ తః) దక్షిణదేశాత్(పాతు) రక్షతు. (విశ్వకర్మా) విశ్వాని సర్వాణి కర్మాణి యస్యా యస్య వా సా వాక్ స విద్వాన్ వా.(త్వా) త్వాం తాం వా (ఆదిత్యైః) సంవత్సరస్య మాసైః కృతాష్టాచత్వారింశ ద్వర్షబ్రహ్మచర్యైః సహ వా వర్తమానా(ఉత్తరతః) ఉత్తరస్మాద్దేశాత్.(ఇదమ్)అన్తఃస్థ ముదకమ్ ఇద మిత్యుదక నామసు పఠితమ్. నిఘం. ౧.౧౨.(అహమ్)తప్తం ధర్మేణాధ్యయనాధ్యాపన శ్రమే ణ వా సంతప్తమ్. బాహ్యముదకం వా ఇత్యుదకనామసు పఠితమ్. నిఘం. ౧.౧౨.(బహిర్ధా) యా బహిర్బాహ్యే దేశే ధరతి శబ్దాన్ సా, (యజ్ఞాత్) అధ్యయనాధ్యాపనా ద్ధోమలక్షణాద్వా (నిః) నిత రామ్. (సృజామి) సంపద్యే ప్రక్షిపామి వా. అయం మంత్రః. శత.౩.౪.౨.౪-౮. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే మనుష్యా యథా ప్రచేతా ఇన్ద్రఘోషో విశ్వకర్మాహం యజ్ఞా దిద మన్త స్థ ముదకం తప్తం బహిర్ధా వర్తమానం శీతలం యా ఉదకం చ నిఃసృజామి, తథా యా వసుభిః సహ వర్తమానేన్ద్రఘోషో వాగస్తి తాం పురస్తాద్రక్షామి. తథా భవానపి పాతు. యా రుద్రైః సహ వర్తమానా ప్రచేతా వాగస్తి తాం పశ్చాత్పాలయామి. తథా భవానపి పాతు.యా పితృభిః సహ వర్త మానా మనోజవా వాగస్తి తాం దక్షిణతోఽవామి తథా భవానపి పాతు. యా ఆదిత్యైః సహ వర్త మానా వాగస్తి తాముత్తరతో రక్షామి తథా భవానపి పాతు.

భావార్థః:- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. మనుష్యై ర్వసురుద్రాదిత్య పితృభిః సేవితాం యజ్ఞాధికృతాం వాచ ముదకం చ విద్యయా సత్క్రియయా సహ సేవిత్వా శుద్ధాం నిర్మలం చ సతతం భావనీయమ్.

పదార్థము విద్వాంసులైన మానవులారా ! (ప్రచేతాః) ఉత్తమజ్ఞాన యుక్తు డను (ఇంద్రఘోషః) పరమాత్మని వేదాఖ్యఘోష అనగా శబ్దార్థ సంబంధముల నెఱుగు వాడను, విద్యుద్ఘోషజ్ఞుడను (విశ్వకర్మ)సర్వకర్మల వాడను నగు (అహం)నేను(యజ్ఞాత్) చదువుట, చదివించుట లేక హోమరూప యజ్ఞమునుండి(ఇదమ్)ఆభ్యంతరము నందుండు (తప్తమ్) తప్తజలమును (బహిర్ధా) బయట ధరింపబడు శీతల మగు (వాః) జలమును

(నిఃసృజామి) ఎటుల సంపాదన మొనర్చుచున్నానో లేక నిఃక్షేప మొనర్చు చున్నానో అటులనే మీరును ఒనర్చుడు.

(వసుభిః) అగ్న్యాదిపదార్థములతో లేక ౨౪ వత్సరముల బ్రహ్మచర్య మవలంబించిన మనుష్యులతో వర్తమానమును,(ఇంద్రఘోషః)పరమేశ్వర జీవ విద్యుత్తులయొక్క యనేక శబ్ద సంబంధమగు నే వాణి కలదో [త్వా]దానిని(పురస్తాత్)తూర్పు దేశమునుండి నే నెటుల రక్షించుచున్నానో మీరును అటులే (పాతు) రక్షించుడు.

మఱియు (రుద్రైః) ప్రాణములతో లేక ౪౪ వత్సరముల బ్రహ్మచర్యము ననుష్ఠించిన విద్వాంసులతో వర్తమానమును(ప్రచేతాః)ఉత్తమ జ్ఞానమును కలిగించు నదియు నగు నే వాణి యున్నదో[త్వా]దానిని(పశ్చాత్) పశ్చిమ దేశమునుండి ఎటుల రక్షించుచున్నానో అటులనే మీరును (పాతు) రక్షించుడు.

మఱియు(పితృభిః)జ్ఞానులతో లేక ఋతువులతో వర్తమానమును (మనోజవాః) మనస్సుతో సమానమగు వేగవంతమునునైన యే వాణికలదో దానిని(దక్షిణతః)దక్షిణ దేశమునుండి [యెటుల] పాలించుచున్నానో అటులనే మీరును (పాతు) రక్షించుడు.

(ఆదిత్యైః)ద్వాదశ మాసములతో లేక ౪౮ వర్షములు బ్రహ్మచర్య మనుష్ఠించిన విద్వాంసులతో వర్తమానమును (విశ్వకర్మా) సర్వ కర్మ యుక్తమును నగు నే వాణి యున్నదో దానిని (ఉత్తరతః)ఉత్తరదేశమునుండి[ఎటుల]పాలించుచున్నానో అటులనే మీరును (పాతు) రక్షించుడు.

భావార్థము :— ఈ మంత్రమున వాచకలుప్తోపమాలంకార మున్నది. వసురుద్రాదిత్యులను పితరులచే సేవించబడినదియు, యజ్ఞాధికృతమును నగు వాణిని, ఉదకమును విద్యతోను,సత్క్రియతోను సేవించి శుద్ధముగను నిర్మలముగను సతత మొనర్చుచుండుట మానవుల కుచితము. (౧౭౬)

---

౧౭౭. సిగ్ంహ్యాసీత్యస్య గోతమ ఋషిః, వాగ్దేవతా భురిగ్ బ్రాహ్మీ పంక్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

పునః సా కీదృశీత్యుపదిశ్యతే.

మరల నది యెటులున్నదను విషయ మీ మంత్రమం దుపదేశించబడెను.

సిగ్ంహ్యసి స్వాహా సిగ్ంహ్యస్యాదిత్య వనిః స్వాహా సిగ్ంహ్యసి బ్రహ్మ వనిః క్షత్రవనిః స్వాహా సిగ్ంహ్యసి సుప్రజావనీ రాయస్పోషవనిః స్వాహా సిగ్ంహ్యస్యవహ దేవా న్యజమానాయ స్వాహా భూతేభ్య స్త్వా॥ ॥౫.౧౨॥

సిగ్ంహీ,అసి,స్వాహా,సిగ్ంహీ,అసి,ఆదిత్య వనిరిత్యాదిత్య+వనిః,స్వాహా, సిగ్ంహీ, అసి, బ్రహ్మవనిరితి బ్రహ్మ+వనిః, క్షత్రవనిరితి క్షత్ర+వనిః,స్వాహా,

సిగ్ంహీ, అసి,సుప్రజావనిరితి సుప్రజా+వనిః,రాయస్పోషవనిరితి రాయస్పోష÷ వనిః, స్వాహా, సిగ్ంహీ, అసి, ఆ, వహ, దేవాన్, యజమానాయ, స్వాహా, భూతేభ్యః, త్వా॥

పదార్థః :- (సింహీ)అవిద్యాహన్త్రీ, (అసి) అస్తి, అత్ర, సర్వత్ర వ్యత్యయః. (స్వాహా) వాక్(సింహీ)క్రూరత్వాది దోషనాశికా.(అసి)అస్తి.(ఆదిత్యవనిః) యా ఆదిత్యా న్మాసా న్వనతి సం భజతి సా.(స్వాహా)జ్యోతిః శాస్త్రసంస్కారయుక్తా వాణీ,(సింహీ)బలేన జాడ్యత్వవినాశినీ. (అసి) అస్తి.(బ్రహ్మవనిః) యయా బ్రహ్మవిదో మనుష్యా బ్రహ్మ పరమాత్మానం వేదం వా వనన్తి సంభ జన్తి సా.(క్షత్రవనిః)యయా క్షత్రం రాజ్యం ధనుర్విద్యాం శూరవీరాన్ పురుషాన్వా వనన్తి సంభ జన్తి సా. (స్వాహా) అధ్యాపనాధ్యాపన రాజవ్యవహార కుశలా వాక్.(సింహీ) చోర దస్యూన్యాయ ప్రలయకారిణీ, (అసి)అస్తి. (సుప్రజావనిః) యయా శోభనాః ప్రజా వనతి సంభజతి. సా. (రాయ స్పోషవనిః) యయా రాయో విద్యాధనసమూహస్య పోషం పుష్టిం వనతి సంభజతి సా, (స్వాహా) వ్యవహారేణ ధనప్రాపికా.(సింహీ)సర్వదుఃఖప్రణాశికా.(అసి)అస్తి(ఆ)సమంతాత్.(వహ) వహతి ప్రాపయతి(దేవాన్)విదుషో దివ్యగుణా నృతూన్ భోగాన్వా,(యజమానాయ)యజతి విదుషః పూజ యతి సద్గుణాన్ సంగచ్ఛేత దదాతి వా తస్మై(స్వాహా)దివ్యవిద్యాసంపన్నా(భూతేభ్యః) మనుష్యాది ప్రాణిభ్యః. ఆయం మంత్రః. శత. ౩.౫.౨.౧౧-౧౩. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- అహం యాఽఽదిత్యవనిః సింహీ స్వాహాఽస్యస్తి.యా బ్రహ్మవనిః సింహీ స్వాహాఽస్యస్తి.యా క్షత్రవనిః సింహీ స్వాహాస్యస్తి.యా రాయస్పోషవనిః సింహీ స్వాహాస్యస్తి. యా సుప్రజావనిః సింహీ స్వాహా, యా యజమానాయ దేవానాం వహ ప్రాపయతి తాం భూతేభ్యో యజ్ఞా న్నిసృజామి.

భావార్థః :- అత్ర పూర్వస్మా న్మన్త్రాత్(యజ్ఞాత్. నిః. సృజామి)ఇతి పదత్రయ మనువర్త తే. మనుష్యైరధ్యయ నాదినేదృగ్లక్షణాం వేదాదివాణీం ప్రాప్యైతాం సర్వేభ్యో మనుష్యేభ్యోఽ ధ్యాప్యానన్దయితవ్యాః.

పదార్థము :— (ఆదిత్యవనిః) మాసముల సేవించునది (సింహీ)క్రూరత్వాది దోష ముల పరిహరించునది,(స్వాహా)జ్యోతిశ్శాస్త్రముచే సంస్కార యుక్తము నగు నేవాణి (అసి) ఉన్నదో,(బ్రహ్మవనిః)పరమాత్మను, వేదమును, వేదముల నెఱుగు మనుష్యులను సేవించునదియు(సింహీ)బలముచే జాడ్యత్వమును తొలగించు నదియు(స్వాహా) చదువు, చదివించు వ్యవహారములతో యుక్తమును నగు నే వాణి (అసి) ఉన్నదో, (క్షత్రవనిః) రాజ్యమును, ధనుర్విద్యను, శూరవీరులను సేవించునదియు (సింహీ) దొంగలను, దోపిడి కాండ్రను నశింపజేయు నదియు, (స్వాహా) రాజ్య వ్యవహారమునందు కుశలమైనదియు నగు నే వాణి (అసి) ఉన్నదో, (రాయస్పోషవనిః) విద్యాధనపుష్టిని సేవించు నదియు (సింహీ) అవిద్యను దూరమొనర్చు నదియు నగు(స్వాహా)ఏ వాణి(అసి)ఉన్నదో, (సుప్ర జావనిః) ఉత్తమ ప్రజలను సేవించునదియు (సింహీ) సకల దుష్టులను నిర్మూల మొన

రించు నదియు (స్వాహా) వ్యవహారముచే ధనమును లభింపజేయు నదియు నగు నే వాణి (అసి) ఉన్నదో, (యజమానాయ) విద్వాంసుల నర్చించు యజమానునకు (స్వాహా) దివ్య విద్యా సంపన్నమగు నే వాణి (దేవాన్) విద్వాంసులను, దివ్యగుణములను,భోగములను (ఆవహ) లభింపజేయుచున్నదో(త్వా)దానిని నేను(భూతేభ్యః)సకల ప్రాణుల కొరకు (యజ్ఞాత్) యజ్ఞమునుండి (నిఃసృజామి) నిష్పన్న మొనర్చుచున్నాను.

భావార్థము :— ఈ మంత్రమునందు పూర్వమంత్రమునుండి (యజ్ఞాత్) నిః (సృజామి) అను మూడు పదముల అనువృత్తి జరిగినది, మానవులు అధ్యయ నాధ్యాపనాది లక్షణయుక్తమగు వాణిని పొంది దానిని సకల మానవులకు గఱపి సర్వదా ఆనందమగ్నులుగా నుండవలయును. (౧౨౭)

౧౨౮. ధ్రువోఽసీత్యస్య గోతమ ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా భురిగార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః,గాంధారః స్వరః.

పునరయం యజ్ఞః కీదృశ ఇత్యుపదిశ్యతే.

మరల నా యజ్ఞ మెటులున్నదను విషయ మీమంత్రమం దుపదేశించ బడుచున్నది.

ధ్రువోఽసి పృథివీం దృꣳహ ధ్రువక్షి దస్యన్తరిక్షన్దృꣳహాచ్యుత క్షిదసి దివన్దృꣳహాగ్నేః పురీష మసి॥ ॥౫.౧౩॥

ధ్రువః, అసి, పృథివీమ్, దృꣳహ, ధ్రువక్షిదితి ధ్రువ+క్షిత్, అసి, అన్తరిక్షమ్, దృꣳహ, అచ్యుతక్షిదిత్యచ్యుత+క్షిత్, అసి, దివమ్, దృꣳహ, అగ్నేః, పురీషమ్, అసి॥

పదార్థః:-(ధ్రువః)నిశ్చలః(అసి)అస్తి.అత్ర సర్వత్ర వ్యత్యయః(పృథివీమ్)భూమిం తత్స్థం పదార్థసమూహం వా.(దృꣳహ)వర్ధయ.(ధ్రువక్షితిమ్)యో ధ్రువాణి సుఖాని శాస్త్రాణి వ్యాక్షిపతి నివాసయతి సః. (అసి)అస్తి (అన్తరిక్షమ్)ఆకాశస్థం పదార్థసమూహం(దృꣳహ)వర్ధయ.(అచ్యుతక్షిత్ యోఽచ్యుతాన్నాశరహితాన్పదార్థాన్ క్షియతి నివాసయతి సః.(అసి)అస్తి (దివమ్)విద్యాదిప్రకాశమ్ (దృꣳహ)వర్ధయ.(అగ్నేః)విద్యుదాదేః(పురీషమ్)పశూనాం ప్రపూర్తికరం సాధనమ్.పురీష్యోఽసి పశవ్యోఽసి. శత. ౬.౩.౩.౧౮.(అసి)అస్తి. అయం మంత్రః శత. ౩.౪.౨.౧౪. వ్యాఖ్యాతః,

అన్వయః:-హే విద్వన్! యో యజ్ఞో ధ్రువోఽస్త్యస్తి పృథివీం వర్ధయతి తం త్వం దృంహ యో ధ్రువక్షిదస్త్యస్త్యన్తరిక్ష మాకాశస్థా న్పదార్థా న్పోషయతితం, త్వం దృంహ.యోఽచ్యుతక్షిదస్త్యస్తి, దివం ప్రకాశయతి, తం త్వం దృంహ యోఽగ్నేః. పురీషమస్త్యస్తి తం త్వమనుతిష్ఠ.

భావార్థః :— మనుష్యై ర్విద్యాక్రియాప్రసిద్ధం త్రైలోక్యస్థ పదార్థపోషకం విద్యాక్రియామయం యజ్ఞమనుష్ఠాయ సుఖయితవ్యమ్.

పదార్థము :— ఓ విద్వాంసులగు మనుష్యులారా! ఏ యజ్ఞము(ధ్రువః)నిశ్చలమై [(అసి) ఉన్నదో](పృథివీం)భూమిని నభివృద్ధి పఱచు చున్నదో దానిని నీవు (దృంహ)

పెంపొందజేయుము. ఏది (ధ్రువక్షిత్) నిశ్చల సుఖమును, శాస్త్రములను నివసింపజేయు నదిగా(అసి)ఉన్నదో లేక(అంతరిక్షమ్) ఆకాశస్థ పదార్థములను పుష్టమొనర్చు చున్నదో దానిని మీరు (దృంహ) అభివృద్ధి పఱచుడు. (అచ్యుతక్షిత్)నాశరహిత పదార్థములను నివసింప జేయునదిగా నేది (అసి) ఉన్నదో లేక (దివమ్) విద్యాది ప్రకాశమును ప్రకాశ పఱచుచున్నదో దానిని మీరు (దృంహ) అభివృద్ధి పఱచుడు.(అగ్నేః)విద్యుదాద్యగ్నిని లేక (పురీషమ్) పశువులకు పూర్తి కలిగించు నే యజ్ఞము (అసి)ఉన్నదో దానిని మీరు అనుష్ఠించుడు.

భావార్థము :— విద్యాక్రియలచే సిద్ధమును, త్రిలోక పదార్థములను పోషించు నదియు, విద్యా క్రియా మయమును నగు యజ్ఞముకు అనుష్ఠించి సుఖులుగా నుండుచు [నితరులనుకూడ] సుఖపెట్టుట మానవోచిత సత్కార్యమైయున్నది. (౧౩౮)

౧౩౯. యుఞ్జతే మన ఇత్యస్య గోతమ ఋషిః,సవితా దేవతా,స్వరాడార్షీ జగతీ ఛన్దః,నిషాదః స్వరః,

అథ యోగీశ్వరగుణా ఉపదిశ్యంతే.

యోగి యొక్కయు నీశ్వరుని యొక్కయు గుణము లిందుపదేశించబడినవి.

యుఞ్జతే మనఽఉత యుఞ్జతే ధియో విప్రా విప్రస్య బృహతో విపశ్చితః।
వి హోత్రా దధే వయునా విదేకఽఇన్మహీ దేవస్య సవితుః పరిష్టుతిః స్వాహా॥౧౪॥

యుఞ్జతే, మనః, ఉత, యుఞ్జతే, ధియః,విప్రాః, విప్రస్య, బృహతః, విపశ్చిత+ఇతి విప+చితః, వి, హోత్రాః, దధే, వయునావిదితి వయున+విత్, ఏకః, ఇత్, మహీ, దేవస్య, సవితుః, పరిష్టుతిః, పరిస్తుతిరితి పరి+స్తుతిః,స్వాహా॥

పదార్థః :- (యుఞ్జతే)సమాదధతే (మనః) చిత్తమ్. (ఉత) అపి.(యుఞ్జతే)స్థిరాః కుర్వతే, (ధియః)బుద్ధీః కర్మాణి వా.(విప్రాః)మేధావినః. విప్ర ఇతి మేధావి నామసు పఠితమ్. నిఘం. ౩. ౧౫.(విప్రస్య)అనన్తప్రజ్ఞాకర్మణో జగదీశ్వరస్య. (బృహతః)వ్యాపకస్య వా (విపశ్చితః) అనంత విద్యస్య పరమవిదుషో వా. (వి) వివిధార్థే, (హోత్రాః) యే జుహ్వత్యాదదతి వా తే, (దధే) ధరే వృణోమి కథయామి వా.(వయునవిత్) యో వయునాని ప్రశస్తాని కర్మాణి వేత్తి సః.వయునమితి ప్రశస్యనామసు పఠితమ్. నిఘం. ౩.౮. అత్రాన్యేషామపి దృశ్యత ఇతి దీర్ఘః,(ఏకః)అసహాయః. (ఇత్)ఏవ.(మహీ)మహతీ.(దేవస్య)సర్వ ప్రకాశకస్య,(సవితుః) సకలోత్పాదకస్య(పరిష్టుతిః)పరితః సర్వతః స్తూయతే యయా సా. (స్వాహా) సత్యాం వాచమ్. అయం మంత్రః. శత. ౩.౪.౨.౧౧ ౧౨. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- యథా విహోత్రా విప్రాః సన్తి తే యా బృహతో విప్రస్య విపశ్చితః సవితు ర్దేవస్య యస్య మహేశ్వరస్య మహీష్పరిష్టుతి స్వరూపా స్వాహాఽస్తి. తాం విజ్ఞా యైతస్మిన్నిదేవ

మనో యుఞ్జత ఉతాపి ధియో యుఞ్జతే తథైవైతాం విదిత్వాస్మిన్వయునావిదేకో౽హం మనో యుఞ్జే ధియం చ.

భావార్థః :- అత్రోపమాలంకారః. పరమేశ్వర ఏవ మనో ధియశ్చ సమాధాయ విదుషాం సంగేన విద్యాం ప్రాప్యాన్యేభ్య ఏవమేవోపదేష్టవ్యమ్.

పదార్థము :— (విహోత్రాః) ఇచ్చి పుచ్చుకొనేవారు, (విప్రాః) బుద్ధిమంతులగు మనుష్యు లెవరున్నారో వారెటుల (బృహతః) అందరికంటె పెద్దయు, (విప్రస్య) అనంత జ్ఞానకర్మ యుక్తుడును (విపశ్చితః) సకల విద్యా సహితుడును (సవితుః) సకల జగదుత్పాదకుడును(దేవస్య)అన్నిటిని ప్రకాశ మొనర్చు వాడును నగు నేమహేశ్వరుని యొక్క (మహీ) పెద్దదియు(పరిష్టుతిః)సకల విధముల స్తుతి రూపమును నగు(స్వాహా) ఏ సత్యవాణి యున్నదో దానిని గ్రహించి యందు(మనః)మనస్సును(యుంజతే)యుక్త పరచు చున్నారో (ఉత) మరియు (ధియః) బుద్ధులను(యుంజతే)స్థిరపరచు చున్నారో అటులనే (వయునవిత్) ఉత్తమ కర్మలను ఎరుగు వాడను (ఏకః) సహాయ రహితుడను నగు నేను దాని నెఱిగి అందు నా మనస్సును బుద్ధిని(విదధే)సదా నిశ్చలముగా విధాన మొనర్చుచున్నాను.

భావార్థము :— ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకార మున్నది. పరమేశ్వరునియందే మనోబుద్ధుల సంలగ్న మొనర్చి విద్వాంసుల సంగతిచే విద్యను పొంది సుఖులై, ఇతర మానవులనుకూడ నిదే విధముగ ఆనందితులుగా నొనర్చుట మానవుల కుచితము. (౧౪)

౧౫. ఇదం విష్ణురిత్యస్య మేధాతిథి ర్ఋషిః, విష్ణు ర్దేవతా, భురిగార్షీ గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.
పునః స జగదీశ్వరః కీదృశ ఇత్యుపదిశ్యతే.

మరల నా జగదీశ్వరు డెటువంటి వాడను విషయ మీ మంత్రమందుపదేశించబడుచున్నది.

ఇదం విష్ణు ర్విచక్రమే త్రేధా నిదధే పదమ్। సమూఢమస్య పాఀసురే స్వాహా॥

ఇదమ్, విష్ణుః, వి, చక్రమే, త్రేధా, ని, దధే, పదమ్, సమూఢమితి సమ్+ఊఢమ్, అస్య, పాఀసురే, స్వాహా. ॥౫.౧౫॥

పదార్థః:- (ఇదమ్) ప్రత్యక్షాప్రత్యక్షం జగత్, (విష్ణుః) యో వేవేష్టి వ్యాప్నోతి చరాచరం జగత్ స జగదీశ్వరః,(వి)వివిధార్థే. (చక్రమే) క్రాన్తవాన్ నిక్షిప్తవాన్, క్రామ్యతి క్రమిష్యతి వా. అత్ర సామాన్యే౽ర్థే లిట్.(త్రేధా)త్రిప్రకారమ్.(ని)నితరామ్.(దధే) హితవాన్ దధాతి ధాస్యతి వా. (పదమ్)పద్యత గమ్యతే యత్తత్. అత్ర ఘఞర్థే క విధానమితి కః ప్రత్యయః(సమూఢమ్)సమ్యగుహ్యతే౽నుమీయతే శబ్ద్యతే యత్తత్,(అస్య) త్రివిధస్య జగతః (పాంసురే) పాంసవో రేణవో రజాంసి రమన్తే యస్మిన్నన్తరిక్షే తస్మిన్. (స్వాహా) సుహుతం జుహోతీత్యర్థే. ఇమం మంత్రం

యాస్కముని రేవం వ్యాఖ్యాతవాన్. యదిదం కించ విక్రమతే విష్ణు స్త్రిధా నిధత్తే పదం త్రేధా భావాయ. పృథివ్యా మంతరిక్షే దివీతి శాకపూణిః, సమారోహణే విష్ణుపదే గయ శిరసీత్యౌర్ణవాభః, సమూఢమస్య పాంసురే ప్యాయనేఽన్తరిక్షే పదం న దృశ్యతేఽపి వోపమార్థే స్యాత్సమూఢమస్య పాంసుల ఇవ పదం న దృశ్యత ఇతి పాంసవః పాదైః సూయంత ఇతి వా, పన్నాః శేరత ఇతి వా, పంసనీయా భవన్తీతి వా. నిరు. ౧౨. ౧౯. అయం మంత్రః. శత. ౩.౫.౩.౧౩. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:—యో విష్ణు ర్జగదీశ్వరో యత్కిఞ్చిదిదం ప్రత్యక్షాప్రత్యక్షం జగద్వర్తతే తత్సర్వం విచక్రమే రచితవాన్. త్రేధా నిదధే నిదధాత్యస్య త్రివిధస్య జగతః పరమాణ్వాదిరూపం స్వాహా సుహుతం సమూఢ మదృశ్యం పదం పాంసురేఽన్తరిక్షే నిహితవానస్తి, స సర్వైః సుసేవనీయః.

భావార్థః :— పరమేశ్వరేణ యత్ప్రథమం ప్రకాశవత్సూర్యాది ద్వితీయమప్రకాశవత్పృథివ్యాదిప్రసిద్ధం జగద్రచిత మస్తి. యచ్చ తృతీయం పరమాణ్వాద్యదృశ్యం సర్వ మేతత్కారణావయవై రచయిత్వాఽన్తరిక్షే స్థాపితం తత్రౌషధ్యాది పృథివ్యా మగ్న్యాదికం సూర్యే పరమాణ్వాదిక మాకాశే నిహితం సర్వ మేతత్ప్రాణానాం శిరసి స్థాపితవానస్తి.సా హైషా గయాం స్తత్రే ప్రాణా వై గయా స్తత్ప్రాణాం స్తత్రే తద్యద్గయాం స్తత్రే తద్గాయత్రీ నామ శత. ౧౪. ౭. ౧. ౬. ౭. అనేన గయశబ్దేన ప్రాణానాం గ్రహణం, అత్ర మహీధరః ప్రబుక్కతి త్రివిక్రమావతారం కృత్వేత్యాది తదశుద్ధం సజ్జనై ర్బోధ్యమ్॥

పదార్థము :— (విష్ణుః) సకల జగత్తునందు వ్యాపకుడై యున్న ఏ జగదీశ్వరుడు ఈ జగత్తంతటిని (విచక్రమే) రచించుచు (ఇదమ్) ప్రత్యక్షమును అప్రత్యక్షమును నగు ఈ జగత్తును (త్రేధా) మూడువిధముల ధారణ మొనర్చు చున్నాడో (అస్య) ప్రకాశవంతము, ప్రకాశరహితము, అదృశ్యములుగానున్న, త్రివిధములగు పరమాణ్వాది రూపములను(స్వాహా)బాగుగాచూచుటకు,చూపించుటకు తగిన జగత్తును గ్రహణమొనర్చుచు (ఇదమ్)(సమూఢమ్)చక్కగా విచారించి చెప్పదగిన ఈ అదృశ్య జగత్తును (పాంసురే) అంతరిక్షమున స్థాపించియున్నాడో అతడే మానవులందరికి శ్రేష్ఠరీతితో సేవించనర్హుడు.

భావార్థము :—ఒకటి ప్రకాశవంతములగు సూర్యాదులను, రెండు ప్రకాశ రహితములగు పృథివ్యాదులను,మూడుపరమాణువు మొదలగు అదృశ్యజగత్తును, వీనినన్నిటిని కారణరూపమునుండి పరమాత్మ రచించి యంతరిక్షమున స్థాపించియున్నాడు. అందును పృథివియందు ఓషధ్యాదులను, సూర్యునియందు ప్రకాశమును, ఆకాశమున పరమాణ్వాదులను నిహితమొనర్చెను. ఈ సకలజగత్తును ప్రాణముల శిరోభాగమున స్థాపించినాడు. ఇట వ్రాయబడిన శతపథప్రమాణము ననుసరించి గయ శబ్దమునకు ప్రాణమని అర్థము గ్రహించబడినది. ఇందు మహీధరుడు త్రివిక్రమ అనగా వామనావతారమెత్తి జగత్తును రచించెనని బూకరించిన యర్థము. సర్వథా మిథ్యయైయున్నది. [౧౫]

౧౬. ఇరావతీత్యస్య వసిష్ఠ ఋషిః, విష్ణు ర్దేవతా, స్వరాడార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః, స్వరః.

పున రీశ్వర సూర్య గుణా ఉపదిశ్యన్తే.

మరల నీమంత్రమందు ఈశ్వరుని, సూర్యుని గుణములు ఉపదేశించబడుచున్నవి.

దే॒వీ+ఇతి దేవీ, దు॒ర్యే॑+ఇతి దుర్యే॑, ఆయుః, మా, నిః, వా॒ది॒ష్ట॒మ్, ప్ర॒జామితి ప్ర॒+జామ్, మా, నిః, వా॒ది॒ష్ట॒మ్, అత్ర, ర॒మే॒థా॒మ్, వర్ష్మ॑న్, పృ॒థి॒వ్యాః.

పదార్థః :— (దేవశ్రుతౌ) యథా దివ్యవిద్యాశ్రుతౌ విద్వాంసౌ (దేవేషు)విద్యత్సు దివ్యగుణేషు వా ప్రసిద్ధౌ (ఆ) సమంతాత్ (ఘోషతమ్) ఘోషం కుర్వన్తౌ స్తః. (ప్రాచీ) ప్రకృష్ట మఞ్చతి యా భ్యాం తే రోదసీ.అత్ర సర్వత్ర సుపాం సులుగితి ప్రథమా ద్వివచనస్య లుక్(ప్ర)ప్రకృష్టార్థే (ఇతమ్) ప్రాప్తౌ భవతః (అధ్వరమ్) అహింసనీయమ్. (కల్పయన్తీ) సమర్థయన్త్యౌ (ఊర్ధ్వమ్) ఉత్కృష్ట గుణమ్. (యజ్ఞమ్) విజ్ఞానశిల్ప సంగమనీయమ్.(నయతమ్)సంప్రాప్నుతమ్.(మా)నిషేధే.(జిహ్వరతమ్) కుటిలౌ భవతమ్. (స్వమ్) స్వకీయమ్ (గోష్ఠమ్)గవాం స్థానమ్. అత్ర ఘఞర్థే క విధానమితి కః, (ఆ) సమంతాత్. (వదతమ్) ఉపదిశతః. (దేవీ) దివ్యగుణసంపన్నే (దుర్యే) గృహ రూపే (ఆయుః) జీవనం తన్నిమిత్తం వా. (మా) నిషేధే. (నిః) నితరామ్.(వాదిష్టమ్)వదతమ్. (ప్రజామ్) ఉత్పన్నాం సృష్టిమ్.(మా)నిషేధే.(నిః)నితరామ్ (వాదిష్టమ్) వదతమ్. (అత్ర)అస్మిన్ జగతి (రమేథామ్)(వర్ష్మన్) సుఖవృష్టియుక్తే.(పృథివ్యాః)అన్తరిక్షస్య మధ్యే. అయం మంత్రః. శత. ౩. ౪. ౩. ౧౩-౨౦. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:— హే మనుష్యాః యథా యౌ దేవేషు దేవశ్రుతౌ ఘోషతం వ్యక్తం శబ్దం కురుతౌ యే ప్రాచీ కల్పయన్త్యూర్ధ్వం యజ్ఞం ప్రేతం నయత స్తే చ రోదసీ యథా మా జిహ్వరతం కుటిలౌ న భవేతాం తథా కురుతం యే దేవీ దుర్యే స్వం గోష్ఠంసమంతాత్ ప్రాప్నుత స్తాభ్యాం కస్యాప్యాయుర్మా నిర్వాదిష్టం, ప్రజాం మా నిర్వాదిష్టం,వినష్టాం మా కురుతం,పృథివ్యామన్తరిక్షస్య చ మధ్యే వర్ష్మణి జగతి రమేథాం తథాఽనుతిష్ఠత॥

భావార్థః :—అత్ర వాచ[కలుప్తోపమాలంకారః.]మనుష్యై ర్యావజ్జగదన్తరిక్షస్య మధ్యే వర్తతే తావతా సర్వేణ బహూని సుఖాని సంపాదనీయాని॥

పదార్థము :- ఓ మానవులారా!మీరు(దేవేషు)విద్వాంసులయందు, దివ్యగుణము లయందు (దేవశ్రుతౌ) విద్వాంసులచే శ్రవణమొనర్చబడిన యే ప్రాణాపానవాయువులు (ఘోషతం) వ్యక్తశబ్దమెటులొనర్చగలవో, మరియు (ప్రాచీ) ప్రాప్తించునవియు (కల్పయంతీ) సామర్థ్యవంతములునగు నే ప్రకాశము [లేక] భూమి (ఊర్ధ్వమ్)ఉత్తమగుణ యుక్తమును(యజ్ఞమ్) విజ్ఞానమయమును శిల్పమయమునునగు యజ్ఞమును (ప్రేతమ్) ఎరిగించగలవో(నయతమ్)లభింపజేయగలవో (మా జిహ్వరతమ్) [అవి] కుటిలగతిగలవి కాజాలకుండు[నటులొనర్చుడు](దేవీ) దివ్యగుణసంపన్నములగు(దుర్యే) ఏ గృహరూపములు(స్వమ్)సొంత (గోష్ఠమ్) కిరణముల, అవయవముల స్థానములను (ఆవదతమ్) ఉపదేశించునవియై యున్నవో (ఆయుః)ఏవి ఆయువును (మానిర్వాదిష్టమ్) నశింపజేయవో (ప్రజామ్) ఏవి ఉత్పన్నసృష్టిని (మానిర్వాదిష్టమ్) నాశనమొనరించవో అవి(పృథివ్యాః) ఆకాశమధ్యమున (అత్ర) (వర్ష్మన్) సుఖముగా సేవించదగు నీజగత్తులో (రమేథామ్) ఎటుల రమించ గలవో, అటులొనరించుచుండుడు.

భావార్థము:- [ఇచట వాచకలుప్తోపమాలంకారము.] అంతరిక్షమధ్యమున ఉన్న జగత్తంతటిలో అసంఖ్యోత్తమసుఖములను మానవులు సంపాదించవలయును. [౧౮-౨.]

౧౮-౩. విష్ణో ర్నుకమిత్యస్యౌతథ్యో దీర్ఘతమా ఋషిః, విష్ణు ర్దేవతా, స్వరాడార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథ వ్యాపకేశ్వర గుణా ఉపదిశ్యన్తే.

వ్యాపకుడైన యీశ్వరుని గుణము లీ మంత్రమం దుపదేశించబడినవి.

విష్ణోర్నుకం వీర్యాణి ప్రవోచం యః పార్థివాని విమమే రజాꣳసి।

యోఽఅస్కభాయ దుత్తరꣳసధస్థం విచక్రమాణ స్త్రేధోరుగాయో విష్ణవే త్వా॥

విష్ణోః, ను, కమ్, వీర్యాణి, ప్ర, వోచమ్, యః, పార్థివాని, విమమ+ఇతి వి+మమే, రజాꣳసి, యః, అస్కభాయత్, ఉత్తరమిత్యుత్+తరమ్, సధస్థమితి సధ+స్థమ్, విచక్రమాణ+ఇతి వి+చక్రమాణః, త్రేధా ఉరుగాయ+ఇత్యురు+గాయ, విష్ణవే, త్వా. ॥౫.౧౮॥

పదార్థః :-(విష్ణోః) వ్యాపకస్య పరమేశ్వరస్య (ను) శీఘ్రమ్. (కమ్) సుఖస్వరూపమ్. (వీర్యాణి) పరాక్రమ యుక్తాని కర్మాణి (ప్ర) ప్రకృష్టార్థే (వోచమ్) కథయేయమ్. (యః) అనన్తపరాక్రమః (పార్థివాని) పృథివ్యా వికారా అన్తరిక్షే విదితాని వా. అత్ర తత్ర విదిత ఇతి చ. అ. ౫. ౧. ౪౩. అనేనాఞ్ప్రత్యయః (విమమే) వివిధతయా మిమేతే. (రజాంసి) లోకాన్ లోకా రజాంస్యుచ్యన్తే. నిరు. ౪. ౧౯. (యః) సర్వాధారః, (అస్కభాయత్) ప్రతిబధ్నాతి. (ఉత్తరమ్) అన్తావయవమ్. (సధస్థమ్) యత్సహ తిష్ఠతి తత్కారణం తత్సంగృహ్య. (విచక్రమాణః) యథాయోగ్యం జగద్రచనాయ కారణపాదాన్ ప్రక్షిపన్ నియోజయన్. (త్రేధా) త్రిఃప్రకారాణి (ఉరుగాయః) యో బహూనర్థా న్వేదద్వారా గాయత్యుపదిశతి సః (విష్ణవే) వ్యాపనశీలాయ యజ్ఞాయ (త్వా) త్వామ్. అయం మంత్రః. శత. ౩. ౪. ౩. ౨౧. వ్యాఖ్యాతః॥

అన్వయః ;- హే మనుష్యాః యాయం యో విచక్రమాణ ఉరుగాయో విష్ణు ర్జగదీశ్వరః పార్థివాని రజాంసి త్రేధా విమమే, యః ఉత్తరంసధస్థ మస్కభాయత్ ప్రతిబధ్నాతి, యో విష్ణవే ఉపాసనాదియజ్ఞాయాశ్రీయతే, యస్య విష్ణో ర్వీర్యాణి విద్వాంసో వదన్తి, యం సర్వే సంశ్రయన్తే, కం సుఖరూపం దేవమహం ప్రవోచం ను శీఘ్రమాశ్రయే॥

భావార్థః :- సర్వై ర్మనుష్యై ర్యేన పరమేశ్వరేణ పృథివీసూర్యత్రసరేణుభేదేన త్రివిధం జగద్రచిత్వా ధ్రియతే స ఏవోపాసనీయః॥

పదార్థము :- ఓ మానవులారా! మీరు (విచక్రమాణః) జగద్రచనకై కారణాంశముల సంయుక్తమొనర్చుచు(ఉరుగాయః)అనేకార్థములను వేదములద్వారా ఉపదేశించు

చున్న(యః)ఏ జగదీశ్వరుడు(పార్థివాని)పార్థివవికారములచే, పృథ్వీగుణములచే పుట్టినటు వంటివి లేక అంతరిక్షములో విదితములును (త్రేధా) త్రివిధములునునైన(రజాంసి)లోకములను(విమమే)అనేకవిధముల రచించుచున్నాడో,(ఉత్తరమ్)వెనుకటి అవయవములతో పాటు(సధస్థమ్) ఉండు కారణమును (అస్కభాయత్) ఎవడు ఆపి యుంచుచున్నాడో, (యః) ఎవడు (విష్ణవే) ఉపాసనాది యజ్ఞమునకై ఆశ్రయించబడుచున్నాడో (విష్ణోః) ఆ వ్యాపకపరమేశ్వరునియొక్క (వీర్యాణి) పరాక్రమయుక్తకర్మలను (ప్రవోచమ్) కథన మొనర్చెదను.మఱియు ఓ పరమేశ్వరా(ను)శీఘ్రముగా(కమ్)సుఖస్వరూపుడవైన(త్వా) నిన్ను ఆశ్రయించుచున్నాను.

భావార్థము :- ఏ పరమేశ్వరుడు పృథివీ సూర్యత్రసరేణువు మొదలగు భేదములతో మూడు రకములగనున్న జగత్తును రచించి ధారణమొనర్చుచున్నాడో యతనినే మానవులుపాసించవలయును. [౧౮౩]

౧౮౪. దివో వేత్యస్యౌతథ్యో దీర్ఘతమా ఋషిః, విష్ణుర్దేవతా,నిచృదార్షీ జగతీ ఛన్దః,నిషాదః స్వరః.

పునః స కీదృశ ఇత్యుపదిశ్యతే.

మరల నా జగదీశ్వరు డెటులున్నాడను విషయ మీ మంత్రమందుపదేశించబడుచున్నది.

దివో వా విష్ణ ఉత వా పృథివ్యా మహో వా విష్ణ ఉరోరన్తరిక్షాత్।
ఉభా హి,హస్తా వసునా పృణస్వా ప్రయచ్ఛ దక్షిణాదోత సవ్యాద్విష్ణవే త్వా॥౫.౧౯॥

దివః, వా, విష్ణో+ఇతి విష్ణో, ఉత, వా, పృథివ్యాః, మహః, వా, విష్ణో+ఇతి విష్ణో, ఉరోః, అన్తరిక్షాత్, ఉభా, హి, హస్తా, వసునా, పృణస్వ, ఆ, ప్ర, యచ్ఛ, దక్షిణాత్, ఆ, ఉత, సవ్యాత్, విష్ణవే, త్వా॥

పదార్థః :- (దివః)ప్రసిద్ధాత్ విద్యుతో వా(వా)పక్షాన్తరే(విష్ణవే)వేవేష్టి వ్యాప్నోతి చరాచరం జగత్ తత్సంబుద్ధౌ (ఉత) అపి (వా) పక్షాన్తరే (పృథివ్యాః) భూమేః సకాశాత్ (మహః)మహత్త్వాత్ (వా) పక్షాన్తరే. (విష్ణో) సర్వాన్తఃప్రవిష్ట (ఉరోః) బహోరనన్తాత్. (అన్తరిక్షాత్)ఆకాశాత్ (ఉభా) ద్వౌ. (హి) ఖలు, (హస్తా) బలవీర్యౌ బాహూ వా. అత్రోభయత్ర సుపామిత్యకారాదేశః. (వసునా) ద్రవ్యేణ సహ. (పృణస్వ) ప్రీణీహి ప్రీణయ వా(ఆ)సమన్తాత్ (ప్ర) ప్రకృష్టార్థే.(యచ్ఛ) దేహి (దక్షిణాత్) దక్షిణపార్శ్వాత్. (ఆ) అభితః. (ఉత) చ(సవ్యాత్)వామపార్శ్వాత్. (విష్ణవే) యజ్ఞాయ (త్వా) త్వామ్, అయం మంత్రః. శత. ౩, ౪. ౩. ౨౨. వ్యాఖ్యాతః॥

అన్వయః :- హే విష్ణో! త్వం కృపయాఽస్మాన్ దివః ప్రసిద్ధాగ్నే ర్విద్యుతో వా వసునా పృణస్వ సుఖాని ప్రయచ్ఛ. ఉతాపి పృథివ్యాః సకాశాదుత్పన్నేభ్యః పదార్థేభ్యో మహత్త్వాచ్చావ్యక్తాదుతోరోరన్తరిక్షాద్వా వసునా ద్యాం పృణస్వ. హే విష్ణో త్వం దక్షిణాదుత చ సవ్యాత్ సుఖాని ప్రయచ్ఛ. తం త్వా త్వాం విష్ణవే యజ్ఞాయ వయమర్చయేమ.

భావార్థః :— యేన వ్యాపకేనేశ్వరేణ మహత్తత్వ సూర్య భూమ్యన్తరిక్షవాయ్వగ్ని జలాదీన్ పదార్థాన్ తత్రస్థానన్యాంశ్చౌషధ్యాదీన్ మనుష్యాదీంశ్చ రచిత్వా ధృత్వా సర్వేభ్యః ప్రాణిభ్యః సుఖాని ధీయన్తే తస్యైవోపాసనా సర్వైః కార్యేతి.

పదార్థము:-(విష్ణో)సర్వవ్యాపీ!పరమేశ్వరా!నీవు దయయుంచి మమ్ము(దివః)ప్రసిద్ధాగ్నివలన లేక విద్యుదగ్నివలన(వసునా)ద్రవ్యముతోపాటు(ఆపృణస్వ)సుఖములను పరిపూర్ణమొనర్చుము. మఱియు(పృథివ్యాః)భూమినుండి పుట్టిన పదార్థములవలనను(ఉత) మఱియు(వా)లేక(మహః) మహత్తత్వమును అవ్యక్తమును (ఉత) మఱియు,(ఉరోః) విశాలమునునగు (అంతరిక్షాత్) అంతరిక్షమువలనను ద్రవ్యములతోపాటు సుఖములను (హి)నిశ్చయముగ పూర్ణమొనర్చుము. (విష్ణో)అన్నిటిలో ప్రవిష్టుడవైన యోగీశ్వరా! నీవు(దక్షిణాత్)దక్షిణమునుండి (ఉత) మరియు (సవ్యాత్) వామపార్శ్వమునుండి సుఖముల నొసగుము. (త్వా)అట్టి నిన్ను(విష్ణవే) యోగవిజ్ఞానముకొఱకు, యజ్ఞముకొఱకు పూజించుచున్నాము.

భావార్థము :- వ్యాపకుడైన యే పరమేశ్వరుడు మహత్తత్వమును, సూర్యుని, భూమిని, అంతరిక్షమును, వాయ్వగ్నిజలాది పదార్థములను, లేక తత్రస్థములగు ఓషధ్యాదులను, మనుష్యాదులను రచించి ధారణమొనర్చి సకల ప్రాణులకై సుఖములనుధరించుచున్నాడో ఆపరమాత్మునినే మానవులుపాసించుట యోగ్యము. [౧౮౪]

———

౧౮౫. ప్రతద్విష్ణు రిత్యస్యౌతథ్యో దీర్ఘతమా ఋషిః, విష్ణుర్దేవతా, విరాడార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పునః స కీదృశ ఇత్యుపదిశ్యతే.

మరల నతడెటులున్నాడను విషయ మీ మంత్రమందుపదేశించబడుచున్నది.

ప్ర తద్విష్ణు స్తవతే వీర్యేణ మృగో న భీమ కుచరో గిరిష్ఠాః।
యస్యోరుషు త్రిషు విక్రమణేష్వధిక్షియన్తి భువనాని విశ్వా॥౫.౨౦॥

ప్ర,తత్,విష్ణుః,స్తవతే,వీర్యేణ,మృగః, న,భీమః, కుచరః,గిరిష్ఠాః గిరిస్థా+ఇతి గిరి+స్థాః, యస్య, ఉరుషు, త్రిషు, విక్రమణేష్వితి వి+క్రమణేషు, అధిక్షియన్తీత్యధి+క్షియన్తి, భువనాని, విశ్వా॥

పదార్థః :— (ప్ర) ప్రకృష్టార్థే (తత్) తస్మాత్, (విష్ణుః) వ్యాపకేశ్వరః, (స్తవతే) స్తౌత్యుపదిశతి. అత్ర బహులం ఛన్దసీతి శపో హ్యలుక్, (వీర్యేణ) పరాక్రమేణ, (మృగః) యో మార్ష్టి విచ్ఛతి వధాయ జీవానితి. ఈశ్వరపక్షే తు మార్ష్టి వ్యవస్థాపనాయ జీవానితి(న) ఇవ(భీమః)బిభ్యతి.

జీవా అస్మాదితి వ్యాఘ్రః,భీమాదయోఽపాదాన ఇతి నిపాతనాత్(కుచరః)యః కుత్సితం ప్రాణివధం చరతి. (గిరిష్ఠాః) గిరౌ తిష్ఠతీతి, క్విబన్తోఽయం ప్రయోగః. (యస్య) (ఉరుషు) బహుషు,(త్రిషు) త్రివిధేషు జగత్సు (విక్రమణేషు) వివిధక్రమేషు (అధిక్షియన్తి) నివసన్తి. (భువనాని) లోకజాతాని (విశ్వా) సర్వాణి. అయం మంత్రః, శత. ౩. ౪. ౩. ౨౩, వ్యాఖ్యాతః॥

అన్వయః :— యస్యోరుషు త్రిషు విక్రమణేషు విశ్వాని భువనాన్యధిక్షియన్తి యశ్చాసౌ విష్ణుర్వీర్యేణ భీమః కుచరో గిరిష్ఠా మృగో న సింహ ఇవ విచరన్నుపదిశతి (తత్) తస్మాత్ స నైవ కదాపి విస్మరణీయః.

భావార్థః:—అత్రోపమాలఙ్కారః.యథా సింహః స్వపరాక్రమేణ యథేష్టం విక్రమతే,తథైవ జగదీశ్వరః ఖలు పరాక్రమేణ సర్వాన్ లోకాన్ నియచ్ఛతి॥

పదార్థము :- (యస్య) ఎవనియొక్క (ఉరుషు) అత్యంత [విశాల] ములును (త్రిషు)(త్రివిక్రమణేషు)త్రివిధప్రకారములుననగు క్రమములందు(విశ్వాభువనాని) సకల లోకములు (అధిక్షియన్తి) నివసించుచున్నవో మరియు (వీర్యేణ) స్వపరాక్రమముచే తనే(భీమః) భయపెట్టునదియు(కుచరః) నిందితమగు ప్రాణివధనొనర్చునదియు మరియు (గిరిష్ఠాః) పర్వతములందుండునదియునగు (మృగః) సింహము (న)వలె[నేయీవిష్ణువు] పాపులను వెదకి దుఃఖపెట్టుచు(ప్రస్తవతే)ఉపదేశమొనరించుచున్నాడో (తత్) అట్టివాని నెన్నటికి విస్మరించకూడదు.

భావార్థ :- ఇందుపమాలంకారమున్నది. ఏవిధముగ సింహము తన పరాక్రమముతో తన ఇచ్ఛానుసారము అన్యజంతువులను నియమమునందుంచుచు విహరించునో అటులనే జగదీశ్వరుడు తన పరాక్రమముతో సకలలోకములను నియమనము నందుంచుచున్నాడు. [౧౯]

౧౯. విష్ణో రరాట మిత్ ... ర్ఘుతమా ఋషిః, విష్ణు ర్దేవతా, భురిగార్షీ పంక్తిశ్ఛన్దః, పంచమః స్వరః.

పునః స కథం భూత ఇత్యుపదిశ్యతే,

మరల నా జగదీశ్వరుడెటులున్నాడను విషయ మీ మంత్ర మందుపదేశించ బడుచున్నది.

విష్ణో ర్రరాటమసి విష్ణోః శ్నప్త్రే స్థో విష్ణోః స్యూరసి విష్ణోర్ధ్రువో ఽసి। వైష్ణవమసి విష్ణవే త్వా॥ ॥౫.౨౧॥

విష్ణోః, ర్రరాటమ్, అసి, విష్ణోః, శ్నప్త్రే+ఇతి శ్నప్త్రే,స్థః,విష్ణోః,స్యూః, అసి, విష్ణోః, ధ్రువః, అసి, వైష్ణవమ్, అసి, విష్ణవే, త్వా॥

పదార్థః :— (విష్ణోః) వ్యాపకస్య సకాశాత్ (రరాటమ్) పరిభాషితం జగత్. (అసి) అస్తి, అత్ర సర్వత్ర వ్యత్యయః,(విష్ణోః)సర్వత్రాభి ప్రవిష్టస్య(శ్నప్త్రే)శుద్ధే ఇవ, అత్ర ష్ణా శౌచ ఇత్యస్య

వర్ణవ్యత్యయేన సస్య శః, (స్థః) తిష్ఠతః, (విష్ణోః) సర్వసుఖాభివ్యాప్తాత్. (స్యూః) యః సీవ్యతి సః,(అసి)అస్తి.(విష్ణోః)సర్వజగత్పాలకాత్(ధ్రువః)నిశ్చలః.(అసి)అస్తి.(వైష్ణవమ్) యద్ విష్ణో ర్యజ్ఞస్యేదం సాధనం సాధకం వా తత్. (అసి) అస్తి. (విష్ణవే)యజ్ఞాయ (త్వా) త్వామ్. అయం మంత్రః,శత.౩.౪.౩. ౨౪-౨౫. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:—యదిదం వివిధం జగదస్త్యస్తి, తద్విష్ణో రరాటమస్త్యస్తి.విష్ణోః సకాశాదుత్పద్య వర్తత ఇతి యావత్. విష్ణోః స్యూరస్త్యస్తి, సర్వం జగద్వైష్ణవమస్త్యస్తి. యస్య విష్ణో ర్జగతి ద్వే శ్నప్త్రే ఇవ జడచేతనసమూహౌ స్థః వర్తతే, తం సర్వజగదుత్పాదకం జగదీశ్వరం త్వాం విష్ణవే యజ్ఞానుష్ఠానాయ వయ మాశ్రయామః.

భావార్థః :— మనుష్యైః సర్వస్యాస్య జగతః పరమేశ్వర ఏవ రచకో ధారకో వ్యాపక ఇష్ట దేవోఽస్తీతి విజ్ఞాయ సర్వకామసిద్ధిః సంపాదనీయా.

పదార్థము :- అనేక ప్రకారములైన యే యీజగత్తు ఉన్నదో అది(విష్ణోః)వ్యాపకుడగు పరమేశ్వరునివలననే(రరాటమ్)ఉత్పన్నమై ప్రకాశితమైయున్నది.(విష్ణోః)సర్వసుఖముల లభింపజేయునీశ్వరునిచే (స్యూః)విస్తృత మొనర్చబడినదై (అసి) ఉన్నది. సకల జగత్తు(వైష్ణవమ్)యజ్ఞమునకు సాధనమై(అసి)ఉన్నది.(విష్ణోః)అన్నిటిలో ప్రవిష్టమైయున్న యే యీశ్వరునియొక్క(శ్నప్త్రే)శుద్ధజగత్తు జడచేతన రూపమున రెండురకములుగ నున్నదో ఆజగత్తునంతటిని సృజించునట్టి యో జగదీశ్వరా! మేము(త్వా)నిన్ను(విష్ణవే) యజ్ఞానుష్ఠాన మొనర్చుటకై ఆశ్రయించుచున్నాము.

భావార్థము :- మనుష్యులు పరమేశ్వరుడే ఈ సకలలోకములకు స్రష్ట, ధర్త, వ్యాపకుడు,ఇష్టదేవుడు అని తెలుసుకొని సకలకామ్యసిద్ధిని బడయువలయును.[౧౮౬]

౧౮౭.దేవస్య త్వేత్యస్యౌతథ్యో దీర్ఘతమా ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, పూర్వార్ధస్య సామ్నీపంక్తిశ్ఛన్దః పఞ్చమః స్వరః, ఆదద ఇత్యుత్తరస్య భురిగార్షీ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.

పునరయం యజ్ఞః కిమర్థః కర్తవ్య ఇత్యుపదిశ్యతే.

మరల నా యజ్ఞ మెందులకు చేయవలయునను విషయ మీ మంత్రమందుపదేశించబడుచున్నది.

దేవస్య త్వా సవితుః ప్రసవేఽశ్వినో ర్బాహుభ్యాం పూష్ణో హస్తాభ్యామ్।
ఆ దదే నార్య సీదమహꣳరక్షసాం గ్రీవా అపి కృన్తామి।
బృహన్నసి బృహద్రవా బృహతీ మిన్ద్రాయ వాచం వద॥౫.౨౨॥

దేవస్య, త్వా, సవితుః, ప్రసవ+ఇతి ప్ర+సవే, అశ్వినోః, బాహుభ్యామితి బాహు+భ్యామ్, పూష్ణః, హస్తాభ్యామితి హస్త+భ్యామ్, ఆదదే,నారీ,అసి,ఇదమ్,

(తమ్) యజ్ఞమ్ (బలగమ్) బలం గచ్ఛన్తమ్. (ఉత్) ఉత్కృష్టమ్. (కిరామి)విక్షిపామి(యమ్) యజ్ఞమ్. (మే) మమ. (నిష్ట్యః) నేశంతి సమాదధతే యేన యజ్ఞేన తత్సహితః సాధు ర్విద్వాన్. అత్ర నిశ ధాతో ర్బాహులకాదౌణాదిక స్తః ప్రత్యయ స్తతో యత్. (యమ్)యజ్ఞమ్.(అమాత్యః) మేధావీ ఖానకః ప్రధానభృత్యః.(నిచఖాన)యథా నితరాం ఖాతవాన్.(ఇదమ్)భూగర్భవిద్యాపరీక్షార్థం స్థానమ్, (అహమ్) భూగర్భ విద్యావేత్తా.(తమ్)కృష్యాద్యాఖ్యం యజ్ఞమ్.(బలగమ్)బలప్రాపకమ్. (ఉత్) ఉత్కృష్టే. (కిరామి)(యమ్) అధ్యయనాధ్యాపనాఖ్యమ్. (మే) మమ.(సమానః)సదృశః, (యమ్) పూర్వోక్తమ్. (అసమానః) అసదృశః. (నిచఖాన) యథా నితరాం ఖనతి(ఇదమ్) కర్మ (అహమ్)అధ్యాపకోఽధ్యేతా వా (తమ్)(బలగమ్)ఆత్మబల ప్రాపకమ్.(ఉత్)ఉత్కృష్టే(కిరామి) విక్షిపామి. (యమ్) పరస్పరం పాలనహేతుం యజ్ఞమ్. (మే) మమ. (సబన్ధుః) యథా సమానా బంధవో యస్య మిత్రస్య సః(యమ్)పూర్వోక్తమ్ (అసబంధుః)యథా అసమానా బంధవో యస్య సః (నిచఖాన) యథా నితరాం ఖాతవాన్ ఖనతి వా. (ఇదమ్)కర్మ(అహమ్)సర్వసుహృత్,(తమ్, బలగమ్) రాజ్య బల ప్రాపకమ్. (ఉత్)ఉత్కృష్టే(కిరామి)ప్రక్షిపామి,(యమ్)ఉత్కర్షప్రాపకమ్, (మే) మమ, (సజాతః) యథా సహైవ జాతః. (యమ్) ఉక్తమ్.(అసజాతః)యథా యః సహ న జాతః (నిచఖాన) యథా నిత్యం ఖాతవాన్ ఖనతి వా. (ఉత్) ఉత్కృష్టే (కృత్యామ్) కరోతి యథా తామ్. (కిరామి) ప్రక్షిపామి. అయం మంత్రః. శత. ౩ ౪.౪.౮-౧౨. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :— హే విద్వన్మనుష్య ! యథా కశ్చిద్బలగహనం యథా రక్షోహణం వైష్ణవీం వాచమనుష్ఠాయ యం బలగం యజ్ఞం యథాఽహముత్కిరామి,తథా త్వమప్యేత ముత్కిర. యథా కస్యచిన్మే మమ నిష్ట్యోఽమాత్యోఽయం యజ్ఞమిదం స్థానాది చ నిచఖాన,తథా తవ భృత్యో నిఖనతు. యథాఽహం యం బలగం యజ్ఞముత్కిరామి తథా తం త్వమప్యుత్కిర.యథా మే మమ వా సమానోఽసమానశ్చ యం యజ్ఞమిదం కర్మ చ నిచఖాన. తథా తవాపి నిఖనతు. యథాఽహం యం బలగం యజ్ఞముత్కిరామి తథా త్వమప్యేతముత్కిర.యథా మే మమ సబంధు రసబంధుశ్చ యం యజ్ఞమిదం కర్మ చ నిచఖాన, తథా తవాపి చైతం నిఖనతు. యథాఽహం యం బలగం యజ్ఞముత్కిరామి. తథా త్వమప్యేత ముత్కిర, యథా మే మమ సజాతోఽసజాతశ్చ యం యజ్ఞం కృత్యాం నిచఖాన, తథా తవాప్యేతమేతాం చ నిఖనతు. యథాఽహమేతత్సర్వముత్కిరామి, తథా త్వమప్యేవ ముత్కిర.

భావార్థః :— అత్ర వాచకలుప్తోపమాలఙ్కారః.మనుష్యై రస్యా మీశ్వరసృష్టౌ ధార్మికవిద్వదనుకరణం కార్యం నేత.రేషామితి.

పదార్థము :-ఓ విద్వాంసులగు మానవులారా!(అహమ్)నేనెటుల(బలగహనమ్) బలములను విలోడనమొనరించు కర్మను మరియు(రక్షోహణమ్)రాక్షసులను హననమొనరించు కర్మను మరియు(వైష్ణవీం) వ్యాపకుడైన పరమేశ్వరుని వేదవాణిని అనుష్ఠించి (యం బలగమ్) బలమును లభింపజేయు నేయజ్ఞమును (ఉత్కిరామి)ఉత్కృష్టత్వముచే ప్రేరితమొనరించుచున్నానో, ఇహమున ప్రసిద్ధపఱచుచున్నానో(తమ్ ఇదమ్) ఆ యీ యజ్ఞమును అటులనే నీవును ప్రకాశితపఱచుము.

మఱియు ఎటుల(నిష్ట్యః)యజ్ఞమునందు కుశలుడు(అమాత్యః)మేధావి, విద్వాంసుడునగు(మే) నా మనుష్యుడ (యమ్)ఏ యజ్ఞమునులేక(ఇదమ్) భూగర్భ విద్యను పరీ

క్షించుటకై స్థానమును(నిచఖాన)నిస్సందేహమొనరించుటకు[త్రవ్వు]చున్నాడో అటు లనే(తమ్)దానిని నీభృత్యుడును త్రవ్వునుగాక!

ఎటుల(అహమ్)భూగర్భవిద్యను ఎరుగునేను(యమ్)ఏ(బలగమ్)బలమును లభింప జేయు వ్యవసాయము మొదలగు యజ్ఞమును లేక(ఇదమ్)ఈ ఖననరూప కర్మను(ఉత్కిరామి)బాగుగా సంపాదనమొనర్చుచున్నానో అటులనే(తమ్)దానిని నీవును చేయుము

ఎటుల (మే) (సమానః) నాకు సదృశుడైన మనుష్యుడేకాని అసదృశుడేకాని (యమ్)ఏ కర్మను(నిచఖాన)త్రవ్వుచున్నాడో అటులనే నీవాడును త్రవ్వునుగాక!

ఎటుల(అహమ్)అధ్యయనాధ్యాపనకార్యములొనరించునేను(యమ్ బలగమ్)ఆత్మ బలమునులభింపజేయు నేయజ్ఞమును లేక(ఇదమ్)అధ్యయనాధ్యాపనరూపమగు నేయీ కర్మను(ఉత్కిరామి)సంపన్న మొనర్చుచున్నానో అటులనే(తమ్)దానిని నీవును చేయుము.

ఎటుల(మే)నాయొక్క (సబంధుః అసబంధుః) సబంధువగు మిత్రుడేకానీ అసబంధువగు శత్రువేకానీ(యమ్) పాలనరూపమగు నేయజ్ఞమును లేక ఈకర్మను(నిచఖాన) నిస్సందేహమొనరించున్నాడో దానిని నీవాడును అటులనే ఒనర్చుగాక!

ఎటుల(అహమ్) అందఱకు మిత్రుడనైన నేను (యమ్ బలగమ్)రాజ్యబలమును ప్రసాదింపజేయు నేయజ్ఞమును లేక(ఇదమ్)ఈ కర్మను(ఉత్కిరామి)సంపాదనమొనరించు చున్నానో అటులనే(తమ్)దానిని నీవును ఒనర్చుము.

ఎటుల(మే సజాతః)నాతోబుట్టిన వాడును[లేక](అసజాతః)వేరుగాపుట్టిన మనుష్యుడును(యమ్)ఏ యజ్ఞములేక(కృత్యామ్)ఉత్తమక్రియను(నిచఖాన) నిస్సందేహముగ నొనర్చుచున్నాడో అటులనే నీవాడును ఈ యజ్ఞమును లేక ఈ క్రియను సందేహరహితముగా నొనర్చునుగాక!

నే నెటుల ఈ సమస్త కర్మలను (ఉత్కిరామి) సంపాదన మొనర్చుచున్నానో అటులనే నీవును నొనర్చుము.

భావార్థము:—ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఈ ఈశ్వర సృష్టిలో మనుష్యులు విద్వాంసులను సర్వదా అనుకరించవలయునే గాని మూర్ఖుల నెన్నడు అనుకరించగూడదు. [౧౨౭]

---

౧౨౮. స్వరాడసీత్యస్యౌతథ్యో దీర్ఘతమా ఋషిః, సూర్యవిద్వాంసౌ దేవతే, భురిగార్ష్యనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

అథ సూర్య సభాధ్యక్ష గుణా ఉపదిశ్యన్తే.

ఇపుడీ మంత్రమందు సూర్యుని, సభాధ్యక్షుని యొక్క గుణము లుపదేశించబడుచున్నవి.

స్వరాడసి సపత్నహా సత్రరాడస్యభిమాతిహా జనరాడసి రక్షోహా సర్వరాడస్య మిత్రహా॥ ॥౫.౨౪॥

స్వరాడితి స్వ+రాట్, అసి, సపత్న హేతి సపత్న+హా, సత్త్రరాడితి సత్త్ర+రాట్, అసి, అభిమాతి హేత్యభి మాతి+హా, జనరాడితి జన+రాట్, అసి, రక్షో హేతి రక్షః+హా సర్వరాడితి సర్వ+రాట్, అసి, అమిత్ర హేత్యమిత్ర+హా.

పదార్థః :–(స్వరాట్)యః స్వయం రాజతే సః(అసి)అస్తి వా. అత్ర సర్వత్ర పక్షే వ్యత్యయః, (సపత్నహా) యః సపత్నాన్ శత్రూన్, మేఘావయవాన్ వా హన్తి సః. (సత్రరాట్) యః సత్రేషు యజ్ఞేషు రాజతే సః. (అసి) అస్తి వా.(అభిమాతిహా)యేఽభిమిమత ఇత్యభిమాతయస్తాన్ హన్తి సః, అత్రౌణాదికః క్తిచ్. (జనరాట్) యో జనేషు ధార్మికేషు విద్వత్సు రాజతే సః. (అసి) అస్తి వా. (రక్షోహా) యో రక్షాంసి దుష్టాన్ హంతి సః (సర్వరాట్) యః సర్వస్మిన్ రాజతే సః (అసి) అస్తి వా. (అమిత్రహా) యో యేన వాఽమిత్రాన్ శత్రూన్ హన్తి సః. అయం మంత్రః. శత. ౩. ౪. ౪. ౧౪. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:– హే విద్వన్ మనుష్య యతస్త్వం స్వరాడసి తస్మాత్సపత్నహాఽసి భవసి. యతస్త్వం సత్రరాడసి తస్మాదభిమాతిహా వర్తసే.యతస్త్వం జనరాడసి తస్మాద్రక్షోహాఽసి భవసి. యతస్త్వం సర్వరాడసి తస్మాదమిత్రహాఽసి భవసీత్యేకః.

యతోఽయం సూర్యలోకః స్వరాడస్తి తస్మాత్సపత్నహా భవతి.యతోఽయం సత్రరాడస్తి తస్మాదభిమాతిహా వర్తతే. యతోఽయం జనరాడస్తి తస్మాద్రక్షోహా జాయతే యతోఽయం సర్వరాడస్తి తస్మాదమిత్రహా వర్తత ఇతి ద్వితీయః.

భావార్థః :– అత్ర శ్లేషాలఙ్కారః, హే విద్వన్! యథా సూర్యః స్వప్రకాశేన చోరవ్యాఘ్రాదీన్ భీషయిత్వా సర్వాన్ సుఖయతి, తథైవ త్వం శత్రూన్నివార్య ప్రజాః సుఖయ.

పదార్థము :– ఓ విద్వాంసుడవైన మానవుడా! నీవు(స్వరాట్)స్వయంప్రకాశవంతుడవై (అసి) ఉన్నావు కావున (సపత్నహా) శత్రుసంహారకుడ వగుచున్నావు. (సత్రరాట్)యజ్ఞములందు ప్రకాశమానుడవు కనుక(అభిమాతిహా)అభిమానయుక్త మానవులను చంపువాడ వగుచున్నావు. (జనరాట్) ధార్మిక విద్వాంసులలో ప్రకాశితుడవు కావున (రక్షోహా) రాక్షసదుష్టులను సంహరించువాడవగుచున్నావు. నీవు (సర్వరాట్) సర్వులందు ప్రకాశితుడవు కావున (అమిత్రహా) అమిత్రులను అనగా శత్రువులను సంహరించువాడవగుచున్నావు. [ప్రథమార్థము.]

ఏ కారణముచే ఈ సూర్యలోకము(స్వరాట్)స్వయముగ (అసి) ప్రకాశితమైయున్నదో ఆ కారణముచేతనే(సపత్నహా)మేఘావయవములను ఖండించునదగుచున్నది.

ఏకారణముచే ఇది(సత్రరాట్)(అసి) యజ్ఞమునందు ప్రకాశితమై యున్నదో ఆ కారణముచేతనే (అభిమాతిహా) అభిమానకారకులగు చోరాదులను హననమొనర్చునదగుచున్నది.

ఏకారణముచే నిది(జనరాట్)(అసి)ధార్మికవిద్వాంసులమనస్సులో ప్రకాశితమై యున్నదోఆ కారణముచేతనే(రక్షోహా)రాక్షసులనులేకదుష్టులనుచంపునదియగుచున్నది.

ఎందుచే నిది(సర్వరాట్ అసి) అందరిలో ప్రకాశమానమైఉన్నదో అందుచేతనే(అమిత్రహా)దుష్టులను దండించుటకు కారణమగుచున్నది.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమందు శ్లేషాలంకారమున్నది. ఓ మానవ మనీషీ! సూర్యుడెటుల స్వప్రకాశముచే చోర, వ్యాఘ్రాది ప్రాణులకు భయముచూపెట్టి అన్య ప్రాణులను సుఖులుగానొనర్చుచున్నాడో అటులనే నీవును సకల శత్రువులను నివారించి ప్రజలను సుఖులుగా నొనర్చుము. [౧౮౯]

---

౧౯౦. రక్షోహణ ఇత్యస్యోతథ్యో దీర్ఘతమా ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, ఆద్యస్య బ్రాహ్మీ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః, బలగహనా ఉపేత్యుత్తరస్యార్షీ పఙ్క్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

యజమాన సభాధ్యక్షాదయో యజ్ఞానుష్ఠాతౄన్మనుష్యాన్ యజ్ఞసామగ్రీం గ్రాహయేయు రిత్యుపదిశ్యతే,

యజమానుడు సభాదులయొక్క అధ్యక్షులు యజ్ఞానుష్ఠాన మొనర్చువారికి యజ్ఞసామగ్రిని అందజేయించ వలయునను విషయ మీ మంత్రమం దుపదేశించబడుచున్నది.

రక్షోహణో వో బలగహనః ప్రోక్షామి వైష్ణవాన్రక్షోహణో వో బలగహనోఽవ నయామి వైష్ణవాన్ రక్షోహణో వో బలగహనోఽవ స్తృణామి వైష్ణవాన్రక్షోహణౌ॥ వాం బలగహనా ఉపదధామి వైష్ణవీ రక్షోహణౌ వాం బలగహనా పర్యూహామి వైష్ణవీ వైష్ణవమసి వైష్ణవాస్థ॥ ॥౫.౨౫॥

రక్షోహణః, రక్షోహన+ఇతి రక్ష+హనః, వః, బలగహన+ఇతి బలగ+హనః, ప్ర,ఉక్షామి, వైష్ణవాన్, రక్షోహన+ఇతి రక్షః+హనః, వః, బలగహన+ఇతి బలగ+హనః, అవ, నయామి, వైష్ణవాన్,రక్షోహన+ఇతి రక్షః+హనః, వః, బలగహన+ఇతి బలగ+హనః, అవ, స్తృణామి, వైష్ణవాన్, రక్షోహణౌ రక్షోహనావితి రక్షః+హనౌ, వామ్,బలగహనావితి బలగ+హనౌ, ఉప, దధామి, వైష్ణవీ+ఇతి వైష్ణవీ, రక్షోహణౌ, రక్షోహనావితి రక్షః+హనౌ, వామ్, బలగహనావితి బలగ+హనౌ, పరి, ఊహామి, వైష్ణవీ+ఇతి వైష్ణవీ, వైష్ణవమ్, అసి, వైష్ణవాః, స్థ.

పదార్థః :— (రక్షోహణః) యథా యూయం యే రక్షాంసి దుఃఖాని హథ తథా,(వః)యుష్మా నేతాంశ్చ (బలగహనః)యథా యో బలాని గాహతే, తథా భూతోఽహమ్.(ప్ర)ప్రకృష్టార్థే(ఉక్షామి) సిఞ్చామి. (వైష్ణవాన్) విష్ణుర్యజ్ఞో దేవతా యేషాం తాన్ (రక్షోహణః) యథా యూయం రక్షాంసి దుష్టాన్ దస్య్వాదీన్ హథ తథా తాన్.(వః)యుష్మానేతాన్వా(బలగహనః)యథా యో బలాని శత్రు సైన్యాని గాహతే తథాఽహమ్. (అవ)వినిగ్రహార్థే(నయామి)ప్రాపయ్నోమి. ప్రాపయామి వా. (వైష్ణవాన్) విష్ణో ర్యజ్ఞస్యేమాన్. (రక్షోహణః) యథా యూయం రక్షాంసి శత్రూన్ హథ తథాఽహం తాన్ (వః) యుష్మానేతాన్వీరాన్వా. (బలగహనః) యథాఽహం బలాని స్వసైన్యాని గాహే, తథా వ్యూహశిక్షయా విలోడయత.(అవ) వినిగ్రహే (స్తృణామి)ఆచ్ఛాదయామి,(వైష్ణవాన్)యజ్ఞానుష్ఠాతౄన్. (రక్షోహణౌ) యథా రక్షసాం హన్తారౌ ప్రజాసభాధ్యక్షౌ తథాఽహం (వామ్) ఉభౌ (బలగహనౌ) యథా యువాం బలాని గాహేథే తథాహం (ఉప) సామీప్యే (దధామి)ధరామి.(వైష్ణవీ) విష్ణో రియం క్రియా(రక్షోహణౌ)యథా రక్షసాం శత్రూణాం హన్తారౌ. భవథ స్తథాఽహం(వామ్) ఉభౌ (బలగహనౌ) యథా యువాం బలాని గాహేథే తథాఽహం(పరి) సర్వతః(ఊహామి)తర్కేణ నిశ్చినోమి (వైష్ణవీ) విష్ణోః సమగ్రవిద్యావ్యాపకస్యేయం రీతి స్తామ్. (వైష్ణవమ్)విష్ణో రిదం విజ్ఞానమ్. (అసి) అస్తి. (వైష్ణవాః)విష్ణో ర్వ్యాపకస్యేమ ఉపాసకాః,(స్థ)భవత. అయం మన్త్రః. శత. ౩. ౪. ౪. ౧౮—౨౪ వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే సభాధ్యక్షాదయో మనుష్యా యూయం యథా రక్షోహణః స్థ తథా బలగహనోఽహం వో యుష్మాన్సత్కృత్యైతాన్ దుష్టాన్ యుద్ధే శస్త్రైః ప్రోక్షామి. యథా రక్షోహణో యూయం నో దుఃఖాని హథ. తథా బలగహనోఽహం వో యుషాన్సుఖైః సంమాన్యైతా నవనయామి.యథా రక్షోహణో వైష్ణవాన్వో యుష్మానేతాంశ్చ వస్తృణీథ.తథా బలగహనోఽహమేవైతాన్ స్తృణామి. యథా రక్షోహణౌ బలగహనౌ యజ్ఞస్వామిసంపాదకౌ వాముపధత్త స్తథైవాహ మేతాను పదధామి. యథా రక్షోహణౌ బలగహనౌ వాం యా వైష్ణవీ క్రియాఽస్తిత, యా పర్యూహత స్తథైవాహ మేతాం పర్యూహామి. యద్వైష్ణవమ్ జ్ఞానం యూయం సర్వత ఊహథ, తదహమపి పర్యూహామి. యథా యూయం వైష్ణవాస్థ, తథా వయమపి భవేమ.

భావార్థః:-అత్ర వాచకలుప్తోపమాలఙ్కారౌ.మనుష్యైః పరమేశ్వరోపాసనాయుక్తవ్యవహారాభ్యాం పూర్ణం శరీరాత్మబలం సంపాద్య యజ్ఞేన ప్రజాపాలనం శత్రూన్ విజిత్య సార్వభౌమరాజ్యం చ ప్రశాసనీయమ్.

పదార్థము :- ఓ సభాధ్యక్షాది మానవులారా! ఎటుల మీరు (రక్షోహనః) దుఃఖముల నాశనమొనర్చువారై యున్నారో, అటులనే శత్రుబలమును అస్తవ్యస్తమొనర్చువాడనైన నేను(వైష్ణవాన్)[యజ్ఞానుష్ఠాతలైన]యజ్ఞదేవతలైన (వః) మిమ్ములనాదరించి (ప్రోక్షామి)ఈ గర్విష్ఠమానవులను యుద్ధమున శస్త్రములతో శుద్ధమొనర్చెదను.

మీరెటుల(రక్షోహణః)అధర్మాత్ములగు దుష్టదస్యులనుదండించువారుగా నున్నారో అటులనే(బలగహనః)శత్రుసేన లోతుపాతుల నరయు నేను(వైష్ణవాన్) యజ్ఞసంబంధులగు(వః)మిమ్ములను సుఖములచే మాన్యులుగా నొనరించి,(అవనయామి) దుష్టులను తొలగించుచున్నాను.

(బలగహానః)స్వసేనను వ్యూహశిక్షల ద్వారా విలోడన మొనర్చువాడను(రక్షోహణః)శత్రువుల సంహరించువాడనునగు నేనెటుల (వైష్ణవాన్) యజ్ఞానుష్ఠాన మొనరించు (వః)మిమ్ములను (అవస్తృణామి) సుఖముచే నాచ్ఛాదన మొనర్చుచున్నానో అటులనే మీరును చేయుడు.

(రక్షోహణౌ)రాక్షసులసంహరించువారును(బలగహనౌ)బలములను విలోడన మొనరించువారును నైన(వామ్)యజ్ఞపతియు,యజ్ఞమొనరించువాడును,విద్వాంసుల ధారణ మొనర్చుచున్నటుల నేనును (ఉపదధామి) [వారిని] ధారణ మొనర్చుచున్నాను.

ఎటుల(రక్షోహణౌ)రాక్షసులను చంపువారును(బలగహనౌ)బలములను విలోడన మొనరించువారును నైన(వామ్)ప్రజ,సభాధ్యక్షులు స్వయముగ(వైష్ణవీ)సకలవిద్యలలో వ్యాపకులగు విద్వాంసుల[నుష్ఠించిన] ఏ క్రియ లేక (వైష్ణవమ్) విష్ణుసంబంధమైన యే జ్ఞానమున్నదో [దానిని] వీనినన్నిటిని తర్కముతో నెరుగుచున్నారో,అటులనే నేనును (పర్యూహామి)తర్కముతో బాగుగా నెఱుగుదునుగాక !

మరియు ఎటుల మీరందరు (వైష్ణవాః) వ్యాపక పరమేశ్వరుని నుపాసించువారై (స్థః)ఉన్నారో అటులనే నేనును అగుదునుగాక!

భావార్థము :- ఇందుపమావాచకలుప్తోపమాలంకారములున్నవి. మనుష్యులు పరమేశ్వరుని ఉపాసనాయుక్తవ్యవహారములవలన శరీరాత్మబలములను పూర్ణ మొనరించుకొని యజ్ఞముచే ప్రజలను పాలించి, శత్రువులను జయించి సమస్తభూమిని [సార్వభౌమ చక్రవర్తి రాజ్య] శాసన మొనర్ప వలయును. [౧౯౦]

౧౯౧. దేవస్య త్వేత్యస్యాత్థ్యో దీర్ఘతమా ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, ఆద్యస్య నిచృదార్షీ పఙ్క్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః, యవోసీత్యుత్తరస్య నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

కిమర్థోఽయం యజ్ఞోఽనుష్ఠాతవ్య ఇత్యుపదిశ్యతే.

ఈ యజ్ఞమెందులకు చేయవలయునను విషయ మీ మంత్ర మందుపదేశించబడుచున్నది.

దేవస్య త్వా సవితుః ప్రసవేఽశ్వినో ర్బాహుభ్యాం పూష్ణో హస్తాభ్యామ్।
ఆదదే నార్యసీదమహంరక్షసాఙ్గ్రీవా అపి కృన్తామి। యవోఽసి యవయాస్మద్ద్వేషో యవయారాతీ ర్దివే త్వాఽన్తరిక్షాయ త్వా పృథివ్యై త్వా శున్ధన్తాంల్లోకాః,
పితృషదనాః పితృషదనమసి॥ ॥౫.౨౬॥

దేవస్య, త్వా, సవితుః, ప్రసవ+ఇతి ప్ర+సవే, అశ్వినోః, బాహుభ్యామితి బాహు+భ్యామ్, పూష్ణః, హస్తాభ్యామితి హస్త+భ్యామ్, ఆ, దదే, నారి, అసి,

ఇదమ్, అహమ్, రక్షసామ్, గ్రీవాః, అపి, కృన్తామి, యవః, అసి, యవయ,

అస్మత్, ద్వేషః, యవయ, అరాతీః, దివే, త్వా, అన్తరిక్షాయ, త్వా, పృథివ్యై,

త్వా, శున్ధన్తామ్, లోకాః, పితృషదనాః, పితృసదనా+ఇతి పితృ+సదనాః పితృష

దనమ్. పితృసదనమితి పితృ+సదనమ్, అసి.

పదార్థః :-(దేవస్య) సర్వానన్దప్రదస్య.(త్వా)త్వాం హోమశిల్పాఖ్యయజ్ఞకర్తారమ్ (సవితుః) సకలోత్పాదకస్యేశ్వరస్య, (ప్రసవే) యథా సృష్టౌ తథా(అశ్వినోః)ప్రాణాపానయోః (బాహుభ్యామ్) యథా బలవీర్యాభ్యాం తథా,(పూష్ణః)పుష్టిమతో వీరస్య (హస్తాభ్యామ్) యథా ప్రబలభుజదణ్డాభ్యాం తథా,(ఆ)సమన్తాత్, (దదే) గృహ్ణామి. (నారి) నరాణామియం శక్తిమతీ స్త్రీ తత్సంబుద్ధౌ, (అసి) భవతి.(ఇదమ్)విశ్వమ్.(అహమ్)సభాధ్యక్షః.(రక్షసామ్) దుష్టకర్మకారిణాం ప్రాణినామ్. (గ్రీవాః) శిరాంసి,(అపి)నిశ్చయే(కృన్తామి) ఛినద్మి(యవః)మిశ్రణామిశ్రణకర్తా(అసి)వర్తసే(యవయ)శ్రేష్ఠైర్గుణైః సహ మిశ్రయ దోషేభ్యశ్చ దూరీకారయ. అత్ర వా ఛన్దసీతి వృద్ధ్యభావః(అస్మత్) స్వేభ్యః (ద్వేషః) ఈర్ష్యాదిదోషాన్.(యవయ)దూరీకారయ,(అరాతీః)శత్రూన్ (దివే) సత్యధర్మప్రకాశాయ. (త్వా)త్వామ్.(అన్తరిక్షాయ)ఆకాశే గమనాయ,(త్వా)త్వామ్,(పృథివ్యై)పృథివీస్థపదార్థపుష్టయే (త్వా) త్వామ్,(శున్ధన్తామ్)పవిత్రీకుర్వతామ్,(లోకాః)సర్వే (పితృషదనాః) యథా పితృషు జ్ఞానిషు సీదన్తి తథా (పితృషదనమ్) యథా విద్యావన్తో జ్ఞానిన స్సీదన్తి యస్మిం స్తత్తథా (అసి) అస్తి. అయం మంత్రః. శత. ౩.౪,౪.౪-౧౪. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే మనుష్యః యథా అహం సవితు ర్దేవస్య ప్రసవే యథాఽశ్వినో ర్బాహుభ్యాం, యథా పూష్ణో హస్తాభ్యా మనేకానుపకారానాదదే,ఇదం విశ్వం సంరక్ష్య రక్షసాం గ్రీవా అపి కృన్తామి. యథా పదార్థాన్ యావయామి,తథా త్వమప్యాదత్స్వ యవయ చ. యథాఽహం ద్వేషోఽరాతీః శత్రూ నస్మద్దూరీకారయామి తథా త్వమపి యవయ. హే విద్వన్! యథాఽహం దివే త్వా త్వాం తమన్తరిక్షాయ త్వా త్వాం పృథివ్యై త్వా త్వామాశ్రయామి తథా సర్వే జనా ఆశ్రయన్తాం,యథా పితృషదనమస్తి, యేన పితృషదనా లోకాః శున్ధన్తి, యదహం శున్ధే.తథేదం సర్వే శున్ధన్తాం, హే నారి! త్వమప్యేతత్సర్వ మేవమేవ సమాచర.

భావార్థః :- అత్రోపమాలంకారః, మనుష్యై ర్యథాక్రియం యథానుక్రమం విద్వదాశ్రయం కృత్వా యజ్ఞమనుష్ఠాయ. సర్వేషాం శుద్ధిః సంపాదనీయా.

పదార్థము :- విద్వాంసుడవైన మానవుడా! ఎటుల నేను(సవితుః)సర్వజగత్తును త్పన్న మొనర్చువాడును (దేవస్య) సకలానందముల నొసగువాడుననగు పరమేశ్వరుడు (ప్రసవే)సృజించిన యీ ప్రపంచములో(అశ్వినోః)ప్రాణాపానముల(బాహుభ్యామ్) బల వీర్యములచేతను మరియు(పూష్ణః)అతిబలవంతుడైన వీరుని(హస్తాభ్యామ్)ప్రబల ప్రతాప యుక్తములగు భుజ [దండ] ములచేతను అనేకోపకారములను (ఆదదే) గ్రహించుచున్నానో (ఇదమ్) ఈజగత్తును రక్షించి(రక్షసామ్)దుష్టకర్మలొనరించు ప్రాణులయొక్క (గ్రీవాః)శిరస్సులనుకూడ(అపికృంతామి)ఛేదించివేయుచున్నానో మరియు ఎటుల పదా

ర్థములను[(యవయ)]ఉత్తమగుణములతో కలుపుచున్నానో అటులనే నీవును ఉపకారముపొందుము.మరియు(యవయ)ఉత్తమగుణములతో పదార్థముల మేళవింప జేయుము. ఎటుల నేను(ద్వేషః)ఈర్ష్యాదిదోషములను లేక(అరాతీః)శత్రువులను(అస్మత్)నా[దగ్గఱ] నుండి దూరమొనరించుచున్నానో అటులనే నీవుకూడ (యవయ) దూరమొనర్చుము.

ఓవిద్వాంసుడా!ఎటుల మేము(దివే)ఐశ్వర్యాదిగుణములు ప్రకాశించుటకై(త్వా) నిన్ను(అంతరిక్షాయ) ఆకాశములోనుండు పదార్థములను శోధించుటకై (త్వా) నిన్ను (పృథివ్యై)పృథివీస్థ పదార్థములను పుష్టిపఱచుటకై (త్వా) నిన్ను సేవించుచున్నామో అటులనే మీరందరొనర్చుడు. [౧౯౦]

ఎటుల(పితృషదనం) ఈస్థానము విద్య నభ్యసించిన జ్ఞానులదై(అసి)ఉన్నదో మరియు దేనిచే (పితృషదనాః) జ్ఞానులలో వసించి పవిత్రులెటు లగుచున్నారో అటులనే నేను శుద్ధుడనగుదునుగాక! మరియు సకల మానవులు(శుంధంతామ్) స్వశుద్ధియొనర్చు కొందురుగాక! మరియు ఓస్త్రీ! నీవును ఇదియంతయు నీప్రకారముగానే యొనర్చుము.

భావార్థము:—ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది.మనుష్యులు సరియైన క్రియతో క్రమపూర్వకముగ విద్వాంసుల నాశ్రయించియు, యజ్ఞానుష్ఠాన మొనరించియు నన్నివిధముల తమను సంస్క[పవిత్రమొన]రించుకొనవలయును. ౧౯౦

౧౯౩. ఉద్దివ మిత్యస్యౌతథ్యో దీర్ఘతమా ఋషిః,యజ్ఞో దేవతా,బ్రాహ్మీ జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

సేవితః సభాధ్యక్షోఽనుష్ఠితో యజ్ఞశ్చ కిం కరోతీత్యుపదిశ్యతే.

చక్కగా సేవించబడిన సభాపతి, అనుష్ఠించబడిన యజ్ఞము యేమి చేయునను విషయ మీ మంత్ర మందుపదేశించబడుచున్నది.

ఉద్దివꣳ స్తభానాన్తరిక్షం పృణ, దృꣳహస్వ పృథివ్యాం ద్యుతానస్త్వా మారుతో మినోతు మిత్రావరుణౌ ధ్రువేణ ధర్మణా।బ్రహ్మవని త్వా క్షత్రవని రాయస్పోషవని పర్యూహామి బ్రహ్మ దృꣳహ క్షత్రం దృꣳహాయు ర్దృꣳహ ప్రజాం దృꣳహ॥ ॥౫.౨౭॥

ఉత్, దివమ్ స్తభాన, ఆ, అన్తరిక్షమ్, పృణ. దృꣳహస్వ, పృథివ్యామ్, ద్యుతానః, త్వా, మారుతః, మినోతు, మిత్రావరుణౌ, ధ్రువేణ, ధర్మణా, బ్రహ్మవనీతి బ్రహ్మ+వని, త్వా, క్షత్రవనీతి క్షత్ర+వని,రాయస్పోషవనీతి రాయస్పోష+వని, పరి, ఊహామి, బ్రహ్మ, దృꣳహ, క్షత్రమ్, దృꣳహ, ఆయుః, దృꣳహ, ప్రజామితి ప్ర+జామ్, దృꣳహ.

పదార్థః :-(ఉత్)ఉత్కృష్టే.(దివమ్)ప్రకాశమ్.(_స్తభాన)(అన్తరిక్షమ్)ఆకాశం తత్రస్థ ప్రాణి వర్గం చ, అత్ర తాత్స్థ్యోపాధినా ప్రాణినామపి గ్రహణమ్, (పృణ) అత్రాన్తర్భావి ణిజర్థః. (దృంహస్వ)వర్ధయ.(పృథివ్యామ్)భూమౌ(ద్యుతానః)యథా దివం సద్విద్యాగుణం విస్తారయతి తథా(త్వా) త్వామ్,(మారుతః)వాయుః,(మినోతు)ప్రక్షిపతి.(మిత్రావరుణౌ)యథా ప్రాణాపానౌ తథా(ధ్రువేణ) నిశ్చలేన,(ధర్మణా)ధర్మేణ (బ్రహ్మవని)యథా బలవిద్యాసంభాజితారం తథా, అత్ర సర్వత్ర సుపాం సు లుగితి విభక్తే ర్లుక్(త్వా)త్వామ్,(క్షత్రవని)క్షత్రస్య రాజ్యస్య సంసేవయితారం తథా(రాయస్పోషవని) యథా రాయో ధనసమూహస్య పోషం పుష్టిం వనన్తి సేవన్తే యస్మాత్తథా,(పరి)సర్వతః, (ఊహామి) వితర్కయామి.(బ్రహ్మ)విద్యావిద్వాంసం వా, (దృంహ)వర్ధయ వర్ధయతివా. (క్షత్రమ్) రాజ్యం క్షణ్యతే హింస్యతే నశ్యతే పదార్థో యేన సః క్షత్ ఘాతాది స్తత స్త్రాయతే రక్షతీతి క్షత్రః క్షత్రియాదివీర స్తం(దృంహ)వర్ధయ,(ఆయుః)జీవనమ్. (దృంహ) వర్ధయ. (ప్రజామ్) ఉత్పాదనీయామ్(దృంహ)వర్ధయ. అయం మంత్రః. శత. ౩.౫.౪. ౫-౦. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:-హే పరమవిద్వన్! యథా త్వా త్వాం మారుతో ధ్రువేణ ధర్మణా మినోతి మిత్రావరుణౌ మినుత స్తథా త్వం కృపయాఽస్మదర్థం దివముత్తభానాన్తరిక్షం పృణ,పృథివ్యాం ద్యుతానః సన్సుఖాని దృంహ, బ్రహ్మ దృంహ,క్షత్రం దృంహా యుర్దృంహ, ప్రజాం దృంహ, బ్రహ్మవనిం, క్షత్రవనిం,రాయస్పోషవనిం త్వామహం పర్యూహామి, తథా త్వాం సర్వే మనుష్యాః పర్యూహన్తు.

భావార్థః-అత్ర[శ్లేష]వాచకలుప్తోపమాలఙ్కారౌ. హే మనుష్యా!యూయం యథా జగదీశ్వరః సత్యభావేన ప్రార్థితః సద్విద్వాంశ్చ సేవితః సర్వాన్ సుఖయతి, తథైవాయం యజ్ఞో విద్యాదీన్ సంవృధ్య సర్వాన్మనుష్యాదీన్ప్రాణినః సుఖయతీతి విజానీత.

పదార్థము:- ఓ పరమ విద్వాంసుడా!(త్వా)నిన్ను(మారుతః)వాయువు(ధ్రువేణ ధర్మణా)నిశ్చలధర్మముతో(మినోతు)ఎటుల ప్రయుక్త మొనర్చుచున్నదో(మిత్రావరుణౌ) ప్రాణాపానములుకూడ ధర్మముతో నెటుల ప్రయుక్త మొనర్చు చున్నవో, అటులనే నీవును దయయుంచి మాకై (దివమ్) విద్యాగుణముల ప్రకాశమును[కలిగించి] (ఉత్తభాన) అజ్ఞానమునుండి యుద్ధరించుము. మఱియు(అంతరిక్షమ్) సకల పదార్థముల అవకాశమును(పృణ)పరపూర్ణ మొనర్చుము. (పృథివ్యామ్)భూమిమీద(ద్యుతానః)సద్విద్యా గుణములను విస్తరింపజేయుచు నీవు సుఖములను(దృంహస్వ)అభివృద్ధిపఱచుము.(బ్రహ్మ) వేదవిద్యను (దృంహ) పెంపొందించుము. (క్షత్రమ్) రాజ్యమును పెంచుము. (ఆయుః దృంహ)ఆయువును వృద్ధిపఱచుము.(ప్రజాం దృంహ)పుట్టిన ప్రజలను వృద్ధియుక్తులుగా నొనర్చుము. ఇందులకై నేను (బ్రహ్మవని) బ్రహ్మవిద్యను సేవించు లేక సేవింపజేయు వాడవును (క్షత్రవని)రాజ్యమును సేవించు, లేక సేవింపజేయువాడవును(రాయస్పోషవని) ధన సమూహములను సేవించు లేక సేవింపజేయువాడవును నగు నిన్ను(పర్యూహామి)సకలవిధముల తర్కములతో నిశ్చయమొనర్చు చున్నాను. అటులనే నీవన్ని విధముల నాకు సుఖదాయకుడవు కమ్ము. మరియు నిన్ను సకల జనులు తర్కముతో నూహించుదురు గాక !

భావార్థము :— ఈ మంత్రమునందు శ్లేష వాచకలుప్తోపమాలంకారము లున్నవి. ఓ మనుష్యులారా! ఎటుల సత్యభావముతో ప్రార్థితుడైన జగదీశ్వరుడు, సేవించబడిన అత్యుత్తమ విద్వాంసుడు అందఱకు సుఖము నిచ్చుచున్నారో అటులనే యీ యజ్ఞము కూడ విద్యాది గుణములను నభివృద్ధిపఱచి సకల జీవులకు సుఖమిచ్చు చున్నదని మీ రెఱుగుడు. (౧౯-౨)

౧౯౩. ధ్రువాసీత్యస్యౌత్యథ్యో దీర్ఘతమా ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, ఆర్షీ జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.
పున స్తేన కిం భవిష్యతీత్యుపదిశ్యతే.

మరల నాయజ్ఞమువలన నేమి యగుచున్నదను విషయ
మీ మంత్ర మందుపదేశించబడుచున్నది.

ధ్రువాసి ధ్రువో ఽయం యజమానోఽస్మిన్నాయతనే ప్రజయా పశుభి ర్భూయాత్।
ఘృతేన ద్యావాపృథివీ పూర్యేథా మిన్ద్రస్య ఛదిరసి విశ్వజనస్య ఛాయా. ॥౩.౨౮॥

ధ్రువా, అసి, ధ్రువః, అయమ్, యజమానః, అస్మిన్, ఆయతన + ఇత్యా+యతనే,ప్రజ యేతి ప్ర+జయా,పశుభిరితి పశు+భిః,భూయాత్, ఘృతేన, ద్యావా పృథివీ+ఇతి ద్యావా పృథివీ, పూర్యేథామ్, ఇన్ద్రస్య, ఛదిః, అసి, విశ్వ జనస్యేతి విశ్వ+జనస్య, ఛాయా.

పదార్థః:-(ధ్రువా)నిశ్చలా(అసి)భవసి(ధ్రువః)నిశ్చలః.(అయమ్)వక్ష్యమాణః,(యజమానః) యజ్ఞకర్తా,(అస్మిన్)వర్తమానే యజ్ఞే(ఆయతనే)ఆయన్తి ఆగచ్ఛన్తి ప్రాణినో యస్మిం స్తజ్జగ త్తస్మిన్ జగతి స్థానే యజ్ఞే వా.(ప్రజయా)రాజ్యేన సన్తానసమూహేన వా(పశుభిః)హస్త్యశ్వగవాదిభిః (భూయాత్)(ఘృతేన)ఆజ్యాదినా(ద్యావాపృథివీ)ఆకాశభూమీ, (పూర్యేథామ్) (ఇన్ద్రస్య) పరమైశ్వర్యస్య (ఛదిః)దుఃఖాపవారకత్వేన ప్రాపకః ప్రాపికా వా,(అసి)భవసి.(విశ్వజనస్య)విశ్వస్మిన్ జగతి సర్వస్య జనసమూహస్య(ఛాయా)దుఃఖఛేదకాశ్రయో వా,అయం మంత్రః.శత.౩.౪.౪.౧౯-౨౨వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:-హే యజ్ఞానుష్ఠాత్రి! యజమానపత్ని!యథా త్వమస్మిన్నాయతనే జగతి స్వస్థానే యజ్ఞే వా ప్రజయా పశుభిః సహ ధ్రువాసి,తథాఽయం యజమానోఽపి ధ్రువోఽస్తి.యువాం ఘృతేన ద్యావాపృథివీ పూర్యేథాం పూరణే కుర్యాత మిన్ద్రస్య ఛదిరసి. విశ్వజనస్య ఛాయాఽసి యత్సంగేన ప్రాణిసమూహః సుఖీ భూయాదస్మాత్త్వాం తం త్వాం వయం ప్రశంసామః.

భావార్థః:- మనుష్యై ర్యాభ్యాం యజ్ఞానుష్ఠాతృభ్యాం యజమానతత్పత్నీభ్యాం యేన యజ్ఞేన చ నిశ్చలా విద్యా సుఖాని చ ప్రాప్య దుఃఖాని నశ్యేయు స్తౌ సదా సత్కర్తవ్యౌ యజ్ఞశ్చ సదాఽనుష్ఠేయః.

పదార్థము :— యజ్ఞమొనర్చు యజమానుని సతీమణీ ! ఎటుల నీవు (ప్రజయా) రాజ్యసహితముగ లేక స్వసంతాన సహితముగ(పశుభిః) గజాశ్వగవాదుల సహితముగ

(అస్మిన్ ఆయతనే) ఈ జగత్తునందు, లేక స్వస్థానమునందు, లేక సర్వులను సత్కరించుటకు యోగ్యమగు నీ యజ్ఞమందు (ధ్రువా అసి) దృఢసంకల్పము గలదానవై యున్నావో అటులనే (అయమ్ యజమానః) యజ్ఞమొనర్చు నీ పతి [పాలకుడగు] నీ యజమానుడును (ధ్రువః) దృఢసంకల్పుడు, మీరిరువురు (ఘృతేన) ఘృతాది సుగంధిత పదార్థములతో (ద్యావాపృథివీ) ఆకాశమును, భూమిని (పూర్యేథామ్) పరిపూర్ణ మొనర్చుడు. యజ్ఞమొనర్చు నో స్త్రీమతల్లీ! నీవు [దుఃఖాపహారణ మొనర్చుటచే] (ఇంద్రస్య) అత్యంతైశ్వర్యమును కూడ స్వయంకృత యజ్ఞముతో (ఛదిః అసి) [ప్రాప్తింప జేయుదానవు] ఇప్పుడు నీవును, నీపతియగు నీ యజమానుడును (విశ్వజనస్య) లోకమంతటికి (ఛాయా) సుఖచ్ఛాయ యొనరించువారు (భూయాత్) అగుదురుగాక! [మీ సంగముచే ప్రాణిసమూహము సుఖవంత మగునుగాక! అట్టి నిన్ను, అతనిని మేము ప్రశంసించెదము గాక!]

భావార్థము:-యజ్ఞ మొనర్చు నే యజమానుని ద్వారా లేక అతని భార్యద్వారా మఱియు నేయజ్ఞముద్వారా దృఢవిద్యను, సుఖములనుపొంది, దుఃఖములను తొలగించుకొందురో నిరతము వారిని[ఆయిరువురిని] సత్కరించుటయు, ఆ యజ్ఞమును అనుష్ఠించుటయు, మానవులందఱికి ఉచితము. [౧౯౩]

౧౯౪. పరిత్వేత్యస్యౌతథ్యో దీర్ఘతమా ఋషిః, ఈశ్వర సభాధ్యక్షౌ దేవతే, అనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః,

ఈశ్వర సభాధ్యక్షాభ్యాం కిం కిం భవితుం యోగ్య మిత్యుపదిశ్యతే.

ఈశ్వరుని, సభాధ్యక్షునివలన నేమేమి యగుటకు యోగ్యముగ నున్నదను విషయ మీ మంత్ర మందుపదేశించబడుచున్నది.

పరి త్వా గిర్వణో గిరఽఇమా భవన్తు విశ్వతః।
వృద్ధాయుమను వృద్ధయో జుష్టా భవన్తు జుష్టయః॥౫.౨౯॥

పరి, త్వా, గిర్వణః, గిరః, ఇమాః, భవన్తు, విశ్వతః, వృద్ధాయుమితి వృద్ధ+ఆయుమ్, అను, వృద్ధయః, జుష్టాః, భవన్తు, జుష్టయః.

పదార్థః :-(పరి)సర్వతః(త్వా)త్వాం.(గిర్వణః)గీర్భిః స్తోతుమర్హః(గిరః)స్తుతివాచః(ఇమాః) మత్కృతాః(భవన్తు)(విశ్వతః)సర్వాః. అత్ర ప్రథమాన్తాత్తసిః(వృద్ధాయుం)వృద్ధ ఇవ ఆచరన్తమ్. క్యాచ్ఛన్దసీత్యుః(అను)పశ్చాద్భావే(వృద్ధయః)వృధ్యన్తే యా స్తాః(జుష్టాః)ప్రీతాః సేవితా వా.(భవన్తు) (జుష్టయః) జుష్యన్తే ప్రీయన్తే యా స్తాః. అయం మన్త్రః. శత. ౩.౪.౫.౨౪. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే గిర్వణ ఈశ్వర సభాధ్యక్ష ఇమా మత్కృతా విశ్వతో గిర స్త్వాం పరి పరితో భవన్తు. న తత్క్షణ ఏవ కిన్తు వృద్ధాయుం త్వామను వృద్ధయో జుష్టయో జుష్టాశ్చ భవన్తు.

భావార్థః :—అత్ర శ్లేషాలఙ్కారః. హే మనుష్యాః యథాఖిలైః శుభగుణకర్మభిః సహ వర్త మానో జగదీశ్వరః సభాపతి ర్వా స్తోతు మర్హోఽస్తి, తథైవ యుష్మాభి రపి భవితవ్యమ్.

పదార్థము:—(గిర్వణః)స్తుతులచే స్తవనీయుడవగు నో ఈశ్వరా! లేక సభాధ్యక్షా! (ఇమాః)నేనొనర్చిన ఈ(విశ్వతః)సమస్త(గిరః)స్తుతులు(పరి) సకల విధముల[(త్వా)]నీకు (భవంతు) చెందునుగాక! మఱియు కేవలమాసమయమున కేగాదు, (వృద్ధాయుం)వృద్ధు లతో సమానముగ ఆచరించు నిన్ను (అను) అనుసరించుచు(వృద్ధయః) అత్యంతవృద్ధిని పొందునవియు,(జుష్టయః)ప్రీతియొనర్చతగినవియు,(జుష్టాః)ప్రియమైనవియు నగుగాక!

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు శ్లేషాలంకారమున్నది. ఓ మానవులారా! సంపూర్ణశ్రేష్ఠగుణకర్మలతో కూడియున్న జగదీశ్వరుడు లేక సభాపతి ఎటుల స్తుతించ నర్హుడై యున్నాడో అటులనే మీరునుగండు. [౧౯౪]

---

౧౯౫. ఇన్ద్రస్యేత్యస్య మధుచ్ఛన్దా ఋషిః, ఈశ్వర సభాధ్యక్షౌ దేవతే,ఆర్చ్యుష్ణిక్ ఛన్దః,ఋషభః స్వరః.

పునస్తౌ కథం భూతా విత్యుపదిశ్యతే.

మరల వారెటు లున్నారను విషయ మీ మంత్ర మందుపదేశించబడుచున్నది.

ఇన్ద్రస్య స్యూరసీన్ద్రస్య ధ్రువోఽసి ఐన్ద్రమసి వైశ్వదేవమసి॥ ౫.౩౦॥

ఇన్ద్రస్య, స్యూః, అసి, ఇన్ద్రస్య, ధ్రువః,అసి, ఐన్ద్రమ్, అసి, వైశ్వదేవ మితి వైశ్వ+దేవమ్, అసి.

పదార్థః :-(ఇన్ద్రస్య)పరమైశ్వర్యస్య,(స్యూః) యః సీవయతి సహ యో జయతి సః,(అసి) భవసి,(ఇన్ద్రస్య)సూర్యాదే రాజ్యస్య వా.(ధ్రువః)నిశ్చలో నిశ్చల కర్తా. (అసి) (ఐన్ద్రమ్) ఇన్ద్రస్య పరమైశ్వర్యస్యేద మధికరణమ్ (అసి) (వైశ్వదేవమ్) యథా విశ్వేషాం దేవానా మిదమన్తరిక్ష మధికరణం తథా (అసి) అయం మంత్రః. శత. ౩.౪.౨ ౨౫—౨౬. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:-హే జగదీశ్వర! వా సభాధ్యక్ష! యథా వైశ్వదేవమంతరిక్షమస్తి, తథా త్వమైంద్రం పరమైశ్వర్యస్యాధికరణ మసి. అతఏవ సర్వేషా మస్మదాదీనా మింద్రస్య పరమైశ్వర్యస్య స్యూరసి ఇంద్రస్య సూర్యాదిలోకస్య రాజ్యస్య వా ధ్రువోఽసి.

భావార్థః :— అత్ర శ్లేషోపమాలంకారౌ, యథా సకలైశ్వర్యాధిష్ఠాన మీశ్వరోఽస్తి.తథా సభాధ్యక్షాదిభిరపి భవితవ్యమ్.

పదార్థము :— ఓ జగదీశ్వరా! సభాధ్యక్షా! ఎటుల (వైశ్వ దేవమ్) అంతరిక్షము సమస్త పదార్థములకు నివాసస్థానమై యున్నదో, అటులనే నీవు (ఐంద్రమ్) సకలము

నకు ఆధార భూతుడవు. కనుకనే మాకు (ఇంద్రస్య) పరమైశ్వర్యమును (స్యూః అసి) సంయోగ మొనర్చువాడవై యున్నావు.(ఇంద్రస్య)సూర్యాది లోకములను లేక రాజ్యమును (ధ్రువః అసి) నిశ్చల మొనర్చువాడవు నై యున్నావు.

భావార్థము :— ఈ మంత్రమందు శ్లేషోపమాలంకారము లున్నవి, జగదీశ్వరు డెటుల సకలైశ్వర్య ప్రదాతయై యున్నాడో అటులనే సభాధ్యక్షాది మనుష్యులును ఉండవలయును. (౧౯౫)

౧౯౬. విభూరసీత్యస్య మధుచ్ఛన్దా ఋషిః,అగ్ని ర్దేవతా, విరాడార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.
పున స్తౌ కథం భూతా విత్యుపదిశ్యతే.

మరల వా రెటులున్నారను నీ విషయ మీ మంత్రమందు ఉపదేశించబడుచున్నది.

విభూరసి ప్రవాహణో వహ్నిరసి హవ్యవాహనః।
శ్వాత్రోఽసి ప్రచేతా స్తుథోఽసి విశ్వవేదాః॥ ౫.౩౧॥

విభూతిరితి వి+భూః, అసి, ప్రవాహణః, ప్రవాహన+ఇతి ప+వాహనః, వహ్నిః, అసి, హవ్య వాహన+ఇతి హవ్య+వాహనః, శ్వాత్రః, అసి, ప్రచేతా ఇతి ప్ర+చేతాః, తుథః, అసి, విశ్వవేదా ఇతి విశ్వ+వేదాః.

పదార్థః:—(విభూః)యథా వ్యాపక ఆకాశో వైభవయుక్తో రాజా వా,(అసి)(ప్రవాహణః)యథా వాయు ర్మహానదో వా తథా,(వహ్నిః)వోఢా,(అసి)(హవ్యవాహనః)యథాఽగ్ని ర్హవ్యాని వహతి తథా,(శ్వాత్రః)జ్ఞానవాన్. శ్వాత్రతీతి గతికర్మసు పఠితమ్. నిఘం. ౨.౧౪.(అసి)(ప్రచేతాః)యథా ప్రాణః ప్రచేతయతి తథా,(తుథః) జ్ఞానవర్ధకః,(అసి) (విశ్వవేదాః)యథా సూత్రాత్మా పవన స్తథా, అయం మన్త్రః. శతపథే వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:—హే జగదీశ్వర వా విద్వన్! యస్మా త్త్వం యథాఽకాశో వైభవయుక్తో రాజా వా తథా విభూ రసి. యథా వాయు ర్మహానదో వా, తథా ప్రవాహణోఽసి. యథా వహ్ని స్తథా హవ్యవాహనోఽసి. యథా ప్రాణ స్తథా ప్రచేతా శ్వాత్రోఽసి. యథా సూత్రాత్మా పవన స్తథా విశ్వవేదా స్తుథశ్చాసి తస్మాత్ సత్కర్తవ్యోఽసీతి వయం విజానీమః.

భావార్థః :— అత్ర శ్లేషోపమాలఙ్కారౌ. న సర్వైర్మనుష్యై రీశ్వరవిదుషోః సత్కారః. కదాపి త్యక్తవ్యో నైతయోః ప్రాప్త్యా వినా కస్యచిద్విద్యాసుఖలాభో భవితు మర్హతి. తస్మాత్తౌ సర్వథా వేద్యౌ స్తః.

పదార్థము:— ఓ జగదీశ్వరా! లేక ఓ విద్వాంసుడా! ఎటుల వ్యాపకమగు నాకాశము , మరియు వైభవోపేతుడగు రాజు ఉండునో అటులనే నీవు (విభూః అసి) వ్యాపకుడవు, ఐశ్వర్యవంతుడవు నై యున్నావు.[(ప్రవాహణః)వాయువు లేక గొప్పనదము

ఎటులున్నదో అటులనే నీవును ప్రవాహణుడవై యున్నావు.] (వహ్నిః) అగ్ని హుత ద్రవ్యముల నెటుల యోగ్యస్థానములకు జేర్పించునదియై యున్నదో, అటులనే (హవ్యవాహనః) హవన మొనర్చదగు పదార్థములను సంపాదనమొనర్చు వాడవై యున్నావు. జీవులందు ప్రాణము లెట్లు [మేలుకొలుపుచు] న్నవో అటులనే(ప్రచేతాః)మేలుకొలుపు నటువంటి (శ్వాత్రః అసి)విద్వాంసుడవై యున్నావు. సూత్రాత్మ యగు పవన మెటుల సర్వత్ర వ్యాప్తమై యున్నదో అటులనే(విశ్వవేదాః)విశ్వము నెఱుగు వాడవును(తుథః అసి) జ్ఞానమును పెంపొంద జేయువాడవును నై యున్నావు. అందువలన నీవు సత్కారార్హుడవని మే మెఱుగుచున్నాము.

భావార్థము :— ఈ మంత్రమునందు శ్లేషోపమాలంకారము లున్నవి. ఈశ్వరుని, విద్వాంసుని సత్కరించుట మానవు లెన్నటికిని మరవ కూడదు. ఏలయన విద్యా సుఖముల ప్రాప్తి మఱియే యితరుని వలనను కాజాలదు. కావున వీరిరువురు [సకల విధముల] ఎఱుగ దగినవారు. [౧౯౬]

౧౯౭. ఉశిగసీత్యస్య మధుచ్ఛన్దా ఋషిః,అగ్నిర్దేవతా,స్వరాడ్ బ్రాహ్మీత్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః,స్వరః, పున స్తౌ కీదృశా విత్యుపదిశ్యతే.

మరల వారెటులున్నారను విషయ మీ మంత్ర మందుపదేశించబడుచున్నది.

ఉశిగసి కవి రఙ్ఘారి రసి బమ్భారి రవస్యూ రసి దువస్వా ఞ్ఛున్ధ్యూరసి మార్జాలీయః। సమ్రాడసి కృశానుః పరిషద్యోఽసి పవమానో నభోఽసి ప్రతక్వా మృష్టోఽసి హవ్యసూదన ఋతధామాసి స్వర్జ్యోతిః॥ ॥౫.౩౨॥

ఉశిక్, అసి, కవిః, అంఘారిః, అసి, బంభారిః, అవస్యూః, అసి, దువస్వాన్, శున్ధ్యూః, అసి, మార్జాలీయః, సమ్రాడితి సమ్+రాట్. అసి, కృశానుః, పరిషద్య ఇతి పరి+షద్యః, అసి, పవమానః, నభః, అసి, ప్రతక్వేతి ప్ర+తక్వా, మృష్టః, అసి, హవ్యసూదన+ఇతి హవ్య+సూదనః,ఋతధామేత్యృత+ధామా, అసి, స్వర్జ్యోతిరితి స్వః+జ్యోతిః॥

పదార్థః:-(ఉశిక్)కాంతిమాన్(అసి)(కవిః)క్రాంతప్రజ్ఞః క్రాంతదర్శనో వా,(అంఘారిః)అంఘస్య కుటిలగామినో జీవస్యారిః శత్రుః.(అసి)(బంభారిః)బన్ధస్యారిః,అత్ర వర్ణవ్యత్యయేన ధస్య భః(అవస్యూః) యోఽవసీవ్యతి తారాది తంతూన్ సంతానయతి యేన వా సః,(అసి)(దువస్వాన్) దువః ప్రశస్తం పరిచరణం విద్యతే యస్య సః,(శున్ధ్యూః)శుద్ధః, (అసి) (మార్జాలీయః) శోధకః,

స్థాచతి మృజే రాలచ్ వాలఞాలీయరః, ఉ.౧.౧౧౫.అనేన సూత్రేణాత్ర మృజూష్ శుద్ధౌ ఇత్యస్మా దాలీయచ్ ప్రత్యయః(సమ్రాట్.) యథా సమ్యగ్రాజతేతే తథా(అసి)(కృశానుః)తనూకర్తా. (పరిష ద్యః) పరిషది భవః(అసి)(పవమానః)పవిత్రకారకః(నభః)యో నభతే హన్తి పరపదార్థ హర్త్రాన్ సః. నభత ఇతి వధకర్మసు పఠితమ్. నిఘం. ౨. ౧౯.(అసి)(ప్రతక్వా) యథా ప్రతకతి ప్రకర్షేణ హర్షతీతి. అత్రాన్యేభ్యోఽపి దృశ్యన్త ఇతి వనిప్ తథా.(మృష్టః)యో మర్షతి మార్షయతి వా,(అసి) (హవ్యసూదనః)యథా హవ్యాని సూదతే తథా (ఋతధామా)యథా సత్యం జలం వా దధాతి తథా (అసి)(స్వర్జ్యోతిః) యథా స్వరంతరిక్షలోక సమూహం ద్యోతతే తథా.

అన్వయః :- హే భగవన్యత స్త్వ ముశిగస్యంఘారిః కవిరసి. బంభారి రవస్యూరసి దువ స్వాన్ శున్ధ్యూ ర్మార్జాలీయోఽసి పవమానః పరిషద్యోఽసి. యథా ప్రతక్వా తథా న్తరిక్షప్రకాశకా నభోఽసి యథా హవ్యసూదన స్తథా మృష్టోఽసి. యథా స్వర్జ్యోతి రృతధామాఽసి తథా సత్యసా యీ వర్తసే తథైవ తత్తద్గుణేన ప్రసిద్ధో భవాన్ సర్వై రుపాసనీయోఽస్తీతి విజానీమ.

భావార్థః :- అత్రోపమాలఙ్కారః. యేన జగదీశ్వరేణ యాదృగ్గుణం జగన్నిర్మితం తాదృ గ్గుణేన ప్రసిద్ధః. స సర్వై ర్మనుష్యై రుపాసనీయః.

పదార్థము :— ఓ జగదీశ్వరా! నీవు (ఉశిక్ అసి) కాంతిమంతుడవు. (అంఘారిః అసి) వక్రమార్గమున నడచు జీవులకు విరోధివి,(కవిః అసి)క్రాంత ప్రజ్ఞుడవు.(బంభారిః) బంధనములకు బద్ధవిరోధివి; లేక తారాదితంతువుల విస్తరింపజేయువాడవు.(దువస్వాన్) ప్రశంసనీయమగు సేవాయుక్తుడవు(శుంధ్యూః)స్వయం శుద్ధుడవునునై (అసి) ఉన్నావు. (మార్జాలీయః)సర్వశోధకుడవు(సమ్రాట్)లెస్సగా ప్రకాశించువాడవు (అసి) అయియు న్నావు(కృశానుః)పదార్థముల నతిసూక్ష్మముగా నొనర్చువాడవు.(పవమానః)పవిత్రుడవు (పరిషద్యః)సభయందు కళ్యాణమొనర్చువాడవునై (అసి)ఉన్నావు (ప్రతక్వా) హర్షితుడ వు.(నభః)పరపదార్థములను హరించువారిని హతమొనర్చువాడవునై (అసి)యున్నావు. (హవ్యసూదనః) ఎటుల హోమ ద్రవ్యములను యథాయోగ్యముగ వ్యవహారమునకు తెచ్చువాడవై యున్నావో అటులనే(మృష్టః అసి)సుఖదుఃఖములను సహించువాడవును సహింపజేయువాడవునునై యున్నావు.(స్వర్జ్యోతిః)ఎటుల అంతరిక్షమును ప్రకాశింప జేయువాడవు, మఱియు (ఋతధామా)సత్యధామయుక్తుడవునై (అసి)ఉన్నావో,అటు లనే[సత్యస్థాయివైయున్నావు.]ఆవిధముగానే తత్తద్గుణములచే ప్రసిద్ధుడవగు నీవు సకల జనులకు ఉపాసించ యోగ్యుడవు అని మేము గ్రహించుచున్నాము.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందుపమాలంకారమున్నది. ఏ పరమేశ్వరుడు జగ త్తును సమస్తగుణయుక్తముగ రచించెనో, ఆ గుణములచేతనే యతడును ప్రసిద్ధుడై యున్నాడు. అతనినే సకల మానవులుపాసించవలయును. [౧౯౭]

౧౯౮. సముద్రోఽసీత్యస్య మధుచ్ఛన్దా ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, బ్రాహ్మీ పంక్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

పున ర్యథేశ్వరో వర్తతే తథా విద్వద్భి రపి భవితవ్య మిత్యుపదిశ్యతే.

మరల నీశ్వరుడెట్లు ప్రవర్తించుచున్నాడో అటులనే విద్వాంసులును అవశ్యము ప్రవర్తించవలయునను విషయ మీ మంత్ర మందుపదేశించబడుచున్నది.

సముద్రో౽సి విశ్వవ్యచా అజో౽స్యేకపాదహిరసి బుధ్న్యో వాగస్యైన్ద్రమసి, సదో౽స్యృతస్య ద్వారౌ మా మా సం తాప్తమధ్వనామధ్వపతే ప్ర మా తిర స్వస్తి మే౽స్మిన్ పథి దేవయానే భూయాత్॥　　॥౫.౩౩॥

సముద్రః అసి, విశ్వవ్యచా+ఇతి విశ్వ+వ్యచాః, అజః, అసి, ఏకపాదిత్యేక+పాత్, అహిః, అసి, బుధ్న్యః, వాక్, అసి, ఐన్ద్రమ్, అసి, సదః, అసి, ఋతస్య, ద్వారౌ, మా, మా, సమ్, తాప్తమ్, అధ్వనామ్, అధ్వపత+ఇత్యధ్వ+పతే, ప్ర, మా, తిర, స్వస్తి, మే, అస్మిన్, పథి, దేవయాన+ఇతి దేవ+యానే, భూయాత్॥

పదార్థః:-(సముద్రః)సముద్ద్రవన్తి భూతాని యస్మాత్ సః. (అసి)(విశ్వవ్యచాః) యథా విశ్వస్మిన్ వ్యచో వ్యాప్తి ర్యస్యాస్తి తథా(అజః)యః కదాచిన్న జాయతే.(అసి)(ఏకపాత్)ఏకస్మిన్ పాదే విశ్వం యస్యాస్తి(అహిః)సమస్తవిద్యాసు వ్యాపనశీలః(అసి)(బుధ్న్యః)బుధ్నే౽న్తరిక్షే భవః.బుధ్నమన్తరిక్షం భవతి.నిరు.౧౦.౪౪.(వాక్)యథా వక్తి సా.(అసి)(ఐన్ద్రమ్)పరమైశ్వర్యస్యేదమ్.(అసి)(సదః)సీదన్తి యస్మిం స్తత్.(అసి)(ఋతస్య) సత్యస్య కారణస్య వ్యవహారస్య వా(ద్వారౌ)బాహ్యాభ్యన్తరస్థే సుఖే(మా)మామ్,(మా)నిషేధే(సమ్)సమ్యగర్థే(తాప్తమ్) తపేః. అత్ర లిజర్థే లుఙ్(అధ్వనామ్)యథా విద్యాధర్మశిల్పమార్గాణామ్(అధ్వపతే)ధర్మవ్యవహారమార్గపాలయితః. (ప్ర) ప్రకృష్టార్థే,(మా)మామ్.(తిర)తారయ.(స్వస్తి)సుఖమ్.(మే)మమ.(అస్మిన్)ప్రత్యక్షే,(పథి) మార్గే (దేవయానే)యథా విదుషాం గమనాగమనాధికరణే తథా (భూయాత్)భవతు.

అన్వయః :-యథేశ్వరః సముద్రో విశ్వవ్యచా అస్తి స ఏకపాదజా౽స్తి. అహిర్బుధ్న్యో౽సి. హే అధ్వపతే యథైన్ద్రం సదో౽స్తి, యథా స ఋతస్య ద్వారౌ న సంతాపయతి తథా మా సంతాపయేః. యథా చాస్మిన్ దేవయానే పథి స్వస్తి భూయాత్తథా త్వం సతతం ప్రయతస్వ.

భావార్థః:—అత్రోపమాలఙ్కారః.యథా కృపాయమాణ ఈశ్వరో౽స్మిన్ సంసారే సర్వేషాం జీవానాం శిక్షాదికర్మసు ప్రవర్తతే తథా విద్వద్భిరపి వర్తితవ్యమ్.యథేశ్వరస్య జగత్కారణస్య జీవానాం వా౽నాదిత్వా జ్జన్మరాహిత్యేనావినాశిత్వం వర్తతే తథా స్వస్య బోధ్యం, యథా పరమేశ్వరస్య కృపోపాసనా సృష్టివిద్యా పురుషార్థైః సహైవ వర్తమానానాం మనుష్యాణాం విద్వన్మార్గప్రాప్తి స్తత్ర సుఖం చ జాయతే తథా నేతరేషామితి.

పదార్థము :- పరమేశ్వరుడెటుల(సముద్రః)సర్వప్రాణులను గమనాగమన మొనరించువాడును(విశ్వవ్యచాః)జగద్వ్యాపకుడును(అజః)అజన్ముడునై (అసి) ఉన్నాడో[అ

టులనే అతడు](ఏకపాత్)విశ్వమంతయు ఏకపాదముగాగలవాడును,(అహిః) వ్యాపన శీలుడును, (బుధ్న్యః) అంతరిక్షస్థుడను,(వాక్ అసి) వాణీరూపుడునునై యున్నాడు. (ఐంద్రం సదః)[ఎటుల]పరమైశ్వర్యమునకు స్థానరూపుడై యున్నాడో,మఱియు (ఋతస్యద్వారౌ)సత్యముయొక్క [బాహ్యాభ్యంతరములగు]ద్వారములను (మాసంతప్తమ్) సంతాపమొనరించనివాడై యున్నాడో(అధ్వపతే)ధర్మవ్యవహార మార్గములను పాలించునో విద్వాంసులారా! అటులనే మీరును సంతపనమొనర్చకుడు. ఓ ఈశ్వరా! (మా) నన్ను(అధ్వనమ్)[విద్యా] ధర్మశిల్పపుమార్గములనుండి (ప్రతిర) పారమొనర్పుము.(మే) నాకు (అస్మిన్ దేవయానే పథి) విద్వాంసుల రాకపోకలకు తగిన యీ మార్గమందు (స్వస్తిభూయాత్) సుఖమెటుల లభించగలదో అటుల యనుగ్రహించుడు.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందుపమాలంకారమున్నది.[కృపాళుమానుడైన ఈశ్వరుడీ జగత్తునందు సమస్తజీవుల (కర్మఫల) శిక్షాదులందెటుల ప్రవృత్తుడగుచున్నాడో అటులనే విద్వాంసులును ప్రవర్తించవలయును.] ఈశ్వరునకు, జగత్కారణరూపమునకు, [ప్రకృతికి]జీవమునకు ఆది లేకుండుట వలనను లేక జన్మలేకుండుటవలనను అవినాశములై [ఎటుల]ఉన్నవో[అటులనే తానును భావించవలయును.]పరమేశ్వరుని కృపోపాసనసృష్టి విద్యాపురుషార్థములతో వర్తమానులగు పురుషులకు విద్వన్మార్గప్రాప్తియు,అందలి సుఖములును ఎటుల లభించునో అటుల నిత [రసోమ] రులకు లభించనేరదు. [౧౯౮]

---

౧౯౯. మిత్రస్యేత్యస్య మధుచ్ఛన్దా ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, స్వరాడ్ బ్రాహ్మీ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.

పునర్విద్వాంసః కీదృశాః సన్తీ త్యుపదిశ్యతే.

మరల నా విద్వాంసు లెటులుందురను విషయ మీ మంత్ర మందుపదేశించ బడుచున్నది.

మిత్రస్య మా చక్షుషేక్షధ్వ మగ్నయః,సగరాః. సగరా స్థ సగరేణ నామ్నా రౌద్రేణానీకేన పాత మాగ్నయః పిపృత మాగ్నయో గోపాయత మా నమో వోఽస్తు మా మా హిꣳసిష్ట॥ ॥౫.౩౪॥

మిత్రస్య, మా, చక్షుషా, ఈక్షధ్వమ్, అగ్నయః, సగరాః, సగరాః, స్థ, సగరేణ, నామ్నా, రౌద్రేణ, అనీకేన, పాత, మా, అగ్నయః, పిపృత, మా అగ్నయః, గోపాయత, మా, నమః, వః, అస్తు, మా, మా, హిꣳసిష్ట.

పదార్థః:—(మిత్రస్య)సుహృదః(మా)మామ్.(చక్షుషా)దృష్ట్యా (ఈక్షధ్వమ్) సంప్రేక్షధ్వమ్, (అగ్నయః)నేతారో నయన్తి శ్రేష్ఠాన్ పదార్థాన్, (సగరాః) సగరోఽన్తరిక్ష మవకాశో యేషాన్తే.

అర్క ఆదిత్యాదచ్(సగరాః)సగరోఽ న్తరిక్షం విద్యోపదేశావకాశో యేషాం తే(స్థ)భవత.(సగరేణ) అన్తరిక్షేణ సహ(నామ్నా)ప్రసిద్ధ్యా(రౌద్రేణ) శత్రురోదయితృణా మిదం తేన.(అనీకేన) సైన్యేన (పాత) రక్షత (మా) మామ్ (అగ్నయః) (జ్ఞానవన్తః) (పిపృత) విద్యాగుణైః పూర్ణాన్ కురుత (మా) మామ్. (అగ్నయః) సభాధ్యక్షాదయః (గోపాయత)పాలయత (మా) మామ్ (నమః) నమస్కారః (వః) యుష్మభ్యమ్. (అస్తు) భవతు. (మా) నిషేధే (మా) మామ్ (హింసిష్ట).

అన్వయః :- హే విద్వాంసః సగరా అగ్నయో యూయం మాం మిత్రస్య చక్షుషేక్షధ్వమ్, యూయం సగరాః స్థ.హే అగ్నయః సగరేణ రౌద్రేణ నామ్నానీకేన మాం పాత.మాం గోపాయత. మాం మా హింసిష్టైతదర్థం వో యుష్మభ్యం నమోఽస్తు.

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః, యథా విద్యాదానేన విద్వాంసః సర్వాన్ మనుష్యాన్ సుఖయన్తి. తథైతాన్కార్యేషు విద్యయోపయుక్తాః సన్తోఽధ్యేతారోఽపి సుఖయన్తు.

పదార్థము:-(సగరాః)అంతరిక్షమనగా అవకాశముగలవారును (అగ్నయః)మంచి మంచి పదార్థములను ప్రాప్తమొనరించువారును నగు విద్వాంసులారా! మీరు (మా) నన్ను(మిత్రస్య)మిత్రదృష్టితో(ఈక్షధ్వమ్)ఈక్షించుడు.మీరు(సగరాః)విద్యోపదేశావకాశముగలవారుగ(స్థ)కండు. ఎటుల మీరు (అగ్నయః) సంసాధితములగు విద్యుదాద్యగ్నులను సంరక్షణమొనరించుచున్నారో అటులనే(సగరేణ)అంతరిక్షముతోపాటు వర్తమానమును(రౌద్రేణ)శత్రువుల రోదింపజేయునదియు(నామ్నా) ప్రసిద్ధమునునగు(అనీకేన) సేనతో(మా)నన్ను(పాత)పాలించుడు.(అగ్నయః)జ్ఞానులెటుల సర్వులకు సకల విధముల సుఖము సమకూర్చుచున్నారో అటులనే(పిపృత)సుఖములతో పూరించుడు.మరియు (గోపాయత)సకలదిక్కులనుండి పాలించుడు. మఱియు(మా)నన్ను ఎన్నటికి(మాహింసిష్ట)నాశనమొనర్చకుడు(వః)దీనికై మీకు(మే నమః అస్తు)నా నమస్కారము.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎటుల విద్యాదానమొసగి విద్వాంసులు అందఱిని సుఖవంతులుగా నొనర్చుచున్నారో అటులనే ఈ విద్వాంసులకు కార్యాకరణచతురులును విద్యాయుక్తులునునై విద్యార్థులు సేవ ద్వారా సుఖము చేకూర్చవలయును. [౧౯౯]

౨౦౦. జ్యోతిరసీత్యస్య మధుచ్ఛన్దా ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, నిచృద్బ్రాహ్మీ పఙ్క్తిః ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

ఈశ్వరః కీదృశ ఇత్యుపదిశ్యతే.

ఈశ్వరుడెటు లున్నాడను విషయ మీ మంత్ర మందుపదేశించబడుచున్నది.

జ్యోతిరసి విశ్వరూపం విశ్వేషాం దేవానాꣳ సమిత్ త్వꣳ సోమ తనూకృద్భ్యో ద్వేషోభ్యోఽన్యకృతేభ్య ఉరు యన్తాసి వరూథꣳ స్వాహా। జుషాణో అప్తురాజ్యస్య వేతు స్వాహా॥ ॥౫.౩౫॥

జ్యోతిః, అసి, విశ్వరూపమితిః విశ్వ+రూపమ్, విశ్వేషామ్, దేవానామ్, సమిదితి సమ్+ఇత్, త్వమ్, సోమ, తనూకృద్భ్య ఇతి తనూకృత్+భ్యః, ద్వేషోభ్య+ఇతి ద్వేషః,+భ్యః, అన్యకృతేభ్య+ఇత్యన్య+కృతేభ్యః, ఉరు, యన్తా, అసి వరూథమ్, స్వాహా, జుషాణః, అప్తుః, ఆజ్యస్య, వేతు, స్వాహా॥

పదార్థః :-(జ్యోతిః)సర్వప్రకాశకః(అసి)(విశ్వరూపమ్) యథా సర్వం రూపం యస్మింస్తథా (విశ్వేషామ్)అఖిలానామ్(దేవానామ్)విదుషాం(సమిత్) యథా సమ్యగిధ్యతే తథా (త్వం) (సోమ) ఐశ్వర్యప్రద(తనూకృద్భ్యః)యథా విస్తారకారిభ్య స్తథా,(ద్వేషోభ్యః)యథా ద్విషన్తి తేభ్య స్తథా, (అన్యకృతేభ్యః)యథాఽన్యై ర్యాని క్రియన్తే తేభ్యః(ఉరు)బహూ(యన్తా)నియమకర్తా(అసి) (వరూథమ్)వర్తు మర్హం గృహమ్, వరూథ మితి గృహనామసు పఠితమ్ నిఘం, ౩.౪.(స్వాహా)వాచం (జుషాణః)ప్రీతః,(అప్తుః)వ్యాపకః(ఆజ్యస్య)విజ్ఞానస్య(వేతు)జానాతు(స్వాహా)వాచా. అయం మన్త్రః శత.౩.౨.౫ ౭౮. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:-హే సోమ యథా త్వం విశ్వేషాం దేవానాం విశ్వరూపం జ్యోతిః సమిదసి.తనూకృద్భ్యో ద్వేషోభ్యోఽన్యకృతేభ్యశ్చ యంతాసి తథోరు వరూథం స్వాహాప్తు రాజ్యస్య జుషాణః సన్ మనుష్యః స్వాహా వేతు.

భావార్థః:-యస్మాత్పరమేశ్వరః సర్వేషాం లోకానాం నియన్తాస్తి తస్మాదేతే నియమేషు చలన్తి.

పదార్థము:-(సోమ)ఐశ్వర్యమిచ్చు నో జగదీశ్వరా! నీవు(విశ్వేషామ్ దేవానామ్) సకల విద్వాంసులకు(విశ్వరూపమ్)నిఖిలరూపయుక్తుడవు,(జ్యోతిః) సకలమును ప్రకాశింపజేయువాడవు(సమిత్)సుప్రకాశితుడవు(అసి)అయియున్నావు.(తనూకృద్భ్యః) [విస్తరింపజేయువారినుండి]శరీరములను సంపాదనమొనరించు[వారినుండి] (ద్వేషోభ్యః) ద్వేషించు జీవులనుండి (అన్యకృతేభ్యః) అన్యమనుష్యులొనర్చు దుష్టకర్మలనుండి (యంతా) నియమమునందుంచువాడవు(అసి)అయియున్నావు. వానినుండి(ఉరు వరూథమ్)బృహదుత్తమ నిలయమును.(స్వాహా)వాణిని(అప్తుః)వ్యాపక [మగు](ఆజ్యస్య జుషాణః) విజ్ఞానమును అనుభవించుచు మానవుడు[(స్వాహా)]వేదవాణిని (వేతు) గ్రహించునుగాక!

భావార్థము :- లోకము లన్నిటిని పరమాత్మ నియమమునందుంచువాడు కావున నివి నియమములందు నడచుచున్నవి. [౨౦౦]

---

౨౦౧. అగ్నే నయేత్యస్యాగస్త్య ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
పునరీశ్వరః కిమర్థః ప్రార్థనీయ ఇత్యుపదిశ్యతే.

మరల నీశ్వరు నెందులకు ప్రార్థించవలయునను విషయ మీ మంత్రమందుపదేశించబడెను.

అగ్నే నయ సుపథా రాయే అస్మాన్విశ్వాని దేవ వయునాని విద్వాన్।

య్యుయోధ్యస్మ జ్జుహురాణ మేనో భూయిష్ఠాన్తే నమఉక్తిం విధేమ॥ ౫.౩౯॥

అగ్నే, నయ, సుపథేతి సు+పథా, రాయే, అస్మాన్, విశ్వాని, దేవ, వయునాని, విద్వాన్, యుయోధి, అస్మత్, జుహురాణమ్, ఏనః, భూయిష్ఠామ్, తే, నమ ఉక్తిమితి నమః+ఉక్తిమ్, విధేమ.

పదార్థః:-(అగ్నే)సర్వనేతః పరమాత్మన్ (నయ)ప్రాపయ(సుపథా)యథా సుకృతః శోభనేన ధర్మమార్గేణ గచ్ఛన్తి తథా.(రాయే)పరమ శ్రీమోక్ష సుఖప్రాప్తయే (అస్మాన్) అభ్యుదయ నిఃశ్రేయస సుఖస్పృహావతః(విశ్వాని)సర్వాణి.(దేవ)సర్వానన్దప్రాపక! సర్వజగత్ప్రకాశక(వయునాని)ప్రశస్తాని కర్మాణి ప్రజాశ్చ. వయునమితి ప్రశస్యనామసు పఠితమ్. నిఘం.౩.౮. వయునం వేతేః కాన్తిర్వా ప్రజ్ఞా వా. నిరు. ౫,౧౪. వయునాని విద్వాన్ ప్రజ్ఞానాని ప్రజానన్. నిరు. ౮, ౨౦.(విద్వాన్) యః సర్వం వేత్తి సః.(యుయోధి)దూరీ కురు. అత్ర బహులం ఛన్దసీతి శపః శ్లుః,(అస్మత్)అస్మాకం సకాశాత్(జుహురాణమ్)కుటిలమ్,(ఏనః)దుఃఖఫలం పాపం.(భూయిష్ఠామ్)బహుతమామ్.(తే) తవ.(నమ ఉక్తిమ్)యథా నమోభి రుక్తిం విదధతి తథా, (విధేమ)వదేమ, అయం మన్త్రః.శత. ౩. ౫. ౨. ౧౧. వ్యాఖ్యాతః,

అన్వయః :- హే అగ్నే! దేవ! జగదీశ్వర! విద్వాంస్త్వం యథా సుకృతో రాయే సుపథా విశ్వాని వయునాని ప్రాప్నువన్తి, తథాస్మాన్నయ జుహురాణ మేనోఽస్మద్యుయోధి. వయం తే తవ భూయిష్ఠాం నమ ఉక్తిం విధేమ.

భావార్థః :- అత్రోపమాలఙ్కారః. యథా ప్రేమ్ణోపాసితః సన్ జగదీశ్వరో జీవాన్ దుష్టమార్గాద్వియోజ్య ధర్మమార్గే స్థాపయిత్వైహిక పారమార్థిక సుఖాని తత్తత్కర్మానుసారేణ దదాతి,తథా న్యాయాధీశైరపి విధేయమ్.

పదార్థము:-(అగ్నే)సకల జనులను శ్రేష్ఠమార్గమున నడపించువాడా!(దేవ)సకలానందములనిచ్చువాడా! (విద్వాన్) సమస్త విద్యాన్వితుడవగు నోజగదీశ్వరా! (రాయే) మోక్షము అను ఉత్తమధనమునకై (సుపథా)ధార్మికజనులెటులను త్తమమార్గముద్వారా (విశ్వాని వయునాని)సమస్త ఉత్తమ కర్మలను, విజ్ఞానమును, ప్రజ్ఞను పొందుచున్నారో అటులనే నీవుదయతో(అస్మాన్)మాకు(నయ)లభింపజేయుము.మఱియు(జుహురాణమ్) కుటిలమును(ఏనః)దుఃఖఫలరూపమును నగు పాపమును(అస్మత్)మానుండి(యుయోధి) దూరమొనర్చుము. మేము(తే)నీకు(భూయిష్ఠాం)అత్యధికముగ(నమ ఉక్తిమ్)నమస్కార రూపవాణిని(విధేమ)విన్నవించుచున్నాము.

భావార్థము:- ఇట నుపమాలంకారమున్నది. ఎటుల సత్యప్రేమచే నుపాసించబడిన పరమేశ్వరుడు జీవులను దుష్టమార్గముల నుండి వేరుపఱచి ధర్మమార్గమవలంబింపజేసి ఐహిక[పారలౌకిక]సుఖములను వారివారి కర్మలననుసరించి ప్రసాదించునో, అటులనే న్యాయమొనర్చువారును ఒనర్చవలయును. [౨౦౧]

౨౦౨. అయన్న ఇత్యస్యాగస్త్య ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా అర్షీ త్రిష్టుప్, ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
పునః శూరగుణా ఉపదిశ్యన్తే.

మరల నీశ్వరోపాసనచేయు శూరవీరుని గుణములీ మంత్రమం దుపదేశింప బడుచున్నవి.

అయన్నో అగ్ని ర్వరివస్కృణో త్వయం మృధః పురఽఏతు ప్రభిన్దన్।
అయం వాజాఞ్జయత్తు వాజసాతా వయఀశత్రూఀ ఞ్జయతు జర్హృషాణః స్వాహా॥

అయమ్, నః, అగ్నిః, వరివః, కృణోతు, అయమ్, మృధః, పురః,ఏతు, ప్రభిన్దన్నితి ప్ర+భిన్దన్, అయమ్, వాజాన్ జయతు, వాజసాతావితి వాజ+సాతౌ, అయమ్, శత్రూన్, జయతు, జర్హృషాణః, స్వాహా. ॥౫.౩౭॥

పదార్థః:-(అయమ్)పరమేశ్వరోపాసకో జనః.(నః)అస్మాకం ప్రజాస్థానాం జీవానాం(అగ్నిః) స్వయంప్రకాశమానోఽగ్ని రివ పాపినాం దగ్ధా.(వరివః)భృశం రక్షణం(కృణోతు)కరోతు(అయం) యుద్ధకుశలః(మృధః)కుత్సితాన్.(పురః)పురస్తాత్.(ఏతు)గచ్ఛతు,(ప్రభిన్దన్)యథా శత్రుదలం విదారయం స్తథా,(అయం)వీరాణాం ప్రహర్షకః. (వాజాన్) సంగ్రామాన్.(వాజసాతౌ) యథా సంగ్రామే తథా (అయం) విజయప్రాపకః, (శత్రూన్) అరీన్, (జయతు) (జర్హృషాణః)అతిశయేన హృష్టః (స్వాహా)శోభనాం వాచం వదన్, అయం మన్త్రః. శత. ౩. ౫౧.౧౨. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- అయమగ్నిః, పరమేశ్వరోపాసకో జనో నో వరివః కృణోతు. యథా కశ్చిద్వీరః వాజసాతౌ మృధః శత్రూన్ పుర ఏతి,తథాఽయం,యథా చ కశ్చిద్వీరో మృధః శత్రూన్ ప్రభిన్దన్ వాజాన్ జయతి, పుర ఏతు, తథాఽయం జర్హృషాణః స్వాహా శోభనాం వాచం వదన్ జయతు.

భావార్థః :- యే పరేశోపాసనాం న విదధతే, నైవ తేషాం సర్వత్ర విజయో జాయతే. యే సుశిక్షితాన్ వీరాన్ సత్కృత్య సేనాం న రక్షన్తి, తేషాం సర్వత్ర పరాజయో భవతి, తస్మాదేతద్వయం మనుష్యైః సదాఽనుష్ఠేయమితి.

పదార్థము :-(అగ్నిః)పరమేశ్వరోపాసకుడైన[అయం]యీ జనుడు(నః)ప్రజాస్థజీవములగు మమ్ము (వరివః కృణోతు) నిరంతరము రక్షించుగాక! ఎటుల వీరపురుషుడు స్వసేనను తీసుకొనివెళ్లి సంగ్రామమందు నిందితులును దుష్టులును నగువైరులను ముందుగనే ముట్టడించునో అటులనే(అయం)యుద్ధకుశలుఁడగు నీ సేనాధిపతి(వాజసాతౌ) సంగరములందు దుష్టశత్రువులను(పురః)ముందుగనే (ఏతు) దాడిజరిపి ముట్టడించునుగాక! మఱియు నెటుల(అయం)వీరులకు హర్షముగొలుపు నీ సేనాని దుష్టశత్రువులను(ప్రభిందన్)ఛిన్నభిన్న మొనర్చుచు(వాజాన్) యుద్ధములను (జయతు) జయించునో [అటులనే] (అయం)విజయముకలిగించు నీ సేనాపతి(జర్హృషాణః)నిరంతరము ప్రసన్నుడై(స్వాహా) సామరికశ్రేష్ఠధ్వని సంజ్ఞల నుచ్చరించుచు(జయతు)బాగుగా జయమును పొందుగాక!

భావార్థము :- పరమాత్మను నుపాసించని వారికి సర్వత్ర జయము లభించదు. సుశిక్షనొసగి శూరవీరపురుషులను సత్కరించి సేన నుంచని వారికి సర్వత్ర అపజయము

సహాజముగ సంభవించును. కావున ఒకటి పరమేశ్వరోపాసన, రెండు సదావీరుల రక్షణ. ఈ రెండుప్రబంధములను మానవులు సంతతమనుష్ఠించ వలయును. [౨౦౨]

౨౦౩. ఉరు విష్ణ విత్యస్యాగ స్త్య ఋషిః, విష్ణు ర్దేవతా, భురిగార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః. గాన్ధారః స్వరః.
పున స్తా కీదృశా విత్యుపదిశ్యతే.

మరల వారెటులున్నారను విషయ మీ మంత్ర ముందుపదేశించ బడుచున్నది.

ఉరు విష్ణో వి క్రమస్వోరు క్షయాయ నస్కృధి। ఘృతం ఘృతయోనే పిబ ప్రప్ర యజ్ఞపతి న్తిర స్వాహా॥ ॥౫.౩౮॥

ఉరు, విష్ణో+ఇతి విష్ణో, వి, క్రమస్వ, ఉరు,క్షయాయ,నః,కృధి,ఘృతమ్, ఘృతయోనే+ఇతి ఘృత+యోనే. పిబ, ప్రప్రేతి ప్ర+ప్ర. యజ్ఞపతిమితి యజ్ఞ+పతిమ్, తిర, స్వాహా.

పదార్థః :-(ఉరు)బహు.(విష్ణో)యథా సర్వవ్యాపకేశ్వరః సర్వం జగన్నిర్మాతుం తథా(విక్రమస్వ)గచ్ఛ(ఉరు)బహు.(క్షయాయ)నివాసార్థాయ గృహాయ విజ్ఞానాది ప్రాప్తయే వా.(నః)అస్మాన్ (కృధి)కురు.(ఘృతమ్)ఆజ్యమ్.(ఘృతయోనే) యథా ఘృతయోని రగ్ని స్తథా తత్సంబుద్ధౌ (పిబ) (ప్రప్ర)ప్రకృష్టార్థే (యజ్ఞపతిం)యథా హోత్రాదయో యజ్ఞపతిం రక్షన్తో యత న్తే తథా.(తిర)ప్లవస్వ (స్వాహా)యజ్ఞక్రియాయాః. అయం మన్త్రః. శత. ౩.౫.౨.౧౫. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- యథా విష్ణు ర్విక్రమతే తథోరు విక్రమస్వ. నః క్షయాయ. ఉరు కృధి. హే ఘృతయోనే! యథాఽగ్ని రాజ్యం పిబతి తథా త్వం ఘృతం ప్రప్ర పిబ. యథా చ ఋత్విగాదయో యజ్ఞపతిం సంరక్ష్య దుఃఖం తర న్తి తథా త్వం స్వాహా వాచం వదన్ సన్ విజయేన యజ్ఞేన యజ్ఞం ప్రప్ర తిర.

భావార్థః :- అత్రోపమాలంకారః, యథా పరమేశ్వరో వ్యాపకత్వా త్సర్వం జగద్రచితుం రక్షితుం సమర్థః సర్వాన్ సుఖయతి, తథాఽనన్దయితవ్యమ్. యథా చాగ్ని రిన్ధనాని ప్రదహతి, తథా శత్రవః ప్రదగ్ధవ్యాః. యథా హోత్రాదయో ధార్మికం యజ్ఞపతిం ప్రాప్య స్వకార్యాణి సాధ్నువన్తి, తథా ప్రజాస్థాః పురుషా ధర్మాత్మానం సభాపతిం పాప్య సుఖాని సాధ్నువన్తు.

పదార్థము :- ఎటుల సర్వవ్యాపకుడగు పరమేశ్వరుడు సకలజగత్తును రచించువాడై జగత్కారణమును పొంది సర్వమును రచించుచున్నాడో అటులనే విద్యాది గుణములందు వ్యాప్తుడవగునో వీరపురుషా! స్వ విద్యాఫలమును(ఉరు)ఎక్కువ(వి) బాగుగా (క్రమస్వ)అందు కొనుము (క్షయాయ)నివాసమొనర్చుటకు యోగ్యమైన గృహమును, మఱియు విజ్ఞానమును పొందుటకు యోగ్యులుగా(నః)మమ్ము(కృధి)ఒనర్పుము.(ఘృతయోనే)ఓ విద్యాది సుశిక్షాయుక్తుడవైన పురుషుడా!ఎటులగ్ని ఘృతమును పానమొనర్చి ప్రదీప్తమగుచున్నదో అటులనే నీవును స్వగుణములందు(ఘృతం)ఘృతమును (ప్రప్ర పిబ)

మాటిమాటికి సేవించి శరీరబలాదులతో ప్రకాశించుము. ఋత్విగాది విద్వాంసు లెటుల (యజ్ఞపతి)యజమానుని రక్షించుచు యజ్ఞమును పారమొనరింపజేయుచున్నారో[దుఃఖములనుండి తరింపజేయుచున్నారో]అటులనే నీవును (స్వాహా)యజ్ఞక్రియచే(యజ్ఞమ్) యజ్ఞమును (తిర) పార మొనర్చుము.

భావార్థము :- [ఇందు ఉపమాలంకారమున్నది.] ఎట్లు పరమేశ్వరుడు స్వవ్యాపకత్వముచే కారణమును పొంది సర్వజగత్తును రచించి పాలించుచు సకలజీవులకు సుఖము చేకూర్చుచున్నాడో అటులనే మనమందఱమానందించుట యుచితము. ఎటుల అగ్ని కాష్ఠాది ఇంధనములను, ఘృతాది పదార్థములను పొంది ప్రకాశవంతమగుచున్నదో,అటులనే మనమును శత్రువులను జయించి ప్రకాశితులము కావలయును. ఎటుల హోత్రాది విద్వాంసులు ధార్మికయజ్ఞమొనర్చు యజమానునిపొంది స్వకార్యములను సాధించుచున్నారో,అటులనే ప్రజాస్థులగు జనులు ధర్మాత్ముడగు సభాపతిని పొంది స్వ సుఖములను సాధించుకొనవలయును. [౨౦౩]

---

౨౦౪. దేవసవితరిత్యస్యాగస్త్య ఋషిః, సోమసవితారౌ దేవతే, ఆద్యస్య సామ్నీ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః, ఏత త్వమిత్యుత్తరస్యార్షీ పంక్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

పున స్తౌ కీదృశా విత్యుపదిశ్యతే.

మరల వారెటులున్నారను విషయ మీ మంత్ర మందుపదేశించబడినది.

దేవ సవిత రేష తే సోమ స్తఀ రక్షస్వ మా త్వా దభన్। ఏత త్త్వం దేవ సోమ దేవో దేవాఀ౨॥ ఉపాగా ఇదమహ మ్మనుష్యా న్త్సహ రాయస్పోషేణ స్వాహా నిర్వరుణస్య, పాశాన్ముచ్యే॥ ॥౫.౩౯॥

దేవ సవితః, ఏషః, తే, సోమః, తమ్, రక్షస్వ, మా, త్వా, దభన్, ఏతత్, త్వమ్, దేవ, సోమ, దేవః, దేవాన్, ఉప, అగాః, ఇదమ్, అహమ్, మనుష్యాన్, సహ, రాయః, పోషేణ, స్వాహా, నిః, వరుణస్య, పాశాన్ ముచ్యే.

పదార్థః:-(దేవ)సకలవిద్యాద్యోతక!(సవితః)ఐశ్వర్యవన్!(ఏషః)ప్రత్యక్షః.(తే)తవ(సోమః) ఐశ్వర్యసమూహః.(తం)(రక్షస్వ)అత్ర వ్యత్యయే నాత్మనేపదమ్.(మా)నిషేధే(త్వా)త్వాం(దభన్) హింస్యుః. అత్ర లిఙర్థే లఙడభావశ్చ.(ఏతత్)ఏతస్మాత్(త్వమ్)సభాధ్యక్షో రాజా(దేవ) సుఖప్రద (సోమ)సన్మార్గే ప్రేరక!(దేవః)విద్యాప్రకాశస్థః,(దేవాన్)దివ్యాన్ విదుషః,(ఉప)సామీప్యే (అగాః) గచ్ఛ(ఇదమ్)త్వదనుష్ఠితం అహం(మనుష్యాన్)మననశీలాన్.(సహ రాయః)ధనసముదాయస్య(పోషేణ)పుష్ట్యా(స్వాహా)సత్యాం వాచం వదన్ సన్,(నిః)నితరామ్, (వరుణస్య) దుఃఖే నాచ్ఛాదకస్య తిరస్కర్తుః. (పాశాత్)బన్ధనాత్,(ముచ్యే)ముక్తోభవామి. అయం మన్త్రః. శత. ౩.౫.౨. ౧౮-౨౦ వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే దేవ సవితః సభాధ్యక్ష! యథాఽహం భవత్సహాయేన స్వకీయ మైశ్వర్యం రక్షామి. తథా త్వం య ఏష తే సోమోఽస్తి తం రక్షస్వ. యథా మాం శత్రవో న హింసన్తి తథా త్వా త్వామస్మత్సహాయేన మా దభన్. హే దేవ సోమ! దేవస్త్వం యథై తదేతస్మాద్దేవానుపాగా స్తథాఽహమప్యుపాగామ్, యథాఽహ మిదమనుష్ఠాయ రాయస్పోషేణ సహ వర్తమానో మను ష్యాన్ దేవాంశ్చైత్య వరుణస్య పాశన్నిర్ముచ్యే, తథా త్వమపి నిర్ముచ్యస్వ.

భావార్థః:- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. సర్వేషాం మనుష్యాణా మియం యోగ్యతాస్తి, యదప్రాప్తస్యైశ్వర్యస్య పురుషార్థేన ప్రాప్తి, తద్రక్షోన్నతీః కృత్వా ధార్మికాన్ మనుష్యాన్ సంగత్యై తేన సత్కృత్య చ ధర్మమనుష్ఠాయ విజ్ఞానమున్నీయ దుఃఖబన్ధనాన్ముక్తా భవన్తు.

పదార్థము :-(దేవ) [సవితః]సకల విద్యల ప్రకాశపఱచు నైశ్వర్యశాలివైన నో విద్వాంసుడా! సభాధ్యక్షా! నేనెటుల నీసహాయమువలన స్వీయైశ్వర్యమును రక్షించు [దాచిఉంచు]కొనుచున్నానో అటులనే(ఏషః తే సోమః)ఏయీ నీఐశ్వర్యసమూహము న్నదో(తం రక్షస్వ)దానిని నీవు ఉంచుము.శత్రుజనులెటుల నన్ను బాధింపజాలరో అటు లనే(త్వాం)నిన్నును[మాసహాయమున](మాదభన్) కష్టపెట్టజాలకుందురుగాక! (దేవ) సుఖప్రదాతా!(సోమ)సజ్జనమార్గమున నడపించు ప్రభువా!(త్వం)నీవు(ఏతత్)ఇందులకై సభాధ్యక్షుడవును(దేవః)పరిపూర్ణ విద్యాప్రకాశస్థుడవునునై [ఎటుల] (దేవాన్) శ్రేష్ఠ విద్వాంసుల(ఉప)సమీపమునకు (ఆగాః) వెళ్ళుదువో, అటులనే నేనును చేరెదను గాక! నేనెటుల(ఇదం)ఈ ఆచరణమొనర్చి (రాయః పోషేణ) అత్యంత ధన,పుష్టి యుక్తుడనై (మనుష్యాన్)విచారవంతులగు పురుషులను (దేవాన్) విద్వాంసులను పొంది (వరుణస్య). దుర్ధర్ముడగు దుష్టజనుని (పాశాత్) బంధనములనుండి (ముచ్యే) విముక్తుడనగుదునో అటులనే నీవును(నిః)నిరంతరము ముక్తుడవు కమ్ము.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. పురుషా ర్థములచే లభించిన అప్రాప్త ఐశ్వర్యమును రక్షించియు, వృద్ధిపఱచియు,ధార్మిక జనుల స్నేహమొనర్చియు, సత్కరించియు, ధర్మానుష్ఠాన మొనర్చియు విజ్ఞానమునభివృద్ధిపఱ చియు దుఃఖబంధనములనుండి విముక్తినొందుట మానవులందఱకు యోగ్యము [౨౦౪]

౨౦౫. అగ్నే వ్రతపా ఇత్యస్యాగస్త్య ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా. నిచృద్బ్రాహ్మీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

పునస్తౌ కథం వర్తేయాతా మిత్యుపదిశ్యతే.

మరల వారెట్లు ప్రవర్తించుచున్నారను విషయ మీ మంత్ర మందుపదేశించ బడినది.

అగ్నే వ్రతపాస్తే వ్రతపా యా తవ తనూ ర్మయ్యభూదేషా సా త్వయి యో మమ తనూస్త్వయ్యభూ దియꣳ సా మయి। యథాయథన్నో వ్రతపతే వ్రతాన్యను మే దీక్షాన్దీక్షాపతి రమꣳస్తాను తప స్తపస్పతిః॥ ॥౫.౪౦॥

అగ్నే, వ్రతపాఇతి వ్రత+పాః, తే, వ్రతపాఇతి వ్రత+పాః, యా, తవ, తనూః, మయి, అభూత్, ఏషా, సా, త్వయి, యో+ఇతి యో, మమ, తనూః, త్వయి, అభూత్, ఇయమ్, సా, మయి, యథాయథమితి యథా+యథమ్, నౌ, వ్రతపతే+ఇతి వ్రత+పతే, వ్రతాని, అను, మే, దీక్షామ్, దీక్షాపతిరితి దీక్షా+పతిః, అమం_స్త, అను, తపః, తపస్పతి రితి తపః+పతిః.

పదార్థః :-(అగ్నే)విజ్ఞానోన్నత.(వ్రతపాః)యథా సత్యపాలకో విద్వాం_స్తథా తత్సమ్బుద్ధౌ (తే)తవ. (వ్రతపాః) పూర్వవత్, (యా, తవ, తనూః) వ్యాప్తినిమిత్తం శరీరం(మయి)త్వత్సఖే. (అభూత్)భవతు(ఏషా)సమక్షే వర్తమానా, (సా, త్వయి)మన్మిత్రే(యో)యా(మమ)(తనూః)విద్యా విస్తృతిః(త్వయి)మదధ్యాపకే(అభూత్)భవతి,(ఇయం)గోచరా.(సా,మయి)త్వచ్ఛిష్యే (యథాయథం)యథార్థం.(నౌ)ఆవాం(వ్రతపతే)యథా సత్యానాం రక్షక స్తథా తత్సమ్బుద్ధౌ(వ్రతాని) నియతాని సత్యాచరణాని(అను)పశ్చాదర్థే(మే) మమ.(దీక్షాం)వ్రతాదేశం (దీక్షాపతిః) యథా వ్రతాదేశపాలకః. (అమం_స్త)మన్యతే తథా పశ్చాద్యోగే(తపః)ప్రాక్క్లేశ ముత్తరానన్దం బ్రహ్మచర్యం, (తపస్పతిః) యథా బ్రహ్మచర్యాది పాలకః, అయం మన్త్రః, శత. ౩.౫.౨.౨౧. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- వ్రతపాః అగ్నే! విద్వం_స్త్వం యథా మే వ్రతపా అభూత్,యథా తేఽహం వ్రతపాః భవేయమ్, యా తవ తనూః సా మయి భవతు. యైషా త్వయి మతి రస్తి,సా మయి స్యాత్. యో యా మమ తనూః సా త్వయి భవతు. హే వ్రతపతే! యథాఽయం జనో వ్రతపతి ర్భవతి తథా త్వం చాహం చ నౌ సఖాయౌ భూత్వా యథాయథం వ్రతాని సత్యాచరణాన్యనుచరేవ. హే మిత్ర! యథా తవ దీక్షాపతి స్తుభ్యం దీక్షా మమంస్త, తథా మే మమ దీక్షా మన్వమం_స్త! యథా తే తవ తపస్పతి స్త్వదర్థం తపోఽన్వమం_స్త తథా మే మమాపి తపస్పతి ర్మదర్థం తపోఽమం_స్త.

భావార్థః :- యథా పూర్వం విద్వత్కారిణోఽధ్యాపకా అభూవన్, తథాఽస్మదాదిభి రపి భవితవ్యమ్. యావన్మనుష్యా సుఖదుఃఖహానిలాభవ్యవస్థాయాం పరస్పరం స్వాత్మవన్న వర్తన్తే,న తావత్పూర్ణం సుఖం లభన్తే తస్మాదేతత్సర్వం మనుష్యైః కుతో నానుష్ఠేయమితి.

పదార్థము :- (వ్రతపాః) సత్యమును పాలించు విద్వాంసుడా! (అగ్నే) విశేష జ్ఞానశాలియగు నోపురుషుడా! ఎటుల నీవు నాకు (వ్రతపా అభూత్) సత్య విద్యాదిగుణముల పాలించు ఆచార్యుడవై యున్నావో అటులనే నేనును (తే) నీయొక్క [వ్రతపుడను]అగుదును.(తవ)నీయొక్క(యా తనూః) విద్యాది గుణములందు వ్యాప్తమగు నేదేహమున్నదో(సా) అది(మయి) నీమిత్రుడనగు నాలోకూడ నుండును గాక! (ఏషా) (త్వయి)నా మిత్రుడవగు నీయందు[నేయీామతి యున్నదో,(సా మయి)అది నాయందును ఉండునుగాక!]అభివృద్ధిచెందునుగాక!(యా)(మమ)(తనూః)నాయొక్కఏ విద్యావ్యాప్తి యున్నదో(సా)అది(త్వయి)నన్ను చదివించు నీయందును[అభూత్]కలుగుగాక!(ఇయం) ఇది(మయి)నీ శిష్యుడైన నాయందభివృద్ధిచెందునుగాక! (వ్రతపతే) సత్యాచరణములను

పాలించువాడా. ఎటుల ఇతను సత్యగుణాన్వితుడు, సత్యోపదేశకుడు, రక్షకుడునగు విద్వాంసుడు [గను]న్నాడో అటులనే నీవును, నేనును మిత్రులమై (యథా యథం) యథా యుక్తముగ (వ్రతాని) సత్యాచరణములను పాలించుదుముగాక! ఓమిత్రమా! ఎటుల (తవ) నీయొక్క (దీక్షాపతిః) యథోక్తోపదేశమొనర్చువాడు నీకొరకు (దీక్షాం) సత్యోపదేశమును (అమంస్త) గఅపుడ యెరుగుచున్నాడో అటులనే (మే) నాకొరకును (అను) ఎరుగును గాక! ఎటుల నీయొక్క (తపస్పతిః) అఖండబ్రహ్మచర్యమును పాలించు నాచార్యుడు నీకై (తపః) మొదటకష్టమును తర్వాత సుఖమును సమకూర్చుబ్రహ్మచర్యపాలనమును ఎఱుగుచున్నాడో అటులనే నాయొక్క అఖండబ్రహ్మచర్యమును పాలించు[ఆచార్యు]డును నాకొరకు నెరుగుచు గాక!

భావార్థము:- ప్రాచీనకాలమున విద్యాధ్యాపకులెటులుండియున్నారో, అటులనే మనమును ఉండవలయును. సుఖదుఃఖములందును, హాని లాభములందును పరస్పరము స్వాత్మతుల్యాను గ ఒకరినొకరు భావించనంతవరకు పూర్తిసుఖను లభించజాలదు; కావున మానవులు శ్రేష్ఠవ్యవహారములనే ఆచరించు చుండవలయును. [२०४]

२०८. ఉరువిష్ణ విత్యస్యాగస్త్య ఋషిః, విష్ణుర్దేవతా, భురిగార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

పునస్తౌ కథం వర్తేయాతా మిత్యుపదిశ్యతే.

మరల వారెట్లు ప్రవర్తించుచున్నారను విషయ మీ మంత్ర మందుపదేశించబడుచున్నది.

ఉరు విష్ణో విక్రమస్వోరు క్షయాయ నస్కృధి। ఘృతం ఘృతయోనే పిబ ప్రప్ర యజ్ఞపతి న్తిర స్వాహా॥ ॥५.४०॥

ఉరు, విష్ణో+ఇతి విష్ణో, వి, క్రమస్వ, ఉరు, క్షయాయ, నః, కృధి, ఘృతమ్, ఘృతయోనఇతి ఘృత+యోనే, పిబ, ప్రప్రేతిప్ర+ప్ర. యజ్ఞపతిమితి యజ్ఞ+పతిమ్, తిర, స్వాహా॥

పదార్థః :- (ఉరు) బహు (విష్ణో) యథా వ్యాపనశీలో వాయుర్విక్రమతే తథా తత్సంబుద్ధౌ. (విక్రమస్వ) పాదైః విద్యాఙ్గైః సంపద్యస్వ. (ఉరు) విస్తీర్ణే, (క్షయాయ) విజ్ఞానోన్నతయే (నః) అస్మాన్ (కృధి) కుర్యాః (ఘృతం) ఉదకం (ఘృతయోనే) యథా జలనిమిత్తా విద్యుద్వర్తతే, తథా తత్సంబుద్ధౌ (పిబ) (ప్రప్ర) ప్రకృష్టమివ. (యజ్ఞపతిం) యథాఽహం యజ్ఞపతిం తథా త్వం (తిర) దుఃఖం ప్లవస్వ, (స్వాహా) సుహుతం హవిః, అయం మంత్రః. శత. ३.५,३. २-३.

అన్వయః :- హే విష్ణో త్వం ఉరుక్షయాయ విక్రమస్వ నోఽస్మాన్ సుఖినః కృధి, హే ఘృతయోనేః యథా విద్యుత్ తథా ఘృతం పిబ. యథాఽహం యజ్ఞపతిం సంతరామి, తథా స్వాహాను తిష్ఠన్ ప్రప్ర తిర.

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలఙ్కారః యథా పవనః సర్వాన్ సుఖయన్ సర్వాధిష్ఠానోఽస్తి, తథైవ విదుషా సంపత్తవ్యమ్.

పదార్థము :- సకల పదార్థములందు వ్యాప్తమగు పవనమెటుల వీచుచున్నదో అటులనే విద్యాగుణములందు వ్యాప్తమగునో విద్వాంసుడా!(ఉరు)అత్యంత విస్తారయుక్తముగ(క్షయాయ)విద్యో[జ్ఞానో]న్నతికొరకు(విక్రమస్వ)విద్యాయంగములచే పరిపూర్ణుడవు కమ్ము. మరియు(నః)మమ్ములను సుఖులుగా(కృధి)ఒనర్చుము.[ఘృతయోనే]జలమునకు విద్యుత్తు యెట్లు నిమిత్తకారణమై యున్నదో అటులనే పదార్థముల గ్రహించు నో విద్వాంసుడా! విద్యుత్తుల్యముగ(ఘృతం) జలమును (పిబ) త్రాగుము. మరియు ఎటుల నేను యజ్ఞపతిని తరింపచేయుచున్నానో అటులనే నీవును (స్వాహా) చక్కగా హవనాదికర్మలననుష్ఠించుచు దుఃఖక్లేశములనుండి దుఃఖమునుండి బాగుగా తరించుము.

భావార్థము:- ఈ మంత్రమున వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. పవనమెటుల అందరకు సుఖమును సమకూర్చుచు సర్వాధిష్ఠానమై యుండుచున్నదో అటులనే విద్వాంసుడును ఉండవలయును. [౨౦౬]

౨౦౭. అత్యన్యానిత్యస్యాగస్త్య ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, స్వరాడ్ బ్రాహ్మీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

మనుష్యైః పూర్వోక్తాభ్యాం విరుద్ధా మనుష్యా న సేవనీయా ఇత్యుపదిశ్యతే,

మానవులు పూర్వోక్తవ్యవహారములకు విరుద్ధముగా నడచు మానవుని సేవించ కూడదను విషయ మీ మంత్ర మందుపదేశించబడుచున్నది.

అత్యన్యాఁ౨॥అగాన్నాన్యాఁ౨॥ఉపాగామర్వాక్త్వా పరేభ్యోఽవిదమ్పరోఽవరేభ్యః। తం త్వా జుషామహే దేవ వనస్పతే దేవయజ్యాయై దేవాస్త్వా దేవయజ్యాయై జుషన్తాం విష్ణవే త్వా। ఓషధే త్రాయస్వ స్వధితే మైనꣳ హిꣳసీః॥

అతి, అన్యాన్, అగామ్, న, అన్యాన్, ఉప, అగామ్, అర్వాక్, త్వా,పరేభ్యః, అవిదమ్, పరః. అవరేభ్యః, తమ్, త్వా, జుషామహే, దేవ, వనస్పతే,దేవయజ్యాయా+ఇతి దేవ+యజ్యాయై, దేవాః, త్వా, దేవయజ్యాయా+ఇతి దేవ+యజ్యాయై, జుషన్తామ్, విష్ణవే, త్వా, ఓషధే, త్రాయస్వ, స్వధితే, మా, ఏనమ్, హిꣳసీః. ॥౫.౪౨॥

పదార్థః:-(అతి)అత్యంతే(అన్యాన్)పూర్వోక్తభిన్నా నవిదుషః(అగామ్)ప్రాప్నుయామ్,(న) నిషేధే, (అన్యాన్) అవిదుషో విరుద్ధాన్ విదుషః,(ఉప)సామీప్యే(అగామ్)ప్రాప్నుయామ్(అర్వాక్)

అవరః,(త్వా)త్వాం,(పరేభ్యః)ఉత్తమేభ్యః, (అవిదమ్) లభేయ (పరః) ఉత్కృష్టః (అవరేభ్యః) ఉత్కృష్టేభ్యః (తం)(త్వా)త్వామ్,(జుషామహే)ప్రీణీయామ.(దేవ)కమనీయ(వనస్పతే) వనానాం రక్షక,(దేవయజ్యాయై)యథా దివ్యానాం సంగతయే తథా(దేవాః)విద్వాంసః(త్వా)త్వాం(దేవయజ్యాయై)యథోత్తమగుణదానాయ తథా(జుషన్తాం)సేవన్తాం(విష్ణవే)యజ్ఞాయ,(త్వా)త్వాం(ఓషధే)యథా సోమాద్యోషధిగణ స్త్రాయతే తథా(త్రాయస్వ)రక్ష,(స్వధితే)దుఃఖవిచ్ఛేదక(మా)నిషేధే,(ఏనం)ఓషధిగణం పరం పురుషం వా,(హింసీః)వినాశయేః. అయం మన్త్రః. శత. ౩.౫.౩,౫-౧౦.వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:-హే వనస్పతే!దేవ;విద్వన్! యథా త్వమన్యానతీత్యాన్యానుపాగచ్ఛసి, తథాఽహమన్యాన్ నాగామన్యానుపాగామ్, యస్త్వం పరేభ్యః పరోఽస్యవరేభ్యోఽర్వాక్ చ తం త్వా మవిదం, యథా దేవా దేవయజ్యాయై త్వా త్వాం జుషంతే, తథా త్వా త్వాం వయం జుషామహే. యథా వయం దేవయజ్యాయై త్వాం జుషామహే, తథైతే సర్వే తం త్వాం జుషన్తామ్. యథౌషధిగణో విష్ణవే సంభూయ, సర్వాన్ త్రాయతే, తథా హే ఓషధే!సర్వరోగనివారక!స్వధితే!దుఃఖవిచ్ఛేదక! విద్వన్! త్వా త్వాం విష్ణవే యజ్ఞాయ వయం జుషామహే, హే దేవ!విద్వన్!యథాఽహ మిమం యజ్ఞం న హింసామి, తథైనం త్వమపి మా హింసీః.

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలఙ్కారః. మనుష్యై ర్నీచవ్యవహారాన్ నీచపురుషాంశ్చ త్యక్త్వోత్తమా వ్యవహారా ఉత్తమాః పురుషాశ్చ ప్రతిదిన మేషితవ్యాః.ఉత్తమేభ్య ఉత్తమశిక్షాఽవరేభ్యోఽవరా చ గ్రాహ్యా,యజ్ఞో యజ్ఞసామగ్రీ చ కదాచిన్న హింసనీయా సర్వైః పరస్పరం సుఖేన భవితవ్యమ్.

పదార్థము :-(వనస్పతే)సకల మూలికలను[రక్షిం]చువాడా!(దేవ)విద్వాంసుడవగు నోజనుడా! ఎటుల నీవు(అన్యాన్)విద్వాంసులకు విరోధులగు మూర్ఖజనమును[అతి] వదలి(అన్యాన్)మూర్ఖవిరోధులగు విద్వాంసుల సమీపమునకు చేరుచున్నావో,అటులనే నేనును విద్వద్విరోధులను పరిత్యజించి(ఉప అగామ్)[విద్వాంసుల] సమీపమున కేగుదును గాక!(పరేభ్యః పరం)ప నీవు ఉత్తమోత్తముడవును(అవరేభ్యః అర్వాక్)చిన్న వారికంటె చిన్న వాడవును[సూక్ష్మాతి సూక్ష్ముడవు]ను నై యున్నావో(తం త్వాం)అట్టి నిన్ను(అవిదం)పొందెదను గాక!ఎటుల(దేవాః)విద్వాంసులు (దేవయజ్యాయై) ఉత్తమ గుణముల నొసగుట[సంగతి]కై (త్వా) నిన్ను కోరుచున్నారో అటులనే మేమును(త్వా) నిన్ను (జుషామహే)అభిలషించెదము గాక! మరియు మేమెటుల(దేవయజ్యాయై)సద్గుణముల సంగతికై(త్వా)నిన్ను కోరుచున్నామో అటులనే వీరందరును[జుషంతామ్]కోరుదురు గాక! ఎటుల ఓషధుల సమూహము(విష్ణవే)యజ్ఞమునకై సిద్ధమై అందఱిని[త్రాయస్వ] రక్షించుచున్నదో, అటులనే రోగములను దూరమొనర్చువాడవును (స్వధితే) దుఃఖములను వినాశమొనర్చువాడవునునగు నోవిద్వజ్జనుడా!(త్వా) నిన్ను మేము యజ్ఞమునకై కోరుచున్నాము. శ్రేష్ఠవిద్వాంసుడవైన యో జనుడా! నేనెటుల యీ యజ్ఞమును వినాశ మొనరించగోరనో అటులనే నీవును (ఏనం)ఈ యజ్ఞమును (మా హింసీః)భగ్నమొనర్చకుము.

భావార్థము :- ఇందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. నీచవ్యవహారములను, నీచపురుషులను త్యజించి మంచిమంచి వ్యవహారములను, ఉత్తమ విద్వాంసులను నిత్యము అభిలషించవలయును మఱియు ఉత్తములనుండి ఉత్తమశిక్షను [అవరుల] న్యూనులనుండి న్యూనశిక్షను గ్రహించవలయును. యజ్ఞమును, యజ్ఞపదార్థముల నెన్నటికి తిరస్కరించ కూడదు. జనులందరు పరస్పర స్నేహముచే సుఖముగా నుండవలయును. [౨౦౭]

---

౨౦౮. ద్యామ్మా లేఖీరిత్యస్యాగస్త్య ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, బ్రాహ్మీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
మనుష్యై ర్యజ్ఞార్థా విద్యా సర్వదా సంసేవనీయేత్యుపదిశ్యతే.

యజ్ఞమును సిద్ధపఱచు విద్యను మానవులు నిత్యము సేవించుట యోగ్యమను విషయ మీ మంత్ర మందుపదేశించబడినది.

ద్యామ్మా లేఖీ ర్‌న్తరిక్ష మ్మా హిꣳసీః పృథివ్యా సంభవ అయꣳహి త్వా స్వధితి స్తేతిజానః ప్రణినాయ మహతే సౌభగాయ। అత స్త్వన్దేవ వనస్పతే శత వల్శో విరోహ సహస్రవల్శా వి వయꣳరుహేమ॥ ॥౫.౪౩॥

ద్యామ్, మా, లేఖీః, అన్తరిక్షమ్, మా, హిꣳసీః, పృథివ్యా, సమ్, భవ, అయమ్, హి, త్వా, స్వధితిరితి స్వ+ధితిః, తేతిజానః, ప్రణినాయ, ప్రనినాయేతి ప్ర+నినాయ, మహతే, సౌభగాయ, అతః, త్వమ్, దేవ, వనస్పతే, శతవల్శ ఇతి శత+వల్శః, వి, రోహ, సహస్రవల్శాః, వి, వయమ్, రుహేమ.

పదార్థః :-(ద్యాం)సూర్యప్రకాశం(మా)నిషేధే(లేఖీః)లిఖేః (అన్తరిక్షమ్) అవకాశం,(మా) నిషేధే(హింసీః)హన్యాః.(పృథివ్యా)సహ.(సం) క్రియాయోగే(భవ),(అయం)వక్ష్యమాణః, (హి) యతః(త్వా)త్వాం(స్వధితిః) యథా వజ్ర స్తథా,(తేతిజానః)భృశం తీక్ష్ణః,(ప్రణినాయ) యథా త్వం ప్రణయే స్తథా(మహతే)విశిష్టాయ పూజ్యతమాయ,(సౌభగాయ)సుష్ఠుభగానా మైశ్వర్యాణాం భవాయ.(అతః)కారణాత్,(త్వం)(దేవ)ఆనన్దిత(వనస్పతే) వనానాం రక్షక. (శతవల్శః) యథా బహ్వఙ్కురో వృక్ష స్తథా(విరోహ)వివిధతయా ప్రాదుర్భవ.(సహస్రవల్శాః) యథా బహుమూలా వృక్షా రోహన్తి తథా(వి)వివిధతయా(రుహేమ)వర్ధేమహి. అయం మన్త్రః శత.౩.౫.౩.౧౩-౧౬.వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:- హే విద్వన్! యథాఽహం ద్యాం న లిఖామి, తథా త్వమేనాం మా లేఖీః, యథాఽహమన్తరిక్షం న హింసామి తథా త్వమేత న్మా హింసీః. యథాఽహం పృథివ్యా సహ సంభవామి తథైతయా సహ త్వమపి సంభవ. హి యతః కారణాత్ యథా తేతిజానః స్వధితిః శత్రూన్ విచ్ఛిద్యైశ్వర్యం ప్రాపయతి, తథా త్వమపి ప్రాపయేః, అతో వయం త్వాం మహతే సౌభగాయ సంభావయేమ యథా కశ్చిదైశ్వర్యం ప్రణినాయ ప్రాపయతి, తథా వయం త్వాం ప్రాపయేమ, హే దేవ! వనస్పతే! పూర్వోక్తేన మహతా సౌభగేన యథా శతవల్శో వృక్షో విరోహతి తథా విరోహ, యథా సహస్రవల్శా వనస్పతయో విరోహన్తి తథా వయమపి విరోహేమ.

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలఙ్కారః, ఇహ సంసారే కేనచిన్మనుష్యేణ విద్యాప్రకాశాభ్యాసః కదాచిన్నైవ త్యాజ్యః స్వాతన్త్ర్యావకాశ శ్చైశ్వర్యసంభావనా యోగేనా సంఖ్యాతోన్నతి కరణం చేతి.

అత్ర (౧) యజ్ఞానుష్ఠాన(౨) స్వరూప సంపాదక (౩) విద్వత్పరమాత్మప్రార్థనా (౪) విద్యా వ్యాప్తి విద్వద్వ్యాప్తి నిరూపణ (౫) మగ్న్యాదినా యజ్ఞసాధనం, (౬, ౭) సర్వవిద్యా నిమిత్త వ్యాఖ్యా ధ్యయనాధ్యాపన (౮) యజ్ఞవివృతి (౯) యోగాభ్యాసలక్షణం (౧౦) సృష్ట్యుత్పత్తి (౧౧) రీశ్వర సూర్యకర్మాభిధానం (౧౨) ప్రాణాపాన క్రియానిరూపణం (౧౩) విభోరీశ్వరస్య వ్యాప్త్యుక్తి (౧౪) ర్యజ్ఞానుష్ఠానం (౧౫) సృష్టే రుపకారగ్రహణం (౧౬) సూర్య సభాధ్యక్ష గుణాభిలాషో (౧౭) యజ్ఞానుష్ఠాన శిక్షాదానం (౧౮) సవితృ సభాధ్యక్షకృత్యోపదేశో (౧౯) యజ్ఞాత్సిద్ధి (౨౦) రీశ్వర సభాధ్యక్షాభ్యాం కార్యనిష్పత్తి (౨౧) రేతయోః స్వరూపకృత్యవర్ణన (౨౨)మీశ్వర విదుషాం వర్తమానం లక్షణం (౨౩) చేశ్వరోపాసనం (౨౪) శూరవీరగుణకథన (౨౫) మీశ్వర విద్యుద్గుణ వర్ణనం (౨౬) పరమైశ్వర్యప్రాప్తి (౨౭) రాకాశాదిదృష్టాంతేన విద్యుద్గుణవర్ణన (౨౮) మీశ్వరో పాసక గుణప్రకాశనం (౨౯) సర్వబంధనాద్విముక్తిః (౩౦) పరస్పరవర్ణనప్రకారో (౩౧) దుష్ట త్యాగేన విదుషాం సంగకరణావశ్యకతా (౩౨) మనుష్యైర్యజ్ఞసిద్ధయే విద్యాసంగ్రహణం చోక్త మతః పంచమాధ్యాయోక్తార్థానాం చతుర్థాధ్యాయోక్తార్థైః సాకం సంగతి రస్తీతి వేదితవ్యమితి. *

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా!సూర్యుని కభిముఖుడవై (ద్యాం)దాని ప్రకాశమును నేనెటుల కంటిమీద పడనీయనో అటులనే నీవును దానిని(మా లేఖీః)దృష్టిగోచరము కానీయకుము. నేనెటుల(అంతరిక్షం)యదార్థపదార్థముల అవకాశమును నాశనమొనర్చి, చెడగొట్టనో అటులనే నీవువానిని(మా హింసీః)నాశనమొనర్చకుము. నేనెటుల (పృథివ్యా) పృథివిని అనుకరించుచున్నానో అటులనే నీవును దానికితోడు(సం భవ)కమ్ము (హి)ఏకారణముచే(తేతిజానః)అత్యంతపదునుగల(స్వధితిః) ఈ వజ్రము శత్రువులను వినాశమొనర్చి ఐశ్వర్యమును ఇచ్చుచున్నదో(అతః)ఆకారణముచే(అయం)ఇతడు(త్వా)నిన్ను (మహాతే సౌభగాయ)అత్యంత సౌభాగ్యముకొఱకు సంపన్నమొనర్చునుగాక! ఇతర పదార్థములు ఎటుల ఐశ్వర్యమును(ప్రణినాయ) పొందుచున్నవో అటులనే నీకైశ్వర్యమును సమకూర్చుగాక!(దేవ)ఓ ఆనందయుక్తా!(వనస్పతే)వనముల రక్షించు విద్వాంసుడా!ఎటుల (శతవల్శః) వందలకొలది అంకురములుగల వృక్షము ఫలించుచున్నదో అటులనే నీవును ఈ ఉక్తప్రశంసనీయ సౌభాగ్యముతో(విరోహ)చక్కగా ఫలి[వ్యాపి]ంచుము. ఎటుల(సహస్రవల్శాః)వేలకొలది అంకురములుగల చెట్టు ఫలించునో అటులనే మేమును ఉక్తసౌభాగ్యముతో వికసించెదముగాక!

భావార్థము :- ఇట వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఈ సంసారమునందే మానవుడు విద్యాప్రకాశాభ్యాసమును, స్వాతంత్ర్యమును, మఱియు నన్నివిధముల స్వకార్యముల యున్నతిని పరిత్యజించగూడదు. [౨౦౮]

* దీని తెలుగనువాదము విషయసూచికగా అధ్యాయమునకు ముందు వివరించబడియున్నది.

ఇతి శ్రీ మత్పరివ్రాజకాచార్యేణ శ్రీయుత మహావిదుషాం విరజానంద సరస్వతీ స్వామినాం శిష్యేణ
దయానంద సరస్వతీ స్వామినా విరచితే సంస్కృతార్య భాషాభ్యాం
విభూషితే సుప్రమాణయుక్తే యజుర్వేదభాష్యే
పఞ్చమోఽధ్యాయః పూర్తిమగాత్.

కృష్ణామండలాంతర్గత కుందేరు గ్రామవాస్తవ్యులగు
పాలడుగు శేషాచలాచార్య, తదేవ మండలాంతర్గత ముదునూరు
గ్రామవాస్తవ్యుడు అన్నే కేశవార్యశాస్త్రి గురుశిష్యు లిరువురు ఆంధ్రీకరించిన
శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీ నిర్మిత యజుర్వేద భాషాభాష్యమందలి పంచమాధ్యాయము సమాప్తము.

ఓం

పంచమాధ్యాయములోని ఛందస్సులు

ఈ అధ్యాయమునందు ౪౩ మంత్రములున్నవి. ౨,౫,౭,౨౨,౨౫,౨౬,౩౯, మంత్రములందు రెండేసి చొప్పునను, ౮ లో ౩; ౯ లో ౪; ౨౩ లో ౪ ఛందస్సులును ఉండుటవలన ౫౮ ఛందస్సులగుచున్నవి. ౮ వ మంత్రములో చివర రెండు నిచృదార్షీ బృహతులున్నవి. ౨౩ వ మంత్రములో మొదటి దాని తర్వాత అసురీగాయత్రి ౧౫ అక్షరముల దొకటి యున్నది. వీనిని మహర్షి నిర్దేశించలేదు.

౨౫ వ మంత్రములో బ్రాహ్మీజగతీ ౫౪ అక్షరములతోపాటు "వాం" అను ఆర్షీపంక్తి లోని మొదటి అక్షరమునుకూడ బ్రాహ్మీజగతీక్రిందకే మూలమునందు సూచించబడి యున్నది.

౬ వ మంత్రములో విరాడ్బ్రాహ్మీపంక్తికి ౫౮ అక్షరములుంటవి. కాని "యా తవ తనూ రియఙ్గ్ం" అను దానికి బదులు "యా తనూరియఙ్గ్ం" అని మూలములో తప్పు అచ్చుపడుటచే రెండక్షరములు తగ్గుచున్నవి. పదపాఠములో నైతే 'తవ' శబ్దమున్నది కావున చేర్చితిమి.

౩౯ వ మంత్రము IIలో౩ ౯ అక్షరములుండుటచే 'నిచృదార్షీ పంక్తి' యగును. ౩౨ భురిగార్షీ త్రిష్టుప్ (౪౫): ౩౫ లో ౫౨ అక్షరాలున్నవి కావున విరాడ్ బ్రాహ్మీ బృహతీ యగును. అప్పుడు మధ్యమ స్వరమగును.

ఇటుల ఈ యధ్యాయమునందు ౪౩ మంత్రములు, ౫౮ ఛందస్సులు, ౨౪౫౮ అక్షరాలున్నవి,

[కేశవార్యశాస్త్రి.]

*అధ్యాయారంభమున వేసిన తెలుగు విషయసూచిక ఇక్కడిది కావున దాని పుట ౩౬౭.

ఓం

యజుర్వేద భాష్యము

(షష్ఠాధ్యాయము)

పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య
శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీ స్వామినా నిర్మితస్య
సంస్కృతార్యభాషభ్యాం సమన్వితస్య
వి. శ. ౨౦౧౫ సంవత్సరే
శ్రీమత్పరోపకారిణీ సభయా ప్రకాశితస్య
యజుర్వేద భాష్యస్య
ఆంధ్రానువాదః

ప్రకాశకులు :
అన్నే మాధవరావు,
ఆర్య గ్రంథాలయము,
ముదునూరు P. O. (కృష్ణా జిల్లా)

అనువాదకులు :
పాలడుగు శేషాచలాచార్యులు,
అన్నే కేశవార్యశాస్త్రి.

దయానందాబ్దము ౧౩౪.
ఋషిబోధోత్సవము. (శివరాత్రి).
శా. శ. ౧౮౮౦, విళంబి
1959 మార్చి.

ప్రథమ ముద్రణము
౧౦౦౦ ప్రతులు.
వెల రు. 2.00

[*విషయ సూచిక]

—ఈ [షష్ఠ] అధ్యాయమునందు—

[క్రమసంఖ్య]	[మంత్రములు]
౧. రాజ్యాభిషేక పూర్వకముగ శిక్ష, రాజ్యకార్యములు	౧
౨. ప్రజలకు రాజాశ్రయము	౨, ౩
౩. సభాధ్యక్షులకార్యము	౪
౪. విష్ణువుయొక్క పరమ పద వర్ణనము	౫
౫. సభాధ్యక్షుడు ఈశ్వరోపాసన యొనరించుట	౬
౬. రాజప్రజల పరస్పర కర్తవ్యము	౭
౭. గురువు శిష్యుని చేరదీసి విద్యగఱపుట	౮, ౯
౮. యజ్ఞానుష్ఠానము	౧౦, ౧౧
౯. హోమ మొనర్చబడిన ద్రవ్య ఫలవర్ణనము	౧౧
౧౦. విద్వల్లక్షణము	౧౨
౧౧. మనుష్య కృత్యములు	౧౩
౧౨. మనుష్యులు, పరస్పర ప్రవర్తన	౧౪
౧౩. దుష్టదోష నివృత్తి ఫలము	౧౫, ౧౬, ౧౭
౧౪. ఈశ్వరుని ఏమేమి అ[ప్రా]ర్థించ వలయును ?	
౧౫. సంగర యోద్ధ వర్ణన	౧౮
౧౬. యుద్ధ కృత్య [నిరూపణ] ము	౧౯
౧౭. యుద్ధమందన్యోన్య ప్రవర్తన ప్రకారము	౨౦
౧౮. వీరయోధుల నుత్సాహ పరచుట	౨౧
౧౯. రాజ్య ప్రబంధ మొనర్చుట, సాధ్యసాధనము	౨౨
౨౦. [రాజ్య కర్మకరణమును గురించి] రాజుకు ఈశ్వరోపదేశము	౨౩
౨౧. రాజ్య కర్మానుష్ఠానము	౨౪
౨౨. రాజు ప్రజల కృత్యములు	౨౫
౨౩. రాజ ప్రజాసభల పరస్పర ప్రవర్తనము	౨౬
౨౪. ప్రజలచే సభాపతి ఉత్కర్షించ బడుట	౨౭
౨౫. ప్రజలకు సభాపతి ప్రేరణ	౨౮, ౨౯
౨౬. ప్రజలు స్వీకరించదగిన సభాపతి లక్షణము	౩౦ (?)
౨౭. ప్రజా రాజ సభలు పరస్పరము ప్రతిజ్ఞ యొనర్చుట	౩౧
౨౮. సభాపతి స్వీకరణ ప్రయోజనము	౩౨
౨౯. ప్రజాసుఖమునకై సభాపతి కర్తవ్య కర్మల ననుష్ఠించుట	౩౩
౩౦. సభాపత్యాదుల పత్నులు ఏమేమి [కార్యములు] చేయవలయును ?	౩౪
౩౧. స్త్రీ పురుషుల పరస్పర ప్రవర్తన	౩౫
౩౨. తల్లి దండ్రుల యెడ బిడ్డల కర్తవ్యము	౩౬
౩౩. సభాపతికి, ప్రజాజనుల ఉపదేశము	౩౭

వర్ణింపబడినవి. ఇటుల పంచమాధ్యాయమునందు చెప్పబడిన యర్థములతో నీ యాఱవ యధ్యాయార్థముల సంగతి కలదని గమనించవలయును.

సూచన :– మొదటి మూడు సంపుటములందును "గ్ం" అని వాడితిమి. నాగరి లిపిలో నిది ꣳ, ꣴ అని రెండు విధములుగా సూచించబడుచుండుటయే గాక, సంస్కృతమునకు చెప్పబడు ౬౩ అక్షరములలో నివియు ప్రత్యేకాక్షరములుగ లెక్కపెట్టబడినవి. వర్ణోచ్చారణ శిక్షయందు వీనిని అయోగవాహములని మహర్షి దయానందులు పేర్కొనియున్నారు. నాల్గవసంపుటమునుండి నాగరి లిపియందు వాడుచున్నటులనే ꣳ, ꣴ అను రూపద్వయమును వాడుచున్నాము.—ఆచార్యాదులు.

---

*ఇది చివర ఉండవలసినది. పాఠకుల సౌకర్యార్థము ముందు సమకూర్చుచున్నాము.—(అనువాదకులు)

ఓమ్

అథ షష్ఠాధ్యాయస్యారమ్భః

విశ్వాని దేవ సవిత ర్దురితాని పరాసువ యద్భద్రం తన్న ఆసువ॥

౨౦౯. అథ దేవస్య త్వేత్యస్యాగస్త్య ఋషిః, సవితా దేవతా పంక్తిశ్ఛందః, ధైవతః స్వరః,
యవో౽సీత్యస్యాసురీ దివేత్యస్య చ భురిగార్షుష్ణిక్ ఛందసీ, ఋషభః స్వరః.

అథ రాజ్యాభిషేకాయ సుశిక్షితం సభాధ్యక్షం విద్వాంసం ప్రత్యాచార్యాదయః
కిం కిముపదిశేయు రిత్యుపదిశ్యతే.

పంచమాధ్యాయానంతరము షష్ఠాధ్యాయారంభము.

దీని ప్రథమ మంత్రమునందు రాజ్యాభిషేకమునకై సుశిక్షితుడైన సభాధ్యక్షుడగు విద్వాంసునికి ఆచార్యాది విద్వాంసులేమేమి యుపదేశించవలయునో చెప్పబడినది.

దేవస్య త్వా సవితుః ప్రసవే౽శ్వినో ర్బాహుభ్యా మ్పూష్ణో హస్తాభ్యా మాదదే నార్యసీదమహఀ రక్షసా గ్రీవా అపి కృంతామి। యవో౽సి యవయాస్మద్ద్వేషో యవయారాతీ ర్దివే త్వా౽న్తరిక్షాయ త్వా పృథివ్యై త్వా శుంధంతాఀ ల్లోకాః పితృషదనాః పితృషదన మసి॥ ॥౬.౧॥

దేవస్య, త్వా, సవితుః, ప్రసవ ఇతి ప్ర+సవే, అశ్వినోః, బాహుభ్యామితి బాహు+భ్యామ్, పూష్ణః, హస్తాభ్యామ్, ఆ, దదే, నారి, అసి, ఇదమ్, అహమ్, రక్షసామ్, గ్రీవాః, అపి, కృంతామి, యవః, అసి, యవయ, అస్మత్, ద్వేషః, యవయ, అరాతీః, దివే, త్వా, అంతరిక్షాయ, త్వా, పృథివ్యై, త్వా, శుంధంతామ్, లోకాః, పితృషదనాః, పితృషదనా ఇతి పితృ+సదనాః, పితృషదనమ్, పితృషదనమితి పితృ+సదనమ్, అసి.

పదార్థః :-(దేవస్య)ద్యోతమానస్య(త్వా)త్వాం సభాధ్యక్షం (సవితుః) సర్వవిశ్వోత్పాదకస్య (ప్రసవే)యథేశ్వరసృష్టౌ(అశ్వినోః)ప్రాణోదానయోః(బాహుభ్యామ్)యథా బలవీర్యాభ్యామ్(పూష్ణః పుష్టి నిమిత్తస్య ప్రాణస్య(హస్తాభ్యామ్)ధారణాకర్షణాభ్యాం(ఆదదే)గృహ్ణామి.(నారి)యజ్ఞసహకారిణి(అసి)(ఇదమ్)యుద్ధాఖ్యం కృత్వా(అహం)(రక్షసాం)దుష్టకర్మకారిణామ్(గ్రీవాః)కంఠాన్(అపి)(కృంతామి)ఛినద్మి (యవః) సంయోగ విభాగకర్తా (అసి) (యవయ) వా ఛందసీతి వృద్ధ్యభావః

(అస్మత్)అస్మాకం సకాశాత్(ద్వేషః)ద్వేషకాన్(యవయ)వియుధి(అరాతీః)శత్రూన్(దివే)విద్యాది ప్రకాశాయ(త్వా)త్వాం న్యాయప్రకాశం(అంతరిక్షాయ) అంతరిక్షయమితి. అంతరిక్ష మిత్యంతరిక్ష నామసు పఠితమ్ నిఘం. ౧. ౩.(త్వా)సత్యానుష్ఠానావకాశదమ్(పృథివ్యై) భూరి రాజ్యాయ (త్వా) రాజ్యవిస్తారకమ్(శుంధంతామ్)(లోకాః)న్యాయదృష్ట్యా సమీక్షణీయాః(పితృషదనాః)యథా పితృషు సీదంతి తే, పితర ఇతి పదనామసు పఠితమ్ నిఘం. ౫.౫ (పితృషదనమ్)యథావిద్వత్ స్థానమ్. (అసి)అయం మంత్రః శ. ౩.౫.౪.౧-౨ వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే సభాధ్యక్ష! యథా పితృషదనా దేవస్య సవితుః ప్రసవే అశ్వినో ర్బాహుభ్యాం పూష్ణో హస్తాభ్యాం త్వామాదదాతి, తథాఽహ మాదదే. యథాఽహం రక్షసాం గ్రీవాః కృంతామి, తథా త్వమపి కృంత. హే సభాధ్యక్ష: త్వం యవోఽస్యస్మద్ ద్వేషో యవయారాతీ ర్యవయ, తథాఽహం దివే త్వాఽన్తరిక్షాయ త్వా పృథివ్యై త్వా త్వాం శుంధామి. తథేమే పితృషదనా లోకాస్త్వాం శుంధంతామ్. యత స్త్వం పితృషదన మివాసి. తస్మాత్పితృపాలకో భవ. హే సభాపతేర్నారి! భవత్యాఽప్యేవమేవ కార్యమ్.

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యే విద్యానిష్ణాతా ఈశ్వరసృష్టౌ స్వస్య పరేషాం చ దుష్టతాం విధూయ రాజ్యం సేవంతే తే సుఖినో భవన్తి.

పదార్థము :- ఓ సభాధ్యక్షా ! ఎటుల (పితృషదనాః) పితరులందు వసించు విద్వాంసులు (దేవస్య) ప్రకాశమయుడును (సవితుః)సకల విశ్వము నుత్పన్న మొనర్చువాడును నగు జగదీశ్వరునిచే (ప్రసవే) సృజింపబడిన సంసారమునందు (అశ్వినోః) ప్రాణాపానముల యొక్క (బాహుభ్యాం) బలముచేతను, ఉత్తమ వీర్యముచేతను, మఱియు (పూష్ణః) పుష్టి నిమిత్తమైన ప్రాణముయొక్క (హస్తాభ్యాం) ధారణాకర్షణ[శక్తులచే]తను (త్వా) నిన్ను గ్రహించుచున్నారో అటులనే నేను (ఆదదే) గ్రహించు చున్నాను.

ఎటుల నేను (రక్షసాం) దుష్టకార్యము లొనరించు జీవముల యొక్క (గ్రీవాః) కుత్తుకలను (కృంతామి) కత్తిరించి వేయుచున్నానో అటులనే (త్వం అపి) నీవును కత్తిరించుము.

ఓ సభాధ్యక్షా ! నీవు (యవః) సంయోగ విభాగము లొనర్చు వాడవై (అసి) ఉన్నావు. కావున (అస్మత్) నన్ను(ద్వేషః)ద్వేషించి ప్రీతి జూపని వైరులను(యవయ) వేరుజేయుము. మరియు (అరాతీః) నాకెవరు సదా శత్రువులై యున్నారో వారిని (యవయ) దూర మొనర్చుము.

న్యాయముగ రక్షణ యొనర్చు యోగ్యజనుడ నగు నే నెటుల (దివే) విద్యాది గుణములను ప్రకాశ మొనరించుట కొఱకు (త్వాం) న్యాయ ప్రకాశ మొనర్చు నిన్ను; (అంతరిక్షాయ) అభ్యంతర వ్యవహారమున రక్షణ మొనర్చుట కొఱకు (త్వాం) సత్యానుష్ఠానమున కవకాశ మిచ్చు నిన్ను;మరియు(పృథివ్యై)ధరణీరాజ్యము కొఱకు (త్వా) రాజ్యవిస్తార మొనర్చు నిన్ను పవిత్ర మొనరించు చున్నానో, అటులనే వీరును (త్వా) నిన్ను (శుంధంతామ్) పవిత్ర మొనర్చుదురు గాక! నీవు (పితృషదనమ్) విద్వాంసుల

గృహముతో సమానముగ(అసి)ఉన్నావు. కావున నీవు పితరులవలె సకల ప్రజలను పోషించుము. ఓ సభాపతియొక్క పడతీ! నీవును ఇటులనే ఒనర్చుము.

భావార్థము :— ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకార మున్నది. ఏ పురుషులు విద్యయందతివిచక్షణులై ఈశ్వర సృష్టియందు స్వకీయ పరకీయ దుష్టత్వములను తొలగింపజేసి,రాజ్యమును సేవించుదురో వారు సుఖసంయుక్తులగుదురు. [౨౯]

---

౨౧౦. అగ్రేణీరిత్యస్య శాకల్య ఋషిః, సవితా దేవతా, నిచృద్గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః, దేవస్త్వేత్యస్య స్వరాట్ పంక్తిశ్ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పునః సోఽభిషిక్తః సభాధ్యక్షః కథం ప్రవర్తేతేత్యుపదిశ్యతే.

అభిషిక్తుడైన యధ్యక్షుడెటుల ప్రవర్తించవలయునను విషయమీ మంత్రమందు చెప్పబడినది.

అగ్రేణీరసి స్వావేశఽఉన్నేతౄణామేతస్య వి॒త్తాదధి త్వా స్థాస్యతి। దే॒వస్త్వా సవితా మధ్వానక్తు సుపిప్పలాభ్య స్త్వౌషధీభ్యః। ద్యామగ్రేణాస్పృక్ష ఆన్తరిక్షం మధ్యే నాప్రాః పృథివీ ముపరేణా దృꣳహీః॥ ॥౬.౨॥

అగ్రేణీః, అగ్రేణీ రిత్యగ్రే+నీః, అసి, స్వావేశ ఇతి సు+ఆవేశః, ఉన్నేతౄణామిత్యుత్+నేతౄణామ్, ఏతస్య వి॒త్తాత్, అధి, త్వా, స్థాస్యతి, దేవః, త్వా, సవితా, మధ్వా, అనక్తు, సుపిప్పలాభ్య ఇతి సు+పిప్పలాభ్యః, త్వా, ఓషధీభ్యః, ద్యామ్, అగ్రేణ, అస్పృక్షః, ఆ, అంతరిక్షమ్, మధ్యేన, అప్రాః, పృథివీమ్, ఉపరేణ. అదృꣳహీః.

పదార్థః:- (అగ్రేణీః)యథాధ్యాపకః శిష్యాన్ పితా స్వసంతానాన్ వా పురస్తాదేవ సుశిక్షయా విద్యాం ప్రాపయతి తథా(అసి) (స్వావేశః)యథాప్తః శోభనం ధర్మమావిశతి తథా నేతా(ఉన్నేతౄణాం)ఉత్కర్షప్రాపయితౄణాం రాజ్యం తథా ఏతస్య ప్రకృతం రాజ్యం పాలితుం (విత్తాత్) విజానీహి(అధి)ఉపరిభావే(త్వా)త్వామ్(స్థాస్యతి)(దేవః)అఖిల రాజ్యేశ్వరః(త్వా)త్వాం(సవితా) సర్వస్య విశ్వస్య జనితా.(మధ్వా)మధురగుణేన(అనక్తు)సించతు.(సుపిప్పలాభ్యః)యథా సుష్ఠు ఫలాభ్యః(త్వా త్వాం(ఓషధీభ్యః)ప్రసిద్ధాభ్యః(ద్యామ్)విద్యాన్యాయప్రకాశం(అగ్రేణ)పురస్తాత్ (అస్పృక్షః)స్పృశ. అత్ర సర్వత్ర లడర్థే లుఙ్(ఆ)సమంతాత్(అంతరిక్షమ్)ధర్మప్రచారస్యావకాశం(మధ్యమేన) మధ్యమావస్థావిశేషేణ(అప్రాః)పిపృహి(పృథివీమ్)భూమిరాజ్యమ్(ఉపరేణ)ఉత్కృష్టనియమేన (అదృꣳహీః)ప్రాప్య వర్ధస్వ. అయం మంత్రః శత.౩.౫.౪ ౯. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :— హే సభాధ్యక్ష ! యథాగ్రేణీ ర స్తి తథా త్వమసి. ఉన్నేతౄణాం స్వావేశః సన్నేతస్యైతం రాజ్యం విత్తాత్, హే రాజన్! యథా తే త్వాం రాజపురుషసమూహాః సుపిప్పలాభ్య ఓషధీభ్యో మధ్వానక్తు.ఏవం ప్రజాపురుషసమూహోఽపి త్వాం చానక్తు.త్వమగ్రేణ యశసా ద్యామ పృక్షో, మధ్యమేన నాంతరిక్షమాప్రాః, ఉపరేణ పృథివీం ప్రాప్యైవాదృంహీః. దేవః సవితా సర్వ ప్రేరకో జగదీశ్వరస్త్వాఽధి స్థాస్యతి.

భావార్థః :— నహి కశ్చిజ్జనో రాజప్రజాపురుషై రస్వీకృతో రాజ్యమర్హతి. న చాపి రాజ్ఞానా దృతః సామ్రాజ్యం,కీర్త్యనుక్రమేణ వినా సైన్యాపత్యం, దండనేతృత్వం, సర్వలోకాధిపతిత్వం చ.

పదార్థము :— ఓ సభాధ్యక్షా! ఎటుల (అగ్రే ణీః) చదివించువాడు స్వశిష్యులను, తండ్రి తన తనయులను పఠనారంభమునకు ముందునుండియే సుశిక్షుగఅపి సుశీలురుగను, జితేంద్రియులుగను,ధర్మాత్ములగను చేయుచున్నారో,అటులనే నీవు మాకందఱకు(అసి) అయి యున్నాడవు (ఉన్నే తౄణామ్)ఉత్కర్షను ప్రాప్తమొనరింప జేయువారి రాజ్యము వలె,పాలించగలుగునటుల (స్వావేశః) సుగుణము లందు ప్రవేశించు వారితో సదృశుడవై (ఏతస్య) ఈ రాజ్యపాలనమును (విత్తాత్) ఎరుగుము. ఓ రాజా! ఎటుల(త్వా) నిన్ను సభాసదులు (సుపిప్పలాభ్యః) మంచి మంచి ఫలములు గల (ఓషధీభ్యః) ఓషధులనుండి (మధ్వా) నిష్పాదన మొనర్చిన మాధుర్యముగా నుండు రసములతో (అనక్తు) సించన మొనర్చుదురో, అటులనే ప్రజాజనులుకూడ నిన్ను సించన మొనర్చెదరుగాక ! నీవు ఈ రాజ్యములో స్వకీయ (అగ్రేణ) ప్రథమ యశస్సుతో (ద్యాం) విద్య మరియు రాజనీతి యొక్క ప్రకాశమును (అస్పృక్షః) స్పర్శించుము (మధ్యమేన)మధ్యన—తదనంతరము లభ్యమైన యశస్సుచే(అంతరిక్షమ్) ధర్మమును విచారించు మార్గమును (అప్రాః) పూరించుము మరియు (ఉపరేణ) స్వకీయ రాజ్య నియమములతో (పృథివీమ్) ఈ భూమిస్థ రాజ్యమును పొందియు(అదృంహీః) దృఢులై ముందడుగు వేయకుడు.† (దేవః)రాజాధి రాజు (సవితా)సకల జగత్తును అంతర్యామియై ప్రేరేపించు జగదీశ్వరుడు (త్వా)నిన్ను రాజుగా నొనర్చి, (స్థాస్యతి) నీకధిష్ఠాతయై యుండును.

భావార్థము:—ప్రజలద్వారా స్వీకరించబడని రాజు రాజ్య మొనర్చుటకు అర్హుడు కాడు. రాజుచేగాని, సభచేగాని ఆదరముగా ఆహ్వానించ బడని వాడును మంత్రి యగుటకును, తనకీర్తిని ఉత్తరోత్తరము దృఢ మొనర్చుకొనజాలని వాడు సేనాప్రశాసకుడగుటకును, యథా యోగ్యముగ న్యాయముతో దండించుట కనగా, న్యాయాధీశుడగుటకును, రాజ్య మండలాధిపత్యమునకును యోగ్యుడు కాజాలడు. [౨౧౦]

---

౨౧౧. యా తే ధామానీత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, విష్ణు ర్దేవతా ఆర్చ్యుష్ణిక్ ఛందః, అత్రాహేతీత్యస్య సామ్న్యుష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః, బ్రహ్మవనిత్వేత్యస్య నిచృత్ప్రాజాపత్యా బృహతీ ఛంధః, మధ్యమః స్వరః.

పున స్తం కీదృశం విదిత్వా వాణిజ్యకర్మ కుర్వాణాః జనా ఆశ్రయ న్తీదముపదిశ్యతే.

---

† దృఢముగా పెంపొందించుమని శ్రీ. పం. బ్రహ్మదత్త జిజ్ఞాసుగారి పాఠము.

వణిజు లతని నెటుల భావించి యాశ్రయించుదురో యీ మంత్ర మందుపదేశించెను.

యా తే ధామాన్యుశ్మసి గమధ్యై యత్ర గావో భూరిశృఙ్గా అయాసః।
అత్రాహ తదురుగాయస్య విష్ణోః పరమమ్పదమవ భారి భూరి। బ్రహ్మవని త్వా క్షత్రవని రాయస్పోషవని పర్యూహామి బ్రహ్మ దృꣳహ క్షత్రం దృꣳహాయు ర్దృꣳహ ప్రజాన్దృꣳహ॥ ॥౬.౩॥

యా, తే, ధామాని, ఉశ్మసి, గమధ్యై, యత్ర, గావః, భూరిశృఙ్గా ఇతి భూరిశృఙ్గాః, అయాసః, అత్ర, అహ, తత్, ఉరుగాయస్యేత్యురు+గాయస్య, విష్ణోః, పరమమ్, పదమ్, అవ, భారి, భూరి, బ్రహ్మవనీతి బ్రహ్మ+వని, త్వా, క్షత్రవనీతి క్షత్ర+వని, రాయస్పోషవనీతి రాయస్పోష+వని, పరి, ఉహామి, బ్రహ్మ, దృꣳహ, క్షత్రమ్, దృꣳహ, ఆయుః, దృꣳహ, ప్రజామితి ప్రజామ్, దృꣳహ.

పదార్థః :– (యా) యాని(తే) తవ సభాధ్యక్షస్య(ధామాని)దధతి సుఖాని యేషు తాని రాజ్యప్రబంధస్థాపనాని దేశదేశాంతరవాణిజ్యార్హాణి (ఉశ్మసి) ఉశ్మః కామయామహే (గమధ్యై)గంతుం ప్రాప్తుం (యత్ర) యేషు(గావః) రశ్మయః, గావ ఇతి రశ్మినామసు పఠితమ్. నిఘం. ౧.౫.(భూరిశృఙ్గాః)భూరీణి శృఙ్గాణి ప్రకాశా యాసు తాః.శృఙ్గాణీతి ప్రజ్వలన నామసు పఠితమ్ నిఘం.౧.౧౭. (అయాసః) అయన్త ఇత్యయాసః మహీధరేణాత్రాయ గతావిత్యస్య యదయంతీతి పరస్మైపదముక్తం తదసదాత్మనేపదోపయోగ్యత్వాత్. (అత్ర) యేషు (అహ) నిశ్చయే (తత్) తస్య (ఉరుగాయస్య) ఉరుర్బహుర్గాయః స్తుతిర్యస్య తస్య. అత్ర గై శబ్ద ఇత్యస్మాద్ ఘఞర్థే కవిధానమితి కర్మణి కః (విష్ణోః) వ్యాపకస్య పరమేశ్వరస్య (పరమమ్) సర్వథోత్కృష్టమ్ (పదమ్) పత్తుం యోగ్యం (అవ) క్రియాయోగే(భారి)భ్రియతే. అత్ర లజర్థే లుఙ్. భృఞ్ ధాతోశ్చిణి పరేఽడభావః. అత్ర బహులం ఛందస్యమాఙ్ యోగేఽపీతి సూత్రేణాడభావః(భూరి)బహు(బ్రహ్మవని)బ్రహ్మణో వేతౄణాం సంవిభక్తారం తత్తథా (త్వా) త్వామ్ (క్షత్రవని) క్షత్రస్య రాజ్యస్య క్షత్రియాణాం వా సంవిభాజకమ్ (రాయస్పోషవని) రాయో ధనస్య పోషో దృఢతాం సంవిభాజినమ్ (పరి) పరితః (ఊహామి) వివిధతయా తర్కయామి. (బ్రహ్మ) పరమాత్మానం వేదం వా (దృంహ) స్థిరీకురు (క్షత్రమ్) రాజ్యం ధనుర్వేదవిదం క్షత్రియం వా (దృంహ) ఉన్నయ (ఆయుః)జీవనమ్(దృంహ) ప్రజాం స్వసంతానాన్ సంరక్షణీయాన్ జనాన్ (దృంహ)బ్రహ్మచర్యరాజ్యధర్మాభ్యాం పరిపాలయ.

అత్రాహ యాస్కమునిః–తా వాం వాస్తూన్యుశ్మసి గమధ్యై.యత్ర గావో భూరిశృఙ్గా అయాసః. అత్రాహ తదురుగాయస్య విష్ణోః పరమం పదమవభాతి భూరి తాని వాం వాస్తూని కామయామహే. గమనాయ యత్ర గావో భూరిశృంగా బహుశృఙ్గాః, భూరితి బహునామధేయం ప్రభవతీతి సతః

శృఙ్గం శ్రయతే ర్వా శృణోతే ర్వా శమ్నాతే ర్వా శద్గరణాయోతమితి వా శిరసో నిర్గతమితి వాఽయా సోఽయనా స్తవ తదురుగాయస్య విష్ణో ర్మహాగతేః పరమం పదం పరార్ధ్యస్థ మవభాతి భూరిపాదః పద్యతే. నిరు. ౨. ౭.

అన్వయః :- హే సభాధ్యక్ష! యా యాని తే ధామాని గమధ్యై గంతుం వయముశ్మసి తాని కిం భూతాని సన్తి? యత్ర యేషూరుగాయస్య విష్ణో ర్భూరిశృఙ్గా గావో అయాసో భవన్తి, తదుక్త న్యాయమార్గాః ప్రకాశంత ఏవేతి యావత్. అత్రాహ-ఏషు హి తత్త్వస్య విష్ణోః పరమం పదం విద్వద్భి ర్భూర్యవభారి. అతస్త్వాం యథా బ్రహ్మవని, యథా క్షత్రవని, యథా రాయస్పోషవని, తథా పర్యూహామి త్వం బ్రహ్మ దృంహ, క్షత్రం దృంహాయుర్దృంహ, ప్రజాం చాపి దృంహ.

భావార్థః :- నహి సభాధ్యక్షరక్షితస్థానకామనయా వినా కశ్చిదపి సుఖం ప్రాప్తుం శక్నోతి. నహి కోఽపి జనః పరమేశ్వర మనాదృత్య ధర్మరాజ్యం భోక్తుమర్హతి. నైవ కోఽపి విజ్ఞానం సేనాం జీవనం ప్రజాం చారక్షిత్వా సమేధత ఇతి.

పదార్థము :— ఓ సభాధ్యక్షా ! (యా)(తే)నీయొక్క (ధామాని) ప్రాణములు సుఖము పొందదగు స్థానములు, ధామములేవియున్నవో వానిని మేము (గమధ్యై) (ఉశ్మసి) పొందుట కిచ్ఛగించు చున్నాము. ఆ స్థానము లెటులున్నవనగా:— సూర్యుని ప్రకాశము వలె ఉన్నవి. అటులనే (యత్ర) వేనిలో (ఉరుగాయస్య) స్తుతించ యోగ్యుడును (విష్ణోః) సర్వవ్యాపకుడును నగు పరమేశ్వరుని (భూరి శృంగాః) అత్యంత ప్రకాశము గల (గావః)కిరణములు లేక చైతన్యకళ(అయాసః)వ్యాపించి యున్నవో(అత్ర) (అహ) వానిలోనే (తత్ పరమం పదమ్) ఆ పరమేశ్వరుని సర్వోత్తమమును, ప్రాప్త యోగ్యమును నగు పరమ పదమును విద్వాంసులు (భూరి, అవ, భారి) అన్నివిధముల అవధారణ మొనర్చిరి. కావున (త్వా) నీకు (బ్రహ్మవని) పరమేశ్వరుని లేక వేద విజ్ఞానమును(క్షత్రవని)రాజ్యకాంక్షను, వీరుల కోరికను.(రాయస్పోషవని)ధనపుష్టిని విభాగ మొనర్చు[విధానమును]నీకు నేను(పర్యూహామి)వివిధ తర్కములతో నచ్చజెప్పు చున్నాను. అదేమనగా—నీవు(బ్రహ్మ)పరమాత్మను, వేదమును(దృంహ)స్థిర పఱచుము. అనగా స్వచిత్తమందు స్థిరపఱచి వృద్ధిజెందుము.(క్షత్రం)రాజ్యమును, ధనుర్వేదవేత్తలగు క్షత్రియులను(దృంహ)అభివృద్ధిపఱచుము.(ఆయుః)స్వంత ఆయుస్సును(దృంహ)పెంచుము. బ్రహ్మచర్యముచేతను, రాజధర్మముచేతను దృఢపఱచుము. మఱియు (ప్రజామ్) స్వ సంతానమును, రక్షించ తగిన ప్రజాజనమును (దృంహ) ఉన్నతి పఱచుము.

భావార్థము:—సభాధ్యక్షుని ద్వారా సురక్షితము లగు స్థానములను కామించక యే మానవుడు సుఖమును పొందజాలడు. పరమేశ్వరుని అనాదర పఱచియు నే పురుషుడు చక్రవర్తి [ధర్మ] రాజ్యమును భోగించుట కర్హుడు కాజాలడు. ఏ మనుష్యుడు విజ్ఞానమును, సేనను, ఆయువును, సంతానమును, ప్రజను రక్షించనిదే సమభివృద్ధిపొంద జాలడు. [౨౧౧]

౨౧౨. విష్ణోః కర్మాణీత్యస్య మేధాతిథిర్ఋషిః, విష్ణుర్దేవతా, నిచృద్గాయత్రీ గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.
అథ సభాధ్యక్షః సభ్యాదీన్ మనుష్యాన్ ప్రతి కిం కిముపదిశేదిత్యాహ.

సభాపతి సభాసదుల కేమి యుపదేశించవలయునో యీ మంత్రమందు చెప్పబడినది.

విష్ణోః కర్మాణి పశ్యత యతో వ్రతాని పస్పశే।
ఇంద్రస్య యుజ్యః సఖా॥　　　　॥౬. ४॥

విష్ణోః, కర్మాణి, పశ్యత, యతః, వ్రతాని, పస్పశే, ఇంద్రస్య

పదార్థః:-(విష్ణోః)వ్యాపకస్య(కర్మాణి)జగత ఉత్పత్తి స్థితి సంహృత్యాదీని(పశ్యత) సంప్రేక్షధ్వమ్(యతః)యేన విజ్ఞానేన (వ్రతాని) నియత సత్యభాషణాదీని.(పస్పశే) బధ్నాతి. అత్ర లడర్థే లిట్(ఇంద్రస్య)పరమేశ్వరస్య(యుజ్యః)యునక్తి సదాచారేణేతి యుజ్యః. అత్రౌణాదిః కప్(సఖా) మిత్రమ్. అయం మంత్రః శత. ౩ ౫,४.౧౭. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే సభ్యజనాః యూయం యథేంద్రస్య యుజ్యః సఖా విష్ణోః కర్మాణి పశ్యన్నహం యతో విజ్ఞానేన మనసి వ్రతాని సత్యభాషణాది నియమాన్ పస్పశే బధ్నామి,తథా తేనైవ విజ్ఞానేన తాని యూయం పశ్యత. యతో రాజ్యకర్మణి సత్యానుష్ఠాతారో భవత.

భావార్థః :- నహి పరమేశ్వరావిరోధ సత్యాచరణాభ్యాం వినా కశ్చిదీశ్వరగుణకర్మస్వభావాన్ ద్రష్టుమర్హతి. న తథాభూతేన వినా రాజ్యకర్మాణి యథార్థతయా సేవితుం శక్నోతి. నో ఖలు సత్యాచరణమంతరా రాజ్యం వర్ధయితుం ప్రభుర్భవతి.

పదార్థము :— ఓ సభాసదులారా! ఎటుల (ఇంద్రస్య) పరమేశ్వరునకు(యుజ్యః) సదాచార యుక్తుడైన(సఖా)మిత్రుడగు నేను(విష్ణోః)ఆ వ్యాపక పరమేశ్వరుని యొక్క (కర్మాణి) సంసారమును సృష్టించుట, పాలించుట, సంహరింపజేయుట మొదలగు సత్య గుణము లేవి యున్నవో వానిని చూచుచు (యతః) ఏ జ్ఞానముతో(వ్రతాని) స్వమనమున సత్యభాషణాది నియమములను (పస్పశే) బంధించుచున్నానో అటులనే ఆ విజ్ఞానముతోనే మీరును పరమేశ్వరుని ఉత్తమ గుణములను (పశ్యత)దృఢముగా చూడుడు. దానివలన రాజ్యాది కార్యము లందు సత్యవ్యవహారము లొనర్చు వారలు గండు.

భావార్థము:—పరమేశ్వరుని యందు ప్రీతి యుంచనిదే, సత్యాచరణము లొనర్చనిదే, యే మర్త్యుడును ఈశ్వరుని గుణ కర్మ స్వభావములను గమనించుట కర్హుడు కాజాలడు. అటుల కాకుండా రాజ్య కార్యములను యథార్థ న్యాయముతో నిర్వహించజాలడు. సత్య ధర్మాచరణములు లేని జనుడును రాజ్యమును వర్ధింపజేయుటకు సమర్థుడు కాజాలడు.　　　　[౨౧౨]

౨౧౩. తద్విష్ణోరిత్యస్య మేధాతిథి ర్ఋషిః, విష్ణు ర్దేవతా, నిచృదార్షీ గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.
తదనుష్ఠానేన కిం ఫలమిత్యాహ.

అతను ప్రజలనుగూర్చియు, ప్రజలతనినిగూర్చియు నేమియొనరించవలయునో ఈ మంత్ర మందుపదేశించబడెను.

ఉపావీరసి ఉపదేవా న్దైవీ ర్విశః ప్రాగురుశిజో వహ్నితమాన్।
దేవ త్వష్ట ర్వసు రమ హవ్యా తే స్వదంతామ్॥ ౬.౭.॥

ఉపావీరిత్యుప+అవీః, అసి, ఉప, దేవాన్, దైవీః, విశః, ప్ర, అగుః, ఉశిజః, వహ్నితమానితి వహ్నితమాన్, దేవ, త్వష్టః, వసు, రమ, హవ్యా, తే, స్వదంతామ్.॥

పదార్థః :-(ఉపావీ)ఉపాగత పాలక ఇవ(అసి)(దేవాన్) విదుషః (దైవీః) దేవ సంబంధినీ ర్దివ్యాః(విశః)ప్రజాః(ప్ర)ప్రకృష్టార్థే(అగుః)అగమన్(ఉశిజః) కమనీయాన్ (వహ్నితమాన్) అతిశ యితా వహ్నాయో వోఢార స్తాన్(దేవ)దివ్యగుణసంపన్న!(త్వష్టః)సర్వదుఃఖచ్ఛిత్ (వసు) వసూని ధనాని. అత్ర సుపాం సులుగితి శసో లుక్(రమ)రమస్వ. అత్రాత్మనేపదే వ్యత్యయేన పరస్మైపద మ్(హవ్యా)హోతుమత్తుమర్హాణి(తే)తవ స్వదంతామ్)భుంజతామ్. అయం మంత్రః ౩.౫,౯-౧౨. కి.

అన్వయః :- హే దేవ! త్వష్టః! సభాపతే!యత స్త్వ ముపావీరివాసి, తస్మాద్దైవీ ర్విశో యథా ఉశిజో వహ్నితమాన్ దేవాన్ ఉపప్రాగు స్తథా త్వాం ప్రాప్నువంతి, యథైతా స్త్వదాశ్రయేణాఢ్యా భూత్వా రమన్తే, తథా త్వమపి తాసు రమ రమస్వ, భవానేతేషాం పదార్థాన్ భుంక్తే, తథైతే తే హవ్యా హోతు మర్హాణి హవ్యాని వసు వసూని స్వదన్తామ్.

భావార్థః :- యథా గుణగ్రాహిణ ఉత్తమగుణం సేవన్తే, తథా న్యాయవిచక్షణం రాజానం ప్రజాశ్చ సేవన్తే, యేన మిథః ప్రీత్యా పరస్యోన్నతి ర్భవతీతి.

పదార్థము :- ఓ దేవా! దివ్యగుణసంపన్నా!(త్వష్టః)సకల దుఃఖములను ఛేదించు సభాధ్యక్షా! నీవు(ఉపావీః)శరణాగత పాలకునితో సదృశుడవై(అసి)యున్నావు. కావున (దైవీః)విద్వాంసులతో సంబంధముంచు దివ్యగుణ సంపన్నులైన(విశః) ప్రజలు (ఉశిజః) శ్రేష్ఠగుణ శోభితులను, కామనకు యోగ్యులును, (వహ్నితమాన్) అతిశయ ధర్మపథ మున నడచువారును, నడపించువారునునగు(దేవాన్)విద్వాంసులను(ఉపప్రాగుః)ఎటుల సమీపించుదురో అటులనే నిన్నును సమీపించుచున్నారు. ఎటుల ప్రజలు నీ ఆశ్రయము వలన ధనాఢ్యులును సుఖులునునై ఉందురో, అటులనే నీవును ప్రాప్తమైన ప్రజాజనుల ద్వారా సత్కృతుడవై(రమస్వ)[వారిపట్ల]హర్షితుడవుకమ్ము. ఎటుల నీవు ప్రజల పదా ర్థములను భోగించుచున్నావో, అటులనే ప్రజలు నీయొక్క(హవ్యా)భోగయోగ్యము లగు అమూల్యమైన(వసు)ధనాది పదార్థములన(స్వదంతామ్)భోగించెదరుగాక!

భావార్థము:- ఎటుల గుణగ్రహణ పారీణులు ఉత్తమగుణవంతుడగు విద్వాంసుని సేవించెదరో అటులనే పరస్పర ప్రీతితో సకల జనులకు ఉన్నతి చేకూర్చుటకై ప్రజలును న్యాయవిచక్షణుడగు రాజును సేవించుదురు [౭౧౫]

౭౧౬. రేవతీ రమధ్వ మిత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, బృహస్పతి ర్దేవతా, ప్రజాపత్యనుష్టుప్ ఛన్దః, ఋషభ, స్వరః, ఋతస్య త్వేత్యస్య నిచృత్ ప్రాజాపత్యా బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.

అథ పిత్రాదయః స్వసంతానాన్ కథమధ్యాపకాయ ప్రదద్యుః స చ తాన్ కథం గృహ్ణీయా దిత్యుపదిశ్యతే.

పిత్రాదులు తమ సంతానమును అధ్యాపకులకెటుల అప్పగించవలయును? వారెటుల వారిని స్వీకరించవలయును ? అను విషయములిందుపదేశించబడినవి.

రేవ॑తీ రమ॑ద్ధ్వం బృహ॑స్పతే ధా॒రయా॒ వసూ॑ని।

ఋత॑స్య త్వా దేవహవిః పా॑శేన॒ ప్రతి॑ ముఞ్చామి॒ ధర్షా॒ మాను॑షః॥౬.౮॥

రేవ॑తీః, రమ॑ధ్వమ్, బృహ॑స్పతే, ధా॒రయ॑, వసూ॑ని, ఋత॑స్య, త్వా॒, దే॒వ॒హ॒వి॒రితి॑ దేవహవిః, పా॑శేన, ప్రతి॑, ము॒ఞ్చా॒మి॒, ధ॒ర్ష, మాను॑షః॥

పదార్థః:-(రేవతీః)రాయః ప్రశస్తాని ధనాని విద్యన్తే యాసు తాః ప్రజాః(రమధ్వమ్)క్రీడధ్వమ్ (బృహస్పతే)బృహత్యా వేదవాచః పతేః పాతః పరమవిద్వన్!(ధారయ)అత్రాన్యేషామపి దృశ్యతే ఇతి దీర్ఘః(వసూని)(ఋతస్య)సత్యన్యాయాఖ్య యజ్ఞస్య(దేవహవిః)యథా దేవానాం హవి రాదాతు మర్హం చరిత్రమస్తి తథా(పాశేన)బంధనేన(ప్రతి)(ముఞ్చామి)(ధర్ష)ధృష్ణుహి, ద్వ్యచోతస్తిజ ఇతి దీర్ఘః. వికరణవ్యత్యయేన శప్ చ(మానుషః)సర్వశాస్త్ర మననశీలః. అయమ్మన్త్రః శత౦౩,౫.౨.౧౩

అన్వయః:-హే(రేవతీః)రేవత్యః ప్రజాః యూయం విద్యాసు శిక్షాసు రమధ్వమ్, హే బృహస్పతేః త్వమృతస్య వసూని ధారయ. అథ శిష్యాయోపదిశతి గురుః. హే రాజన్! ప్రజాజన ! వా మానుషోఽహం పాశేనావిద్యాబంధనేన దేవహవి ర్యథా తథా త్వాం ప్రతి ముఞ్చామి. త్వం విద్యాసు శిక్షాసు ధర్ష ధృష్టో భవ.

భావార్థః:-విద్వద్భిః సుశిక్షయా కుమారాణాం కుమారీణాం చ జగదీశ్వరాత్ పృథివీపర్యంత పదార్థానాం బోధః సంపాదనీయో, యతస్తే మూర్ఖత్వబంధనం పరిత్యజ్య సదా సుఖినః స్యు రితి.

పదార్థము :-(రేవతీః)ప్రశస్తధనముగల ఓ సంతానమా! ప్రజలారా! మీరు విద్యయందు సుశిక్షయందు(రమధ్వమ్) రమించుడు. (బృహస్పతే) వేద వాణిని పాలించునో విద్వాంసుడా!నీవు(ఋతస్య)సత్య న్యాయ వ్యవహారములచే లబ్ధమగు(వసూని)ధనమును, మేమొసగిని ద్రవ్యాది పదార్థములను(ధారయ) స్వీకరించుము.

ఇక శిష్యునకు గురువుపదేశించుచున్నాడు. ఓ రాజా! లేక ఓ ప్రజాజనమా! (మానుషః)సకలశాస్త్రములను విచారించు నేను నిన్ను[(దేవహావిః)దేవతల హావిస్సును గ్రహించ యోగ్యమగు నడవడిగలవానిగా నొనర్చి](పాశేన) అవిద్యాబంధనము నుండి (ప్రతి ముంచామి) విడిపించుచున్నాను. నీవు విద్యయందును, సుశిక్షయందును, [(ధర్ష)] ధృష్టు[దిట్టమైనవా] డవుకమ్ము. [౨౧౬]

భావార్థము :- విద్వాంసులు తమశిక్షణచే కుమార బ్రహ్మచారులకు, కుమారి బ్రహ్మచారిణులకు పరమేశ్వరునుండి పృథివీపర్యంతము సకల పదార్థములను బోధించవలయును. దానివలన వారు అవివేక బంధనములనువీడి సదాసుఖులుగానుండగలుగుదురు.

---

౨౧౭. దేవస్య త్వేత్యస్యౌతథ్యో దీర్ఘతమా ఋషిః సవితా, అశ్వినౌ, పూషా చ దేవతాః. ప్రజాపత్యా బృహతీఛందః, మధ్యమః స్వరః, అగ్నీషోమాభ్యా మిత్యస్య పంక్తిశ్ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పునః స శిష్యం కిముపదిశేదిత్యాహ.

ఆ గురువు శిష్యునకేమి యుపదేశించవలయునను విషయమిందు పొందుపరచబడినది.

దేవస్య త్వా సవితుః ప్రసవేఽశ్వినో ర్బాహుభ్యా మ్పూష్ణో హస్తాభ్యామ్। అగ్నీషోమాభ్యాఞ్జుష్టన్నియునజ్మి। అద్భ్య స్త్వౌషధీభ్యోఽ నుత్వా మాతా మన్యతా మను పితానుభ్రాతా సగర్భ్యోఽను సఖా సయూథ్యః। అగ్నీషోమాభ్యా న్త్వా జుష్ట మ్ప్రోక్షామి॥ ॥౬.౯.॥

దేవస్య, త్వా, సవితుః, ప్రసవఇతి ప్రసవే,అశ్వినోః, బాహుభ్యామితి బాహుభ్యామ్, పూష్ణః, హస్తాభ్యామ్, అగ్నీషోమాభ్యామ్, జుష్టమ్, ని,యునజ్మి, అద్భ్య ఇత్యద్భ్యః, త్వా,ఓషధీభ్యః, అను, త్వా, మాతా, మన్యతామ్, అను, పితా, అను, భ్రాతా, సగర్భ్య+ఇతి సగర్భ్యః, అను, సఖా, సయూథ్య ఇతి సయూథ్యః, అగ్నీషోమాభ్యామ్, త్వా, జుష్టం, ప్ర, ఉక్షామి॥

పదార్థః :-(దేవస్య)వేదవిద్యాప్రకాశకస్య(త్వా)త్వాం విద్యార్థినమ్.(సవితుః)సకలైశ్వర్యవతః (ప్రసవే)ప్రసూయతే విశ్వస్మిన్ యస్తస్మిన్(అశ్వినోః)సూర్యాచంద్రమసోః (బాహుభ్యామ్) తత్తద్ గుణాభ్యామ్.(పూష్ణః) పృథివ్యాః. పూషేతి పృథివీ నామసు పఠితమ్ నిఘం. ౧.౧. (హస్తాభ్యామ్) హస్త ఇవ వర్తమానాభ్యాం ధారణాకర్షణాభ్యామ్ (అగ్నీషోమాభ్యామ్) ఏతయోస్తేజః శాన్తిగుణాభ్యామ్(జుష్టమ్)ప్రీతమ్ (ని) (యునజ్మి) (అద్భ్యః) యథా జలేభ్యః(ఓషధీభ్యః) రోగనివారికాభ్యః (అను)(త్వా)త్వామ్(మాతా)జననీ(మన్యతామ్)(అను)(పితా)జనకః(అను)(భ్రాతా)(బంధుః) (సగ

ర్భ్యః)సోదరః(అను)(సఖా)సుహృత్(సయూథ్యః)ససైన్యః (అగ్నీషోమాభ్యామ్) పూర్వోక్తాభ్యామ్ (త్వా)జుష్టమ్(ప్రీతమ్)(ప్ర ఉక్షామి)సిఞ్చామి. అయం మన్త్రః శత.౩.౭.౪,౩-౫.వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే శిష్య! అహం సవితు ర్దేవస్య ప్రసవే అశ్వినో ర్బాహుభ్యాం పూష్ణో హస్తాభ్యాం త్వా త్వామాదదే. అగ్నీషోమాభ్యాం జుష్టం త్వా త్వాం యే బ్రహ్మచర్య ధర్మాను కూలా అప ఓషధయశ్చ స న్తి, తాభ్యోఽద్భ్యః ఓషధీభ్యో నియునజ్మి. త్వాం మత్సమీపే స్థాతుం మాతా జననీ అనుమన్యతామ్, పితాఽనుమన్యతామ్, సగర్భ్యః భ్రాతాఽను మన్యతామ్, సఖాఽను మన్యతామ్, సయూథ్యోఽను మన్యతామ్, అగ్నీషోమాభ్యాం జుష్టం ప్రీతియుక్తం త్వామహం ప్రోక్షామి, తద్గుణై రభిషించామి.

భావార్థః :- అస్మిన్ సంసారే మాత్రాదిభిః పిత్రాదిభి ర్బన్ధువర్గై ర్మిత్రవర్గైశ్చ స్వాపత్యాదీని సుశిక్ష్య తై ర్బ్రహ్మచర్యం కారయితవ్యం యత స్తే సద్గుణినః స్యురితి.

పదార్థము:-ఓ శిష్యా! నేను(సవితుః)సమస్తైశ్వర్యయుక్తుడును(దేవస్య)వేదవిద్యను ప్రకాశపఱచువాడుననగు పరమేశ్వరునిచే(ప్రసవే)ఉత్పన్నమొనర్చబడిన యీ జగత్తులో (అశ్వినోః)సూర్యచంద్రులయొక్క(బాహుభ్యామ్)[తత్తద్]గుణములచేతను [పూష్ణః] భూమికి(హస్తాభ్యామ్)హస్తములవలెనుండు,ధారణాకర్షణ[మొనర్చు] గుణములచేతను (త్వామ్)నిన్ను(ఆదదే)స్వీకరించుచున్నాను. మరియు (అగ్నీషోమాభ్యామ్) అగ్నియొ క్కయు,సోమముయొక్కయు తేజశ్శాన్తి గుణములచే(జుష్టమ్)ప్రీతి యొనరించుచున్న (త్వా)నిన్ను, బ్రహ్మచర్య ధర్మానుకూలములగు నే జలములు, ఓషధులున్నవో ఆ(అద్భ్యః)జలములతోను(ఓషధీభ్యః)గోధుమలు మొదలగు అన్నములతోను (నియునజ్మి) నియుక్తపఱచుచున్నాను. నా సమీపమున నుండుటకు నిన్ను నీ (మాతా) జనని (అను) (మన్యతామ్)ఆమోదించునుగాక!(పిత)పితఆమోదించునుగాక!(సగర్భ్యః)సహోదరులు, (భ్రాతా)అన్నదమ్ములు(అను)అనుమోదింతురుగాక! (సఖా) మిత్రులు(అను) అనుమోదింతురుగాక! మరియు (సయూథ్యః) నీ సహవాసులు (అను) అనుమోదింతురుగాక! (అగ్నీషోమాభ్యామ్) అగ్ని మరియు సోమములయొక్క తేజశ్శాంతి గుణములచే (జుష్టమ్)ప్రీతియొనరించుచున్న(త్వా)నిన్ను(ప్ర ఉక్షామి) ఆ గుణములతోనే బ్రహ్మచర్య నియమములను పాలించుటకు అభిషేకించుచున్నాను.

భావార్థము :- ఈ సంసారమున మాతా పితృ బంధు మిత్రవర్గ మంతయు తమ సంతానాదులకు సుశిక్షగఱపి బ్రహ్మచర్యము ననుష్ఠింపజేయవలయును. దాని వలన వారు గుణవంతులయ్యెదరు. [౨౧౮]

---

౨౧౯. అపాం పేరురిత్యస్య మేధాతిథి ర్ఋషిః, ఆపో దేవతా, ప్రాజాపత్యా బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః. సంత ఇత్యస్య నిచృదార్షీ బృహతీ ఛందః, మధ్యమః స్వరః.

అథోపనీతేన శిష్యేణ విద్యాసుశిక్షాగ్రహణాగ్ని హోత్రాది యజ్ఞోఽవశ్యమనుష్ఠాతవ్య ఇతి గురు రుపదిశేత్.

యజ్ఞోపవీతధారణానంతరము విద్య, ఉత్తమ శిక్షాగ్రహణము అగ్నిహోత్రము మొ॥ యజ్ఞము నను్ఠించవలయునని శిష్యునకు గురువుపదేశించవలయునని చెప్పబడుచున్నది.

అపాం పేరురస్యాపో దేవీః స్వదన్తు స్వాత్తఞ్చిత్ సద్దేవహవిః। సం తే ప్రాణో వాతేన గచ్ఛతాꣳ సమఙ్గాని యజత్రైః సంయ్యజ్ఞపతి రాశిషా॥ ౬.౧౦॥

అపామ్, పేరుః, అసి, ఆపః, దేవీః, స్వదన్తు, స్వాత్తమ్, చిత్, సత్, దేవహవిరితి దేవహవిః, సమ్, తే, ప్రాణః వాతేన, గచ్ఛతామ్, అఙ్గాని, యజత్రైః, యజ్ఞపతిరితి యజ్ఞపతిః, ఆశిషే త్యాశిషా.

పదార్థః :-(అపామ్)జలానామ్(పేరుః)రక్షకః(అసి) (ఆపః)(దేవీః) శుద్ధా దివ్యసుఖప్రదాః (స్వదన్తు)(స్వాత్తమ్)స్వేన సమన్తాత్ గృహీతమ్(చిత్)అపి (సత్) (దేవహవిః)దేవేభ్యో హవిరివ (సమ్)(తే)తవ(ప్రాణః)(వాతేన)పవనేన సహ(గచ్ఛతామ్)(అఙ్గాని)శిర ఆదీని(యజత్రైః)యజ్ఞసాధకై ర్విద్వద్భిః సహ(యజ్ఞపతిః)యజ్ఞస్య పాలకః(ఆశిషా) అయం మన్త్రః శతం. ౩. ౬. ౬. ౯. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే శిష్య! త్వమపాం పేరురసి. సంసారస్థాః ప్రాణిన స్త్వద్యజ్ఞశోధితా దేవీరాపశ్చిత్ స్వాత్తం ధర్మానుష్ఠాన స్వీకృతం దేవహవి రివ సంస్వదన్తు. మదాశిషా తవాంగాని యజత్రైః సహ గచ్ఛంతామ్, ప్రాణో వాతేన సంగచ్ఛతాం త్వం యజ్ఞపతి ర్భవ.

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యా యజ్ఞే ప్రాస్తా హుతయ స్తా ఆదిత్యముపతిష్ఠన్తే. ఆదిత్యాకర్షణశక్త్యా పృథివీజలాకర్షణేన వృష్టి ర్భవతి. తతోఽన్న మన్నాద్భూతానీతి పరంపరాసంబంధేన యజ్ఞశోధితా ఆపో హుతద్రవ్యం చ సర్వే జీవా భుఞ్జతే.

పదార్థము :- ఓ శిష్యా! నీవు(అపామ్) జలాది పదార్థములను(పేరుః) రక్షించువాడవు (అసి) అయి యున్నావు. సంసారస్థ జీవులు నీయజ్ఞముద్వారా శుద్ధమైనవియు (దేవీః)దివ్యసుఖమిచ్చునవియునగు(ఆపః)జలములను(చిత్)మరియు(స్వాత్తమ్)ధర్మయుక్త వ్యవహారములతో ప్రాప్తించిన పదార్థములను (దేవహవిః) విద్వాంసులు భోగించుమాదిరిగా(సంస్వదంతు)చక్కగా భోగించుదురుగాక!(ఆశిషా)నా ఆశీర్వాదము వలన(తే అంగాని)నీ శిరసాది అంగములు(యజత్రైః)యజ్ఞము చేయించువారితోపాటు (సమ్) చక్కగా నియుక్తములగుగాక! మరియు(ప్రాణః)ప్రాణము(వాతేన) పవిత్రవాయువుతోపాటు (సంగచ్ఛతామ్) చక్కగా రమణమొనరించును గాక! మరియు నీవు(యజ్ఞపతిః) విద్యాప్రచారరూప యజ్ఞమును పాలించువాడవగుదువుగాక !

భావార్థము :- ఇచ్చట వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. యజ్ఞములో వ్రేల్చబడిన ఆహుతులు సూర్యునియందుపస్థితములగుచున్నవి. అనగా సూర్యుని ఆకర్షణశక్తి

వలన పరమాణు రూపములై పదార్థములన్నియు భూమికిపైన, ఆకాశస్థములై యు న్నవి. ఆ పృథివిమీది జలములే పైకి ఆకర్షింపబడగా వర్షించుచున్నది. ఆ వర్షము వలన అన్నము, అన్నమువలన సకలజీవులకు సుఖము సమకూరుచున్నది. ఈ క్రమబద్ధమైన సంబంధముద్వారా యజ్ఞశోధిత జలమును, హోమమొనర్చబడిన ద్రవ్యమును సకలజీవులు అనుభవించుచున్నవి. [౨౧౮]

---

౨౧౯. ఘృతేనాక్తా విత్యస్య మేధాతిథి ఋషిః, వాతో దేవతా, భురిగార్చ్యుష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః

అథ యజ్ఞకర్తృ కారయిత్రోః కర్తవ్యముపదిశ్యతే.

యజనమొనర్చువారియొక్కయు, యాజనమొనరించువారియొక్కయు కర్తవ్య కర్మలిందుపదేశించబడుచున్నవి.

ఘృతేనాక్తౌ పశూంస్త్రాయేథాం రేవతి యజమానే ప్రియం ధా ఆవిశ। ఉరోరన్తరిక్షాత్ సజూర్దేవేన వాతేనాస్య హవిషస్త్మనా యజ సమస్య తన్వా భవ వర్షో వర్షీయసి యజ్ఞే యజ్ఞపతిం ధాః స్వాహా దేవేభ్యో దేవేభ్యః స్వాహా॥౬.౧౧॥

ఘృతేన, అక్తౌ, పశూన్, త్రాయేథామ్, రేవతి, యజమానే, ప్రియమ్, ధాః, ఆ, విశ, ఉరోః, అన్తరిక్షాత్, సజూరితి సజూః, దేవేన, వాతేన, అస్య, హవిషః, త్మనా, యజ, సమ్, అస్య, తన్వా. భవ, వరో — ఇతి వర్షో, వర్షీయసి, యజ్ఞే,యజ్ఞపతి మితి యజ్ఞపతిమ్, ధాః, స్వాహా, దేవేభ్యః, దేవేభ్యః, స్వాహా.

పదార్థః :-(ఘృతేన)(అక్తౌ)ఘృతేనాసక్తచిత్తౌ యజ్ఞకర్తా యజ్ఞకారయితా చ(పశూన్)గవాదీన్ (త్రాయేథామ్)రక్షేతామ్(రేవతి)ప్రశస్తైశ్వర్యయుక్తే(యజమానే)యజ్ఞానుష్ఠాతరి(ప్రియమ్) ప్రసన్నతా సంపాది సుఖమ్(ధాః)దేహి. అత్ర లోడర్థే లుఙ్ అడభావశ్చ(ఆ)సమన్తాత్(విశ)(ఉరోః) బహోః (అన్తరిక్షాత్)(సజూః)మిత్రమివ(దేవేన)సర్వగతేన(వాతేన)వాయునా సహ(అస్య)(హవిషః)హోతవ్యస్య. కర్మణి షష్ఠీ(త్మనా)ఆత్మనా(యజ)సంగచ్ఛస్వ ఏకీభవ(సమ్)(అస్య)(తన్వా)(భవ)(వర్షో) యజ్ఞకర్మణా సర్వసుఖసేచకః(వర్షీయసి) సర్వసుఖమభివర్షతి. (యజ్ఞపతిమ్) యజ్ఞపాలకమ్(ధాః) దేహి(స్వాహా) సత్క్రియానుకూలామ్(దేవేభ్యః(దీవ్యన్తి ప్రకాశన్తే సత్కర్మానుష్ఠానేన యే తేభ్యో ధర్మిష్ఠేభ్యో విద్వద్భ్యః (దేవేభ్యః) శుభేభ్యో గుణేభ్యః (స్వాహా) సత్క్రియానురూపామ్. అయం మంత్రః శత. ౩.౬.౨.౫-౧౬. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే యజ్ఞకర్తృ కారయితారౌ! ఘృతేనాక్తౌ ఘృతమనస్కౌ యువాం పశూన్ త్రాయేథామ్. త్వమేకైకో దేవేన వాతేన సజూ రురో రంతరిక్షాత్ప్రియం ప్రేమోత్పాదకం సుఖం రేవతి యజమానే ధా ఆవిశ చ తత్ స్వాంతవృత్త మాప్నుహి.అస్య హవిషస్త్మనా ఆత్మనా యజ.

అస్య తన్వా సంభవై కీభవ న ద్వైధ మాచర. హే వర్ష్ణో యజ్ఞకర్మణా సుఖసేచకం త్వం దేవేభ్యః స్వాహా, దేవేభ్యః స్వాహా, తద్యజ్ఞం దిదృక్షుభ్యః పునః పునరాగతేభ్యో విద్వద్భ్యః సత్కృత్ సత్క్రియ్యానురూపాం వాచముదీరయన్ వర్షీయసి యజ్ఞే యజ్ఞపతిం ధాః.

భావార్థః :- యజ్ఞార్థం ఘృతాది మభీప్సుభి ర్మనుష్యైః పశవో రక్షణీయా ఘృతాది సద్ద్రవ్యై ణాగ్ని హోత్రాది యజ్ఞాన్ సంపాద్యతై ర్జలవాయూ సంశోధ్య సర్వేషాం ప్రాణినా మభీష్టం సుఖం సంపాద్యమ్.

పదార్థము :-(ఘృతేన అక్తౌ) ఘృతప్రసక్తులారా! ఘృతమును అభిలషించువారును,[యజ్ఞకర్తా!]మరియు యజ్ఞము చేయించువారును నగు సజ్జనపురుషులారా! మీరిరువురు (పశూన్) గవాది పశువులను (త్రాయేథామ్) పాలించుడు. మీరొక్కరొక్కరే (దేవేన)సర్వగతమగు(వాతేన)పవనముతో[పాటులేక సమానముగా] (సజూః) సమాన ప్రీతినిజూపు మిత్రునివలె(ఉరోః)విస్తృతమగు(అంతరిక్షాత్) అంతరిక్షమునుండి ఉత్పన్నమైన(ప్రియమ్)ప్రియసుఖమును(రేవతి)ప్రశస్తైశ్వర్యయుక్తుడగు (యజమానే) యజ్ఞమొనరించు ధనికునందు(ధాః)స్థాపించుడు. మఱియు(ఆవిశ)అతని అభిప్రాయమును గ్రహించుడు.(అస్య హవిషః)మఱియు నీ హోమయోగ్య పదార్థములను(త్మనా) స్వయముగ నిష్పన్న మొనర్చిన వాని[వలెనే]తో సమానముగ(యజ) అగ్నియందు వ్రేల్చుడు. అనగా యజ్ఞమందలి యేక్రియను విరుద్ధముగా భావించకుడు. మఱియు (అస్య తన్వా) ఇతని శరీరముతో(సమ్ భవ) ఏకీభావమునుంచుడు. ఎన్నడు విరోధ[భావ]ముతో ద్వివిధముగా ఆచరణమొనర్చకుడు (వర్ష్ణో)యజ్ఞకర్మచే సకల సుఖముల సమకూర్చు నోమానవులారా! (దేవేభ్యఃస్వాహా)(దేవేభ్యఃస్వాహా)సత్కర్మానుష్ఠానములచే ప్రకాశితులును, ధర్మనిష్ఠులును, జ్ఞానులునునగు నే పురుషులు యజ్ఞదర్శనాభిలాషులై పదే పదే యజ్ఞమునకు విచ్చేయుచున్నారో,ఆ విద్వాంసులకై చక్కని సత్కృత్యాను రూపములగు వాణులను చ్చరించుచు యజ్ఞపతిని(వర్షీయసి)సకల సుఖముల వర్షింపజేయు యజ్ఞమునందు (ధాః) అభినియుక్తునిగ నొనర్చుడు.

భావార్థము :-యజ్ఞమునకై ఘృతాది పదార్థముల నభిలషించు మానవుడు గవాది పశువుల పాలించవలయును. ఘృతాది శ్రేష్ఠపదార్థములతో అగ్నిహోత్రము మొదలుకొని ఉత్తమోత్తమ యజ్ఞముల[నొనర్చి వాని]ద్వారా జలపవనములను శుద్ధమొనర్చి సకల ప్రాణులకు సుఖముత్పన్న మొనర్చవలయును. [౨౦౯]

౨౦. మాఽహిర్భూరిత్యస్య మేధాతిథి ఋషిః విద్వాంసో దేవతాః, భురిక్ ప్రజాపత్యానుష్టుప్ ఛన్దః, గాంధారః, స్వరః.

స విద్వాన్ కీదృగ్భవే దిత్యుపదిశ్యతే.

ఆ విద్వాంసు డెటులుండవలయునను విషయమిందుపదేశించబడినది.

మాఽహిర్భూ ర్మా పృదాకు ర్నమ స్తఽ ఆతానానర్వా ప్రేహి ఘృతస్య కుల్యా ఉప ఋతస్య పథ్యా అను॥ ॥౬.౧౨.॥

మా, అహిః, భూః, మా, పృదాకుః, నమః, తే, ఆతానేత్యాతాన, అనర్వా ప్ర, ఇహి, ఘృతస్య, కుల్యాః, ఉప, ఋతస్య, పథ్యాః, అను.

పదార్థః :-(మా)నిషేధే(అహి)సర్పవత్(భూః)భవేః. అత్ర లిఙర్థే లుఙ్(పృదాకుః)మూఢవదభిమానీ వ్యాఘవద్వా హింసకః(నమః) అన్నమ్. నమఇత్యన్ననామసు పఠితమ్ నిఘం. ౨. ౭. (తే)తుభ్యమ్(ఆతాన)సమంతాత్సుఖం తనితః(అనర్వా) అశ్వహీనః. అర్వేత్యశ్వనామసు పఠితమ్. నిఘం. ౧.౧౪,(ప్ర)ప్రకృష్టార్థే(ఇహి)గచ్ఛ(ఘృతస్య)ఉదకస్య(కుల్యాః)ఘృతధారాః(ఉప) (ఋతస్య)సత్యస్య(పథ్యాః)వీథీః(అను)అయమ్మన్త్రః శత. ౩.౬,౨.౧౩, వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే ఆతాన! త్వం అహిర్మాభూః, పృదాకుర్మాభూస్తే తుభ్యం నమోఽస్తు. సర్వత్ర త్వత్సుఖాయాన్నాది పదార్థః పురత ఏవ ప్రవర్తత ఇతి భావః. అనర్వా ఘృతస్య కుల్యాః ఇవర్తస్య పథ్యా ప్రోపైహి.

భావార్థః :- కేనాపి మనుష్యేణ ధర్మమార్గే కుటిలమార్గగామి సర్పాదివత్కుటిలాచరణేన న భవితవ్యం, కింతు సర్వదా సరలభావేనైవ భవితవ్యమ్.

పదార్థము :-(ఆతాన) సుఖమును బాగుగా విస్తరింపజేయునో విద్వాంసుడా! నీవు(అహిః)సర్పమువలె కుటిల మార్గగామివి,(మా)కాకుండుము. మరియు(మా,భూః, పృదాకుః)మూర్ఖజన సదృశునిగ అభిమానవంతుడువుగను లేక వ్యాఘ్రసదృశముగ హింసించువాడవుగను కాకుండుము.(తే నమః)సర్వత్ర నీసుఖమునకై అన్నాది పదార్థములు పూర్వమునుండియే ప్రవృత్తములై యున్నవి. మఱియు(అనర్వా) అశ్వాది యానములు లేని నిరాశ్రయ పురుషుడెటుల(ఘృతస్య)జలముల(కుల్యాః) పెద్ద ధారలను పొందునో అటులనే(ఋతస్య)సత్యముయొక్క(పథ్యాః)మార్గములను [ప్ర ఉప ఇహి] పొందుము.

భావార్థము :- ఏ మానవుడు ధర్మమార్గమున కుటిలగామి కాకూడదు. సర్పాదులవలె కుటిలాచరణమొనరించకూడదు. మఱేమనిన సతతము సరళ భావముతోనే మెలగవలయును. [౨౨౦]

౨౨౧. దేవీరాప ఇత్యస్య మేధాతిథి ఋషిః, ఆపో దేవతాః, నిచృదార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః. గాంధారః, స్వరః.

అథ వటుభి ర్బ్రహ్మచారిణీభిశ్చ గురుపత్న్యః కథం సమ్మాననీయా ఇత్యుపదిశ్యతే.

బాలకబ్రహ్మచారులు, బ్రహ్మచారిణీకన్యలు గురుపత్నులనెటుల సమ్మానించవలయునో యిందుపదేశించబడినది.

దేవీరాపః శుద్ధా వోఢ్వꣳ సుపరివిష్టా దేవేషు సుపరివిష్టా వయ మ్పరివే ష్టారో భూయాస్మ॥ ॥౬.౧౩.॥

దేవీః, ఆపః, శుద్ధాః, వోఢ్వమ్, సుపరివిష్టాః ఇతి సుపరివిష్టా దేవేషు, సుపరి విష్టా +ఇతి సుపరివిష్టా, వయమ్, పరివేష్టార+ఇతిపరివేష్టారః,భూయాస్మ.

పదార్థః :-(దేవీః)సద్విద్యాప్రకాశవత్యః(ఆపః)ఆప్నువంతి సద్గుణాన్ యాస్తాః(శుద్ధాః)సత్కర్మానుష్ఠానపూతాః(వోఢ్వమ్)స్వయంవర వివాహ విధిం ప్రాప్నుత. అత్ర వహ ప్రాపణ ఇత్యస్మాల్లోటి మధ్యమ బహువచనే బహులం ఛందసీతి శపో లుకి కృతే, సహి వహోరోదవర్ణస్య, అ. ౬.౩.౧౧౨. ఇత్యనేనోకారః. (సుపరిష్టాః) తత్తత్సే వాముమ్మఖ్య ఏవ. అత్ర వర్తమానే లోట్. (దేవేషు)సద్విద్యాది దివ్యగుణేషు విద్వత్సు(సుపరివిష్టాః)తథా భూతా ఏవ (వయమ్) (పరివేష్టారః) పరితో వ్యాప్తాః(భూయాస్మ).

అన్వయః :- హే కుమార్యా యథాపః సద్గుణేషు వ్యాప్తా శుద్ధా దేవీః విదుష్యః సత్ స్త్రియో దేవేషు సద్విద్యాది దివ్యగుణేషు విద్వత్సు స్వపతిషు సుపరివిష్టాః కృతబ్రహ్మచర్యాః స్వసమాన్వరాన్ స్వీకృతవత్యః యథా చ తే విద్వాంస స్తాః విదుషీః ప్రాప్తా స్తథా యూయం స్వీభావేనాస్మాꣳ ప్రాప్నుతైం వయమపి పరివేష్టారో భూయాస్మ.

భావార్థః :— అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యథా విదుష్యో విదుషా స్త్రియః పాతివ్రత్య ధర్మతత్పరా భవన్తి. తథా బ్రహ్మచారిణ్యః కన్యాస్తద్గుణ స్వభావా భవేయు ర్బ్రహ్మచారిణ్యో గురుజన స్వభావాః స్యుః. యతః. సుశిక్షయా స్త్రీపుత్రాది రక్షణశీలా భవేయురితి.

పదార్థము :- ఓ కుమారీమణులారా! (ఆపః)శ్రేష్ఠగుణములందు రమించువారును, (శుద్ధాః) సత్కర్మానుష్ఠానముచే పవిత్రులును, (దేవీః) విద్యాప్రకాశవతులునునగు స్త్రీలు,(దేవేషు)శ్రేష్ఠవిద్వాంసులగు పతుల నిమిత్తము,(సుపరివిష్ఠాః)వారి సమ్ముఖమున సేవ యొనర్చుటకు ప్రవృత్తురాండ్రై;[కృతబ్రహ్మచర్యరాండ్రై]స్వసదృశపతులను (వోఢుమ్) పొందుచున్నారో; మఱియు విద్వాంసులగు నా పతులును ఆ స్త్రీలను పొందుచున్నారో, అటులనే మీరును[స్వీభావయుతలై మమ్ముపొందు వారుగ]కండు. మేమును (పరివేష్టారః)ఆ కర్మలకు యోగ్యులుగ(భూయాస్మ)అగుదుముగాక!

భావార్థము :- ఈ మంత్రమున వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. విదుషీ మణులనగా విద్వాంసుల స్త్రీలు, పతివ్రత ధర్మమునందెటుల తత్పరురాండ్రై యుందురో అటులనే బ్రహ్మచారిణులైన కన్యలును వారిగుణ స్వభావములుగల వారగుదురుగాక! బ్రహ్మచారులును గురుజనులచే పొందిన శిక్షచే [గురుజన స్వభావయుక్తులై స్త్రీ పురుష [పుత్రా]దులను సంరక్షించుటయందు తత్పరులగుదురుగాక! [౨౨౧]

౨౨౨. వాచం త ఇత్యస్య మేధాతిథి ర్ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః, భురిగార్షీ జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

అథ కథం తా గురుపత్న్యో గురవశ్చ యథాయోగ్యశిక్షయా స్వస్వాన్తేవాసినః సద్గుణేషు ప్రకాశయన్తీత్యుపదిశ్యతే.

ఆ గురుపత్నులు, గురుజనులు యథాయోగ్యశిక్షగలవి తమ యంతేవాసులను సద్గుణములచే నెటుల ప్రకాశిత మొనర్తురో యిందు చెప్పబడినది.

వాచం తే శుంధామి ప్రాణం తే శుంధామి చక్షుస్తే శున్ధామి శ్రోత్రన్తే శున్ధామి నాభిన్తే శున్ధామి మేఢ్రం తే శున్ధామి పాయున్తే శున్ధామి చరిత్రాఀస్తే శుంధామి

వాచమ్, తే, శుంధామి, ప్రాణమ్, తే, శుంధామి, చక్షుః, తే, శుంధామి, శ్రోత్రమ్, తే, శుంధామి, నాభిమ్, తే, శుంధామి, మేఢ్రమ్, తే, శున్ధామి, పాయుమ్, తే, శున్ధామి, చరిత్రాన్, తే, శున్ధామి. ॥౬.౧౪.॥

పదార్థః :-(వాచమ్)వక్త్యనయా తాం వాణీమ్.(తే)తవ(శుంధామి)నిర్మలీకరోమి(ప్రాణమ్) ప్రాణితి యేన తం జీవనహేతుమ్(తే)(శుంధామి)(చక్షుః) చష్టేఽనేన తన్నేత్రమ్ (తే) (శుంధామి) (శ్రోత్రమ్)శృణోతి యేన తత్(తే)(శుంధామి)(నాభిమ్)నహ్యతే బధ్యతే యయా తామ్(తే)(శుంధామి)(మేఢ్రమ్)మేహత్యనేన తదుపస్థేన్ద్రియమ్(తే)(శుంధామి)(పాయుమ్) పాత్యనేన తం గుహ్యేన్ద్రియమ్(తే)(శుంధామి)(చరిత్రాన్)వ్యవహారాన్(తే)(శుంధామి)అయమ్మంత్రః శత.౩.౬.౨.౬. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే శిష్య! వివిధశిక్షాభి స్తేఽహం వాచం శుంధామి, తే ప్రాణం శుంధామి. తే చక్షుః శుంధామి. తే శ్రోత్రం శుంధామి. తే నాభిం శుంధామి. తే మేఢ్రం శుంధామి. తే పాయుం శుంధామి. తే చరిత్రాన్ శుంధామి.

భావార్థః :- గురుభి ర్గురుపత్నీభిశ్చ * వేదోపవేదవేదాంగోపాఙ్గశిక్షయా దేహేంద్రియాంతఃకరణాత్మనఃశుద్ధి శరీరపుష్టి ప్రాణసంతుష్టీః ప్రదాయ సర్వే కుమారాః సర్వాః కన్యాశ్చ సద్గుణేషు ప్రవర్తయితవ్యా ఇతి.

పదార్థము :- ఓ శిష్యుడా! నేను వివిధ శిక్షలద్వారా (తే)నీయొక్క (వాచమ్) వాణిని(శుంధామి)శుద్ధముగ, సద్ధర్మానుకూలముగ నొనర్చుచున్నాను. (తే) నీయొక్క (చక్షుః)చూచు నేత్రములను(శుంధామి)పరిశుద్ధ పఱచుచున్నాను.(తే నాభిమ్)నాడ్యాదులు బద్ధములై యున్న నీ నాభిని(శుంధామి) పవిత్ర మొనర్చుచున్నాను. (తే మేఢ్రమ్) మూత్రోత్సర్గాదులొనర్చు నీ లింగమును(శుంధామి)పవిత్రపఱచుచున్నాను.(తే పాయుమ్) రక్షణ మొనర్చు నీ గుదేంద్రియమును(శుంధామి)పవిత్ర మొనర్చుచున్నాను.(చరిత్రా

ఎటులశీఘ్రముగా విద్వాంసుడగునో అటుల ప్రయత్న మొనర్చుము. ఓ ప్రియురాలా! ఈ కన్య ఏవిధము అతిశీఘ్రముగా విదుషీమతల్లియగునో అటువంటిపని చేయుము. [౨౩]

౨౪. రక్షసాం భాగ ఇత్యస్య మేధాతిథి ర్ఋషిః, ద్యావాపృథివ్యౌ దేవతే,
బ్రాహ్మ్యుష్ణిక్ ఛందః, ఋషభః స్వరః.
అథ శిష్యవర్గేషు యథాయోగ్యోపదేశకరణమాహ

శిష్యవర్గము నందలి ప్రతివానికి యథాయోగ్యముగ నుపదేశించవలయునని చెప్పబడినది.

రక్షసాం భాగోఽసి నిరస్తꣳ రక్ష ఇదమహꣳ రక్షోఽభితిష్ఠామీద మహꣳ రక్షోఽవబాధఽఇదమహꣳ రక్షోఽధమం తమో నయామి। ఘృతేన ద్యావాపృథివీ ప్రోర్ణువాథాం వాయో వేః స్తోకానా మగ్ని రాజ్యస్య వేతు స్వాహా స్వాహా కృత ఽఊర్ధ్వనభస మ్మారుత ఙ్గచ్ఛతమ్॥ ॥౬.౧౬॥

రక్షసామ్, భాగః, అసి, నిరస్తమితి నిః+అస్తమ్, రక్షః, ఇదమ్, అహమ్, రక్షః, అభి, తిష్ఠామి, ఇదమ్, అహమ్, రక్షః, అవబాధే, ఇదమ్, అహమ్, రక్షః, అధమమ్, తమః, నయామి, ఘృతేన, ద్యావాపృథివీ ఇతి ద్యావాపృథివీ, ప్ర, ఊర్ణువాథామ్, వాయో+ఇతి వాయో, వేః, స్తోకానామ్, అగ్నిః, ఆజ్యస్య, వేతు, స్వాహా, స్వాహా కృత+ఇతి స్వాహాకృతే, ఊర్ధ్వనభసమిత్యూర్ధ్వనభసమ్, మారుతమ్, గచ్ఛతమ్.

పదార్థః :-(రక్షసామ్)రక్షంతి పరార్థహననేన స్వార్థమితి రక్షాంసి తేషామ్(భాగః)సేవనీయః (అసి)(నిరస్తమ్)నిః సృతమ్(రక్షః)సర్వతః)స్వార్థరక్షకః పరార్థహంతా(ఇదమ్)(అహమ్)(రక్షః) (అభి)సమ్ముఖే(తిష్ఠామి)(ఇదమ్)(అహమ్) (రక్షః) రక్షతి సర్వతః స్వార్థనిమిత్తీభూతం కర్మ (అవ) అర్వాగర్థే(బాధే) నాశయామి (ఇదమ్) (అహమ్) (రక్షః) (అధమమ్) నీచం తమోఽన్ధకారమ్ (నయామి)ప్రాపయామి(ఘృతేన)జలేన (ద్యావాపృథివీ)భూమిప్రకాశౌ(ప్ర)ప్రకృష్టార్థే (ఊర్ణువాథామ్) ఆచ్ఛాదయతామ్(వాయో) వాతి జానాతి సూచయతి సదసత్పదార్థానితి వా వాయుస్తత్సంబుద్ధౌ(వేః) విద్ధి. అత్ర లోడర్థే లఙ్. (స్తోకానామ్) స్వల్పానామ్. శేషవివక్షాతః కర్మణి షష్ఠీ (అగ్నిః) సర్వ విద్యాప్రాప్తోవిద్వాన్(ఆజ్యస్య)స్నేహద్రవ్యస్య(స్వాహాకృతే)సత్యవాచాముపగతే వ్యవహారే(ఊర్ధ్వ నభసమ్) ఊర్ధ్వం నభో జలం యస్మాత్తమ్. (మారుతమ్) (గచ్ఛతమ్).

అన్వయః:- హే దుష్టకర్మకారిన్! త్వం రక్షసాం భోగోఽస్యతో రక్షో నిరస్తం భవ. అహం ఇదం రక్షోఽభితిష్ఠామి తిరస్కారణాయ తత్సన్ముఖముపవిశామి. న కేవల మభితిష్ఠామి కింతు అహమిదం రక్షో దుష్టస్వభావిన మవబాధేఽర్వాచీనో యథా స్యాత్తథా హన్మి,యతో న పునః సన్ముఖో భూయాదితి భావః. అహమిదం రక్షోఽధమం తమో నయామి, దుఃసహ దుఃఖం ప్రాపయామి చ. హేవాయో! గుణగ్రాహక! సదసద్వివేచనశీల! శిష్య! త్వం స్తోకానాం స్తోకాన్ సూక్ష్మవ్యవహారాన్ వేః విద్ధి. త్వద్యజ్ఞశోధితేన ఘృతేన ద్యావాపృథివీ ప్రోర్ణువాథామ్ ఆచ్ఛాదయేతామ్. అగ్నిః సమస్త విద్యావన్నో విద్వాంస్తవాజ్యస్య స్నేహద్రవ్యం స్వాహా వేత్తు జానాతు. తథా స్వాహాకృతే పూర్వోక్తే ద్యావాపృథివ్యౌ ఊర్ధ్వనభసం త్వద్యజ్ఞశోధితజల మూర్ధ్వప్రాపకం మారుతం గచ్ఛత ప్రాప్నుతమ్.

భావార్థః :- బుద్ధిమన్తః సదసద్వివేచకా విద్వాంసః శిష్యేషు యథాయోగ్యశిక్షణ మనువిదధతి యజ్ఞకర్మణా జలవాయుశుద్ధ్యా వృష్టిర్భవతి. వృష్ట్యైవ సర్వప్రాణిభ్యః సుఖం సంపద్యతే.

పదార్థము :- దుష్టకర్మలొనరించు ఓ జనుడా ! నీవు (రక్షసామ్) పదార్థముల నాశనమొనరించి స్వార్థమును సాధించుకొను దుష్టులకు(భాగః అసి)[సేవనీయుడవగు] భాగస్తుడవై యున్నావు. కావున(రక్షః)రాక్షస స్వభావుడవైన నీవు (నిరస్తమ్) వెడలిపొమ్ము (అహమ్)నేను(ఇదమ్ రక్షః)ఇటువంటి స్వార్థసాధకునిఁ(అభితిష్ఠామి)తిరస్కరించుటకు సంసిద్ధుడనగు చున్నాను. కేవలము ఎదుర్కొనుటయేగాక(అహమ్)నేను (ఇదమ్ రక్షః)ఇటువంటి దుష్టజనుని (అవబాధే) మరల నతడు ముఖము కనపఱచకుండునటుల అత్యంత తిరస్కారభావముతో తాడన మొనరించెదను. (అహమ్) నేను(ఇదమ్ రక్షః) ఇటువంటి దుష్టజనునకు(అధమమ్)దుస్సహ దుఃఖమును (నయామి)కలిగించుచున్నాను.

ఇక శ్రేష్ఠగుణగ్రాహియగు శిష్యునకుపదేశము—ఓ వాయువా ! గుణగ్రాహకుడవును, సదసద్వ్యవహారములందు వివేచనాశీలుడవునగు నోశిష్యా! నీవు (స్తోకానామ్) సూక్ష్మాతిసూక్ష్మ వ్యవహారములను (వేః) ఎఱుగుము. మరియు నీయజ్ఞశోధితమైన జలముచే(ద్యావాపృథివీ)సూర్యుడు, భూమి(ప్రోర్ణువాథామ్) చక్కగా నాచ్ఛాదితములగునుగాక ! (అగ్నిః) సమస్త విద్యాయుక్తులైన విద్వాంసులు ఘృతాది పదార్థములతో (స్వాహా)చక్కగా నీచే హోమమొనర్చబడిన దానిని(వేతు)ఎరుగుదురుగాక ! మరియు (స్వాహాకృతే)హవనమొనర్చబడిన స్నిగ్ధద్రవ్యమును పొందిన పూర్వోక్తములైన ఏసూర్యభూములున్నవో అవి (ఊర్ధ్వనభసమ్) నీయజ్ఞముచే శుద్ధమైన జలమును పైకిచేర్పించు (మారుతమ్)పవనమును(గచ్ఛతమ్) పొందుగాక !

భావార్థము:- శ్రేష్ఠాశ్రేష్ఠముల వివేకము కలిగియున్న బుద్ధిమంతులగు విద్వాంసులు తమ శిష్యులకు యథాయోగ్యముగ శిక్షావిధానమొసగుచున్నారు. యజ్ఞకర్మతో జలవాయువులశుద్ధి, వానిశుద్ధిచే వర్షము, వర్షముచే సకల ప్రాణులకు సుఖము లభించుచున్నది. [౨-౧౬]

౨౨. ఇదమాప ఇత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, ఆపో దేవతాః, నిచృద్బ్రాహ్మీ నుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

శుద్ధేన జలేన కిం భావనీయ మిత్యుపదిశ్యతే.

నిర్దుష్టజలముచే నేమి సంభావన మొనర్చ వచ్చునో యిందు విశదీకరించ బడుచున్నది.

ఇదమాపః ప్రవహతావద్యఞ్చ మలఞ్చ యత్। యచ్చాభిదుద్రోహానృతం యచ్చ శేపే౭అభీరుణమ్। ఆపో మా తస్మాదేనసః పవమానశ్చ ముఞ్చతు॥౬.౧౭॥

ఇదమ్, ఆపః, ప్ర, వహత, అవద్యమ్, చ, మలమ్, చ, యత్, యత్, చ, అభిదుద్రోహేత్యభి దుద్రోహ, అనృతమ్, యత్, చ, శేపే, అభీరుణమ్, ఆపః, మా, తస్మాత్, ఏనసః, పవమానః, చ, ముఞ్చతు.

పదార్థః :-(ఇదమ్)వక్ష్యమాణమ్(ఆపః)ఆప్నువంతీత్యాపః(ప్ర)(వహత)అత్ర లడర్థే లోట్(అవద్యమ్)నింద్యమ్(చ)వికారినముచ్చయే(మలమ్)అశుద్ధికరమ్(యత్)(చ)ప్రకృతి విరుద్ధగ్రహణే(యత్)(చ)లోకవిక్రుష్టసముచ్చయే(అభిదుద్రోహ)యథా౭భిద్రుహ్యాతి తథా(అనృతమ్)అసత్యమ్(యత్)(చ)పరుషవచః సముచ్చయే(శేపే)ఆక్రుశ్యామి(అభీరుణమ్)నిర్భయమ్(ఆపః)(మా) మామ్(తస్మాత్)(ఏనసః)ధర్మవిరుద్ధాచరణాత్(పవమానః)పవిత్రీకరో వ్యవహారః (చ) శుద్ధోపదేశ సముచ్చయే(ముఞ్చతు)పృథక్ కరోతు.

అన్వయః :- ఆపః సర్వవిద్యావ్యాపినో విపశ్చితో యూయం యథాపః శుద్ధికరా స్తథా మమ యదవద్యం నింద్యం కర్మ.యచ్చ మలం అవిద్యారూపం, తదిదం ప్రవహత, అపనయత చ పునః యదహ మనృతం కం చ దుద్రోహ,చ యత్ అభీరుణం నిరపరాధినం పురుషం శేపే,తస్మాత్ పూర్వోక్తాదేనసః మా మాం పృథక్ రక్షతు. యథా పవమానో మాలిన్యాన్మాం సద్యో దూరీకరోతి తథా ౭న్యానపి ముంచతు పృథక్ కరోతు.

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః ఉపమాలంకారశ్చ. విద్వాన్ జలమివ సాంసారిక పదార్థానాం శోధకో భూత్వా ధర్మ్యం కర్మాచరేత్. మనుష్యై రీశ్వరప్రార్థనయా దుష్టాచారాత్ పృథక్ భూత్వా నిర్మలేషు విద్యాదిగ్రహణకర్మసు సదా ప్రవర్తితవ్యమితి.

పదార్థము:-(ఆపః)సర్వ విద్యావ్యాపకులగు నో విద్వాంసులారా! మీ రెటుల (ఆపః)జలమును శుద్ధ మొనరించుచున్నారో అటులనే నాయొక్క (యత్ అవద్యమ్) అకథనీయ నింద్య కర్మయేది యున్నదో, (చ) మరియు ఏ వికారమున్నదో మరియు (యత్ మలమ్)అవిద్యారూపమగు నే మలమున్నదో(ఇదమ్)ఆ దీనిని(ప్రవహత)కడిగివేయుడు. దూర మొనర్చుడు.(చ)మరియు(యత్)నేను(అనృతమ్)అబద్ధముగా నిష్కారణముగ ఎవనికైనా(దుద్రోహ)ద్రోహ మొనరించుచున్నట్లయితేను,(చ)మరియు(యత్ అభీరుణమ్)నిర్భయుడు,నిరపరాధియునగు పురుషుని(శేపే)రెచ్చగొట్టుచు, దూషించుచున్నట్లైతేను(తస్మాత్)పైన జెప్పబడ్డ(ఏనసః)ఈపాపములనుండి(మా) నన్ను వేరుపఱచుము

(చ)మఱియు (పవమానః)పవిత్ర వ్యవహారము(మా)నన్ను పాపవ్యవహారమునుండి వేరు పఱచుచున్నటులనే(చ)అన్యమనుష్యులనుకూడ వేరుపఱచుగాక !

భావార్థము :- ఎటుల జలములు సాంసారిక పదార్థముల శుద్ధికి మూలకారణములో, అటులనే విద్వాంసులు సంస్కరణములకు మూలకారకులై యున్నారు. కావున వారు సుకర్మల నొనరించవలయును. మానవులు ఈశ్వరోపాసన, విద్వాంసుల సాంగత్యముచే దుష్టాచరణములవీడి సతతము ధర్మమునందు ప్రవృత్తులగుదురుగాక! [౨-౨౫]

౨-౨౬. సంత ఇత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, ప్రాజాపత్యానుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః, రేడసీత్యస్య దైవీపంక్తి శ్ఛందః, పంచమః స్వరః.

అథ రణే యోద్ధా కీదృగ్భవేదిత్యుపదిశ్యతే.

రణమందు యుద్ధమొనర్చు శిష్యు డెటు లుండవలయునో ఉపదేశించబడుచున్నది.

స న్తే మనో మనసా సంప్రాణః ప్రాణేన గచ్ఛతామ్। రేడస్యగ్నిష్ట్వా శ్రీణాత్వాపస్త్వా సమరిణ న్వాతస్య త్వా ధ్రాజ్యై పూష్ణో రంహ్యా ఉష్మణో వ్యథిషత్ ప్రయుత న్ద్వేషః॥ ॥౬.౧౮॥

సమ్, తే, మనః, మనసా, సమ్, ప్రాణః, ప్రాణేన, గచ్ఛతామ్, రేట్, అసి, అగ్నిః, త్వా, శ్రీణాతు, ఆపః, త్వా, సమ్, అరిణన్, వాతస్య, త్వా, ధ్రాజ్యై, పూష్ణః, రంహ్యై. ఊష్మణః, వ్యథిషత్, ప్రయుతమితి ప్రయుతమ్, ద్వేషః.

పదార్థః:-(సమ్)(తే)తవ(మనః)అంతఃకరణమ్(మనసా)విజ్ఞానేన(సమ్)(ప్రాణః)(ప్రాణేన) బలేన(గచ్ఛతామ్)(రేట్)శత్రుహింసకః. అత్ర రిషతే ర్హింసార్థాత్ కర్తరి విచ్(అగ్నిః)యుద్ధజన్య క్రోధాగ్నిః(త్వా)త్వామ్(శ్రీణాతు)పరిపచతు(త్వా)త్వామ్(ఆపః)జలాని(సమ్)(అరిణన్)ప్రాప్నువంతు రిణాతీతి గతికర్మసు పఠితమ్ నిఘం. ౨.౧౪.(వాతస్య)వాయోః(ధ్రాజ్యై)గత్యై. అత్ర గత్యర్థాత్ ధ్రజధాతోః ఇఞ్ వపాదిభ్య ఇతీఞ్ ప్రత్యయః(పూష్ణః)పోషకరస్యాదిత్యస్య(రంహ్యై)గత్యై(ఊష్మణః)ఆతపాత్(వ్యథిషత్)వ్యథతే(ప్రయుతమ్)వీతత్సంఖ్యాకమ్.(ద్వేషః)ద్వేష్టి యేన సః. అయమ్మన్త్రః శత. ౩.౬.౪.౯-౩౦. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే యోద్ధః! సంగ్రామే తే మనో మనసా ప్రాణః ప్రాణేన చ సంగచ్ఛతామ్. హే వీర! త్వం రేడసి. త్వా త్వామగ్ని ర్యుద్ధజన్యక్రోధాగ్ని శ్శ్రీణాతు. త్వం ప్రయుతం శత్రుసైన్యం ప్రాప్య తజ్జన్యాదూష్మణో ద్వేషో మా వ్యథిషత్. త్వాం వాతస్య ధ్రాజ్యై వాతస్య గతిభి ర్యుద్ధకర్మణి గత్యై యద్వా పూష్ణో రంహ్యై సూర్యస్య గతిరివ, యుద్ధభూమిషు గత్యై యదార్థతయా యుద్ధకర్మణి ప్రవృత్త్యై ఆపః సమరిణన్.

భావార్థః :. మనుష్యైః సంగ్రామే మన్య సమాధాయ స్వబలవర్ధకాన్న పాన శస్త్రాది పదార్థాన్ సంపాద్య శత్రూన్ నిహత్య సంగ్రామో విజేతవ్య ఇతి.

పదార్థము :- ఓ యుద్ధశీలుడా! శూరవీరుడా! సంగ్రామమునందు (తే మనః) నీ మనస్సు(మనసా)విద్యాబలముతోను, మరియు(ప్రాణః)ప్రాణము(ప్రాణేన)ప్రాణముతో ను(సమ్ గచ్ఛతామ్)సంగతములగు గాక! ఓ వీరా! నీవు(రేట్ అసి)శత్రుసంహారకుడవు. (త్వా)నిన్ను(అగ్నిః)యుద్ధజనిత క్రోధాగ్ని (శ్రీణాతు) చక్కగా పచనమొనరించును గాక! నీవు (ప్రయుతమ్) కోట్లకొలదిగానున్న శత్రువుల సేనను ఎదుర్కొనినప్పుడు, తజ్జన్యమగు(ఊష్మణః)వేడియొక్క(ద్వేషః)ద్వేషము(వ్యథిషత్)నిన్నత్యంత పీడాయుక్తుని గా నొనర్చకుండునుగాక! దేనివలననైతే (వాతస్య, ధ్రాజ్యై) పవనగతితో తుల్యమగు [యుద్ధ]గతి కొఱకు లేక(పూష్ణః రంహ్యై)పుష్టి కారకుడగు సూర్యుని వేగముతో తుల్యమగు వేగముకొఱకు అనగా యదార్థత్వముతో యుద్ధమొనర్చుటకు ప్రవృత్తుడవగుటకై (ఆపః)మంచి జలము లు(సమ్)(అరిణన్)చక్కగా ప్రాప్తించునుగాక!

భావార్థము :- మనుష్యులు తమ బలమును అభివృద్ధిపరచు నన్నజలములను, శస్త్రాస్త్రాది పదార్థములను సంగ్రహించుకొని శత్రువులను సంహరించి సంగ్రామమున జయము పొందవలయును. [౨౨౬]

౨౨౭. ఘృతం ఘృతపావాన ఇత్యస్య దీర్ఘతమో ఋషిః, విశ్వదేవా దేవతాః, బ్రాహ్మ్యనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పునస్తత్ర కిం భవితు మర్హతీత్యుపదిశ్యతే.

మరల యుద్ధకర్మము నందేమి కావలయునో యిందు చెప్పబడినది.

ఘృతఙ్ఘృతపావానః పిబత వసాం వసాపావానః పిబతాన్తరిక్షస్య హవిరసి స్వాహా। దిశః ప్రదిశ ఆదిశో విదిశ ఉద్దిశో దిగ్భ్యః స్వాహా॥ ॥౬.౧౯॥

ఘృతమ్, ఘృతపావాన ఇతి ఘృతపావానః, పిబత, వసామ్, వసాపావాన ఇతి వసాపావానః, పిబత, అన్తరిక్షస్య, హవిః, అసి, స్వాహా దిశః, ప్రదిశ ఇతి ప్రదిశః, ఆ దిశ ఇత్యాదిశః, విదిశ ఇతి విదిశః, ఉద్దిశ ఇత్యుత్ దిశః, దిగ్భ్య ఇతి దిగ్భ్యః, స్వాహా.

పదార్థః :-(ఘృతమ్)ఉదకం ఘృతమిత్యుదకనామసు పఠితమ్ నిఘం. ౧.౧౨.(ఘృతపావానః)ఉదకపా వీరాః(పిబత)(వసామ్)వీరరసనీతిమ్(వసాపావానః)వసాం నివాసం పాంతి తే(పిబత) (అంతరిక్షస్య) ఆకాశస్య (హవిః) ఆదీయత ఇతి. (అసి) (స్వాహా) యుద్ధానుకూలాం శోభనాం వాచమ్ (దిశః) పూర్వాద్యాః (ప్రదిశః) అభ్యంతరదిశః(ఆదిశః)అభిముఖ్యా దిశః(విదిశః) విరుద్ధ దిశః (ఉద్దిశః) యా ఉద్దిశ్యంతే తాః (దిగ్భ్యః)పూర్వప్రతిపాదితాభ్యః సర్వాభ్యః(స్వాహా) తత్తత్ స్థానానుకూలం శోభనాం వాచమ్. అయమ్మన్త్రః శత ౩. ౬. ౪. ౩౨-౩౬. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే ఘృతపావానోవీరా ! యూయం ఘృతం పిబత, హే వసాపావానో ! యూయం వసాం పిబత. హే సేనాధ్యక్ష ! చక్రవ్యూహాదిసేనారచక ! త్వం ప్రతివీరమన్తరిక్షస్య హవి రసీతి. స్వాహా శోభనయా వాచా సర్వాన్,వీరాన్, యా దిశః, ప్రదిశ, ఆదిశో,విదిశ,ఉద్దిశశ్చ సన్తి, తాభ్యః సర్వాభ్యో దిగ్భ్యః సర్వాః సేనా విభజ్య శత్రూన్ విజయధ్వమ్.

భావార్థః :- సేనాధ్యక్షేణా ముచితమస్తి స్వసేనాస్థాన్ వీరాన్ శరీరబలయుక్తాన్ యుద్ధవిద్యా సుశిక్షితాన్ సంపాద్య యుద్ధే సర్వాసు దిక్షు యథాయోగ్యాన్ స్వసేనాభాగాన్ సంస్థాప్య సర్వతః శత్రూనావృత్య విజిత్య చ న్యాయేన ప్రజాం పాలయేయురితి.

పదార్థము:-(ఘృతపావానః)జలమును పానమొనరించు నో వీర పురుషులారా! మీరు(ఘృతమ్)అమృతాత్మకములగు జలములను(పిబత)త్రాగుడు.(వసాపావానః)నీతిని పాలించు నోవీరులారా!మీరు(వసామ్)శత్రువులను స్తంభింపజేయు వీరరసవాణిని(పిబత) సేవించుడు. ఓ సేనాధ్యక్షా! చక్రవ్యూహాది సేనావిధానకర్తా! నీవు ప్రతి[శత్రు)వీరునకు (అంతరిక్షస్య)ఆకాశముయొక్క(హవిః)అపుదలవు. అనగా యుద్ధములో ననేకులమధ్య శత్రుసేనలకు అడ్డుగోడవై(అసి)ఉన్నావు.(స్వాహా)ఆశోభనవాణిచే(దిశః)పూర్వపశ్చిమో త్తర దక్షిణ దిశలకు(ప్రదిశః) ఆగ్నేయ నైరృతి వాయవ్యేశాన్యాద్యుపదిశలకు (ఆదిశః) ఎదురు బొదురు, వెనుక ముందువైపులకు,(విదిశా) వెనుకటి దిశకు, మఱియు (ఉద్దిశః) శత్రులక్షితదిశలకు (దిగ్భ్యః) ఇటుల సకల దిక్కులకు యథాయోగ్యముగ వీరుల పంచి శత్రువుల జయించుము.

భావార్థము :- సేనాధ్యక్షులొనర్చదగిన కార్యము:- తమతమ సేనలందలి వీరు లను అత్యంత పుష్టులుగా నొనర్చి యుద్ధసమయమున చక్రవ్యూహము, శ్యేనవ్యూహ ము, శకటవ్యూహము మొదలగు వ్యూహ రచనాది యుద్ధకర్మలచే సకల దిశలందు స్వసేనా భాగములను నిలబెట్టి సకలవిధముల శత్రువుల నాక్రమించి-దాడిచేసి-ముట్ట డించి, జయించి న్యాయముతో ప్రజాపాలన మొనర్చవలయును. [౨౨౩]

౨౨౮. ఐంద్రః ప్రాణ ఇత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, త్వష్టా దేవతా, బ్రాహ్మ్యనుష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తత్రాన్యోన్యం కథం వర్తేర న్నిత్యుపదిశ్యతే.

సంగరమందు వీరపురుషులు పరస్పర మెటుల ప్రవర్తించవలయునను విషయ ముపదేశించబడినది.

ఐన్ద్రః ప్రాణో॑ఽఅఙ్గే॑ఽఅఙ్గే నిదీ॑ధ్యదైన్ద్రఽఉదానో॑ఽఅఙ్గే॑ అఙ్గే॒ నిధీ॑తః। దేవ॑ త్వష్ట॒ర్భూరి॑ తే॒ సఀసమే॑తు సల॑క్ష్మా॒ యద్విషు॑రూపం॒ భవా॑తి। దే॒వత్రా॒ యన్త॒ మవ॑సే॒ సఖా॑యో॒ఽను॑ త్వా॒ మా॒తా॒పి॒తరో॑ మదన్తు॥ ॥౬.౨౦॥

ఐంద్రః, ప్రాణః, అఙ్గేఽఅఙ్గ ఇత్యఙ్గే అఙ్గే, ని, దీధ్యత్, ఐన్ద్రః, ఉదాన ఽఇత్యుత్ +ఆనః,అఙ్గేఅఙ్గ ఇత్యఙ్గే అఙ్గే, నిధీత్ర ఇతి నిధీతః, దేవ, త్వష్టః భూరి, తే, సఀసమితి, సమ్, సమ్, ఏతు, సలక్ష్మేతి సలక్ష్మ, యత్, విషురూపమితివిషు రూపమ్, భవాతి, దేవత్రేతి దేవత్రా, యన్తమ్, అవసే,సఖాయః,అను,త్వా, మాతా, పితరః, మదన్తు.

పదార్థః (ఐంద్రః)ఇంద్రో జీవో దేవతాఽస్య స ఐంద్రః(ప్రాణః)శరీరస్థో వాయువిశేషః (అంగే అంగే) యథా ప్రత్యంగం ప్రకాశతే (ని) నితరామ్ (దీధ్యత్) యుద్ధే శత్రూన్ వఞ్చిత్వా స్వయం ప్రకాశేత (ఐన్ద్రః) విద్యుద్దేవతాకః(ఉదానః)య ఊర్ధ్వమనితి(అంగే అంగే)ప్రత్యంగమ్ (నిధీతః) నిహిత ఇవ (దేవ) దివ్యవిద్యాసంపన్న సేనాధ్యక్ష! (త్వష్టః) శత్రుబలచ్ఛేత్తః (భూరి) బహు(తే)తవ(సమ్ సమ్)ఏకీభావే, అత్ర ప్రసముపోదః పాదపూరణే అ.౮.౧-౬. ఇతి సమిత్యస్య ద్విత్వమ్. (ఏతు) ప్రాప్నోతు.(సలక్ష్మ)సమానం లక్ష్మ యస్య తత్. అన్యేషామపి దృశ్యత ఇతి దీర్ఘః. (విషురూపమ్) వ్యాపకం వివిధరూపం వా(భవాతి)భవతు. (దేవత్రా)దేవం దేవమితి దేవత్రా (యంతమ్) గచ్ఛతమ్ (అవసే) రక్షణాద్యాయ (సఖాయః) సుహృదః సన్తః (అను)(త్వా)త్వామ్ (మాతా) జననీ (పితరః) రక్షకా జనకాః (మదన్తు) హర్షన్తు. అయమ్మన్త్రః శత. ౩. ౫. ౪-౩౭. వా

అన్వయః :— హే త్వష్ట ర్దేవ సేనాపతే ! భగవన్ అంగే అంగే ఐన్ద్రః ప్రాణ ఇవావసే సంగ్రామే విదీధ్యత్ యద్వా అంగే అంగే ఉదాన ఇవ సంగ్రామే నిధీతో భవాతి.యత్ తే తవ విషు రూపం సలక్ష్మ భవాతి తత్సంగ్రామే భూరి యథా స్యాత్తథా సంసమేతు. సఖాయో మాతా పితరశ్చ దేవత్రా ధర్మ్యం యుద్ధం వ్యవహారం వా యంతం త్వా త్వామనుమదన్తు.

భావార్థః :— సేనాపతిః సర్వమిత్రోఽఙ్గేఽఙ్గే ప్రాణ ఉదాన ఇవ సంగ్రామే విచరన్ సేనాస్థ వీరాన్ ప్రజాస్థపురుషాంశ్చ హర్షయిత్వా శత్రూన్విజయేత.

పదార్థము :-(త్వష్టః) ఓ శత్రుబల విదారకా! (దేవ) దివ్య విద్యాసంపన్నుడవైన సేనాపతీ ! నీవు(అవసే)రక్షాదుల నిమిత్తమై ఎటుల(అంగే అంగే) ప్రతి అంగమునందు (ఐంద్రః) ఇంద్రుడన జీవము, అది దేవతగా గలిగియున్న శరీరమంతట వసించు ప్రాణవాయువు సకల వాయువులను తిరస్కరించుచు స్వయముగ ప్రకాశించుచున్నదో అటులనే నీవును సంగరమందు నిఖిల శత్రువులను తిరస్కరించుచు(నిదీధ్యత్)ప్రకాశకుడవుకమ్ము, లేక (అంగే అంగే)ఎటుల ప్రతి యంగమున(ఉదానః)అన్నాది పదార్థముల నూర్ధ్వమునకు చేర్చు నుదానవాయువు ప్రవృత్తమెయున్నదో, అటులనే స్వవిభవముచే సకల వీరులను ప్రోత్సహించుచు సంగ్రామమునందు(నిధీతః)నిరంతరము నిలబడిన వానివలె ప్రకాశితుడవుకమ్ము'(యత్ తే విషురూపమ్)నీ వివిధరూపములలో[వ్యాపకమై యున్న](సలక్ష్మ)

పరస్పర యుద్ధలక్షణ మేది(భవాతి)ఉన్నదో అది(సంగ్రామే)సంగరమందు(భూరి) విస్తార ముగ(సంసమ్)(ఏతు)ప్రవృత్తమగునుగాక! ఓ సేనాధ్యక్షా! నీరక్షణకై సమస్త శూర వీర పురుషులు(సఖాయః)మిత్రులై ప్రవర్తించెదరుగాక!(మాతా)జనని(పితరః)పిత, పితృవ్యు లు, భృత్యులు, శుభచింతకులు[మున్నగు వారందరు](దేవత్రా) దేవతలను, విద్వాంసు లను, ధర్మయుక్త యుద్ధమును, ధర్మయుక్త వ్యవహారమును(యంతమ్) పొందుచున్న (త్వా)నిన్ను(అనుమదంతు) అనుమోదింతురుగాక!

భావార్థము :-ఎటుల ప్రతియుగమునందు ప్రాణోదానాదులు ప్రవర్తమానములై యున్నవో, అటులనే సకల ప్రాణులయందు మిత్రభావముతో మెలగు సేనాపతి సంగ్రా మమునందు విచరించుచు [విహరించుచు] సేనను, ప్రజాపురుషులను సంతసింపజేసి శత్రు వులను జయించుగాక! [౨౨౦]

---

౨౧. సముద్రం గచ్ఛేత్యాదే ర్దీర్ఘతమా ఋషిః, సేనాపతి ర్దేవతా, యాజుష్య ఉష్ణిషచ్ఛందాంసి ఋషభః స్వరః.

అథ రాష్ట్రకర్మానుష్ఠాతుమర్హాయ శిష్యాయ గురుః కిం కిముపదిశేదిత్యాహ.

రాజ్యకార్యమొనర్చుటకు యోగ్యుడైన శిష్యునకు గురువేమేమి యుపదేశించవలయును? ఇందు చెప్పబడుచున్నది.

సముద్రఙ్గచ్ఛ స్వాహాన్తరిక్షఙ్గచ్ఛ స్వాహా దేవꣳ సవితారఙ్గచ్ఛ స్వాహా। మిత్రావరుణౌ గచ్ఛ స్వాహాఽహోరాత్రే గచ్ఛ స్వాహా ఛన్దాꣳసి గచ్ఛ స్వాహా ద్యావా పృథివీ గచ్ఛ స్వాహా యజ్ఞం గచ్ఛ స్వాహా సోమం గచ్ఛ స్వాహా దివ్యన్నభో గచ్ఛ స్వాహాగ్నిం వైశ్వానరఙ్గచ్ఛ స్వాహా మనో మే హార్ది యచ్ఛ దివన్తే ధూమో గచ్ఛతు స్వర్జ్యోతిః ప్రథివీ మ్భస్మనా పృణ స్వాహా॥ ॥౬.౨౧.॥

సముద్రమ్, గచ్ఛ, స్వాహా, అన్తరిక్షమ్, గచ్ఛ, స్వాహా, దేవమ్, సవితారమ్, గచ్ఛ, స్వాహా, మిత్రావరుణౌ, గచ్ఛ, స్వాహా, అహోరాత్రేఽఇత్యహోరాత్రే, గచ్ఛ, స్వాహా, ఛందాసి, గచ్ఛ, స్వాహా, ద్యావా పృథివీ÷ఇతి ద్యావాపృథివీ, గచ్ఛ, స్వాహా, యజ్ఞమ్, గచ్ఛ, స్వాహా, సోమమ్, గచ్ఛ స్వాహా,దివ్యమ్, నభః, గచ్ఛ, స్వాహా, అగ్నిమ్, వైశ్వానరమ్,గచ్ఛ, స్వాహా, మనః, మే, హార్ది, యచ్ఛ, దివమ్, తే, ధూమః, గచ్ఛతు, స్వః, జ్యోతిః, పృథివీమ్, భస్మనా, ఆ, పృణ, స్వాహా.

పదార్థః :— (సముద్రమ్) సముద్రవన్తి జలాని యస్మిన్ తముదధిమ్ (గచ్ఛ) (స్వాహా) బృహన్నౌకారచనాదివిద్యాసిద్ధేన యానేన (అన్తరిక్షమ్) ఆకాశమ్ (గచ్ఛ)(స్వాహా) ఖగోళప్రకాశికయా విద్యయా సంపాదితేన విమానేన (దేవమ్) ద్యోతమానం పరమేశ్వరం (గచ్ఛ) జానీహి (స్వాహా) వేదవాచా సత్సంగసంస్కృతయా వా (మిత్రావరుణౌ) ప్రాణోదానౌ (గచ్ఛ) ప్రాణాయామాభ్యాసేన విద్ధి (స్వాహా) యోగయుక్త్యా వాచా (అహోరాత్రే) అహశ్చరాత్రిశ్చ అహోరాత్రే హేమంతశిశిరావహోరాత్రే చ ఛందసి అ. ౨. ౪-౨౮. అనేన నపుంసకత్వమ్. (గచ్ఛ) కాల విద్యయా జానీహి యాహి వా (స్వాహా) జ్యోతి ర్బోధయుక్త్యా వాచా (ఛందాంసి) ఋగ్యజుః సామాథర్వాణశ్చతురో వేదాన్. (గచ్ఛ) పఠనపాఠనపురస్సరేణ శ్రవణమనననిదిధ్యాసనసాక్షాత్కారేణ విజానీహి. (స్వాహా) వేదాఙ్గాది విజ్ఞాన సహితయా వాచా (ద్యావా పృథివీ)ద్యౌశ్చ పృథివీచ తౌ భూమిసూర్యౌ తద్గతావభీష్టదేశదేశాంతరావితి యావత్ (గచ్ఛ) జానీహి(స్వాహా) భూమియానాకాశయాన రచన భూగోల భూగర్భ ఖగోల విద్యయా (యజ్ఞమ్)అగ్నిహోత్ర శిల్ప రాజ వ్యవహారాదికమ్. (గచ్ఛ) (సోమమ్) ఓషధిసమూహమ్ (గచ్ఛ) జానీహి (స్వాహా) వైద్యక శాస్త్ర బోధార్థాయా వాచా (దివ్యమ్) వ్యవహర్తవ్యం శుద్ధమ్ (నభః) జలమ్(గచ్ఛ)ప్రాప్నుహి(స్వాహా) తద్గుణ విజ్ఞాపయిత్ర్యా వాచా (అగ్నిమ్) విద్యుతమ్ (వైశ్వానరమ్) సర్వత్ర ప్రకాశమానమ్(గచ్ఛ)జానీహి (స్వాహా) తద్బోధయుక్త్యా వాణ్యా (మనః) చిత్తమ్ (మే) మమ (హార్ది) హృదయస్యాతిశయేన ప్రియమ్ (గచ్ఛ) నిధేహి (దివమ్) సూర్యమ్ (తే) తవ (ధూమః) యంత్రజ్వలనబాష్పః (స్వః) సుఖమ్ (అంతరిక్షమ్) అవకాశమ్ (జ్యోతిః) జ్వాలామ్(పృథివీమ్) భస్మనా(ఆ)సమంతాత్(పృణ) యోజయ(స్వాహా) యజ్ఞానుష్ఠాన యంత్ర రచన విద్యయా. అయమ్మంత్రః శత ౩.౬.౫ ౧౧-౧౮. తథా ౭. ౧. ౧-౫. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:— హే రాజకర్మానుష్ఠానార్హ! విద్వంస్త్వం స్వాహా సముద్రం గచ్ఛ. స్వాహాఽన్తరిక్షం గచ్ఛ స్వాహా దేవం సవితారం గచ్ఛ. స్వాహా మిత్రావరుణౌ గచ్ఛ. స్వాహాఽహోరాత్రే గచ్ఛ. స్వాహా యజ్ఞం గచ్ఛ. స్వాహా సోమం గచ్ఛ. స్వాహా దివ్యం నభో గచ్ఛ స్వాహాఽగ్నిం వైశ్వానరం చ గచ్ఛ. మే మమ మనో హార్ది గచ్ఛ. తే తవ ధూమో దివ్యం జ్యోతిః స్వర్గచ్ఛతు. త్వం స్వాహా భస్మనా పృథివీ మాపృణ.

భావార్థః :— ధర్మాదిరాజ్యవ్యాపారకరణవృత్తి మభీప్సుభి ర్జనై ర్భూమియానాంతరిక్షయానాకాశయానై ర్వివిధయంత్రకలారచనైశ్చ సర్వాః సామగ్రీః సంపాద్య ద్రవ్యసంచయః కార్యః.

పదార్థము :- ధర్మాది రాజ్యకర్మ లొనర్చదగిన శిష్యుడా! నీవు(స్వాహా)పెద్దపెద్ద అశ్వతరీనావలను, పొగయోడలను నిర్మించు విద్యచే నౌకాది యానముల నధిష్ఠించి (సముద్రం గచ్ఛ)సముద్రమును దాటుము.(స్వాహా)ఖగోళమును ప్రకాశింపజేయు విద్యచే సిద్ధమొనర్చబడిన విమానాది యానములతో (అంతరిక్షమ్ గచ్ఛ) ఆకాశమును అధిగమించుము.(స్వాహా) వేదవాణితో(దేవమ్)ప్రకాశమానుడగు(సవితారమ్)సకలము నుత్పన్న మొనర్చు పరమేశ్వరుని(గచ్ఛ)తెలుసుకొనుము. (స్వాహా) వేద సంగతిచేతను, సజ్జన సాంగత్యముచేతను శుద్ధమైనదియు, సంస్కరింపబడినదియునగు వాణిచేతను (మిత్రావరుణౌ) ప్రాణోదాన [వాయువు] లను(గచ్ఛ)గుర్తించుము. (స్వాహా) జ్యోతిషవిద్య

చే (అహోరాత్రే)దివారాత్రములను, వాని గుణములను(గచ్ఛ)గ్రహించుము.(స్వాహా) వేదాంగ విజ్ఞాన సహితమగు వాణిచే(ఛందాంసి)ఋగ్యజుస్సా మాథర్వములను చతుర్వేదములను(గచ్ఛ)బాగుగా నెఱుగుము.(స్వాహా) భూయాన, ఆకాశమార్గయాన రచనల చేతను,భూగోళ భూగర్భ ఖగోళ విద్యల ద్వారాను (ద్యావాపృథివీ) భూమిస్థములును సూర్యప్రకాశస్థములునగు అభీష్ట దేశదేశాంతరములను(గచ్ఛ)ఎరుగుము మఱియు పొందుము.(స్వాహా)సంస్కృతమైనవాణిచే(యజ్ఞమ్) అగ్నిహోత్రమును, శిల్పవిద్యను, రాజనీతిని, యజ్ఞమును (గచ్ఛ)పొందుము. (స్వాహా)వైద్యక విద్యచే(సోమః)సోమలతాది ఓషధి సమూహమును,(గచ్ఛ)తెలిసికొనుము.(స్వాహా) జలములయొక్క గుణావగుణములను బోధజేయు విద్యచే (దివ్యమ్) వ్యవహరించుటకుపయుక్తములగు పవిత్రములైన (నభః) జలములను(గచ్ఛ) ఎఱుగుము, మఱియు (స్వాహా) విద్యుత్తును, ఆగ్నేయాస్త్రాదులను, తంతి మరియు సకల కలాయంత్రములను ప్రకాశితమొనరించు విద్యచే(అగ్నిమ్) విద్యుదగ్నిని(గచ్ఛ)బాగుగా నెరుగుము. మరియు(మే మనః)నా మనస్సును(హార్ది) ప్రీతియుక్తముగ(గచ్ఛ) సత్యధర్మమునందు స్థితమొనర్చుము. అనగా నా ఉపదేశము ననుసరించి ప్రవర్తించుము. మరియు(తే)నీయొక్క (ధూమః) కళలయొక్కయు మఱియు యజ్ఞాగ్నియొక్కయు పొగ (దివమ్) సూర్యప్రకాశమును మఱియు (జ్యోతిః) దాని జ్వాల (స్వః)అంతరిక్షమును(గచ్ఛతు)ప్రాప్తించునుగాక! మఱియు నీవు యంత్రకళయందున్న అగ్నియందు(స్వాహా) కాష్ఠాది పదార్థములను భస్మమొనరించి (భస్మనా) ఆ భస్మముచే (పృథివీమ్)పృథివిని(ఆపృణ)ఆచ్ఛాదింపజేయుము.

భావార్థము :- ధర్మార్థ కామమోక్షరాజ్యవాణిజ్యాదులను కోరు పురుషుడు భూమి యానములను, అంతరిక్షయానములను, మఱియు ఆకాశమార్గమున ప్రయాణమొనరించు విమానాది రథములను, లేక నానా ప్రకారములగు కళాయంత్రములను నిర్మించియు, సకల సామగ్రిని సంగ్రహపఱచియు, ధనమును, రాజ్యమును ఉపార్జించవలయును. [౨౯]

౨౩౦. మాప ఇత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, వరుణో దేవతా, బ్రాహ్మీ స్వరాడుష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః, సుమిత్రియా న ఇత్యస్య విరాడ్గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

అథ వాణిజ్యార్థం రాజప్రబంధమాహ.

వాణిజ్య వ్యాపారములొనర్చుటకు రాజ్యప్రబంధము చెప్పబడినది.

మాపో మౌషధీర్హింసీర్ధామ్నో ధామ్నో రాజఁస్తతో వరుణ నో ముఞ్చ।
యదాహురఘ్న్యా ఇతి వరుణేతి శపామహే తతో వరుణ నో ముఞ్చ।

సుమిత్రియా న ఽఆప ఽఓషధయః సంతు దుర్మిత్రియా స్తస్మై సన్తు యోఽస్మాన్ద్వేష్టి యఞ్చ వయం ద్విష్మః॥ ॥౬.౨౨.॥

మా, అపః, మా, ఓషధీః, హింసీః, ధామ్నోధామ్న+ఇతి ధామ్నః, ధామ్నః, రాజన్, తతః, వరుణ, నః, ముఞ్చ, యత్, అఘ్న్యాః, అఘ్న్యాః, వరుణ ఇతి, శపామహే, సుమిత్రియా ఇతి సుమిత్రియాః, నః, ఆపః, ఓషధయః, సంతు, దుర్మిత్రియా+ఇతి దుఃమిత్రియాః,తస్మై, సన్తు, యః, అస్మాన్, ద్వేష్టి, యమ్, చ, వయమ్, ద్విష్మః.

పదార్థః :- (మా) నిషేధే (అపః) జలాని (మా) నిషేధే (ఓషధీః) యవాదీన్ (హింసీః) (ధామ్నో ధామ్నః) స్థానాత్ స్థానాత్ (రాజన్) సభాపతే ! (తతః) తస్మాత్ (వరుణ)ప్రశస్త(నః) అస్మాన్(ముఞ్చ)(యత్)(అహుః)(అఘ్న్యాః)హన్తుమయోగ్యా గావస్తాః.అఘ్న్యా ఇతి గోనామసు పఠితమ్ నిఘం. ౨.౧౧.(ఇతి)అనేన ప్రకారేణ(వరుణ)న్యాయకారిన్!(ఇతి) ప్రకారాంతరే (శపామహే)(సుమిత్రియాః)సుమిత్రాణీవ(నః)అస్మభ్యమ్(ఆపః) (ఓషధయః) (సంతు) (దుర్మిత్రియాః) దుర్మిత్రాణీవ (తస్మై)ద్విషతే (సంతు) (యః) అమిత్రః (అస్మాన్) ద్వేష్టి(యమ్ చ)(వయమ్) (ద్విష్మః).

అన్వయః :- హే రాజన్! త్వమప ఓషధీశ్చ మా హింసీః. న కేవలమిదమేవ కుర్యాః. కింతు తతో ధామ్నో ధామ్నోఽస్మాన్ మా ముఞ్చ. హే వరుణ! అఘ్న్య ఇతి యద్భవన్త ఆహుః వయం చేత్థం శపామహే, తతస్త్వం మా ముఞ్చ. వయమపి న ముఞ్చామః. హే వరుణ ! నః అస్మభ్యమాప ఓషధయశ్చ సుమిత్రియా స్సుమిత్రవత్ సన్తు.యోఽస్మాన్ ద్వేష్టి యం చ వయం ద్విష్మ స్తస్మై దుర్మిత్రియాః శత్రువత్ సన్తు.

భావార్థః :- రాజపురుషాః ప్రజాభ్యోఽనీత్యా ధనం న గృహ్ణీయుః. రాజరక్షణాయ ప్రతిజ్ఞాం కుర్యు రన్యాయం వయం న కరిష్యామ ఇతి దుష్టాన్ సతతం దండయేయు రితి.

పదార్థము :-(రాజన్)ఓ సభాపతీ! నీవు నీ ప్రత్యేకస్థానములందు (ఆపః) జలములను మరియు(ఓషధీః)అన్నపాన పదార్థములను, కిరానాభోజన సంభారములను,[వ్యాపారపు దినుసులను]వనజ పదార్థములను (మా హింసీః)నష్టమొనర్చకుము. అనగా ప్రతిచోట మాకు వలయు పదార్థములు లభించుచునుండవలయును. చేయవలసినది ఇంతియే కాదు,ఇంకా(తతః ధామ్నః ధామ్నః)ఆ యా స్థానములనుండి(నః)మనుష్యుల(మా ముంచ)త్యజించకుము (వరుణ) ఓ న్యాయమొనరించువాడా! సభాపతిచేసిన న్యాయములో (అఘ్న్యాః)చంపతగని గవాది పశువులతోడు(ఇతి) అని నీవే ఒట్టుచెప్పుచున్నావు మఱియు మేమును(శపామహే) శపథమొనర్చుచున్నాము. నీవును ఈ ప్రతిజ్ఞను వీడకుము,

మేమును పీడము. ఓ వరుణా! మీరాజ్యమునందు (నః)మాకు (ఆపః) జలములు ఓషధులు (సుమిత్రియాః సంతు) శ్రేష్టమిత్రునితో తుల్యము [సుమిత్ర తుల్యము]లగుగాక! మఱియు (యః)ఎవడు (అస్మాన్ ద్వేష్టి)మాతో వైరము వహించుచున్నాడో, (చ) మఱియు (వయమ్) మేము (యమ్ ద్విష్మః) ఎవనిని ద్వేషించుదుమో (తస్మై) అతనికై యా ఓషధులు (దుర్మిత్రియాః) దుఃఖమును కలిగించు శత్రుతుల్యములగు గాక !

భావార్థము :— రాజు, రాజ పురుషులు ప్రజలనుండి అవినీతిగా ప్రజల ధనమును గ్రహించ కూడదు. మరేమనిన రాజ్యపాలనకై రాజపురుషులు "మే మన్యాయ మొనర్పము. నిరతము మేము మిమ్ము కాపాడెదము. దొంగలను, దోపిడికాండ్రను, లంపటులను, కపటులను, కుమార్గులను, అన్యాయులను, కుకర్ములను నిరంతరము దండించెదమని" ప్రతిన బూనవలయును. [౨౩౦]

---

౨౩౧. హవిష్మతీరిత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, అపయజ్ఞ సూర్యాః దేవతాః, నిచృదార్ష్యనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పునరన్యోఽన్యం మిలిత్వా రాజప్రజే కేన కిం కిం కుర్యాతా మిత్యాహ.

రాజు ప్రజలు కలసి దేనిచే నేమేమి చేయవలయునను విషయ

మీ మంత్రమందుపదేశించ బడినది.

హవిష్మతీ రిమా ఆపో హవిష్మాఁ౨॥ ఆవివాసతి।

హవిష్మాన్ దేవో అధ్వరో హవిష్మాఁ౨॥ అస్తు సూర్యః॥ ఒ.౨౩॥.

హవిష్మతీః, ఇమాః, ఆపః, హవిష్మాన్, ఆ, వివాసతి,హవిష్మాన్,దేవః, అధ్వరః, హవిష్మాన్, అస్తు, సూర్యః.

పదార్థః :-(హవిష్మతీః)ప్రశస్తాని హవీంషి విద్యన్తే యాసు తాః(ఇమాః)ప్రత్యక్షాః (ఆపః) జలాని (హవిష్మాన్) ప్రశస్తాని హవీంషి విద్యన్తే యస్య వాయోః సః. దీర్ఘాదటి సమానపాద ఇతి రుః. ఆతో టి నిత్యమితి సానునాసికత్వమ్(ఆ) సమన్తాత్ (వివాసతి) సేవతే. వివాసతీతి పరిచరణ కర్మసు పఠితమ్. నిఘం. ౩.౩.(హవిష్మాన్)(దేవః)సుఖయితా (అధ్వరః) యజ్ఞః (హవిష్మాన్) అస్తు. (సూర్యః).

అన్వయః :- హే విద్వాంసో యథేమా ఆపో హవిష్మతీర్హవిష్మత్యః స్యు రయం వాయుర్హవిష్మానేవావివాసతి, సర్వాన్ పరిచరతి, దేవోఽధ్వరో హవిష్మాన్ స్యాత్, సూర్యో హవిష్మాన్ అస్తు భవేత్, తథా భవంతో యజ్ఞైనైతాన్ శుద్ధాన్ కుర్వన్తు.

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యేన వాయుజల సంయోగేనానేకాని సుఖాని సాధ్యంతే, యై ర్వివిధదేశదేశాంతరగమనేన వస్తుప్రాపణం భవతి, తై రేతత్ కర్మ క్రియా విచక్షణ ఏవ కర్తుం శక్నోతి. యో వివిధక్రియాప్రకాశకోఽస్తి, స యజ్ఞో వృష్ట్యాది సుఖకరో భవతి.

పదార్థము:— ఓ విద్వాంసులారా ! (ఇమాః ఆపః) ఈ జలములు (హవిష్మతీః) బాగుగా ఆదాన ప్రదానము లొనర్చునవియు, క్రియాశుద్ధి [కరములును] సుఖప్రదము లును అగుగాక ! అనగా సకల విధములగు నుపకారములు పరస్పరము సమకూర్చుకొన గలుగు కార్యముల నొనర్చుడు.(హవిష్మాన్)పవనము ఉపకారా నుపకారములను (ఆవి వాసతి)చక్కగా పరిచార మొనర్చును గాక! (దేవః)సుఖము నొసగు(అధ్వరః)యజ్ఞము కూడ (హవిష్మాన్) పరమానంద ప్రదము[అగు గాక !](సూర్యః)సూర్యలోకముకూడ (హవిష్మాన్) సుగంధాది యుక్తమై సుఖదాయకము (అస్తు) అగు గాక !

భావార్థము :— ఈ మంత్రమున వాచక లుప్తోపమాలంకార మున్నది.ఏ వాయు జలముల సంయోగముచే అనేక సుఖములు సాధించబడు చున్నవో, వేనివలన దేశ దేశాంతరములకు పోగలుగుటచే ఉత్తమోత్తమ వస్తువుల ప్రాప్తి లభించుచున్నదో, ఆ అగ్ని జలాది పదార్థములతో ఉక్త కార్యములను క్రియాచతురు డగు పురుషుడే చేయ గలుగు చున్నాడు. మరియు నెవ డనేక రకముల శిల్పవిద్యలను, అనేక క్రియలను ప్రకాశ మొనర్చునో అతడే యజ్ఞమును, వర్షా ద్యుత్తమోత్తమ సుఖములను సమకూర్చు వాడగుచున్నాడు. [౨౩౧]

౨౩౨. అగ్నే ర్వ ఇత్యస్య మేధాతిథి ర్ఋషిః, ఆర్చీత్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః, అమూ ర్యేత్యస్య త్రిపాద్గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

అథ గురుపత్న్యై బ్రహ్మచర్య మనువర్తినీః కన్యాః కిం. కిముపదిశేయు రిత్యాహ.

బ్రహ్మచర్యమును పాలించు కన్యలకు గురుపత్నులేమి యుపదేశించవలయునను విషయమిందు చెప్పబడినది.

అగ్నే ర్వోఽపన్నగృహస్య సదసి సాదయామీన్ద్రాగ్న్యో ర్భాగధేయీ స్థ మిత్రావరుణయో ర్భాగధేయీ స్థ విశ్వేషాం దేవానాం భాగధేయీ స్థ। అమూర్యా ఉప సూర్యే యాభిర్వా సూర్యః సహ తా నో హిన్వ న్త్వధ్వరమ్॥ ॥౬.౨౪.॥

అగ్నేః, వః, అపన్నగృహస్యేత్యపన్న గృహస్య, సదసి, సాదయామి, ఇంద్రాగ్న్యోః, భాగధేయీరితి భాగధేయీః, స్థ, మిత్రావరుణయోః. విశ్వేషామ్, దేవానామ్, అమూః, యాః, ఉప, సూర్యే, యాభిః, వా, సూర్యః, సహ, తాః,నః, హి న్వన్తు, అధ్వరమ్.

పదార్థః-(అగ్నేః) విద్యాదిగుణ ప్రకాశితస్య సభ్యజనస్య (వః) యుష్మాన్ యుష్మాకం వా (అపన్నగృహస్య)అప్రాప్తగృహస్య కుమారబ్రహ్మచారిణః (సదసి) సీదంతి బుద్ధివిషయా యస్మిన్నితి సదః అధ్యయనాధ్యాపన నిమిత్తా సభా తత్ర(సాదయామి)స్థాపయామి(ఇంద్రాగ్న్యోః)సూర్యవిద్యుతో ర్గుణానామ్(భాగధేయీః)విభాగ విజ్ఞానయుక్తాః. నామరూపభాగేభ్యః స్వార్థే ధేయః ప్రత్యయః అ.౫-౪-౩౬. కేవల మామకే త్యాదినా అ.౪-౧-౩౦ జీప్(స్థ)భవథ(మిత్రావరుణయోః)ప్రాణోదానయోః(విశ్వేషామ్)సర్వేషామ్(దేవానామ్)విదుషాం పృథివ్యాదీనాం వా(అమూః)ప్రత్యక్షాః(యాః)(ఉప)(సూర్యే)సవితృలోకే(యాభిః)(వా)పక్షాంతరే(సూర్యః)సూర్యలోకః(సహ)(తాః)(నః)అస్మాకమ్(హిన్వన్తు)ప్రీణంతు(అధ్వరమ్)గృహాశ్రమక్రియాసిద్ధికరం యజ్ఞమ్.

అన్వయః :- హే బ్రహ్మచారిణ్యో యూయం యా అమూః స్వయంవర వివాహం కృతవత్యః సన్తి. ఇన్ద్రాగ్న్యో ర్భాగధేయీ స్థ. మిత్రావరుణయో ర్భాగధేయీః స్థ. విశ్వేషాం దేవానాం భాగధేయీః స్థ, తా వో యుష్మాన్ అపన్నగృహస్యాగ్నేః సదస్యహం సాదయామి.యా ఉపసూర్యే సూర్యగుణేషు తిష్ఠంతి, వా యాభిః సహ సూర్యో వర్తతే, తా నోఽస్మాక మధ్వరం వివాహం కృత్వా హిన్వన్తు.

భావార్థః :- బ్రహ్మచర్యధర్మ మనువర్తినీనాం కన్యానా మవివాహితైః స్వతుల్యగుణకర్మస్వభావైః పురుషైః సహైవ. వివాహ కరణయోగ్యతాఽస్తీతి హేతో ర్గురుపత్న్యో బ్రహ్మచారిణ్యః కన్యా స్తాదృశ మేవోపదిశంతు. ఖల్వాపత్కాలే కృతవివాహయో ర్నియోగో భవితుమర్హతి నాన్యథేతి.

పదార్థము :- బ్రహ్మచారిణులగు నో కన్యలారా!(అమూః) (యాః) స్వయంవర వివాహముచే పతులను వరించిన యే యీ కన్యలున్నారో, వారివలె, (ఇంద్రాగ్న్యోః) సూర్యవిద్యుత్తుల గుణములను(భాగధేయీః)వేరువేరుగా నెరుగువారెవరు(స్థ)ఉన్నారో, (మిత్రావరుణయోః)ప్రాణోదానముల గుణములను (భాగధేయీః)విడివిడిగా నెఱుగువారెవరు(స్థ)ఉన్నారో,(విశ్వేషామ్)విద్వాంసులను మరియు పృథివ్యాది పదార్థములను సేవించు వారెవరు (స్థ) ఉన్నారో, అట్టి(వః)మీ యందఱను (అపన్న గృహస్య) గృహకృత్యములింకను పొందనివారును, బ్రహ్మచర్య ధర్మానుష్ఠానమొనర్చినవారును(అగ్నేః) (సదసి) సకల విద్యాది గుణములచే ప్రకాశితులుననగు నుత్తమ బ్రహ్మచారుల సభలో నేను(సాదయామి)స్థాపించుచున్నాను. మరియు(యాః, ఉప, సూర్యే)ప[స్త్రీలు] సూర్యలోకపు గుణములలో నుపస్థితురాండ్రగుచున్నారో(వా)లేక(యాభిః సహ)ప మహిళలతోపాటు(సూర్యః)సూర్యలోకము వర్తమానమై యున్నదో,ప[విదుషీమణులు]సూర్యుని గుణములందతిచతురురాండ్రో, (తాః) వారందరు (నః)మాయొక్క (అధ్వరమ్) గృహ కార్యభారమును వహించు యజ్ఞమును(హిన్వంతు)అభివృద్ధి పఱచెదరుగాక!

భావార్థము :- బ్రహ్మచర్య ధర్మమును పాలించు కన్యలకు అవివాహిత బ్రహ్మచారులను, మరియు తన[గుణకర్మస్వభావముల]తో సమానములగు గుణకర్మ స్వభావములు కలిగియున్న పురుషులను వివాహమాడుటకు అర్హతకలదు. కావున గురుజనుల సతీమణులు, బ్రహ్మచారిణులగు కన్యలకు వారు తమ యిష్టముమీద తుల్యగుణ స్వభావ

యుక్త పురుషులను వివాహమాడి సర్వదా సుఖులుగా నుండునటుల ఉపదేశించవల యును. పతి చనిపోయిన స్త్రీ, భార్య గతించిన పురుషుడు సంతానేచ్ఛువులగుచో నా యిరువురు నియోగమొనర్చుకొన వచ్చును. కాని, వ్యభిచారాద్యన్య కర్మలనెన్నటికి నాచరించకూడదు. [౨౩.౨]

౨౩౩. హృదే త్వేత్యస్య మేధాతిథి ర్ఋషిః, సోమో దేవతా, ఆర్షీ విరాడనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పునస్తాః కిం కిముపదిశేయు రిత్యాహ.

ఇంక వారేమి యుపదేశించవలయునను విషయమిందు చెప్పబడినది.

హృదే త్వా మనసే త్వా దివే త్వా సూర్యాయ త్వా ఊర్ధ్వ మిమ మధ్వరం దివి దేవేషు హోత్రా యచ్ఛ॥ ॥౬.౨౫.॥

హృదే, త్వా, మనసే, త్వా, దివే, త్వా, సూర్యాయ, త్వా, ఊర్ధ్వమ్, ఇమమ్, అధ్వరమ్, దివి, దేవేషు, హోత్రాః, యచ్ఛ.

పదార్థః :- (హృదే) హృత్సుఖాయ (త్వా) త్వామ్ (మనసే) సదసన్మననాయ (త్వా) త్వామ్ (దివే) సర్వసుఖ ద్యోతనాయ (సూర్యాయ) సూర్యగుణాయ (త్వా) త్వామ్ (ఊర్ధ్వమ్) ఉత్కృష్టమ్ (ఇమమ్) ప్రత్యక్షమ్ (అధ్వరమ్) అవినశ్వరం యజ్ఞమ్ (దివి) శుభగుణప్రకాశే (దేవేషు) విద్వత్సు (హోత్రాః) హవనకర్మానుష్ఠాత్ర్యః (యచ్ఛ) ఉపగృహ్ణీహి. అయం మంత్రః శత. ౩.౭.౪, ౪-౫. వ్యాఖ్యాతః

అన్వయః :- హే బ్రహ్మచారిణి! కన్యే! త్వం యథా వయం సర్వా దేవేషు స్వపతిషు సమీప వర్తిన్యో హోత్రా హవనకర్మానుష్ఠాత్ర్యః స్మ స్తథా భవ. యథా వయం హృదే త్వా, మనసే త్వా, దివే త్వా, సూర్యాయ త్వానుశాస్మ స్తథా దివీమమధ్వర మూర్ధ్వం యచ్ఛ.

భావార్థః :- యథా పతివ్రతాః స్వపతిషు తత్ప్రియమాచరన్త్యోఽగ్నిహోత్రాది కర్మసు నిరతాః స్యుస్తథా వివాహానంతరం బ్రహ్మచారిణీభి ర్బ్రహ్మచారిభిరపి పరస్పర మనువర్తితవ్యమితి.

పదార్థము :- ఓ బ్రహ్మచారిణీ! మేమెటుల (దేవేషు) మాకు సుఖము కలిగించు పతుల సమీపమున నుండువారముగ, [(హోత్రాః)] అగ్నిహోత్రాది కర్మల ననుష్ఠించు వారముగ నున్నామో అటులనే నీవును కమ్ము. మరియు మేమెటుల (హృదే) సౌహార్ద సుఖమునకై (త్వా) నిన్ను (మనసే) మంచి చెడు విచారించుటకై (త్వా) నిన్ను (దివే) సర్వ సుఖములను ప్రకాశింపజేయుటకు (త్వా) నిన్ను (సూర్యాయ) సూర్యునితో సదృశములగు గుణములకొరకు (త్వా) నిన్ను శిక్షగఅపుచున్నానో అటులనే నీవును (దివి) సమస్త సుఖములను ప్రకాశమొనర్చు నిమత్తము (ఇమమ్ అధ్వరమ్) నిరంతరము సుఖముచేకూ ర్చు గృహాశ్రమరూపమగు నీ యజ్ఞమును (ఊర్ధ్వమ్ యచ్ఛ) వృద్ధి పఱచుము.

భావార్థము :- ఎటుల పతులసేవ యొనర్చుచు వారి సమీపమున నిలబడు పతివ్రతలైన గురుపత్నులు అగ్నిహోత్రాది కర్మలందు స్థిరబుద్ధి యుంచుచున్నారో,అటులనే వివాహానంతరము బ్రహ్మచారిణులగు కన్యలు, బ్రహ్మచారులు[నగు యువకులు]పరస్పరము ప్రవర్తించ వలయును. [౨౩౩]

౨౩౪. సోమరాజన్నిత్యస్య మేధాతిథి ర్ఋషిః, గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః, శృణోత్విత్యస్యార్షీ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

అథ గురుజనః క్షత్రియం శిష్యం ప్రజా జనాంశ్చ ప్రత్యుపదిశతి.

క్షత్రియశిష్యునికి, ప్రజలకు గురువుపదేశించుచున్నాడు.

సోమ రాజన్విశ్వా స్త్వం ప్రజా౽ఉపావరోహ విశ్వాస్త్వాం ప్రజా౽ఉపావరోహంతు। శృణోత్వగ్నిః సమిధా హవమ్మే శృణ్వంత్వాపో ధిషణాశ్చ దేవీః శ్రోతా గ్రావాణో విదుషో న యజ్ఞఀ శృణోతు దేవః సవితా హవమ్మే స్వాహా॥

సోమ, రాజన్, విశ్వాః, త్వమ్, ప్రజా+ఇతి ప్రజాః, ఉపావరోహేత్యుప అవరోహ, విశ్వాః, త్వామ్, ప్రజా+ఇతి ప్రజాః, ఉపావరోహన్త్విత్యుప అవరోహంతు, శృణోతు, అగ్నిః, సమిధేతి సమ్, ఇధా, హవమ్, మే, శృణ్వంతు, ఆపః, ధిషణాః, చ, దేవీః, శ్రోత, గ్రావాణః, విదుషః, న, యజ్ఞమ్, శృణోతు, దేవః, సవితా, హవమ్, మే, స్వాహా॥ ॥౬.౨౬॥

పదార్థః :-(సోమ)ప్రశస్తైశ్వర్యయుక్త(రాజన్)సర్వోత్కృష్టగుణైః ప్రకాశమానః (విశ్వాః) సర్వాః(త్వమ్)(ప్రజాః)పాలనీయాః(ఉపావరోహ)ఉపవర్తస్వ(విశ్వాః)సర్వాః (త్వా) పితర మపత్యానీవ(ప్రజాః)సుఖాయ ప్రజననీయాః(ఉపావరోహంతు)సముపాశ్రయన్తు(శృణోతు)(అగ్నిః) పావకః(సమిధా)సమిధేవ(హవమ్)అర్జనమ్(మే)మమ(శృణ్వన్తు)(ఆపః)శుభగుణ కర్మవ్యాప్తాః (ధిషణాః)ధృష్టా వాచో యాసాం తాః ధిషణేతి వాఙ్నా. నిఘం. ౧.౧౧.(చ)పక్షాంతరే(దేవీః)విదుష్యః (శ్రోత) శృణుత. అత్ర తస్య స్థానే తప్ తనప్ తనథనాశ్చ. అ. ౭. ౧. ४౫. అనేన తవాదేశః. ద్వ్యచోతస్తిఙ ఇతి దీర్ఘః. బహులం ఛందసీతి శ్నులోపశ్చ.(గ్రావాణః)సదసద్వివేచకా విద్వాంసః. గ్రావాణ ఇతి పదనామసు పఠితమ్. ని. ౫. ౩. (విదుషః) (న) ఇవ(యజ్ఞమ్)(శృణోతు)(దేవః) విద్యాప్రకాశితః. (సవితా) ఐశ్వర్యవాన్ (హవమ్) (మే)మమ(స్వాహా)స్తుతియుక్తా వాగ్యథా తథా. అయం మంత్రః శత ३.౭.౬-౨४. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :— హే సోమ రాజంస్త్వం పితేవ విశ్వాః ప్రజా ఉపావరోహ. త్వాం విశ్వాః ప్రజా అపత్యానీవోపావరోహంతు.భవాన్ సమిధాగ్నిరివ మే మమ ప్రజాజనస్య హవం శృణోతు. యా ఆపో ధిషణా దేవీః దేవ్యః పత్న్యశ్చ మాతరమివ స్త్రీన్యాయం శృణ్వంతు. హే గ్రావాణః

స్తావకా విద్వాంసః సభాసదో యూయం మమ హవం శ్రోత.దేవః సవితా భవాన్ విదుషో యజ్ఞం న ఇవ మే మమ హవం స్వాహా శృణోతు.

భావార్థః :— రాజా ప్రజాశ్చ పరస్పరానుమత్యా సర్వాన్ రాజ్యవ్యవహారాన్ పాలయేయు రితి,

పదార్థము :-(సోమ)శ్రేష్ఠైశ్వర్యవంతుడా! (రాజన్) సమస్తోత్కృష్ట గుణములచే ప్రకాశించు సభాధ్యక్షా! నీవు పితృతుల్యుడవై (విశ్వాః ప్రజాః)సకల ప్రజలను(ఉపారోహ) నికటస్థుడవై రక్షించుము.(త్వా)నిన్ను(ప్రజా)ప్రజలు పుత్రతుల్యులై(ఉపావరోహంతు) ఆశ్రయించుదురు గాక! ఓ సభాధ్యక్షా!(సమిధా)ప్రదీప్తమొనర్చు పదార్థముతో(అగ్నిః) సర్వగుణసంపన్నమగు నగ్ని యెటుల ప్రకాశితమగునో నీవును అటులనే (మే హవమ్) నా ప్రగల్భవాణిని(శృణోతు)ఆకర్ణించి న్యాయముతో ప్రకాశించుము. మరియు (ఆపః) సమస్త గుణములందు వ్యాప్తురాలును(ధిషణాః)విద్యాబుద్ధి యుక్తురాలును(దేవీః)ఉత్తమోత్తమ గుణములతో ప్రకాశవతియునగు నీ పత్నియు మాతృతుల్యముగ స్త్రీలన్యాయమును(శృణ్వంతు)ఆలకించునుగాక! (గ్రావాణః) సదసద్వివేచకులైన విద్వాంసులగు సభాసదులారా! మీరు మా యభిప్రాయములను మా మాటలలో(శ్రోత) వినుడు. మరియు(దేవః)విద్యాప్రకాశితుడు,(సవితా)ఐశ్వర్యవంతుడునగు సభాపతి(విదుషః) విద్వాంసుల(యజ్ఞమ్ న)యజ్ఞమువలె(మే)మా ప్రజల(హవమ్)నివేదనమును (స్వాహా) ప్రశంసాయుతమగు వాక్కువలె(శృణోతు)వినును గాక!

భావార్థము :- రాజు, ప్రజలు పరస్పరసమ్మతి మీద సమస్తరాజ్య వ్యవహారములను నెరవేర్చుచుందురుగాక ! [౨౩౪]

౨౩౫.దేవీరాప ఇత్యస్య మేధాతిథి ఋషిః, ఆపో దేవతాః,నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః, స్వరః

పున రేతే కథం వర్తేర న్నిత్యుపదిశ్యతే.

రాజు ప్రజలెటుల ప్రవర్తించవలయును ? ఇందు చెప్పబడినది.

దేవీరాపో అపాన్నపాద్యో వఽఊర్మి ర్హవిష్యఽఇంద్రియావాన్ మదింతమః। తం దేవేభ్యో దేవత్రా దత్త శుక్రపేభ్యః। యేషా మ్భాగ స్థ స్వాహా॥౬.౨౭

దేవీః, ఆపః, అపామ్, నపాత్, యః, వః, ఊర్మిః,హవిష్యః,ఇంద్రియావానితీంద్రియవాన్, మదింతమ+ఇతి మదింతమః, తమ్, దేవేభ్యః, దేవత్రేతి దేవత్రా, దత్త, శుక్రపేభ్య+ఇతి శుక్రపేభ్యః, యేషామ్, భాగః, స్థ, స్వాహా

పదార్థః :— (దేవీః) దివ్యాః (ఆపః) ఆప్తాః ప్రజాః (అపాం నపాత్) అవినశ్వరః (యః) (వః) యుష్మాకమ్ (ఊర్మిః) జలతరంగ ఇవ. (హవిష్యః) హవిర్భ్యో హితః(ఇంద్రియావాన్)

ప్రశస్తానీంద్రియాణి యస్మిన్ సః(మదింతమః)మదయతీతి మదీ సో౽తిశయితః. నాద్ ఘస్య.అ. ౮.౨.౧౭. ఇతి మదిన శబ్దాన్నుమాగమః (తమ్) (దేవేభ్యః) విద్వద్భ్యః(దేవత్రా)దివ్యాన్ గుణాన్ (దత్త) (శుక్రపేభ్యః) శుక్రం వీర్యం రక్షన్తి. తేభ్యః (యేషామ్) (భాగః) (స్థ) (స్వాహా)అయం మంత్రః శత. ౩.౭,౪.౫. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :— హే ఆపో దేవీ ర్దేవ్యః ప్రజా యూయం రాజభక్తా స్థ భవత, శుక్రపేభ్యో దేవేభ్యో యేషాం వో యుష్మాకమపాం నపాదూర్మిరివేంద్రియావాన్ మదింతమో హవిష్యో భాగో ఽస్తి తం స్వాహా సద్వాచా గృహ్ణీత. తథా రాజాదయః సభ్యాః జనా దేవత్రా దివ్యాన్ భోగాన్ యుష్మభ్యం ప్రదదతి తథైతేభ్యో యూయమపి దత్త.

భావార్థః :— ప్రజాజనానా మిధ ముచిత ముత్కృష్టగుణం సభాపతిం మత్వా రాజపాలనాయ కరం దత్వా న్యాయం ప్రాప్నుయు రితి.

పదార్థము :-(ఆపః)శ్రేష్ఠగుణములందు వ్యాప్తులును(దేవీః)శుభకర్మలచే ప్రకాశ వంతులునునగు ప్రజలారా! మీరు[రాజభక్తులు]రాజును సేవించువారు(స్థ)కండు.(శుక్ర పేభ్యః)శరీరముయొక్కయు, ఆత్మయొక్కయు పరాక్రమమును రక్షించువారును(దేవే భ్యః)దివ్యగుణయుక్తులునగు విద్వాంసులకై(అపాం నపాత్)జలములయొక్క నాశరహి తమును, స్వాభావికమునునగు(ఊర్మిః)జలతరంగములవలె ప్రజారక్షకమును (ఇంద్రియా వాన్)ప్రశంసనీయమైన ఇంద్రియములు కలిగినదియు(మదింతమః) ఆనంద ప్రదాతయు (హవిష్యః)భోగయోగ్యములగు పదార్థములతో నిష్పన్నమైనదియునగు(యేషామ్వః) ఏ మీ బలవంతులగు విద్వాంసులయొక్క(యః భాగః)ఏ భాగమున్నదో మీరందరు(తమ్) దానిని(స్వాహా) ఆదరపూర్వకముగా గ్రహణమొనర్చుడు. ఎటుల రాజాది సభ్యజనులు (దేవత్రా) దివ్యభోగముల [మీకు] నిచ్చుచున్నారో అటులనే మీరును వారికి (దత్త) ఆనందమొసగుడు.

భావార్థము :- పరస్పరము సమ్మతియొనర్చుకొని, ఉత్కృష్టగుణయుక్తుడగు సభాపతిని రాజుగా స్వీకరించి, రాజ్యపాలనమునకై కప్పముగట్టి న్యాయమును పొందుట ప్రజలకు తగిన కార్యము. [౨౩౫]

౨౩౬. కార్షిరసీత్యస్య మేధాతిథి ఋషిః, ప్రజా దేవతాః, నిచృదార్ష్యనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః,

అథాధ్యాపకో జనః ప్రతిజనం కిం కిముపదిశేదిత్యుచ్యతే.

మానవున కధ్యాపకుడేమేమి యుపదేశించవలయును ?

కార్షి రసి సముద్రస్య త్వా క్షిత్యా ఉన్నయామి।
సమాపో అద్భి రగ్మత సమోషధీభి రోషధీః॥ ॥౬.౨౮.॥

కార్షిః, అసి, సముద్రస్య. త్వా, అక్షిత్యై, ఉత్, నయామి, సమ్, ఆపః, అద్భిరిత్యత్+భిః, అగ్మత, సమ్, ఓషధీభిః, ఓషధీః.

పదార్థః :–(కార్షిః)కర్షతి హలేన భూమిమితి. ఇఞ్ వపాదిభ్య ఇతీఞ్.(అసి)(సముద్రస్య) అంతరిక్షస్య. సముద్ర ఇత్యంతరిక్షనామసు పఠితమ్. నిఘం. ౧.౩౦. (త్వా) త్వామ్ (అక్షిత్యై) (ఉత్) ఉత్కృష్టే (నయామి) (సమ్) (ఆపః) జలాని (అద్భిః) జలై రేవ (అగ్మత) ప్రాప్నుత. లోడర్థే లుఙ్(సమ్)(ఓషధీభిః)సోమాదిభిః(ఓషధీః)అయం మన్త్రః శత. ౩.౭.౪-౩౧.వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :– హే వైశ్యజన ! త్వం కార్షి రసి త్వాం సముద్రస్యాక్షిత్యై సమున్నయామి. సర్వే యూయం యజ్ఞశోధితాభి రద్భి రేవాప ఓషధీభి రోషధీః సమగ్మత.

భావార్థః :– క్షేత్రాదిభూమిషు నానౌషధయో జాయంత. ఓషధీభి రగ్నిహోత్రాదయో యజ్ఞా యజ్ఞై రంతరిక్షం జలపరమాణుభిః పూర్ణం భవతీతి హేతో ర్విద్వాంసో నిర్బుద్ధిజనాన్ క్షేత్రాదిషు నయన్తి. కుతస్తే విద్యా మభ్యసితుం సమర్థా ఏవ న భవంతీతి.

పదార్థము :- ఓ వైశ్యజనుడా! నీవు(కార్షిః అసి)హలముతో[భూమిని] దున్నుటకు యోగ్యుడవు.(త్వా)నిన్ను(సముద్రస్య)అంతరిక్షముయొక్క(అక్షిత్యై) పరిపూర్ణత్వమునకై (ఉత్ యామి)చక్కగా ఉత్కర్షనుగొలుపుచున్నాను. మీరందరు(అద్భిః)యజ్ఞశోధిత జలములచే(ఆపః)జలములను (ఓషధీభిః) ఓషధులచే నోషధులను (సమ్ అగ్మత) ప్రాప్తమొందుడు.

భావార్థము :- క్షేత్రాది స్థానములందనేకౌషధములు మొలకలెత్తును. ఓషధులచే నగ్నిహోత్రాది యజ్ఞములు, యజ్ఞములచే పరిశుద్ధమైన జలపరమాణువులు ఊర్ధ్వమునకు చేరుటచే వానిచే నాకాశము పరిపూర్ణమగుచున్నది. ఈ కారణముచే విద్వాంసులు విద్యాభ్యాస మొనరించుటకు సమర్థులు కాజాలని నిర్బుద్ధిజనులను క్షేత్రాదుల కార్యములందు వినియోగించుచున్నారు. [౨౩౮]

---

౨౩౯ యమగ్న ఇత్యస్య మధుచ్ఛందా ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, భురిగార్షీ గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

అథ స విద్వాంసం కిమాహేత్యుపదిశ్యతే.

అతడధ్యాపకునితో నేమనునది **యుపదేశించబడినది.**

యమగ్నే పృత్సు మర్త్యమవా వాజేషు యఞ్జునాః।

స యన్తా శాశ్వతీ రిషః స్వాహా॥ ॥౬.౨౯.॥

యమ్, అగ్నే, పృత్స్వితి పృత్సు, మర్త్యమ్, అవాః, వాజేషు, యమ్, జునాః, సః, యన్తా, శశ్వతీః, ఇషః, స్వాహా॥

పదార్థః :— (యమ్) (అగ్నే) సర్వగుణవరః (పృత్సు) సంగ్రామేషు. పృత్స్వితి సంగ్రామ నామసు పఠితమ్. నిఘం. ౨.౧౭. (మ_ర్త్యమ్) మనుష్యమ్ (అవాః) రక్షేః (వాజేషు)అన్ననిమిత్త క్షేత్రాదిషు (యమ్) (జునాః) గమయేః (సః) (యన్తా) (శశ్వతీః) అవినశ్వరాః (ఇషః)ఇష్యంతే యాస్తాః ప్రజాః (స్వాహా)ఉత్సాహికయా వాచా.అయం మంత్రః శత.౩.౭.౪.౩౧-౩౨.వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :— హే అగ్నే ః త్వం పృత్సు యం మ_ర్త్యమవా, యం చ వాజేషు జునాః స శశ్వతీ రిషో యంతా స్యాత్.

భావార్థః :— గురుశిక్షయా సర్వస్య సుఖం వర్ధత ఏవ.

పదార్థము :- (అగ్నే) ఎన్నడైనను వివేకముతో కార్య్యమొనర్చువాడా! నీవు (పృత్సు)సంగ్రామములందు,(యమ్)ఏ మనుష్యుని(అవాః)రక్షించెదవో మఱియు(వాజేషు)అన్నాది పదార్థములను సిద్ధింపజేయు నిమిత్తము(యమ్)ఎవనిని(జునాః) నియుక్త మొనర్చుచున్నావో(సః)అతను(శశ్వతీః)నిరంతరము అనాదిరూపముగనున్న(ఇషః) తన ప్రజలను (యన్తా) నిర్వాహమొనరించు వాడగుచున్నాడు. అనగా వారి నియమముల నందుకొనుచున్నాడు.

భావార్థము:-గురుజనుల శిక్షచే నందఱిసుఖము వృద్ధియగుచునే ఉండును. [౨౩౭]

దేవస్య త్వేత్యస్య మధుచ్ఛన్దా ఋషిః, సవితా దేవతా, స్వరాడార్షీ పంక్తి శ్ఛందః, పంచమః స్వరః.

అథ సభాపతిః కరధనప్రదం ప్రజాపురుషం కథం స్వీకుర్యాది త్యుపదిశ్యతే.

పన్నుచెల్లించు ప్రజలను సభాపతి యెటుల స్వీకరించవలయును ?

దేవస్య త్వా సవితుః ప్రసవేఽశ్వినో ర్బాహుభ్యాం పూష్ణో హస్తాభ్యామ్। ఆదదే రావాసి గభీర మిమ మధ్వర ఙ్కృధీంద్రాయ సుషూతమమ్। ఉత్తమేన పవినోర్జస్వ న్తమ్మధుమన్త మ్పయస్వ న్తన్నిగ్రాభ్యా స్థ దేవశ్రుత స్తర్పయత మా॥

దేవస్య, త్వా, సవితుః, ప్రసవే, అశ్వినోః,బాహుభ్యా మితి బాహు భ్యామ్, పూష్ణః, హస్తాభ్యామితి హస్తాభ్యామ్, ఆదదే, రావా, అసి, గభీరమ్ ఇమమ్ అధ్వరమ్, కృధి, ఇంద్రాయ, సుషూతమ మితి సుషూతమమ్, ఉత్తమేనేత్యుత్+తమేన, ఊర్జస్వంతమ్, మధుమంతమితి మధు+మంతమ్, పయస్వంతమ్, నిగ్రాభ్యా+ఇతి నిగ్రాభ్యాః, స్థ, దేవశ్రుత+ఇతి దేవశ్రుతః, తర్పయత, మా. ౬.౩౦॥

పదార్థః :-(దేవస్య)సర్వసుఖప్రదాతుః(త్వా)త్వాం కరధనదాతారమ్(సవితుః)సకలైశ్వర్యస్య ప్రసవితు ర్జగదీశ్వరస్య(ప్రసవే)ప్రసూతే జగతి(అశ్వినోః)సూర్యాచంద్రమసోః (బాహుభ్యామ్) బల వీర్యాభ్యామ్(పూష్ణః)సోమాద్యోషధిగణస్య(హస్తాభ్యామ్)రోగనాశకధాతు సామ్యకారకాభ్యాం గుణా భ్యామ్.(ఆదదే)గృహ్ణామి.(రావా)దాతా(అసి)(గభీరమ్)అగాధగుణమ్(ఇమమ్)ప్రత్యక్షమ్(అధ్వరమ్ నిష్కౌటిల్యమ్(కృధి)కురు(ఇంద్రాయ)పరమైశ్వర్యవతే మహ్యం(సుషూతమమ్)సుష్ఠు సూతే తమ్ (ఉత్తమేన)ప్రశస్తేనేవ(పవినా)వాచా. పవిరితి వాఙ్నామసు పఠితమ్. నిఘం.౧.౧౧.(ఊర్జస్వంతమ్) ఉత్తమ పరాక్రమ సంబంధినమ్(మధుమంతమ్)ప్రశస్త మధ్వాది పదార్థయుక్తమ్ (పయస్వంతమ్) బహుదుగ్ధాదిమంతమ్(నిగ్రాభ్యాః)నితరాం గ్రహీతుం యోగ్యాః(స్థ)భవథ(దేవశ్రుతః) యా దేవాన్ శృణ్వంతి తాః(తర్పయత)ప్రీణీత(మా)మామ్. అయం మంత్రః శత:. ३.२.४.३-౬.వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే ప్రజాజన అహం దేవస్య సవితుః ప్రసవేఽశ్వినో ర్బాహుభ్యాం పూష్ణో హస్తాభ్యాం త్వా మాదదే త్వమింద్రాయ మహ్యముత్తమేన పవినా వచసేమం గభీరం సుషూతమ మూర్జస్వంతం కరదాయ మధ్వరం కృధి. హే దేవశ్రుతో ప్రజా యూయం నిగ్రాభ్యా మయా నితరాం గ్రహీతుం యోగ్యాః స్థ. మా మామనేన తర్పయత.

భావార్థః :- ప్రజాజనానాం యోగ్యతాఽస్తి రాజానమాగత్య తస్మై సర్వేషాం స్వకీయ పదా ర్థానాం యథాయోగ్యమంశం దద్యు ర్యతః స భూమి గత పదార్థానా మంశభాగీ భవతి.

పదార్థము:-సర్వసుఖమొసగు[ప్రజాజనులారా!](సవితుః ప్రసవే)సమస్తైశ్వర్యము నుత్పన్నమొనర్చిన జగదీశ్వరునిసంసారములో(అశ్వినోః)సూర్యచంద్రులయొక్క(బాహు భ్యామ్)బలపరాక్రమ గుణములచేతను,(పూష్ణః)పుష్టిని కలిగించు సోమాద్యోషధిగణము యొక్క(హస్తాభ్యామ్)రోగనాశనమొనర్చు మరియు ధాతువులను సమత్వముగా నుంచు, గుణములచేతను(త్వా)కప్పముకట్టు మిమ్ము(ఆదదే)స్వీకరించుచున్నాను. నీవు (ఇంద్రా య) పరమైశ్వర్యవంతుడనైన నాకై (ఉత్తమేన)ఉత్తమమగు సభ్యతా పూర్ణమైన (పవి నా)వాణితో(ఇమమ్ గభీరమ్)బాగుగా తెలిసికొన యోగ్యమైనదియు(సుషూతమమ్) సకలపదార్థములనుండి ఉత్పన్నమును, (ఊర్జస్వంతమ్) రాజ్యమును బలిష్ఠమొనర్చునది యు(మధుమంతమ్)ప్రశస్త మధ్వాది శ్రేష్ఠపదార్థయుక్తమును(పయస్వంతమ్) దుగ్ధాది సహితమును నగు కరధనమును(అధ్వరమ్)నిష్కపటముగ[కౌటిల్యరహితముగ](కృధి) ఒనర్చుడు. (దేవశ్రుతః) శ్రేష్ఠమైన రాజ్యగుణములను ఆదరించు నో ప్రజలారా! మీరు (నిగ్రాభ్యాః) నిరంతరము [నాకు]స్వీకారయోగ్యులు(స్థ)కండు.(మా) నన్ను ఈకరధన మిచ్చుటచే(తర్పయత)తృప్తిపఱచుడు.

భావార్థము :- ప్రజలు సభాధ్యక్షునిపొంది యతనికై తమ సమస్తపదార్థముల నుండి యథాయోగ్యభాగములను సమర్పించ వలయును. రాజు ప్రజలను పాలించుటకై సంసారమునందు ఉత్పన్నమై యున్నాడు. కావున రాజ్యమొనరించు రాజు సాంసారిక పదార్థములనుండి అంశమును గ్రహించువాడగుచున్నాడు. [౨౩౮]

౨౩౯. మనో మ   స్య మధుచ్ఛందా ఋషిః, ప్రజాసభ్యరాజానో దేవతాః,
ఉష్ణిషశ్ఛందాంసి, ఋషభః స్వరః

అథ రాజా సభ్యజనాన్ సభా రాజానం చ కిముపదిశేదిత్యాహ.

సభాసదులకు రాజు, రాజుకు సభ యేమి యుపదేశించవలయును ?

మనో మే తర్పయత వాచమ్మే తర్పయత ప్రాణ మ్మే తర్పయత చక్షుర్మే తర్పయత శ్రోత్రమ్మే తర్పయతా త్మాన మ్మే తర్పయత ప్రజామ్మే తర్పయత పశూన్మే తర్పయత గణాన్మే తర్పయత గణా మే మా వితృషన్॥ ౬.౩౧॥

మనః, మే, తర్పయత, వాచమ్, మే, తర్పయత, ప్రాణమ్, మే, తర్పయత, చక్షుః, మే, తర్పయత, శ్రోత్రమ్, మే, తర్పయత, ఆత్మానమ్, మే, తర్పయత, ప్రజామితి ప్రజామ్, మే, తర్పయత, పశూన్, మే, తర్పయత, గణాన్, మే, తర్పయత, గణాః, మే, మా, వి, తృషన్.

పదార్థః :-(మనః)అంతఃకరణమ్,(మే)మమ(తర్పయత)(వాచమ్)(మే)(తర్పయత)(ప్రాణమ్)(మే)(తర్పయత)(చక్షుః)(మే)(తర్పయత)(శ్రోత్రమ్)(మే) (తర్పయత)(ఆత్మానమ్) (మే)(తర్పయత)(ప్రజామ్)సంతానాదికామ్.(మే)(తర్పయత)(పశూన్)గోహ స్త్యశ్వాదీన్(మే) (తర్పయత)(గణాన్)పరిచారకాదీన్(తర్పయత)(గణాః)(మే)మమ(మా)నిషేధార్థే(వి)విరుద్ధార్థే (తృషన్)తృషితా భవన్తు. అత్ర లోడర్థే లుఙ్. అయం మన్త్రః. శత. ౩.౭.౪.౭-౮ వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :— హే సభాజనాః ప్రజాజనా వా యూయం స్వగుణై ర్మే మమ మన స్తర్పయత. మే వాచం తర్పయత. మే ప్రాణం తర్పయత. మే చక్షు స్తర్పయత. మే శ్రోత్రం తర్పయత. మే మమాత్మానం తర్పయత. ప్రజాం తర్పయత. మే పశూం స్తర్పయత. మే గణాం స్తర్పయత. యతో మే గణాః మావితృషన్ తృషితా మా భవంతు.

భావార్థః:—సభాధీనమేవ రాజ్యప్రబంధో భవితుమర్హతి.యతః సర్వే ప్రజాజనా రాజసేవకాః, రాజజనాః, ప్రజాసేవినో భూత్వా స్వేషు స్వేషు కర్మసు ప్రవృత్యాఽన్యోన్య మభిమోదయేయు రితి.

పదార్థము :- ఓ సభాజనులారా! మీరు మీగుణములతో(మే మనః) నామనస్సును(తర్పయత) తృప్తిపఱచుడు.(మే ప్రాణమ్ తర్పయత) నాప్రాణమును తృప్తిపఱచుడు.(మే చక్షుః తర్పయత) నా నేత్రములను తృప్తిపఱచుడు. (మే శ్రోత్రం తర్పయత) నాచెవులను తృప్తిపఱచుడు.(మే ఆత్మానమ్ తర్పయత) నా ఆత్మను తృప్తమొనర్చుడు. (మే ప్రజాం తర్పయత) నా సంతానాది ప్రజలను తృప్తిపఱచుడు. (మే పశూన్) నా గజాశ్వ గవాది పశువులకు(తర్పయత)తృప్తి చేకూర్చుడు. (మే గణాన్ తర్పయత)నా సేవకులను తృప్తిపఱచుడు. ఈవిధముగ(మే)నాయొక్క (గణాః) రాజ్యము లేక ప్రజ

కర్మాధికారులు లేక సేవకజనము స్వీయకార్యములందు (మా వితృషన్) ఉదాసీనులు కాకుండ నుండురుగాక!

భావార్థము :- రాజ్యప్రబంధము సభాధీనమే అయియుండ వలయును. అందుచే ప్రజలు, రాజసేవకులు, రాజపురుషులు, ప్రజా సేవకులు తమతమ కార్యములందు ప్రవృత్తులై సకలవిధముల ఒకరినొకరు ఆనందితులుగా నొనర్చుకొనుచుందురుగాక! [౨౩౯]

---

౨౪౦. ఇంద్రాయ త్వేత్యస్య మధుచ్ఛందా ఋషిః, సభాపతీ రాజా దేవతా, పంచపాజ్జ్యోతిష్మతీ జగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః.

రాజ్యవ్యవహారః సభాధీన ఏవ తర్హి కస్మై ప్రయోజనాయ ప్రజాపురుషైః సభాపతి స్స్వీకార్య ఇత్యుపదిశ్యతే.

రాజవ్యవహారములు సభాధీనములే యగుచో ప్రజలెందుకు సభాపతిని స్వీకరించవలయును ?

ఇంద్రాయ త్వా వసుమతే రుద్రవతఽఇంద్రాయ త్వాదిత్యవత ఇంద్రాయ త్వాభిమాతిఘ్నే శ్యేనాయ త్వా సోమభృతేఽగ్నయే త్వా రాయస్పోషదే॥౬.౩౨॥

ఇంద్రాయ, త్వా, వసుమత ఇతి వసుమతే, రుద్రవత ఇతి రుద్రవతే, ఇంద్రాయ, త్వా, ఆదిత్యవత ఇత్యాదిత్యవతే, ఇంద్రాయ, త్వా, అభిమాతిఘ్నఽఇత్యభిమాతిఘ్నే, శ్యేనాయ, త్వా, సోమభృతే, అగ్నయే, త్వా, రాయస్పోషదే.

పదార్థః :— (ఇంద్రాయ) పరమైశ్వర్యాయ (త్వా) త్వామ్ (వసుమతే) బహవో వసవశ్చతుర్వింశతి వర్ష బ్రహ్మచర్య సంపన్నా విద్వాంసో విద్యంతే యత్ర తస్మై కర్మణే(రుద్రవతే)ప్రశస్తాః కృతచతుశ్చత్వారింశద్వర్షబ్రహ్మచర్యా విద్వాంసో వీరాః శత్రురోదయితారో రుద్రా భవంతి యత్ర తస్మై (ఇంద్రాయ) పరమవిద్యా ప్రకాశేనా విద్యా విదారకాయ(త్వా)త్వామ్(అభిమాతిఘ్నే)యేనాభిమానయుక్తాః శత్రవో హన్యంతే తస్మై (శ్యేనాయ) శ్యేనవత్ప్రవర్తమానాయ(త్వా)త్వామ్(సోమభృతే) యః సోమమైశ్వర్యసమూహం బిభర్తీతి తస్మై (అగ్నయే) విద్యుదాద్యాయ (త్వా) త్వామ్ (రాయః) ధనస్య (పోషదే) పుష్టిప్రదాయ. సుపాం సు లుగితి జేః స్థానే శే ఇత్యాదేశః. అయం మంత్రః శత. ౩. ౭. ౪. ౯౯. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:— హే సభాపతే! వయం రుద్రవత, ఇంద్రాయ త్వా,ఆదిత్యవత ఇంద్రాయ త్వా అభిమాతిఘ్న.ఇంద్రాయ త్వా,సోమభృతే శ్యేనాయ త్వా, రాయస్పోషదేఽగ్నయే త్వా త్వాం వృణుమః.

భావార్థః :— య ఇంద్రానిలయమార్కాఽగ్ని వరుణచంద్ర విత్తేశానాం గుణై ర్యుక్తో విద్వత్ప్రియో విద్యాప్రచారీ సర్వేభ్యః సుఖం దద్యాత్, స ఏవ సర్వై రాజా మంతవ్య ఇతి.

పదార్థము :- ఓ సభాపతీ!(వసుమతే)24 సంవత్సరములు బ్రహ్మచర్యమాచరించి విద్వాంసుడవగలుగు నేకర్మయున్నదో,(రుద్రవతే) 44 వర్షముల పర్యంతము బ్రహ్మచ

ర్యముతో సేవించబడు నేకర్మ యున్నదో అట్టి(ఇంద్రాయ) పరమైశ్వర్యవంతమగు కర్మ కొఱక (త్వా)నిన్ను గ్రహించు చున్నాము (ఆదిత్యేభ్యః త్వే) 48 వర్షముల పర్యంతము బ్రహ్మ చర్యమధిష్ఠించి సూర్యసదృశుడగు పరమ విద్వాంసుడగుట కేకర్మ యున్నదో (ఇంద్రాయ) అట్టి ఉత్తమగుణమును పొందుటకు (త్వా) నిన్ను [గ్రహించుచున్నాము.] (అభిమాతి ఘ్నే) పెద్దపెద్ద అభిమానధనులగు శత్రువులను హతమొనర్చునదియు (ఇంద్రాయ) పరమోత్కృష్ట శత్రువిదారకమునునగు నేకార్యమున్నదో దానికై (త్వా) నిన్ను [గ్రహించు చున్నాము.] (స్తోమభృతే) ఉత్తమైశ్వర్యమును ధారణమొనర్చుటకు (శ్యేనాయ) యుద్ధా దికార్యములందు శ్యేనపక్షివలె ఎగిరెగిరి తన్నుటకు, హింసించుటకు (త్వా) నిన్ను [గ్రహించుచున్నాము.] (రాయస్పోషదే) ధనమునకు నిలకడ సమకూర్చుటకై (అగ్నయే) విద్యుదాది పదార్థముల గుణములను ప్రకాశపఱచుటకై (త్వా) నిన్ను మేమందరము స్వీకరించుచున్నాము.

భావార్థము:- ఎవడు ఇంద్రాగ్నియమ సూర్యవరుణ ధనాఢ్యుల గుణములచే సమన్వితుడును, విద్వాంసులకు ప్రియుడును, విద్యాప్రచార మొనరింప జేయువాడునునై అందఱికి సుఖము చేకూర్చునో అతనినే అందరు రాజుగా స్వీకరించవలయును. [౨౪౦]

---

౨౪౧. యత ఇత్యస్య మధుచ్ఛందా ఋషిః, సోమో దేవతా, భురిగార్షీ బృహతీ ఛందః, మధ్యమః స్వరః.
ఈదృశః సభాపతిః ప్రజాయై కిం ప్రాపయితుం శక్నోతీత్యుపదిశ్యతే.

ఇటువంటి సభాపతి ప్రజలకేమి లాభము చేకూర్చగలడు ?

యత్తే సోమ దివి జ్యోతి ర్యత్పృథివ్యాం యదురావంతరిక్షే। తేనాస్మై యజమానాయోరురాయే కృధ్యధి దాత్రే వోచః॥ ౬.౩౩॥

యత్, తే, సోమ, దివి, జ్యోతిః, పృథివ్యామ్, యత్, ఉరౌ, అంతరిక్షే, తేన, అస్మై, యజమానాయ ఉరు, రాయే, కృధి, అధి, దాత్రే, వోచః.

పదార్థః :— (యత్)(తే)తవ(సోమ)సకలైశ్వర్యప్రేరక! (దివి)సూర్యే(జ్యోతిః) జ్యోతిరివ (పృథివ్యామ్) (ఉరౌ) విస్తృతే (అంతరిక్షే) అంతరాల ఆకాశే (యత్)(అస్మై)(యజమానాయ) పరోపకారార్థం యజ్ఞానుష్ఠాత్రే (ఉరు) బహు (రాయే) ధనాయ(కృధి)కురు(అధి)అధికార్థే (దాత్రే) (వోచః) ఉచ్యాః. అత్ర లిఙర్థే లుఙ్. ఛందస్యమాఙ్యోగేఽపీత్యడభావః. అయం మంత్రః శత. ౩. ౩. ౫. ౧౨-౧౫.

అన్వయః :— హే సోమ! సభాపతే! తే తవ యత్ దివి పృథివ్యాం యదురావంతరిక్షే జ్యోతిరివ రాజ్యకర్మాస్తి. తేన త్వం దాత్రేఽస్మై యజమానాయోరుకృధి రాయేఽధివోచశ్చ.

భావార్థః :— అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. సభాపతి స్స్వరాజ్యోత్కర్షేణ విద్యాది శుభగుణ కర్మసు సర్వాన్ జనాన్ సుశిక్ష్య నిరాలస్యాన్ సంపాదయేత్ యతస్తే పురుషార్థ సహకారిణౌ భవేతామ్. భూత్వా ధనాదిపదార్థాన్ సతతం వర్ధయేయురితి.

పదార్థము:-(సోమ)సమస్తైశ్వర్యముల నిమిత్తము ప్రేరేపించు నో సభాపతీ!(దివి) సూర్యలోకములోను(పృథివ్యామ్)భూమిమీదను మరియు(ఉరౌ)విస్తృతమగు (అంతరిక్షే)ఆకాశములోను(జ్యోతిః)జ్యోతివలె(యత్)(తే)నీయొక్క యే రాజకార్యమున్నదో (తేన)దానిచే(అస్మై)పరోపకారార్థము[(దాత్రే)] (యజమానాయ) యజ్ఞమొనరించు ఈ యజమానునకు(ఉరు కృధి)అత్యంతోపకార మొనర్చుము. మరియు(రాయే)ధనవృద్ధికై(అధివోచః)అధికాధిక రాజ్యప్రబంధ మొనర్చుము.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది.సభాపతియైన రాజు తన రాజ్యోత్కర్షణకై [విద్యాది శుభ గుణకర్మములందందరికి శిక్షగఱపి] అందఱను ఆలస్యరహితులుగా నొనర్చవలయును. ప్రజలును అటుల పురుషార్థులై ధనాది పదార్థములను నిరంతర మభివృద్ధి పఱచుకొనెదరుగాక ! [౨౪౧]

౨౪౨. శ్వాత్రాస్థ ఇత్యస్య మధుచ్ఛందా ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, స్వరాడార్షీ పథ్యా బృహతీ ఛందః, మధ్యమః స్వరః,

అథోక్తానాం సభాపత్యాదివిదుషాం పత్న్యః కీదృశకర్మానుష్ఠాత్ర్యో భవంత్విత్యుపదిశ్యతే.

ఉక్తసభాధ్యక్షాదుల సతీమణులే కర్మల ననుష్ఠించువారుగా గావలయును ?

శ్వాత్రాః స్థ వృత్రతురో రాధో గూర్తా అమృతస్య పత్నీః తా దేవీ ర్దేవత్రేమం యజ్ఞం నయతోపహూతాః సోమస్య పిబత॥ ౬.౩౪॥

శ్వాత్రాః, స్థ, వృత్రతుర+ఇతి వృత్రతురః, రాధోగూర్తా ఇతి రాధః గూర్తాః, అమృతస్య, పత్నీః, దేవీః, దేవత్రేతి దేవత్రా, ఇమమ్, యజ్ఞమ్,నయత, ఉపహూతా ఇత్యుప హూతాః, సోమస్య, పిబత.

పదార్థః :— (శ్వాత్రాః) శ్వాత్రం శీఘ్రం కర్మవిజ్ఞానం వర్తతే యాసాం తాః. అర్శ ఆదిత్వాదచ్. శ్వాత్రమితి క్షిప్రనామసు పఠితమ్ నిఘం. ౫. ౩. (స్థ) భవత.(వృత్రతురః)వృత్రం మేఘం తూర్వతి యా స్తా విద్యుత ఇవ (రాధోగూర్తాః) ధనవర్ధిన్య ఏవ (అమృతస్య) అతిస్వాదిష్ఠస్య (పత్నీః)పత్న్యః(తాః)(దేవీః) దేదీప్యమానాః(దేవత్రా)దేవేషు పతిషు(ఇమమ్) గృహసంబంధినమ్ (యజ్ఞమ్) సంగంతవ్యమ్(నయత)(ఉపహూతాః) సామీప్య మాహూతాః(సోమస్య) సోమాద్యోషధి నిష్పాదితస్య సారమ్. అత్ర కర్మణి షష్ఠీ. అయం మంత్రః శత.౩.౭.౫.౧౬-౧౭. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :— హే దేవీర్దేవ్యః పత్న్యః స్త్రియో యూయం వృత్రతుర ఇవ రాధో గూర్తా ఏవ సత్యో యజ్ఞసహకారిణ్యః శ్వాత్రాః స్థ. తా దేవత్రేమం యజ్ఞం నయత.ఉపహూతా ఇవామృతస్య సోమస్యాతిస్వాదిష్ఠం సోమాద్యోషధిరసం పిబత.

భావార్థః:-అత్రోపమాలంకారః.యథా విదుష్యో విద్వత్స్త్రియః స్వధర్మవ్యవహారేణ స్వపతీన్ విద్వాంసుడ[illegible]తి. తథైవ పురుషాః స్వాః స్త్రీస్సతతం ప్రసాదయేయు రిత్థం పరస్పరానుమోదేన మఙ్గలం కుర్వంతు.

పదార్థము:-(దేవీః)విదుషీమతల్లులారా! ఓ స్త్రీలారా! మీరు(వృత్రతురః)విద్యుత్తుల్యముగను, మేఘపు వర్షమువలెను, సుఖదాయకమగు గతివలెను నడచువారుగను (రాధోగూర్తాః)ధనమునకై పాటుపడువారుగను, (పత్నీభ్యః) యజ్ఞసహాయకురాండ్రుగను(స్థ)కండు.(దేవత్రా) మరియు మంచి మంచి గుణములచే ప్రకాశితులును విద్వాంసులును నైన పతులందు ప్రీతితో మెలగుడు.(ఇదమ్) ఈ యజ్ఞమును(నయత)సిద్ధిని పొందింపజేయుచు నుండుడు. మరియు(ఉపహూతాః) పిలువబడినవారై స్వపతులతోపాటు (అమృతస్య)అతి స్వాదిష్ఠమగు సోమలతాద్యోషధుల రసమును(పిబత)త్రాగుడు.

భావార్థము:- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. విద్వాంసుల పత్నులెటుల స్వధర్మమైన వ్యవహారముచే స్వకీయపతులనెటుల ప్రసన్నులుగా నొనర్చుచున్నారో అదేవిధముగా పురుషులును ఆ స్వస్త్రీలను నిరంతరము ప్రసన్నురాండ్రుగ నొనర్చవలయును. ఇటువంటి పరస్పరానుమోదముతో గృహాశ్రమ ధర్మమును చక్కగా నెఱవేర్చవలయును. [౨౪-౨]

౨౪౩. మా భే ర్మేత్యస్య మధుచ్ఛందా ఋషిః, ద్యావాపృథివీ దేవతే,
భురిగార్ష్యనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పునః స్త్రీపురుషౌ పరస్పరం కథం వర్తేయాతా మిత్యుపదిశ్యతే.

స్త్రీపురుషులు పరస్పర మెటుల ప్రవర్తించవలయును ?

మా భే ర్మా సంవిక్థా ఊర్జం ధత్స్వ ధిషణే వీడ్వీ సతీ వీడయేథామూర్జం దధాథామ్। పాప్మా హతో న సోమః॥ ౬.౩౫॥

మా,భేః,మా,సమ్, విక్థాః, ఊర్జమ్, ధత్స్వ, ధిషణే ఇతి ధిషణే, వీడ్వీ ఇతి వీడ్వీ, సతీ ఇతి సతీ, వీడయేథామ్, ఊర్జమ్, దధాథామ్, పాప్మా,హతః,న,సోమః.

పదార్థః :-(మా)(భేః)మా బిభీయాః, లిఙ్గర్థే లుఙ్,(మా)(సమ్)(విక్థాః)భయం కంపనం చ కుర్యాః(ఊర్జమ్)స్వశరీరాత్మబలం పరాక్రమం వా(ధత్స్వ)(ధిషణే)ద్యావా పృథివ్యావివ(వీడ్వీ) బలవతీ. వీడ్వీతి బలనామసు పఠితమ్. నిఘ. ౨.౯.(సతీ) సద్గుణయుక్తా(వీడయేథామ్)దృఢబలౌ భవేతామ్(ఊర్జమ్)సంతానాదిభ్యోఽపి బలం పరాక్రమం చ(దధాథామ్)(పాప్మా)అపరాధః(హతః)నష్టః (న)ఇవ(సోమః)అయం మంత్రః శత. ౨.౨.౫-౧౮. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:- హే స్త్రీ! త్వం వీడ్వీ సతీ పత్యుః సకాశాన్మా భే ర్మా సంవిక్థా, ఊర్జం ధత్స్వ హే పురుష! త్వమప్యేవం భవే ర్యువాం ధిషణే ఇవోర్జం దధాథాం వీడయేథామ్. ఏవమనువర్తినో ర్యువయోః పాప్మా హతో భవతు.సోమేన చంద్ర ఇవాహ్లాదశాంత్యాది గుణవృందః ప్రకాశితో భవతు.

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః, ఇత్థం స్త్రీపురుషౌ వ్యవహార మనువర్తేయాతాం యతః పరస్పరం భయోద్వేగౌ నశ్యేతా మాత్మనో దృఢోత్సాహః ప్రీతి ర్గృహాశ్రమ వ్యవహారసిద్ధి రైశ్వర్యం చ వర్ధేత, దోషదుఃఖాని నివర్త్య చంద్ర ఇవ పరస్పరమానందకారిణౌ భవేతామ్.

పదార్థము :- ఓ స్త్రీ! నీవు(బిడ్వీ)శరీరాత్మబలయుక్తురాలవై పతినుండి(మా భేః) భయపడకుము (మా సంవిక్థాః)కంపించకుము. (ఊర్జమ్) శరీరాత్మల బలపరాక్రములను (ధత్స్వ)ధారణమొనర్చుము. ఓ పురుషా! నీవును అటులనే నీ స్త్రీతో ప్రవర్తించుము. మీరిరువురు[స్త్రీ పురుషులు](వీడయేథామ్)దృఢబలాన్వితులు కాగలుగునటుల(ధిషణే) సూర్యునితో, భూమితో సమానముగ పరోపకార పరాక్రమములను ధరించుచునుండు నటువంటి ప్రవర్తనతో మెలగుచున్న మీ యిద్దరియొక్క(పాప్మా)అపరాధము (హతః) నశించుగాక. మరియు (సోమః) చంద్రునితో సమానముగ ఆనందశాంత్యాది గుణముల నభివృద్ధిపఅచి, పరస్పరానందమును అభివృద్ధిపఅచుచునుండుడు.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. పరస్పర భయోద్వేగములు నశించునటులను, ఆత్మదృఢత్వము, ఉత్సాహము,[ప్రీతి]గృహాశ్రమ వ్యవహారసిద్ధి, ఐశ్వర్యము అభివృద్ధియగునటులను, దోషదుఃఖములవీడి చంద్రునితో తుల్యముగ ఆహ్లాదకరులగునటులను స్త్రీ పురుషులు వ్యవహరించవలయును. [౨౬౩]

---

౨౬౪. [ప్రాగపాగిత్యస్య మధుచ్ఛందా ఋషిః, సోమో దేవతా, ఉష్ణిక్ ఛందః, ఋషభః స్వరః.]

అథైతయో రపత్యాని కిం కిం కుర్యు స్తౌ కథం పాలయేయురిత్యాహ.

వారి పుత్రు లేమి యొనర్చవలెను ? వారి నెటుల పాలించవలెను ?

ప్రాగపాగుదగధరాక్ సర్వత స్త్వాదిశ ఽఆధావంతు అంబ నిష్పర సమరీ ర్విదామ్॥

ప్రాక్, అపాక్, ఉదక్, అధరాక్, సర్వతః, త్వా, దిశః,ఆధావన్తు, అంబ, నిః, పర, సమ్, అరీః, విదామ్. ౬.౩౬॥

పదార్థః :-(ప్రాక్)పూర్వస్యాః(అపాక్)పశ్చిమాయాః(ఉదక్)ఉత్తరస్యాః(అధరాక్) దక్షిణస్యాః(సర్వతః)అన్యాభ్యః(త్వా)త్వామ్(దిశః)(ఆ)సమంతాత్(ధావంతు)(అంబ)అమతి ప్రేమభావేన ప్రాప్నోతి తత్సంబుద్ధౌ. అత్రోణాదిర్వన్ ప్రత్యయః(నిః)నితరామ్(పర)పాలయ(సమ్) (అరీః) సుఖప్రాపికాః ప్రజాః(విదామ్)విదతామ్.విద జ్ఞాన ఇత్యస్మాల్లటి ప్రథమబహువచనే లోపస్త ఆత్మనేపదేషు. అ. ౭. ౧.౪౧. అనేక తకారలోపే సవర్ణదీర్ఘే విదామితి రూపమ్. అయం మంత్రః శత. ౩.౭.౫.౨౦-౨౩. వ్యా ః.

అన్వయః:-హే అంబ!త్వం యా అరీః సుఖప్రాపికాః ప్రజాస్తే ప్రాగపాగుదగధరాక్ సర్వతో దిశ స్త్వా మాధావంతు తా స్త్వం నిష్పర నితరాం రక్ష. తా అపి త్వా త్వాం సంవిదాం జానంతు.

భావార్థః :- మాతాపిత్రో ర్యోగ్యతాఽస్తి స్వాపత్యాని విద్యాదిసద్గుణేషు నియోజ్య నిరంతరం రక్షణీయాని, అపత్యానాం యోగ్యతాఽస్తి సర్వతః పిత్రోః సేవనం కుర్యురితి.

పదార్థము :-(అంబ)ప్రేమతో లభించు నో మాతా!(అరీః) ఏ సంతానాది ప్రజ (త్వా)నిన్ను (ప్రాక్, అపాక్,ఉదక్, అధరాక్,) ప్రాక్పశ్చిమ దక్షిణోత్తరములనుండి (సర్వతః దిశః) సకల దిశలనుండి (ఆ ధావంతు) పరుగు పరుగున వచ్చి చుట్టుముట్టుగునో

వారిని(నిఃషర)నిరంతరము ప్రేమించుము. మరియు వారును నిన్ను (సమ్) మంచిభావ ముతో[(విదామ్)]గుర్తించుదురుగాక !

భావార్థము :-పిల్లలు నీరోగులును, ఉత్సాహవంతులునునై సద్గుణము లలవఱచు కొనునటుల వారిని విద్యాద్యుత్తమ గుణములందు ప్రవృత్తమొనర్చి, చక్కగావారి శరీరములను రక్షించుట, మాతా పితరుల కర్తవ్యము. తల్లిదండ్రులనన్ని విధముల సేవిం చుటయు పుత్రులకు కర్తవ్యమై యున్నది. [-౨౪౪]

---

౨౪౫. త్వమఙ్గ ఇత్యస్య గౌతమ ఋషిః,ఇంద్రో దేవతా, భురిగార్ష్యనుష్టుప్ ఛందః,గాంధారః,స్వరః

అథ ప్రజాజనాః కృతం సభాపతిం కథం ప్రశంసేయు రిత్యుపదిశ్యతే.

ఎన్నుకొనబడిన సభాపతిని ప్రజ లెటుల ప్రశంసించవలయును ?

త్వమఙ్గ ప్రశꣳసిషో దేవః శవిష్ఠ మర్త్యమ్।

న త్వదన్యో మఘవన్నస్తి మర్డితేంద్ర బ్రవీమి తే వచః॥ ౬.౩౭॥

త్వమ్ అఙ్గ, ప్ర, శꣳసిషః, దేవః, శవిష్ఠ, మర్త్యమ్, న, త్వత్, అన్యః, మఘవన్నితి మఘవన్ అస్తి, మర్డితా, ఇంద్ర, బ్రవీమి, తే, వచః.

పదార్థః:-(త్వమ్)(అంగ)సంబోధనే(ప్ర)(శంసిషః)ప్రశంస. లేట్ మధ్యమైకవచన ప్రయోగః (దేవః)శత్రూన్ విజిగీషుః(శవిష్ఠ)బహు శవో బలం విద్యతే యస్య స శవస్వాన్ సోఽతిశయిత స్తత్సంబుద్ధౌ. అత్ర శవ శబ్దాద్భూమ్న్యర్థే మతుప్, తత ఇష్ఠన్ విన్మతోర్లుక్. అ.౫.౬.౬౫. ఇతి మతుపో, లుక్ టేః. అ. ౬.౧౫౫. అనేన టిలోపః(మర్త్యమ్) ప్రజాస్థం మనుష్యం(న) నిషేధే (త్వమ్)అన్యః(మఘవన్)ఈశ్వర ఇవ సమృద్ధః(అస్తి) (మర్డితా)సుఖయితా(ఇంద్ర) పరమైశ్వర్యా న్విత(బ్రవీమి)(తే)తుభ్యమ్(వచః)ప్రాక్ప్రతిపాదితం రాజధర్మానురూపం వచః. అయం మంత్రః శత. ౩.౭.౫-౨౪. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే అంగ! శవిష్ఠ! మఘవన్నింద్ర! సభాపతే! త్వం మర్త్యం ప్రశంసిషో న త్వదన్యో మర్డితా దేవోఽస్త్యతోఽహం తే తుభ్యం వచో బ్రవీమి.

భావార్థః :- అత్రోపమాలంకారః. యథా పక్షపాతవిరహః సర్వసుహృదీశ్వర స్తదనుకూలః సభాపతీ రాజ్యధర్మానువర్తీ రాజా ప్రశంసనీయం ప్రశంసయన్, నింద్యం నిందన్, దండ్యార్హం దండయన్, రక్షితవ్యం రక్షన్, సర్వేషామభీష్టం సంపాదయేత్.

పదార్థము :-(అంగ, శవిష్ఠ)అత్యంతబలయుక్తుడా! (మఘవన్)మహారాజుతో స మానుడా!(ఇంద్ర)బుద్ధిసిద్ధులనొసగు సభాపతీ!(త్వమ్)నీవు(మర్త్యం) ప్రజాస్థ మనుష్యుని (ప్రశంసిషః)ప్రశంసాయుక్తునిగా నొనర్చుము.నీవు(దేవః)శత్రువులను చక్కగా జయించు దేవుడవు.(త్వదన్యః)నీ కంటె నితరుడు (మర్డితా)సుఖప్రదాత(న) లేడు. ఇటుల నేను(తే) నిన్ను గురించి(వచః)పూర్వోక్తరాజ్య ప్రబంధానుకూల వచనములను(బ్రవీమి)పలుకుదును.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందుపమాలంకారమున్నది. ఈశ్వరుడెటుల సర్వ సుహృత్తు, పక్షపాతరహితుడునై యున్నాడో, అటులనే సభాపతియు రాజ్యధర్మాను వర్తియగు ప్రభువుఅయి ప్రశంసనీయుని ప్రశంసించుచు, నింద్యుల నిందించుచు, దుష్టశిక్షణ శిష్టరక్షణ యొనర్చుచు, అందఱి యభీష్టముల సిద్ధింపజేయవలయును. [౨౪౫]

అత్రాధ్యాయే, (౧)రాజ్యాభిషేక పురఃసర శిక్షారాజ్యకృత్యం, (౨)ప్రజాయా రాజాశ్రయః, (౩) సభాధ్యక్షాదికృత్యం, (౪)విష్ణోః పరమపదాదివర్ణనం, (౫)సభాధ్యక్షేణ తదుపాసనం, (౬)పరస్పర రాజ సభాకృత్యం, (౭)గురుణా శిష్యస్వీకారః, తచ్ఛిక్షాకరణం, (౮)యజ్ఞానుష్ఠానం, (౯)హుతద్రవ్యఫలం, (౧౦)విద్వల్లక్షణం, (౧౧)మనుష్యకృత్యం, (౧౨)మనుష్యాణాం పరస్పరం వర్తమానం, (౧౩)దుష్ట దోష నివృత్తిఫల(౧౪)మీశ్వరాత్కిం కిం ప్రార్థనీయం, (౧౫)రణే యోద్ధృవర్ణనం, (౧౬) యుద్ధకృత్యం, (౧౭)యుద్ధేఽన్యోన్యవర్తమానప్రకారః, (౧౮)యోధ్యాణామనుమోదనం, (౧౯)రాజ్యప్రబంధ కరణం, తత్ర సాధ్యసాధనం, (౨౦)రాజ్యకర్మకరణం ప్రతీశ్వరోపదేశః, (౨౧) రాజప్రజాకృత్యం, (౨౨)ప్రజారాజసభయోః పరస్పరాను[వర్త]నం, (౨౩)ప్రజయా సభాపత్యుత్కర్షకరణం, (౨౪)ప్రజా జనం ప్రతి సభాపతి ప్రేరణం, (౨౫)ప్రజయా స్వీకర్తవ్యం సభాపతేర్లక్షణం, (౨౬)ప్రజారాజసభ యోః పరస్పరం ప్రతిజ్ఞాకరణం, (౨౭) సభాపతిస్వీకరణప్రయోజనం, (౨౮)ప్రజాసుఖాయ సభాపతేః కర్తవ్యకర్మానుష్ఠానం, (౨౯)సభాపత్యాదీనాం పత్నీభిః కింకిం కర్మ కర్తవ్యం, (౩౦) స్త్రీపుంసయోః పరస్పరమనువర్తనం, (౩౧)పితరౌ ప్రతి సంతానకృత్యం, (౩౨)సభాపతిం ప్రతి ప్రజాజనోపదేశవర్ణనం, చాస్తీతి. పంచమాధ్యాయోక్తార్థైః సహాస్య షష్ఠాధ్యాయస్యార్థానాం సంగతి రస్తీతి వేద్యమ్.

[దీని అనువాదము విషయసూచికగా ముందివ్వబడినది.
పాఠకుల సౌకర్యమునకై యీ యంకెలు వేయబడినవి.]

—(ఆర్య.)

ఇతి శ్రీ మత్పరివ్రాజకాచార్యేణ శ్రీయుత మహావిదుషాం విరజానంద సరస్వతీ స్వామినాం శిష్యేణ
దయానంద సరస్వతీ స్వామినా విరచితే సంస్కృతార్య భాషాభ్యాం
విభూషితే సుప్రమాణయుక్తే యజుర్వేదభాష్యే
షష్ఠాధ్యాయః పూర్తిమగాత్.

కృష్ణామండలాంతర్గత కుందేరు గ్రామవాస్తవ్యులగు
పాలడుగు శేషాచలాచార్య, తదేవ మండలాంతర్గత ముదునూరు
గ్రామవాస్తవ్యుడు అన్నె కేశవార్యశాస్త్రి గురుశిష్యు లిరువురు ఆంధ్రీకరించిన
శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీ నిర్మిత యజుర్వేద భాషాభాష్యమందలి షష్ఠాధ్యాయము సమాప్తము.

ఈ యాఱవ యధ్యాయమునందు ౩౭ మంత్రములు, ౭౦ ఛందస్సులు, ౧౯౦౨ అక్షరములున్నవి.

[కేశవార్యశాస్త్రి.]

ఓం

యజుర్వేద భాష్యము

(సప్తమాధ్యాయము)

పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య

శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీ స్వామినా నిర్మితస్య

సంస్కృతార్యభాషభ్యాం సమన్వితస్య

వి. శ. ౧౯౩౯ సంవత్సరే

శ్రీమత్పరోపకారిణీ సభయా ప్రకాశితస్య

యజుర్వేద భాష్యస్య

ఆంధ్రానువాదః

ప్రకాశకులు :

అన్నే మాధవరావు,

ఆర్య గ్రంథాలయము,

ముదునూరు P. O. (కృష్ణా జిల్లా)

అనువాదకులు :

పాలడుగు శేషాచలాచార్యులు,

అన్నే కేశవార్యశాస్త్రి.

దయానందాబ్దము ౧౩౪.
శా. శ. ౧౮౮౧, వికారి
1959 ఏప్రియలు.
ఉగాది.

ప్రథమ ముద్రణము
౧౦౦౦ ప్రతులు.
వెల రు. 2.50

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. వేదరక్షకుడును నిత్యపవిత్రుడునునగు పరమాత్మ నెఱిగి, విద్వాంసుల సాంగత్యమున విద్యాద్యుత్తమ గుణములందు నిష్ణాతులును,సత్యవాక్కును వచించువారునగుట సకల జీవులకు యోగ్యమై యున్నది. [౨౪౬]

---

౨౪౭. మధుమతీరిత్యస్య గోతమ ఋషిః, సోమో దేవతా, నిచృదార్షీ పంక్తిశ్ఛందః, పఞ్చమః స్వరః.

మనుష్యాః పరస్పరం కథం వ్యవహరేయు రిత్యాహ.

మనుష్యులు పరస్పరవ్యవహారములందెటుల వ్యవహరించవలయునది చెప్పబడినది.

మధుమతీర్న ఽఇషస్కృధి యత్తే సోమాదాభ్యన్నామ జాగృవి తస్మై తే సోమ సోమాయ స్వాహా స్వాహోర్వన్తరిక్షమన్వేమి॥ ౭.౨॥

మధుమతీరితి మధు+మతీః, నః, ఇషః, కృధి, యత్, తే, సోమ. అదాభ్యమ్, నామ, జాగృవి, తస్మై, తే, సోమ, సోమాయ, స్వాహా, స్వాహా, ఉరు, అన్తరిక్షమ్, అను, ఏమి.

పదార్థః :-(మధుమతీః)మధుర గుణవతీః(నః)అస్మభ్యమ్(ఇషః)అన్నాని(కృధి)కురు(యత్) యస్మాత్(తే)తవ(సోమ) ఐశ్వరయుక్త విద్వన్!(అదాభ్యమ్)అహింసనీయమ్(నామ)సంజ్ఞా(జాగృవి)జాగరూకం ప్రసిద్ధం(తస్మై)(తే)తుభ్యమ్(సోమ) శుభకర్మసు ప్రేరకః (సోమాయ) ఐశ్వర్యస్య ప్రాప్తయే(స్వాహా)సత్యాం క్రియామ్(స్వాహా)సత్యాం వాచం(ఉరు)విస్తీర్ణమ్ (అన్తరిక్షమ్) అవకాశమ్(అను)(ఏమి)అనుగచ్ఛామి. అయం మంత్రః శత. ౪.౧.౧.౧౨-౨౧. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:- హే సోమ! ఐశ్వర్యయుక్త! విద్వంస్త్వం నోఽస్మభ్యం మధుమతీ రిషస్కృధి తథా హే సోమాహం యద్మస్మాత్ తే తవాదాభ్యం జాగృవి నామాస్తి తస్మై సోమాయ తే తుభ్యం చ స్వాహా సత్యాం క్రియాం స్వాహా సత్యాం వాణీ మంతరిక్షం చాన్వేమి.

భావార్థః :- మనుష్యా యథా స్వసుఖాయాన్న జలాది పదార్థాన్ సంపాదయేయుస్తథాఽన్యేభ్యోఽపి దేయా. యథా కశ్చిత్ స్వస్య ప్రశంసాం కుర్యాత్, తథాఽన్యస్య స్వయమపి కుర్యాత్. యథా విద్వాంసః సద్గుణవంతః సన్తి తథా తేఽపి భవేయు రితి.

పదార్థము :-ఓ(సోమ)ఐశ్వర్యయుక్త విద్వాంసుడా! నీవు(నః)మాకొఱకు(మధుమతీః)మాధుర్యాదిగుణ సహితములగు(ఇషః)అన్నాదిపదార్థములను(కృధి) [ఉత్పన్న] మొనర్చుము. మఱియు (సోమ) శుభకర్మలందు ప్రేరణమొనర్చు విద్వాంసుడా! నేను (యత్)(తే)నీయొక్క(అదాభ్యమ్)అహింసనీయము, రక్షించతగినదియు(జాగృవి) ప్రసిద్ధమైనదియునగు (నామ) ఏ నామమున్నదో (తస్మైసోమాయ) ఆ యైశ్వర్యమును పొందుటకును, (తే) నీకొరకును అనగా నీ ఆజ్ఞాపాలనకొఱకును (స్వాహా) సత్యధర్మ

యుక్తక్రియను, (స్వాహా)సత్యవాక్కును.(ఉరు)విస్తృతమైన(అంతరిక్షం)అవకాశమును (ఏమి)పొందుచున్నాను.

భావార్థము :- మనుష్యులెటుల స్వసుఖార్థమై యన్న జలాది పదార్థములను సమకూర్చుకొనుచున్నారో అటులనే పరులకుకూడ నొసగవలయును. ఎటుల ఆత్మస్తుతి యొనరించుకొనునో అటులనే తాను పరప్రశంసయు నొనర్చవలయును విద్వాంసులెటుల సద్గుణవంతులో వారును నటులనే కావలయును. [౨౪౭]

౨౪౮. స్వాఙ్కృతోఽసీత్యస్య గోతమ ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః,
భురిక్ విరాట్ బ్రాహ్మీ జగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః.

పునరాత్మ కృత్య మాహ

ఆత్మక్రియ నీమంత్రమందు మఱల నిరూపించెను.

స్వాంకృతోఽసి విశ్వేభ్య ఇన్ద్రియేభ్యో దివ్యేభ్యః పార్థివేభ్యో మనస్త్వాష్టు స్వాహా త్వా సుభవ సూర్యాయ దేవేభ్య స్త్వా మరీచిపేభ్యో దేవాꣳశో యస్మై త్వేడే తత్సత్య ముపరిప్రుతా భఙ్గేన హతోఽసౌ ఫట్ ప్రాణాయ త్వా వ్యానాయ త్వా॥ ౭.౩॥

స్వాఙ్కృత+ఇతి స్వామ్+కృతః, అసి, విశ్వేభ్యః, ఇన్ద్రియేభ్యః, దివ్యేభ్యః, పార్థివేభ్యః, మనః, త్వా, అష్టు, స్వాహా, త్వా, సుభవేతి సు+భవ, సూర్యాయ, దేవేభ్యః, త్వా, మరీచిపేభ్య ఇతి మరీచి+పేభ్యః, దేవ, అꣳశో+ ఇత్యꣳశో, యస్మై, త్వా, ఈడే, తత్, సత్యమ్, ఉపరిప్రుతేత్యుపరి+ప్రుతా, భఙ్గేన, హతః, అసౌ, ఫట్, ప్రాణాయ, త్వా, వ్యానాయేతి వి+ఆనాయ, త్వా.

పదార్థః :-(స్వాఙ్కృతః)స్వయంకృత ఇవ(అసి)(విశ్వేభ్యః)సమస్తేభ్యః (ఇంద్రియేభ్యః) శ్రోత్రాదిభ్యః(దివ్యేభ్యః)దివి భవేభ్యః(పార్థివేభ్యః)పృథివ్యాం విదితేభ్యః(మనః)శుద్ధం విజ్ఞానం(త్వా) త్వామ్(అష్టు)వ్యాప్నోతు(స్వాహా)వేదోక్తా వాక్(త్వా) త్వామ్ (సుభవ) భవతీతి భవః శోభనశ్చాసౌ భవశ్చ సుభవ స్తత్సమ్బుద్ధౌ(సూర్యాయ)సవిత్రే(దేవేభ్యః)శోధకేభ్యో వాయ్వాదిభ్యః (త్వా) త్వామ్ (మరీచిపేభ్యః)కిరణరక్షితృభ్య ఇవ(దేవ)దివ్యాత్మన్(అంశో) సూర్యవత్ ప్రకాశమాన (యస్మై) (త్వా)త్వామ్(ఈడే)స్తౌమి(తత్)సత్యమ్(ఉపరిప్రుతా)ఉపరి ప్రవతే యస్తేన(భంగేన)మర్దనేన(హతః) నష్టః(అసౌ)శత్రుః(ఫట్)విశీర్ణః (ప్రాణాయ) జీవనహేతవే (త్వా) (వ్యానాయ) వివిధమానయతి యస్మా ఇవ(త్వా)త్వామ్. అయం మంత్రః శతం. ౪.౧.౧.౨౨-౨౮. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:- హే అంశో! దేవ! దివ్యాత్మన్! యస్త్వం దివ్యేభ్యో విశ్వేభ్య ఇంద్రియేభ్యః పార్థివేభ్యో మరీచిపేభ్యో దేవేభ్య స్స్వాంకృతోఽసి తం త్వాం మనః స్వాహా చాష్టు. హే సుభవ! యస్మై సూర్యాయ చరాచరాత్మనే పరమేశ్వరాయ త్వామహమీడే. తత్సత్యం పరేశం గృహాణో పరిప్రుతేవ యేన త్వయా భంగేనాసౌ శత్రుః ఫడ్ధత స్తం త్వా త్వాం ప్రాణాయేడే వ్యానాయ త్వా త్వామీడే.

భావార్థః :- స్వయంభూభి ర్జీవై ర్దేహప్రాణేన్ద్రియా న్తః కరణాని నిర్మలీకృత్య ధర్మవ్యాపారేషు ప్రవర్త్య పరమేశ్వరోపాసనే చ సంస్థాయ పురుషార్థేన దుష్టాన్ హత్వా శ్రేష్ఠాన్ రక్షిత్వాఽనందితవ్యమితి.

పదార్థము:-(అంశో)సూర్యునితో తుల్యముగ ప్రకాశించువాడా!ఏ నీవు(దివ్యేభ్యః) దివ్యములును,(పార్థివేభ్యః) పృథివిమీద ప్రసిద్ధములునునగు (విశ్వేభ్యః ఇంద్రియేభ్యః)సకలేంద్రియములకొఱకును(మరీచిపేభ్యః)కిరణములతో సమానముగ పవిత్రమొనర్చు(దేవేభ్యః)విద్వాంసులకొఱకును, వాయ్వాదిపదార్థములకొఱకును(స్వాంకృతః)స్వయంసిద్ధుడవైయున్నావో(త్వా) అట్టి నీకు(మనః)విజ్ఞానము[చ]మఱియు(స్వాహా)వేదవాణి(అష్టు) లభించుగాక!(సుభవ)ఓ శ్రేష్ఠగుణవంతుడవగు మానవా! (సూర్యాయ)సర్వప్రేరకుడును చరాచరాత్మయునగు నే పరమాత్మునికై (త్వాం)నీతో (ఈడే) నేను ప్రశంసించుచున్నానో, నీవును (తత్) ప్రశంసాయోగ్యుడగు(సత్యమ్)ఆసత్యపరమాత్మను ప్రీతితో గ్రహించుము. (ఉపరిప్రుతా) సర్వోత్తమోత్కర్షను పొందునటువంటి యే నీవు (భంగేన) మర్దనముచే(అసౌ)ఈ అజ్ఞానశత్రువును(ఫట్)శీఘ్రముగ(హతః)హతమొనర్చితివో (త్వామ్) అట్టి నిన్ను (ప్రాణాయ) జీవనమునకై ప్రశంసితునిగ నొనర్చుచున్నాను. (వ్యానాయ) వివిధములగు సుఖముల పొందుటకై (త్వా) నిన్ను ప్రశంసించుచున్నాను.

భావార్థము :- జీవము స్వయం సిద్ధమును అనాదిరూపమునునై యున్నది. కావున జీవులు దేహప్రాణేంద్రియాంతఃకరణములను నిర్మలములు[గా నొనర్చి]ధర్మయుక్తవ్యవహారములందు ప్రవృత్తములై పరమేశ్వరోపాసనయందు స్థిరములగుగాక! మఱియు పురుషార్థముచే దుష్టులను శీఘ్రముగ సంహరించి, శిష్టులను రక్షించి ఆనందితులగుదురుగాక ! [౨౪౮]

౨౪౯. ఉపయామ గృహీత ఇత్యస్య గోతమ ఋషిః, మఘవా దేవతా,
ఆర్ష్యుష్ణిక్ ఛందః, ఋషభః స్వరః.

పునరాత్మనాభ్యంతరే కథం ప్రయతితవ్యమిత్యాహ.

మనస్సుతో నాత్మయందెటుల ప్రయత్నించవలయునను విషయము
మరల ఉపదేశించబడెను.

ఉపయామ గృహీతోఽస్య న్త ర్యచ్ఛ మఘవన్పాహి సోమమ్।
ఉరుష్య రాయ ఏషో యజస్వ॥ ౭.౪॥

ఉపయామ గృహీత+ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, అన్తః, యచ్ఛ, మఘవన్నితి మఘ+వన్, పాహి, సోమమ్, ఉరుష్య, రాయః, ఆ,ఇషః,యజస్వ.

పదార్థః :-(ఉపయామ గృహీతః)ఉపాత్తై ర్యమై ర్గృహీత ఇవ(అసి)(అంతః) అభ్యంతర స్థాన్ ప్రాణాదీన్(యచ్ఛ)నిగృహాణ(మఘవన్)పరమపూజిత: ధని సదృశః (పాహి)రక్ష(సోమమ్) యోగసిద్ధమైశ్వర్యమ్ (ఉరుష్య) బహునా యోగాభ్యాసేనావిద్యాదిక్లేశా నంతం నయ. అత్రోరూప పదాత్ షో౽న్తకర్మణీత్యస్మాత్ క్విప్,తతో నామధాతుత్వాత్ క్విప్ తతో మధ్యమైకవచనప్రయోగః (రాయః)బుద్ధిసిద్ధిధనాని(ఆ)సమంతాత్(ఇషః)ఇచ్ఛాసిద్ధీః(యజస్వ) అయం మంత్రః శతం. ४.౧. ౧-౧४. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే యోగజిజ్ఞాసో! యత స్త్వముపయామగృహీత ఇవాసి. తస్మాదంతర్యచ్ఛ. హే మఘవన్! సోమం పాహి. క్లేశానురుష్య, యతో రాయ ఇష ఆయజస్వ.

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యోగార్థినా యమాదిభి ర్యోగాంగై శ్చిత్తాదీ న్నిరుధ్యావిద్యాది దోషా న్నివార్య సంయమేనర్ద్ధిసిద్ధయో నిష్పాద్యంతామ్.

పదార్థము:- ఓ యోగజిజ్ఞాసువా! నీవు(ఉపయామ గృహీతః) యోగమునందు ప్రవేశమొనర్చ, యమ నియమాదులద్వారా గృహీతుడైన వానితో సమానుడవై (అసి) ఉన్నావు కావున. (అంతః) ఆభ్యంతరములగు ప్రాణాదిపవనములను, చిత్తాదీంద్రియము లను(యచ్ఛ)నియమమునందుంచుము.(మఘవన్) పరమపూజిత ధనవంతునితో సమాన మైనవాడా! నీవు (సోమమ్) యోగవిద్యాసిద్ధమగు నైశ్వర్యమును(పాహి)రక్షించుము. (ఉరుష్య) మఱియు నవిద్యాదిక్లేశములేవియున్నవో వానినత్యంతయోగ విద్యాబలము చే నాశనమొనర్చుము. అటులొనర్చి(రాయః)బుద్ధి[సిద్ధి ధనాదులను](ఇషః)ఇచ్ఛా సిద్ధు లను(ఆయజస్వ)బాగుగా పొందుము.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. యోగ జిజ్ఞాసువగు పురుషుడు యమ నియమాది యోగాంగములచే చిత్తాద్యంతఃకరణ వృత్తు లను నిరోధించి, అవిద్యాదిదోషములను నివారించి, సంయమముతో బుద్ధిసిద్ధులను సాధించవలయును. [౨४౯]

౨౫౦. అంత స్త ఇత్యస్య గోతమ ఋషిః, ఈశ్వరో దేవతా, ఆర్షీ పంక్తిచ్ఛందః, పంచమః స్వరః.

అథేశ్వరః ప్రాథమకల్పికాయ యోగినే విజ్ఞానమాహ.

యోగమునందు ప్రప్రథమముగా ప్రవృత్తుడైన వాని కీశ్వరుడు విజ్ఞానోపదేశ మీ మంత్రమందొనర్చుచున్నాడు.

అన్తస్తే ద్యావాపృథివీ దధామ్యన్తర్దధామ్యుర్వన్తరిక్షమ్।

సజూర్దేవేభి రవరైః పరైశ్చాంతర్యామే మఘవన్ మాదయస్వ॥ ౭.౫॥

అంతరిత్యన్తః, తే, ద్యావాపృథివీ ఇతి ద్యావాపృథివీ, దధామి, అన్తః, దధామి, ఉరు, అన్తరిక్షమ్, సజూరితి స+జూః, దేవేభిః, అవరైః, పరైః, చ, అంతర్యామ ఇత్యన్తః+యామే, మఘవన్నితి మఘవన్, మాదయస్వ.

పదార్థః :-(అన్తః)ఆకాశాభ్యంతర ఇవ (తే)తవ(ద్యావాపృథివీ)భూమి సూర్యావివ (దధామి) స్థాపయామి(అన్తః)శరీరాభ్యంతరే(దధామి)స్థాపయామి(ఉరు)బహు (అంతరిక్షమ్) అంతరాల మవకాశమ్.(సజూః)మిత్ర ఇవ(దేవేభిః)విద్వద్భిః(అవరైః)నికృష్టైః(పరైః)ఉత్తమైశ్వర్య వ్యవహారైః (చ)సముచ్చయే (అంతర్యామే) యమానామయం యామః అన్తశ్చాసౌ యామశ్చ తస్మిన్ (మఘవన్)పరమోత్కృష్టధనితుల్య (మాదయస్వ) హర్షయస్వ. అయం మంత్రః శత. ౪.౧. ౨-౧౬. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే మఘవన్! యోగిన్నహం తే తవాంత ర్ద్యావా పృథివీ ఇవ విజ్ఞానాదిపదార్థాన్ దధామి. ఉర్వంతరిక్షమంత ర్దధామి. సజూస్త్వం దేవేభిః ప్రాప్తై రవరైః పరైశ్చ సహాంతర్యామే వర్తమానః సన్నన్యాన్ మాదయస్వ.

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. ఈశ్వర ఉపదిశతి బ్రహ్మాండే యాదృశా యావంతః పదార్థాః సన్తి తాదృశా స్తావంతో మమ జ్ఞానే వర్తంతే. యోగవిద్యాది రహితస్తాన్ ద్రష్టుం న శక్నోతి. నహీశ్వరోపాసనయా వినా కశ్చిద్యోగీ భవితు మర్హతి.

పదార్థము:-(మఘవన్)ఓ యోగీ! పరమేశ్వరుడనైన నేను (తే)నీయొక్క(అంతః) హృదయాకాశమున(ద్యావాపృథివీ)రవిధరణులవలె విజ్ఞానాది పదార్థములను(దధామి) స్థాపించుచున్నాను. మఱియు(ఉరు)విస్తృతమగు(అంతరిక్షమ్)అవకాశమును (అంతః) శరీరములోపల (దధామి)స్థాపించుచున్నాను. (సజూః) మిత్రునితో సమానుడవైన నీవు (దేవేభ్యః)విద్వాంసులనుండి విద్యనుపొందియు, (అవరైః పరైః చ) కొద్దివియో గొప్పవియోయగు యోగవ్యవహారములతో(అంతర్యామే)అభ్యంతరనియమములందు స్థిరుడవునునై, ఇతరులను (మాదయస్వ) ప్రసన్నులుగా నొనర్చుము.

భావార్థము :-ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది."బ్రహ్మాండములో నున్న సకల పదార్థములెటువంటివెన్నియున్నవో యవియన్నియు నటులనే నాజ్ఞానమందదేవిధముగా యున్నవి. యోగవిద్యనెరుగనివాడు వానినెఱుగజాలడు. నన్నుపాసించనిదే యెవరును యోగులు కాజాల"రని పరమాత్ముని ఉపదేశము.[౨౫౦]

౨౫౧. స్వాఙ్కృతో౭సీత్యస్య గోతమ ఋషిః, యోగీ దేవతా, భురిక్ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పునరీశ్వరో యోగజిజ్ఞాసుం ప్రత్యాహ.

యోగవిద్య నభిలషించువారి కీశ్వరుడు మఱల యుపదేశించుచున్నాడు.

స్వాఙ్కృతోఽసి విశ్వేభ్యఽఇన్ద్రియేభ్యో దివ్యేభ్యః పార్థివేభ్యో మనస్త్వాష్టు స్వాహా త్వా సుభవ సూర్య్యాయ దేవేభ్యస్త్వా మరీచిపేభ్యఽఉదానాయ త్వా॥౭.౬॥

స్వాంకృత+ఇతి స్వాం+కృతః, అసి, విశ్వేభ్యః, ఇంద్రియేభ్యః, దివ్యేభ్యః, పార్థివేభ్యః, మనః, త్వా, అష్టు, స్వాహా,త్వా,సుభవేతి సు+భవ, సూర్య్యాయ, దేవేభ్యః, త్వా, మరీచిపేభ్య+ఇతి మరీచిపేభ్యః, ఉదానాయేత్యుత్+ఆనాయ, త్వా.

పదార్థః :-(స్వాఙ్కృతః)స్వయం సిద్ధోఽనాది స్వరూపః(అసి)(విశ్వేభ్యః)అఖిలేభ్యః (ఇంద్రియేభ్యః)కార్యసాధకతమేభ్యః(దివ్యేభ్యః)నిర్మలేభ్యః(పార్థివేభ్యః) పృథివ్యాం విదితేభ్యః (మనః) యోగమననమ్(త్వా)త్వాం యోగమభీప్సుమ్ (అష్టు)ప్రాప్నోతు (స్వాహా) సత్యవచనరూపా క్రియా (త్వా)త్వామ్(సుభవ)సుష్ఠ్వైశ్వర్య (సూర్య్యాయ) సూర్యస్యేవ యోగప్రకాశాయ (దేవేభ్యః) ప్రశస్తగుణపదార్థేభ్యః(త్వా)త్వామ్(మరీచిపేభ్యః)రశ్మిభ్యః. మరీచిపా ఇతి రశ్మినామసు పఠితమ్. నిఘం. ౧. ౫.(ఉదానాయ)ఉత్కృష్టాయ, జీవనబల సాధనాయైవ. (త్వా) త్వామ్. అయం మంత్రః శత. ౪.౧.౨.౨౧-౨౪. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే సుభవ ! యోగిం స్త్వం స్వాఙ్కృతోఽస్యహం దివ్యేభ్యో విశ్వేభ్యో దేవేభ్యో మరీచిపేభ్యశ్చ త్వా త్వాం స్వీకరోమి పార్థివేభ్యస్త్వా త్వాం స్వీకరోమి. యతస్త్వా త్వా మనః స్వాహా సత్యారూఢా క్రియా చాష్టు.

భావార్థః :-యావన్మనుష్యః శ్రేష్ఠాచారీ న భవతి, తావదీశ్వరోఽపి తం న స్వీకరోతి తావదయం న స్వీకరోతి, తావత్తస్యాత్మబలం పూర్ణం న భవతి. యావదిదం న జాయతే తావన్నాత్యంతం సుఖం భవతీతి.

పదార్థము(సుభవ)ఓ శోభనైశ్వర్యయుక్తుడవైన యోగీ! నీవు(స్వాంకృతః)అసి అనాదికాలమునుండి స్వయంసిద్ధుడవు,(త్వా)యోగమునభిలషించు నీకు(మనః) యోగసమాధియుక్త మనస్సును(స్వాహా)సత్యానుష్ఠానమొనర్చు క్రియయు(అష్టు) ప్రాప్తించుగాక!ఇందులకై నేను(దివ్యేభ్యః)శుద్ధములును(విశ్వేభ్యః దేవేభ్యః)సకల ప్రశస్తములునగు గుణములతోను, ప్రశంసనీయ పదార్థములతోను (మరీచిపేభ్యః) యోగప్రకాశముచే యుక్తములగు వ్యవహారము తోను(త్వా)నిన్ను స్వీకరించుచున్నాను.(పార్థివేభ్యః)పృథివి మీద ప్రసిద్ధములగు పదార్థములకొఱకుగూడ(త్వా)నిన్ను స్వీకరించుచున్నాను.(సూర్య్యాయ) సూర్యునివలె యోగమును ప్రకాశింపజేయుటకొఱకును (ఉదానాయ) ఉత్కృష్టజీవనము కొఱకును, బలము కొఱకును(త్వా)నిన్ను గ్రహించుచున్నాను.

భావార్థము:-మనుష్యుడెంతవరకు శ్రేష్ఠాచారమొనర్చువాడు కాజాలడో అంతవరకు నీశ్వరుడును నతనిని స్వీకరించజాలడు. ఈశ్వరుడు స్వీకరించనంతవరకాతనికి

పూర్తియైన ఆత్మబలమును లభించజాలదు. ఆత్మబలము వృద్ధికాజాలనంతవరకు అతనికి సుఖముకూడ లభించజాలదు. [౨౫౧]

౨౫౨. ఆ వాయో భూషేత్యస్య వసిష్ఠ ఋషిః, వాయుర్దేవతా, నిచృజ్జగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః.

పున ర్యోగికృత్య మాహ.

యోగికృత్యము మరల చెప్పబడినది.

ఆ వాయో భూష శుచిపాఽఉప నః సహస్రం తే నియుతో విశ్వవార। ఉపో తేఽఅంధో మద్య మయామి యస్య దేవ దధిషే పూర్వపేయం వాయవే త్వా॥

ఆ, వాయో ఇతి వాయో, భూష, శుచిపా+ఇతి శుచి+పాః, ఉప, నః, సహస్రమ్, తే, నియుత ఇతి ని+యుతః, విశ్వవారేతి విశ్వ+వార, ఉపో+ఇత్యుపో, తే, అంధః, మద్యం, అయామి, యస్య, దేవ, దధిషే, పూర్వపేయమితి పూర్వ+పేయమ్, వాయవే, త్వా. ౭.౭॥

పదార్థః :-(ఆ)సమంతాత్(వాయో)వాయురివ వర్తమాన(భూష)అలంకురు(శుచిపాః) శుచం పవిత్రతాం పాలయతీతి శుచిపాః పవిత్రపాలకః(ఉప)(నః)అస్మాన్(సహస్రం)(తే)తవ(నియుతః) నియుజ్యంతే యే తాన్ నిశ్చితాన్ శమాదిగుణాన్. అత్ర కర్మణి క్విప్. (విశ్వవార) విశ్వాన్ సర్వానానందాన్ వృణోతి తత్సంబుద్ధౌ(ఉపో)సమీపమ్(తే)(అంధః)అన్నమ్ (మద్యమ్) తృప్తిప్రదమ్. (అయామి)ప్రాప్నోమి(యస్య)(దేవ)యోగేనాత్మప్రకాశిత(దధిషే)ధరసి(పూర్వపేయమ్)పూర్వైః పాతుం యోగ్యమివ(వాయవే)(త్వా)త్వామ్. అయం మంత్రః శత. ౪.౧.౩-౧౮. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే శుచిపా! వాయో! త్వం సహస్రం నియుత ఆభూష. హే విశ్వవార! తే తవ సకాశాన్మద్యమంధ ఉపో. అయామి. హే దేవ! యస్య తే తవ పూర్వపేయమస్తి. యచ్చ త్వం దధిషే తద్వాయవే త్వా త్వామహం స్వీకరోమి.

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యో యోగీ ప్రాణ ఇవ సర్వానలంకరోతి. ఈశ్వర ఇవ సద్గుణేషు వ్యాప్నోత్యన్నజలే ఇవ సర్వాన్ సుఖయతి. స ఏవ యోగే ప్రభవతి.

పదార్థము :-(శుచిపాః)అత్యంతశుచిత్వమును పాలించువాడా!(వాయో)పవనమువలె యోగక్రియలందు ప్రవృత్తుడవైన యోయోగీ! నీవు(సహస్రమ్)వేలకొలది (నియుతః)నిశ్చితములగు శమాదిగుణములను(ఆభూష)సకలవిధముల అలంకరించుము.(విశ్వవార)సకల సద్గుణములను స్వీకరించువాడా!(తే)నీకు(మద్యమ్) బాగుగా తృప్తినొసగు (అంధః)ఏ యన్నమున్నదో దానిని(ఉపో)నీసమీపమునకు (అయామి) చేర్చుచున్నాను. (దేవ)యోగబలముచే నాత్మను ప్రకాశింపజేయువాడా!(యస్య)ఏ నీయొక్క(పూర్వపేయమ్)శ్రేష్ఠయోగులను రక్షించగల యోగబలమున్నదో, దేనిని నీవు(దధిషే) ధరించుచున్నావో(వాయవే)ఆ యోగబలమును ఎరుగుటకై(త్వా)నిన్ను స్వీకరించుచున్నాను.

భావార్థము :- మంత్రమున వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఏ యోగి ప్రాణములవలె సకలజనమును అలంకరింపజేయునో, ఈశ్వరునివలె సద్గుణములందు వ్యాప్తుడగుచున్నాడో, మఱియు అన్నజలములవలె విశ్వమునకు సుఖమునొసగుచున్నాడో యతనే యోగమునందు సమర్థుడు కాగలుగుచున్నాడు. [౨౫.౨]

౨౫.౩. ఇంద్రవాయూ ఇత్యస్య మధుచ్ఛందా ఋషిః, ఇంద్రవాయూ దేవతే, ఇంద్రవాయూ ఇత్యస్యార్షీ గాయత్రీ ఛందః, ఉపయామ గృహీత ఇత్యస్యార్షీ స్వరాడ్ గాయత్రీచ్ఛందః, షడ్జః స్వరః.

పునః స యోగీ కీదృశో భవతీత్యుచ్యతే.

ఆ యోగి యెటులుండునదీ మంత్రమున మరల చెప్పబడినది.

ఇంద్రవాయూఽఇమే సుతా ఽఉపప్రయోభి రాగతమ్। ఇందవో వా ముశంతిహి। ఉపయామ గృహీతోఽసి వాయవఽ ఇంద్రవాయుభ్యాం త్వైష తే యోనిః సజోషోభ్యాం త్వా॥ ౭.౮॥

ఇంద్రవాయూ+ఇతీంద్రవాయూ, ఇమే, సుతాః,ఉప,ప్రయోభిరితి ప్రయః+ భిః, ఆగతమ్, ఇందవః, వామ్, ఉశంతి, హి, ఉపయామ గృహీత ఇత్యుప యామ+గృహీతః, అసి, వాయవే, ఇంద్రవాయు భ్యామితీంద్రవాయుభ్యామ్, త్వా, ఏషః,తే,యోనిః,సజోషోభ్యామితి సజోషః+భ్యామ్, త్వా.

పదార్థః :-(ఇంద్రవాయూ)ప్రాణసూర్య సదృశౌ యోగస్యోపదేష్టృభ్యాసినౌ (ఇమే) సమక్షాః, (సుతాః)నిష్పన్నాః పదార్థాః(ఉప)సమీపే(ప్రయోభిః)కమనీయైర్లక్షణైః(ఆ) (గతమ్) ఆగచ్ఛతమ్. గమ్ఌగతావిత్యస్మాద్బహులం ఛందసీతి శపో లుకి సతి శిత్వాభావా చ్ఛస్యాభావోఽనుదాత్తోపదేశేత్యాదినా మలోపశ్చ(ఇందవః)సుఖకారకా జలాది పదార్థాః, ఇందు రిత్యుదక నామసు పఠితమ్. నిఘం ౧. ౧౨.(వామ్)యువామ్(ఉశంతి)కామయంతే (హి) సాదృశ్యే (ఉపయామగృహీతః) యోగస్య యమనియమాంగైః సహ స్వీకృతః(అసి) (వాయవే) వాయువద్గత్యాదిసిద్ధయే, యద్వా వాతి ప్రాపయతి యోగబలేన వ్యవహారినితి. వాయు ర్యోగవిచక్షణ స్తస్మై తాదృశసంపన్నాయ (ఇంద్రవాయుభ్యామ్)విద్యుత్ప్రాణాభ్యామివ యోగాకర్షణ నిష్కర్షణాభ్యాం(త్వా)త్వామ్(ఏషః) యోగః (తే) తవ (యోనిః)గృహమ్. యోనిరితి గృహనామసు పఠితమ్. నిఘం. ౩.౪.(సజోషోభ్యామ్)యా జోషసా సేవనేన సహ వర్తమానౌ తాభ్యామ్(త్వా)త్వామ్.

అన్వయః :- హే ఇంద్రవాయూ ! హి యత ఇమే సుతా ఇందవో వాముశంతి తస్మాద్యువామేతైః ప్రయోభిః పదార్థైః సహైవోపాగతముపాగచ్ఛతమ్. భో యోగమభీప్సో : త్వమనేనాధ్యాపకేన వాయవే ఉపయామగృహీతోఽసి. హేభగవన్! యోగాధ్యాపక! ఏష యోగస్తే తవ యోనిః

రాయా, వయమ్, ససవాꣳస ఇతి, సస+వాꣳసః, మదేమ, హవ్యేన, దేవాః, యవసేన, గావః, తామ్, ధేనుమ్, మిత్రావరుణా, యువం, నః, విశ్వాహా, ధత్తమ్, అనపస్ఫురంతీమిత్య నప+స్ఫురంతీమ్, ఏషః, యోనిః, ఋతాయుభ్యా మిత్యృతయు+భ్యామ్, త్వా.

పదార్థః :-(రాయా)ధనేన సహ(వయమ్)పురుషార్థినః,(ససవాꣳసః)సంవిభక్తారః (మదేమ) హృష్యేమ(హవ్యేన)గృహీతవ్యేన(దేవాః)విద్వాంసః(యవసేన)అభీష్టేన తృణబుసాదినా(గావః) గవాదయః పశవః(తామ్) (ధేనుమ్) ధయతి పిబత్యానందరసమనయా తామ్. ధేనురితివాఙ్నామసు పఠితమ్. నిఘం. ౧. ౧౧. (మిత్రావరుణా)ప్రాణవత్ సఖాయావుత్తమౌ జనౌ(యువమ్) యువామ్ (నః)అస్మభ్యమ్(విశ్వాహా)సర్వాణి దినాని(ధత్తమ్)(అనపస్ఫురంతీమ్)విజ్ఞాపయిత్రీమివ యోగవిద్యా జన్యాం వాచమ్.(ఏషః)(తే)(యోగః)(ఋతాయుభ్యామ్)ఆత్మన ఋతమిచ్ఛద్భ్యామివ(త్వా) త్వామ్ అయం మంత్రః శత. ४.౧-౧౦. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- ససవాంసో దేవా వయం యవసేన గావ ఇవ హవ్యేన రాయా మదేమ. హే మిత్రావరుణా యువం యువాం నోఽస్మభ్యం విశ్వాహా విశ్వాన్యహాన్యనపస్ఫురంతీం తాం ధేనుం ధత్తమ్. హే యజమాన! యస్యైష తే విద్యాబోధో యోని రస్తి. అత ఋతాయుభ్యాం సహితం త్వా త్వా వయమాదదీమహే.

భావార్థః :- అత్రోపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారౌ; మనుష్యైః పురుషార్థేన విద్వత్సంగేన చ పరోపకార నిష్పాదయిత్రీం కామదుఘాం వేదవాచం ప్రాప్యానందయితవ్య మితి.

పదార్థము:-(ససవాంసః) మంచిచెడులను విడదీయువారలారా!(దేవాః)విద్వాంసులారా! మీరును(వయమ్)మేమును (యవసేన)తృణము గడ్డిపొట్టు మొదలగువానిచే (గావః)గవాది పశువులవలె (హవ్యేన) గ్రహణయోగ్యమగు(రాయా) ధనముచే (మదేమ)హర్షితులమగుదుముగాక! మఱియు(మిత్రావరుణా)ప్రాణసములైన యుత్తమజనులారా!(యువమ్)మీరిరువురు(నః)మాకై(విశ్వాహా)సర్వకాలములందు(అనపస్ఫురంతీమ్ సరియైన జ్ఞానమునొసగు (ధేనుమ్) వాణిని(ధత్తమ్)ధారణమొనర్చుడు. ఓయజమానుడా!(తే)నీకు(ఏషః)ఈ విద్యాబోధ(యోనిః)ఇరవు అయియున్నది. కావున(ఋతాయుభ్యామ్)సత్యవ్యవహారము నభిలషించువారితో సహితముగ(త్వా)నిన్ను మేము స్వీకరించుచున్నాము.

భావార్థము :-ఈ మంత్రమునందు ఉపమాలంకారము, వాచకలుప్తోపమాలంకారములున్నవి. మనుష్యులు స్వపురుషార్థముచేతను, విద్వాంసుల సాంగత్యముచేతను పరోపకార నిష్పాదయిత్రియు, కామదుఘయునగు వేదవాణినిపొంది ఆనందముగా మెలగవలయును. [౨౫]

౨౩౬. యావాఙ్కశేత్యస్య మేధాతిథి ఋషిః,అశ్వినౌ దేవతే,బ్రాహ్మీ ఉష్ణిక్ ఛందః,ఋషభః స్వరః.

పునరప్యేతయోః కర్తవ్యముపదిశ్యతే

ఈ యోగవిద్య నభ్యసించువారు, అభ్యసింపజేయువారు చేయవలసిన కర్మలు మరల నుపదేశించబడినవి.

యా వాఙ్కశా మధుమత్యశ్వినా సూనృతావతీ। తయా యజ్ఞమ్మిమిక్షతమ్॥
ఉపయామ గృహీతో౽ స్యశ్విభ్యాన్త్వైష తే యోని ర్మాధ్వీభ్యా న్త్వా॥౭.౧౧॥

వా,వామ్,కశా,మధుమతీతి మధు+మతీ,అశ్వినా, సూనృతావతీతి సూనృతా+వతీ,తయా, యజ్ఞమ్, మిమిక్షతమ్, ఉపయామగృహీత ఇత్యుపయామ+గృహీతః అసి, అశ్విభ్యామిత్యశ్వి+భ్యామ్, త్వా, ఏషః, తే, యోనిః, మాధ్వీభ్యామ్, త్వా.

పదార్థః :-(యా)(వాం)యువయోః(కశా)వాణీ, కశేతి వాఙ్నామసు పఠితమ్. నిఘం.౧.౧౧. (మధుమతి)ప్రశస్తమాధుర్య గుణయుక్తేవ(అశ్వినా)సూర్యచంద్రవత్ ప్రకాశమానౌ (సూనృతావతీ) ఉషా ఇవ.(తయా)(యజ్ఞమ్)యోగమ్(మిమిక్షతమ్)సేక్తుమిచ్ఛతమ్ (ఉపయామ గృహీతః) ఉపనియమైః స్వీకృతః(అసి)(అశ్విభ్యామ్)ప్రాణాపానాభ్యామ్(త్వా)త్వామ్(ఏషః)(తే)తవ(యోనిః) గృహమ్(మాధ్వీభ్యామ్)సునీతి యోగరీతిభ్యామ్, (త్వా) త్వామ్. అయం మంత్రః శత. ४.౧.౫.౧౭. తథా బ్రాహ్మ. ౬.౧.౮.

అన్వయః :- హే అశ్వినౌ ! యోగాధ్యేత్రధ్యాపకౌ ! యా వాం మధుమతీ సూనృతావతీ కశా౽స్తి. తయా యజ్ఞం మిమిక్షతమ్. హే యోగమభీప్సో త్వముపయామగృహీతో౽సి. కించ తే తవైష యోగో యోని రస్త్యతో౽శ్విభ్యాం సహ వర్తమానం త్వాం హే. యోగాధ్యాపక ! మాధ్వీభ్యాం సహ వర్తమానం చ త్వాం వయముపాశ్రయామః.

భావార్థః :-అత్రోపమాలంకారః. యోగినో మధురవాచా౽ధ్యేతౄన్ ప్రతి యోగముపదిశేయు రాత్మసర్వస్వం యోగమేవ మన్యేరన్నితరే జనా స్తాదృశం యోగినం సర్వత్రా౽శ్రయేయు రితి

పదార్థము :-(అశ్వినౌ)సూర్యచంద్రులవలె ప్రకాశమానులగు యోగవిద్యాపకాధ్యేతరులారా!(వామ్)మీయొక్క (మధుమతీ)ప్రశంసనీయమును,మాధుర్యగుణయుక్తమును (సూనృతావతీ)ప్రభాతకాలమున క్రమక్రమముగ ప్రదీప్తమగునుషస్సుతో తుల్యమునగు(యా కశా)ఏవాణియున్నదో(తయా)దానిచే(యజ్ఞమ్) ఈశ్వరసాంగత్యమొనరింపజేయు యోగరూపయజ్ఞమును(మిమిక్షతమ్) సాధింపబూనుడు.సంకల్పించుడు.నీవు (ఉపయామగృహీతః)యమనియమాదులచే స్వీకరించబడి(అసి)ఉన్నావు.(తే)నీకు(ఏషః) ఈ యోగము(యోనిః)గృహముతో సమానముగ సుఖదాయకమై యున్నది. కావున (అశ్విభ్యామ్)ప్రాణాపానములయొక్క యోగోచిత నియమములతో వర్తమానుడవగు (త్వా)నిన్నును,ఓ యోగాధ్యాపకా! (మాధ్వీభ్యామ్)మాధుర్యములగు నే శ్రేష్ఠనీతియు

యోగరీతులునున్నవో వానిచే వర్తమానుడవైన(త్వా) నిన్ను [ను] మేమాశ్రయించు చున్నాము. అనగా సమీపస్థులమగుచున్నాము.

భావార్థము :- ఈ మంత్రము నందుపమాలంకారమున్నది. యోగులు మధుర మగు ప్రియమైన వాణితో యోగము నేర్చుకొనువారికి ఉపదేశించవలయును. మరియు తమ సర్వస్వము యోగమనియే యెఱుగవలయును. మఱియు అన్యమానవులటువంటి యోగిని సదా ఆశ్రయించుచుండవలెను. [౨౫౬.]

౨౫౭. తం ప్రత్నథేత్యస్య వత్సారః కాశ్యప ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః, నిచృదార్షీ జగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః, ఉపయామగృహీత ఇత్యస్య పంక్తిశ్ఛందః, పంచమః స్వరః.

పునర్యోగి గుణా ఉపదిశ్యతే

యోగిగుణములీ మంత్రమునందు మరల ఉపదేశించెను.

తం ప్రత్నథా పూర్వథా విశ్వథేమథా జ్యేష్ఠతాతిం బర్హిషదꣳ స్వర్విదమ్।
ప్రతీచీనం వృజనం దోహసే ధునిమాశుం జయన్తమను యాసు వర్ధసే। ఉపయామ గృహీతోఽసి శండాయ త్వైష తే యోని ర్వీరతాం పాహ్యపమృష్టః శండో దేవాస్త్వా శుక్రపాః ప్రణయన్త్వనా ధృష్టాఽసి॥ ౭.౧౨॥

తమ్, ప్రత్నథేతి ప్రత్న+థా, పూర్వథేతి పూర్వ+థా, విశ్వథేతి విశ్వ+థా, ఇమథేతీమ+థా, జ్యేష్ఠతాతిమితి జ్యేష్ఠ+తాతిమ్, బర్హిషదమ్, బర్హిసదమితి బర్హిః+ సదమ్, స్వర్విదమితి స్వః+విదమ్, ప్రతీచీనమ్, వృజనమ్, దోహసే, ధునిమ్, ఆశుమ్, జయన్తమ్, అను, యాసు, వర్ధసే, ఉపయామగృహీత ఇత్యుపయామ+ గృహీతః, అసి, శండాయ, త్వా, ఏషః, తే, యోనిః, వీరతామ్, పాహి, అపమృష్ట+ ఇత్యపమృష్టః, శండః, దేవాః, త్వా, శుక్రపా ఇతి శుక్ర+పాః, నయన్తు అనా ధృష్టా, అసి.

పదార్థః :-(తమ్) యోగమ్(ప్రత్నథా) ప్రాక్తనానాం యోగినామివ, (పూర్వథా) పూర్వేషాం యోగినామివ,(విశ్వథా)సర్వేషామివ (ఇమథా) ఇదానీంతనానామివ (జ్యేష్ఠతాతిం) ప్రశస్తం జ్యేష్ఠమ్ (బర్హిషదమ్)యో బర్హి రంతరిక్షే సీదతి తమ్(స్వర్విదమ్)స్వః సుఖం వేదయతి తమ్.(ప్రతీచీనమ్) అవిద్యాదిదోషేభ్యః ప్రతికూలమ్ (వృజనమ్)యోగబలమ్ (దోహసే) ప్రపిపర్షి ఉత్కర్షప్రాపకమ్.

(ధునిమ్)ఇంద్రియకంపకమ్(ఆశుమ్)శీఘ్రం సిద్ధిప్రదమ్(జయంతమ్)ఉత్కర్షప్రాపకమ్ (అను) క్రియాయోగే(యాసు)కుశలాసు(వర్ధసే) శమాదిషు స్వాత్మానమున్నయసి (ఉపయామగృహీతః) ఉపయామాః శౌచాదయో నియమా గృహీతా యేన సః(అసి)వర్తసే(శండాయ)(త్వా)త్వామ్(ఏషః)యోగయుక్తః స్వభావః(తే)యోగవిద్యాధ్యాపకస్య తవ(యోనిః)సుఖహేతుః(వీరతామ్)వీరస్య భావమ్(పాహి)రక్ష(అపమృష్టః)అపమృజ్యతే దూరీక్రియతేఽవిద్యాదిక్లేశై ర్యః సః శుద్ధః(శండః) శమాన్వితః(దేవాః)దేదీప్యమానా యోగినః(త్వా)త్వామ్(శుక్రపాః) శుక్రం యోగవీర్యం యోగబలం వా పాన్తి తే.(ప్ర)(నయన్తు)(అనాధృష్టా)సమంతాద్ధర్షితుమనర్హా. (అసి) అస్తు. అయం మన్త్రః శత. ४.౧.౬.౮-౧౫. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే యోగిన్! త్వముపయామగృహీతోఽసి తే తవైష యోగస్వభావో యోనిః సుఖహేతు రస్తి. యేన యోగేన త్వమపమృష్టః శండోఽసి,యాసు యోగక్రియాసు త్వం వర్ధసే విశ్వథా ప్రత్నథా పూర్వథేమథా జ్యేష్ఠతాతిం బర్హిషదం స్వర్విదం ప్రతీచీనమాశుం జయన్తం ధునిం వృజనం దోహసే,చ తం యోగబలం శుక్రపా దేవాస్త్వాం ప్రణయన్తు,తస్మై శండాయ తుభ్యమస్య యోగస్యానాధృష్టా వీరతాఽస్తు త్వమిమాం వీరతాం పాహి తదను త్వామియం వీరతా పాతు.

భావార్థః :- అత్రోపమాలంకారః. యథా శమాదిగుణప్రసక్తః పురుషో యోగబలేన విద్యాబల మున్నేతుం శక్నోతి సా చావిద్యాధ్వాంతౌఘవిధ్వంసినీ యోగవిద్యా పురుషానభ్యేత్య యథార్థం సుఖయతి తథా త్వామపి సుఖయతు.

పదార్థము :- ఓ యోగీ! నీవు(ఉపయామగృహీతః) యోగాంగములను అనగా శౌచాది నియమములను గ్రహించువాడవై(అసి)యున్నావు(తే ఏషః) నీయొక్క ఈ యోగయుక్త స్వభావము(యోనిః)సుఖమునకు హేతువైయున్నది.ఏ యోగమువలన నీవు(అపమృష్టః)అవిద్యాది దోషములనుండి విముక్తుడవై(శండః అసి)శమాదిగుణయుక్తుడవైయున్నావో(యాసు)ఏ యోగక్రియలందు నీవు (వర్ధసే) వృద్ధిని పొందుచున్నావో మరియు (విశ్వథా)సమస్త(ప్రత్నథా)ప్రాచీన మహర్షులవలె (పూర్వథా) ప్రాచీనకాలపు యోగులవలె(ఇమథా)ఆధునిక యోగులవలె(జ్యేష్ఠతాతిమ్) అత్యంతప్రశంసనీయమును (బర్హిషదమ్)హృదయాకాశమునందు స్థితమును.(స్వర్విదమ్)సుఖమును కలిగించునదియు (ప్రతీచీనం) అవిద్యాది దోషములకు ప్రతికూలమును(ఆశుమ్)శీఘ్రముగ సిద్ధినొసగునదియు (ఉద్ జయంతమ్) ఉత్కర్షను కలిగింపజేయునదియు (ధునిమ్) కంపింపజేయునదియునగు(వృజనమ్)యోగబలమును(దోహసే)పరిపూర్ణమొనరించుచున్నావో ఆయోగబలమును(శుక్రపాః)యోగబలమును రక్షించువారును(దేవాః) యోగబలముయొక్క ప్రకాశముచే ప్రకాశితులైనవారునగు నేయోగులు వున్నారో వారును(త్వా)నీకు(ప్రణయంతు) చక్కగా లభింపజేయుదురుగాక! ఆ యోగబలమును పొందిన(శండాయ)శమదమాదిగుణయుక్తుడవగు నీకు(అనాధృష్టా)ఆ యోగపు దృఢమైన వీరత్వము(అసి) లభించుగాక! నీవు (వీరతామ్)ఆ వీరత్వమును(పాహి)రక్షించుము. (అను) రక్షణను పొందిన ఆ వీరత్వము(త్వా) నిన్ను పాలించి రక్షించును గాక !

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందుపమాలంకారమున్నది. యోగవిద్యను నభిలషించు పురుషులారా! శమదమాది గుణయుక్తులగు పురుషులెటుల యోగబలముచే విద్యాబలములయున్నతి యొనర్చగలుగుచున్నారో, అవిద్యాంధకారమును విధ్వంసమొనర్చు నాయోగవిద్య సజ్జనులకు లభించి యెటుల యథోచిత సుఖముచేకూర్చుచున్నదో అటులనే నీకును కలిగించునుగాక! [౨౫౭]

౨౫౮. సువీర ఇత్యస్య వత్సారః కాశ్యప ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః, నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ఛందః, ధైవతః స్వరః, శుక్రస్యేత్యస్య ప్రాజాపత్యా గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.
ఉక్త యోగమనుష్ఠాతా యోగీ కీదృగ్ భవతీత్యుపదిశ్యతే.

ఉక్తయోగము ననుష్ఠించు యోగి యెటులుండునదీ మంత్రమందుపదేశించెను.

సువీరో వీరా న్ప్రజనయ న్పరీహ్యభి రాయస్పోషేణ యజమానమ్। సంజగ్మానో దివా పృథివ్యా శుక్రః శుక్రశోచిషా నిరస్తః శండః శుక్రస్యాధిష్ఠాన మసి॥

సువీర+ఇతి సువీరః, వీరాన్, ప్రజనయన్నితి ప్ర+జనయన్, పరి, ఇహి, అభి, రాయః, పోషేణ, యజమానమ్, సంజగ్మాన+ఇతి సమ్+జగ్మానః. దివా, పృథివ్యా, శుక్ర, శుక్రశోచిషేతి శుక్ర+శోచిషా, నిరస్త+ఇతి నిః+అస్తః, శండః, శుక్రస్య అధిష్ఠానమ్, అధిష్ఠాన మిత్యధిష్ఠానమ్, అసి. ॥౭.౧౩॥

పదార్థః :-(సువీరః)శోభనశ్చాసౌ వీర ఇవ(వీరాన్)ఉత్కృష్టగుణాన్(ప్రజనయన్) నిష్పాదయన్నేవ(పరి)సర్వతః(ఇహి)ప్రాప్నుహి.(అభి)అభిముఖ్యే(రాయః)ధనస్య(పోషేణ)పుష్ట్యా(యజమానమ్)దాతారమ్(సంజగ్మానః)సంగతవాన్(దివా)సూర్యేణ(పృథివ్యా)భూమ్యాసహ(శుక్రః) వీర్యవాన్(శుక్రశోచిషా)శుక్రస్య శోధకస్య సూర్యస్య శోచిర్దీపనం తేనైవ.(నిరస్తః)నిఃసారితోऽంధకార ఇవ(శండః)శమాదిసహితః(శుక్రస్య)శోధకస్య యోగస్య (అధిష్ఠానమ్)-అధితిష్ఠంతి యస్మిన్నితి తత్(అసి)అయం మంత్రః శత. ౪.౧.౬. (౧) వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే యోగిన్! సువీరస్త్వం వీరాన్ ప్రజనయన్ పరీహి. ఏవం యజమానమభి రాయస్పోషేణ సంజగ్మానో దివా పృథివ్యా సహ శుక్రః శుక్రశోచిషా నిరస్త ఏవ విషయవాసనారహితః శండస్త్వం శుక్రస్యాధిష్ఠానమసి.

భావార్థః :- శమదమాది గుణాధిష్ఠానో యోగాభ్యాసనిరతో యోగీ స్వయోగవిద్యాప్రచారేణ జిజ్ఞాసూనా మాత్మబలం వర్ధయన్ సర్వథా సూర్య ఇవ ప్రకాశమానో భవతి.

పదార్థము :- ఓ యోగీ!(సువీరః)శ్రేష్ఠవీరునివలె యోగబలమును పొందిన నీవు (వీరాన్)సద్గుణయుక్త పురుషులను(ప్రజనయన్)ప్రసిద్ధపఱచుచు(పరీహి)సర్వత్ర భ్రమణ

మొనర్చుము. ఇదేవిధముగ(యజమానమ్)ధనాది పదార్థముల ప్రదానమొనర్చు నుత్తమ పురుషుల(అభి)సమ్ముఖమున(రాయః)ధనముయొక్క(పోషేణ)పుష్టిచే(సంజగ్మానః) సంగత మొనర్చుము. మఱియు(దివా)సూర్యునియొక్కయు(పృథివ్యా)పృథివియొక్కయు గుణములతో(శుక్రః)అతిబలవంతుడవై(శుక్రశోచిషా)సకలమును శోధింపజేయు సూర్యునిదీప్తిచే (నిరస్తః) నిరస్త మొనర్చబడిన యంధకారమువలె యోగబలప్రకాశముచే విషయవాసనలనుండి విముక్తుడవును(శండః)శమదమాది గుణయుక్తుడవును, (శుక్రస్య) అత్యంత యోగబలమునకు (అధిష్ఠానమ్ అసి) ఆధారమవు వైయున్నావు.

భావార్థము :- శమదమాదిగుణాధారుడు, యోగాభ్యాస నిరతుడునగు యోగి తన యోగవిద్యాప్రచారముచే యోగవిద్యను గోరువారి యాత్మబలమును పెంపొంద జేయుచు సర్వత్ర సూర్యునివలె ప్రకాశితుడగును.　[౨౫౮]

౨౫౯. అచ్ఛిన్నస్య త ఇత్యస్య వత్సారః కాశ్యప ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః, స్వరాడ్ జగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః.

అథ శిష్యాయాధ్యాపక కృత్యమాహ.

శిష్యుని చదివించు పద్ధతీ మంత్రమందు చెప్పబడినది.

అచ్ఛిన్నస్య తే దేవ సోమ సువీర్యస్య రాయస్పోషస్య దదితారః స్యామ।
సా ప్రథమా సంస్కృతిర్విశ్వవారా స ప్రథమో వరుణో మిత్రోఽఅగ్నిః॥

అచ్ఛిన్నస్య, తే, దేవ, సోమ, సువీర్యస్యేతి సువీర్యస్య, రాయః,పోషస్య, దదితారః, స్యామ, సా, ప్రథమా, సంస్కృతిః, విశ్వవ　+వారా, సః, ప్రథమః, వరుణః, మిత్రః, అగ్నిః.　౭.౧౪॥

పదార్థః :-(అచ్ఛిన్నస్య)అఖండితస్య(తే) తుభ్యం తవ వా యోగజిజ్ఞాసోః (సోమ) ప్రశస్తగుణః శిష్యః(సువీర్యస్య)శోభనాని వీర్యాణి పరాక్రమాణి యస్మాత్ తస్యేవ(రాయః)సర్వవిద్యాజనితస్య బోధధనస్య(పోషస్య)పుష్టేః(దదితారః)(స్యామ)(సా)(ప్రథమా)ఆదిమా(సంస్కృతిః)విద్యాసుశిక్షా జనితా నీతిః(విశ్వవారా)సర్వైర్వేవ స్వీకర్తుం యోగ్యా(స)(ప్రథమః)(వరుణః)శ్రేష్ఠః(మిత్రః) సఖా(అగ్నిః) పావక ఇవ దేదీప్యమానః. అయం మంత్రః. శత. ౪.౧.౬. ౨౨-౨౬.వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే దేవ! సోమ! వయమధ్యాపకాస్తే తుభ్యం సువీర్యస్యేవాచ్ఛిన్నస్య రాయస్పోషస్య దదితారః స్యామ. యా ప్రథమా విశ్వవారా సంస్కృతి రస్తి. సా తుభ్యం సుఖదా భవతు. యోఽస్మాకమ్మధ్యే వరుణోఽగ్నిరివాధ్యాపకోఽస్తి. స ప్రథమస్తే మిత్రో భవతు.

భావార్థః:-అత్రోపమాలంకారః. యోగవిద్యా సంపన్న మనసాం యోగినాం యోగ్యతాఽస్తి జిజ్ఞాసుభ్యో నిత్యం యోగవిద్యాం ప్రదాయ తే సుశరీరాత్మబలాః సంపాదనీయాః.

పదార్థము :-(దేవ)యోగవిద్యనభిలషించువాడా!(సోమ)ప్రశంసనీయ గుణశీలా! శిష్యా! మేమధ్యాపకులము(తే)నీకు(సువీర్యస్య) శుద్ధపరాక్రమ మభివృద్ధిపఱచు పదార్థమువలె(అచ్ఛిన్నస్య)అఖండమగు(రాయః)యోగవిద్యాజనిత ధనముయొక్క(పోషస్య) దృఢపుష్టిని(దదితారః)దానమొసగువారము(స్యామ)అగుదుముగాక! ఏయీ(ప్రథమా) మొదటి(విశ్వవారా)సమస్త సుఖముల సమకూర్చగల(సంస్కృతిః)విద్యా సుశిక్షా జనిత నీతియున్నదో(సా)అది యీ జగత్తునందు నీకు సుఖదాయకమగుగాక! మఱియు మాలో(వరుణః)శ్రేష్ఠుడును(అగ్నిః)అగ్నివలె సకలవిద్యలచే ప్రకాశితుడునునైన యే యధ్యాపకుడున్నాడో(సః)అతడు(ప్రథమః)సర్వప్రథమముగ(మిత్రః)నీకు మిత్రుడగునుగాక!

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందుపమాలంకారమున్నది. జిజ్ఞాసువులకు నిత్యము యోగమును విద్యాదానమును నొనర్చి వారిని శారీరికాత్మిక బలయుక్తులుగా నొనర్చుచుండుట యోగవిద్యాసంపన్న నిర్మల మనస్కులగు యోగులకు యోగ్యమైన కార్యమైయున్నది. [౨౫౯]

౨౬౦. స ప్రథమ ఇత్యస్య వత్సారః కాశ్యప ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః,
నిచృద్ బ్రాహ్మ్యనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

అథ స్వామి సేవక కృత్య మాహ.

స్వామి సేవకుల కర్తవ్య మీ మంత్రమందు చెప్పబడినది.

స ప్రథమో బృహస్పతి శ్చికిత్వాꣳ స్తస్మా ఇంద్రాయ సుతమా జుహోత స్వాహా। తృప్యన్తు హోత్రా మధ్వో యాః స్విష్టా యాః సుప్రీతాః సుహుతా యత్స్వాహాఽయాడగ్నీత్॥ ౭.౧౫॥

సః, ప్రథమః, బృహస్పతిః, చికిత్వాన్, తస్మై, ఇంద్రాయ, సుతమ్, ఆ, జుహోత, స్వాహా, తృప్యంతు, హోత్రాః, మధ్వః, యాః, స్విష్టా+ఇతి సు+ఇష్టాః, యాః, సుప్రీతా+ఇతి సుప్రీ+తాః, సుహుతా+ఇతి సుహుతాః, యత్, స్వాహా, అయాట్, అగ్నీత్.

పదార్థః : (సః)(ప్రథమః)ఆదిమః(బృహస్పతిః)బృహత్యా విద్యాయుక్తాయా వాచః పాలకః (చికిత్వాన్)విజ్ఞానవాన్(తస్మై)(ఇంద్రాయ)ఐశ్వర్యాయ(సుతమ్)నిష్పాదితం వ్యవహారమ్ (ఆజుహోత)ఆదత్త(స్వాహా)సత్యాం వాచమ్(తుష్యంతు)ప్రీణంతు (హోత్రాః) స్వీకర్తుమర్హాః (మధ్వః) మాధుర్యాది గుణోపేతాః(యాః)(స్విష్టాః)శోభనానీష్టాని యాభ్యస్తాః(యాః)(సుప్రీతాః)సుప్రసన్నాః (సుహుతాః)సుష్ఠు హుతాని యోగాదానరూపాణి కర్మాణి యాభిర్యోగిభిః ప్రీభిస్తాః.(యత్) యా

(స్వాహా)శోభనయా వాచా(అయాట్)అయాక్షీత్ (అగ్నీత్) సంప్రేషితః. అయం మంత్రః, శత. ౪.౧.౬.౨౭-౨౮. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే శిష్యాః యూయం యథా స పూర్వోక్తో మిత్రః ప్రథమ శ్చికిత్వాన్ బృహస్పతి ర్యస్మై ప్రయతేత. తస్మై ఇంద్రాయ స్వాహా సుత మాజుహోత,తథా యద్యా హోత్రా,యా మధ్వః స్విష్టా యాః సుహుతాః సుప్రీతాః స్త్రియోఽగ్నీత్కశ్చిద్యోగీ చ స్వాహాఽయాట్, తథా భవన్త స్తృప్యంతు.

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యథా యోగినో విద్వాంసో యోగిన్యో విదుష్యశ్చ పరమైశ్వర్యప్రాప్తయే ప్రయతంతే యథా చ సేవకః స్వామిసేపనమాచరతి, తథైవాన్యైస్తత్తత్కర్మాణి ప్రవృత్య స్వాభీష్టసిద్ధిః సంపాదనీయా.

పదార్థము :-ఓ శిష్యులారా! మీరు పూర్వమంత్రమున ప్రతిపాదితుడైన(ప్రథమః) ప్రథమ మిత్రుడు(చికిత్వాన్)విజ్ఞానవంతుడు(బృహస్పతిః)సకల విద్యాయుక్తమగు వాణి నిపాలించువాడునగు నతడెటుల నే యైశ్వర్యమునకై ప్రయత్నమొనర్చునో అటులనే (తస్మై ఇంద్రాయ)ఆ ఐశ్వర్యముకొరకు(స్వాహా)సత్యవాణిని(సుతమ్)నిష్పన్నమొనర్చబడిన శ్రేష్ఠవ్యవహారమును నీవు (ఆజుహోత) బాగుగా గ్రహణమొనర్చుము. మఱియు నెటుల(యత్ హోత్రాః)యోగమును స్వీకరించతగినవారెవరున్నారో, లేక(యాః) ఏ స్త్రీలు(మధ్వః)మాధుర్యాది గుణయుక్తురాండ్రో,(స్విష్టాః)మంచి ఇష్టకార్యములొనరించువారుగానున్నారో, లేక(యాః)ఏ స్త్రీలు(సుహుతాః) చక్కగా హవనాదికర్మలను నిర్వర్తించి సాధించుదురో(సుప్రీతాః)మఱియు బాగుగా ప్రసన్నురాండ్రుగా నుందురో విదుషీమణులగు నా స్త్రీసుతల్లులు, లేక(అగ్నీత్)సుప్రేరణను పొందియున్న విద్వాంసుడైన యోగి(స్వాహా)సత్యవాణిచే(అయాట్)అందఱిని తృప్తమొనరించి తృప్తులుగా నుందురు. మీరును[అటులనే]ఆ స్త్రీలవలె, ఆయోగివలె(తృప్యంతు)తృప్తులుకండి. [౨౬౦]

భావార్థము :-ఈ మంత్రమున వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎటుల యోగులైన విద్వాంసులు, యోగినులైన విదుషీమణులు పరమైశ్వర్యప్రాప్తికై ప్రయత్నమొనరింతురో మరియు నెటుల సేవకుడు స్వామికై పరిశ్రమయొనర్చునో అటులనే అన్యపురుషులును ఆయా కార్యములందు ప్రవృత్తులై తమయభీష్టసిద్ధిని బడయుదురుగాక!

---

౨౬౧. అయం వేన ఇత్యస్య వత్సారః కాశ్యప ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః అద్యస్య నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః, ఉపయామ ఇత్యస్య సామ్నీ గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

అథ సభాధ్యక్షేణ రాజ్ఞా కిం కర్తవ్య మిత్యుపదిశ్యతే,

సభాధ్యక్షుడైన రాజు ఏమి చేయవలయునను విషయ మిందుపదేశించబడినది.

అయం వేన శ్చోదయ త్పృశ్నిగర్భా జ్యోతి ర్జరాయూ రజసో విమానే।
ఇమ మపాం సంగమే సూర్యస్య శిశున్న విప్రా మతిభీ రిహంతి।

ఉపయామ గృహీతోఽసి మర్కాయ త్వా॥ ౭.౧౬॥

అయమ్, వేనః, చోదయత్, పృశ్నిగర్భా ఇతి పృశ్ని+గర్భాః, జ్యోతిర్జరాయురితి జ్యోతిః+జరాయుః,రజసః, విమాన+ఇతి వి+మానే,ఇమమ్,అపామ్, సంగమ+ఇతి సంగమే, సూర్యస్య, శిశుమ్, న, విప్రాః, మతిభిరితి మతి+భిః, రిహంతి, ఉపయామ గృహీత ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, మర్కాయ, త్వా.

పదార్థః :-(అయమ్) (వేనః)కమనీయశ్చంద్రః (చోదయత్) ప్రేరయతి. అత్ర లడర్థే లఙ డభావశ్చ.(పృశ్నిగర్భాః) పృశ్ని రంతరిక్షం గర్భో యేషాం తే పృశ్నిగర్భాః. (జ్యోతి ర్జరాయుః) జ్యోతిషాం జరాయురి వాచ్ఛాదకః(రజసః)లోకసమూహస్య (విమానే) విగతం మానం పరిమాణం యస్యాన్తరిక్షస్య తస్మిన్(ఇమమ్)ప్రత్యక్షమ్(అపామ్)జలానామ్(సంగమే)సంగ్రామ ఇవ. సంగమ ఇతి సంగ్రామ నామసు పఠితమ్. నిఘం.౨.౧౭.(సూర్యస్య)మార్తండస్య(శిశుం)శాసనీయం కుమారం బాలకం(న)ఇవ(విప్రాః)మేధావినః(మతిభిః) బుద్ధిభిః (రిహంతి)సత్కుర్వంతి. రింహతీత్యర్చతి కర్మసు పఠితమ్. నిఘం. ౩.౧౪.(ఉపయామ గృహీతః)రాజ్యాంగైర్యుక్తః.(మర్కాయ)మృత్యు నిమిత్తాయ వాయవే.(త్వా)త్వామ్.

ఇమం మంత్రం నిరుక్తకార ఏవం సమాచష్టే-వేనో వేనతేః కాంతికర్మణస్తస్యైషా భవతి. నిరు. ౧౦-౩౮. అయం వేనశ్చోదయత్ పృశ్నిగర్భాః ప్రాష్టవర్ణగర్భా ఆప ఇతి వా జ్యోతి ర్జరాయు ర్జ్యోతిరస్య జరాయుః స్థానీయం భవతి. జరాయు జరయా గర్భస్య జరయా యూయత ఇతి వేమ మపాం సంగమనే సూర్యస్య చ శిశుమివ విప్రామతిభీ రీహంతి లిహంతి,స్తువంతి,వర్ధయంతి, పూజయంతీతి వా,శిశుః శంసనీయో భవతి. శిశీతే ర్వా స్యాద్దాన కర్మణ శ్చిరలబ్ధో గర్భో భవతి.నిరు. ౧౦.౩౯. అయం మంత్రః. శత. ౪.౧.౬.౧౦-౧౧. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:- హే శిల్పవిధివిద్విద్వన్! త్వముపయామగృహీతోఽస్యతోఽహం రజసో మధ్యే పృశ్నిగర్భా లోకా ఇవ జ్యోతిర్జరాయు రివాయం వేనశ్చోదయదిమం చంద్రమపాం సూర్యస్య సంగమే శిశుం విప్రా మతిభీ రిహంతి నేవ మర్కాయ దుష్టానాం ప్రశమనాయ శ్రేష్ఠవ్యవహారస్థాపనాయ చ విమానే త్వా త్వాం గృహ్ణామి.

భావార్థః :- సభాధ్యక్షేణ సూర్యాచంద్రమసో ర్గుణానివ శ్రేష్ఠగుణాన్ ప్రకాశయిత్వా దుష్టప్రశమనేన శ్రేష్ఠవ్యవహారేణ సజ్జనా ఆహ్లాదయితవ్యాః.

పదార్థము :-శిల్పవిధివిత్తుడవగు సభాధ్యక్షా!నీవు(ఉపయామ గృహీతః అసి) సేనాది రాజ్యాంగములచే యుక్తుడవు కావున (రజసః) లోకములమధ్య (పృశ్నిగర్భాః) విశాలావకాశముగల లోకములవలె (జ్యోతిర్జరాయుః) తారాగణమును [జరాయువువలె] ఆచ్ఛాదనమొనర్చువానివలె(అయమ్)(వేనః) అతిమనోహరుడగు నీ చంద్రుడు(చోదయత్)యథాయోగ్యముగ స్వస్వమార్గమునందభియుక్తమొనర్చును. (ఇమమ్) ఈ చంద్రుని (అపాం)జలములయొక్కయు (సూర్యస్య)సూర్యునియొక్కయు(సంగమే) సంబంధము

లగు నాకర్షణాది విషయములందు(శిశుమ్)శిక్షార్హుడగు బాలకుని(మతిభిః)విద్వాంసులు స్వబుద్ధులద్వారా(రిహంతి)సత్కరించి(న)సమానాదరముతో గ్రహించుచున్నారు. మఱియు నేను(మర్త్యాయ)దుష్టులను శమింపజేయుటకు, శ్రేష్ఠవ్యవహారముల స్థాపించుటకు (విమానే)అనంతమగు నంతరిక్షమున వివిధ ప్రకారముల యానముల నిర్మించుటకు(త్వా) నిన్ను స్వీకరించుచున్నాను.

భావార్థము :- సభాధ్యక్షుడు సూర్యచంద్రుల[గుణముల]వలె శ్రేష్ఠగుణములను ప్రకాశితమొనర్చియు, దుష్టవ్యవహారముల శాంతమొనర్చియు శ్రేష్ఠవ్యవహారములచే సజ్జన పురుషులను ఆహ్లాదపఱచవలయును. [౨౬౧]

౨౬౨. మనో న యేష్విత్యస్య వత్సారః కాశ్యప ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః, స్వరాట్ బ్రాహ్మీ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ,

ఆ విషయమే మరల ఇందు చెప్పబడినది.

మనో న యేషు హవనేషు తిగ్మం విపః, శచ్యా వనుథో ద్రవంతా।

ఆ యః శర్యాభి స్తువినృమ్ణో అస్యాశ్రీణీతా దిశం గభస్తావేష తే యోనిః ప్రజాః పాహ్యపమృష్టో మర్కో దేవా స్త్వా మంథిపాః ప్రణయ న్త్వనాధృష్టాసి॥ ౭.౧౭॥

మనః, న, యేషు, హవనేషు, తిగ్మమ్, విపః, శచ్యా, వనుథః, ద్రవంతా, ఆ, యః, శర్యాభిః, తువినృమ్ణ ఇతి తువి+నృమ్ణః, అస్య, అశ్రీణీత, ఆదిశ మిత్యా+దిశమ్, గభస్తౌ, ఏషః, తే,యోనిః, ప్రజా+ఇతి ప్ర+జాః, పాహి, అప మృష్ట ఇత్యప+మృష్టః, మర్కః, దేవాః, త్వా, మంథిపా+ఇతి మంథి+పాః,ప్ర, నయంతు, అనాధృష్టా, అసి.

పదార్థః :-(మనః)విజ్ఞానమ్(న)ఇవ(యేషు)(హవనేషు)ధర్మ్యేషు వ్యవహారేషు.(తిగ్మం)వజ్రవత్తీవ్రమ్. తిగ్మమితి వజ్రనామసు పఠితమ్. నిఘం. ౨.౨౦. (విపః) వివిధం పాతీతి విపో మేధావీ, విప ఇతి మేధావి నామసు పఠితమ్.నిఘం.౩.౧౫. శచ్యా ప్రజ్ఞయా, శచీతి ప్రజ్ఞా నామసు పఠితమ్. నిఘం. ౩.౯.(వనుథః) కామయేథే. వనోతీతి కాంతికర్మసు పఠితమ్. నిఘం. ౨.౬. (ద్రవంతా) గంతారౌ. అత్ర సుపాం సు లుగిత్యాకారాదేశః.(ఆ)(యః)(శర్యాభిః)గతిభిః (తువినృమ్ణః) తువీని బహూని వనాని యస్య సః. తువీతి బహునామసు పఠితమ్. నిఘం. ౩.౧. (అస్య) (అ(

శ్రీణాతి పవతి.(ఆదిశ)దిశమభిన్యా ష్యేవ(గభస్తౌ)అంగుళ్యా నిర్దేశేగ భ స్తయ ఇత్యంగులీనామసు పఠితమ్. నిఘం. ౨.౫.(ఏషః)రాజధర్మః(తే)తవ(యోనిః)గృహమ్(ప్రజాః)సంరక్షణీయాః (పాహి) (అపమృష్టః)దూరీకృతః(మర్కః)మరణదుఃఖదో దుర్నయః(దేవాః)విద్వాంసః (త్వా) త్వాం యే (మంథిపా) మంథంతి శత్రూన్ తాన్ వీరాన్ పాంతి తే(ప్ర)(నయంతు) ప్రీణయంతు (అనాధృష్టా) అధర్షణీయా(అసి)లోడర్థే లట్. అయం మంత్రః. శత. ౪.౧.౬.౧౨-౧౫. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:- హే శిల్పవిద్యావిచక్షణ! సభాపతే! విద్వన్నేష రాజధర్మస్తే తవ యోని రస్తి, త్వం యథా యస్తువిన్నృమ్ణః ప్రజాపతి ర్విపః ప్రజాజనశ్చైతౌ ద్వౌ యువాం యేషు హవనేషు శర్యాభిస్తిగ్మం మనో న ద్రవంతౌ సంతౌ శచ్యా సహ అవనుథ. ఇత్థం ప్రత్యేకః ప్రజాజనోఽస్య గభస్తావా దిశం యథా స్యాత్తథా శత్రూనాశ్రీణీత మర్కశ్చాపమృష్టో భవతు ప్రజాః పాహి, మంథిపా దేవాస్త్వా త్వాం ప్రణయంతు. హే ప్రజే! యతోఽనాధృష్టా నిర్భయా స్వతంత్రా త్వమసి తం రాజానం సతతం రక్ష.

భావార్థః :-ప్రజాపురుషా రాజ్యకర్మణి యం రాజానమాశ్రయేయు స్స తేషాం న్యాయేనరక్షాం కుర్యాత్. తే చ తం న్యాయాధీశం ప్రతి స్వాభిప్రాయం ప్రవదేయుః. రాజసేవకాశ్చ న్యాయకర్మణైవ ప్రజాపురుషాన్ రక్షేయురితి.

పదార్థము :- ఓ శిల్పవిద్యావిచక్షణా! సభాపతీ!(ఏషః)ఈ రాజధర్మము (తే) నీ యొక్క(యోనిః)సుఖపూర్వక స్థిరత్వమునకు స్థానము. ఎటుల(యః) (తువిన్నృమ్ణః) అత్యంత ధనయుక్తుడవు ప్రజాపాలకుడవునగునీవు(విపః)బుద్ధిమంతమగు ప్రజాజనము, ఈ మీరిఱువుర(యేషు)ఏహవనాదికర్మలందు(శర్యాభిః)వేగములతోను(తిగ్మమ్)వజ్రమువలె అతిదృఢమగు(మనః న) మనస్సువలె వేగముతోను (ద్రవంతౌ) నడచుచున్నవారలై (శచ్యా)బుద్ధితో (అవనుథః) ఎటుల పరస్పరము కామించుచున్నారో, అటులనే ప్రతిప్రజాపురుషుడు(అస్య) ఈ ప్రజాపతియొక్క(గభస్తౌ) అంగులీ నిర్దేశమాత్రముచే(ఆదిశమ్)సకల దిశలందు తేజస్వులగు శత్రువులకు (ఆ అశ్రీణీత) బాగుగా దుఃఖము కలిగించునుగాక! (మర్కః)మరణముతో సమానమగు దుఃఖమును కలిగించు వాడును, కుమార్గమున ప్రవర్తించువాడునునగు శత్రువు(అపమృష్టః)దూరమగుగాక! మఱియు నీవు(ప్రజాః) ప్రజలను(పాహి)పాలించుము. (మంథిపాః దేవాః) శత్రువులను మథించు వీరులను రక్షించు విద్వాంసులు(త్వా)నిన్ను(ప్ర నయంతు)ప్రసన్నులుగా నొనర్చుదురుగాక! ఓ ప్రజా! నీవు (అనాధృష్టా అసి) ప్రగల్భవు, నిర్భయురాలవు, స్వాధీనురాలవు కావున రాజును [సతతము]రక్షించుము.

భావార్థము :-ప్రజలు రాజ్యకర్మయందేరాజును ఆశ్రయించుదురో అతడు వారిని రక్షించవలయును. ఆప్రజ తమ న్యాయాధీశుని సమ్ముఖమున స్వాభిప్రాయమును శంకా సమాధానములతోపాటు నివేదించవలయును. రాజకర్మచారులుకూడ న్యాయకార్యములచేతనే ప్రజలను రక్షించవలయును. [౨౬౨]

౨౬౩. సుప్రజా ఇత్యస్య వత్సారః కాశ్యప ఋషిః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, నిచృత్ త్రిష్టుప్ఛందః, ధైవతః స్వరః, మంథినోఽధిష్ఠానమిత్యస్య ప్రాజాపత్యా గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

న్యాయాధీశేన ప్రజాః ప్రతి కథం వర్తితవ్య మిత్యుపదిశ్యతే.

ప్రజలయెడ న్యాయాధీశుడెటుల ప్రవర్తించవలయునదందు చెప్పబడినది.

సుప్రజాః ప్రజాః ప్రజనయన్ పరీహ్యభి రాయస్పోషేణ యజమానమ్।

సంజగ్మానో దివా పృథివ్యా।

మంథీ మంథి శోచిషా నిరస్తో మర్కో మంథినోఽధిష్ఠానమసి॥ ౭.౧౮॥

సుప్రజా+ఇతి సు+ప్రజాః, ప్రజా+ఇతి ప్ర+జాః, ప్రజనయన్నితి ప్ర+జనయన్, పరి, ఇహి, అభి, రాయః, పోషేణ యజమానమ్, సంజగ్మాన+ఇతి సమ్+జగ్మానః, దివా, పృథివ్యా, మంథీ, మంథిశోచిషేతి మన్థి+శోచిషా, నిరస్త+ఇతి నిః+అస్తః, మర్కః, మంథినః, అధిష్ఠానమ్, అధిష్ఠానమిత్యధి+స్థానమ్, అసి.

పదార్థః :–(సుప్రజాః)శోభనా ప్రజా యస్య సః సుప్రజాః స యథాస్యాత్తథా (ప్రజాః)ప్రజా ఏవ(ప్రజనయన్)పరమేశ్వర ఇవ ప్రకటయన్(పరి)సర్వతః(ఇహి) జానీహి(అభి)అభిముఖ్యే(రాయః) ధనసమూహస్య(పోషేణ)పుష్ట్యా(యజమానమ్)సుఖప్రదమ్.(సంజగ్మానః) ధీరతాది శుభగుణేష్వాసక్తః(దివా)సూర్యేణ(పృథివ్యా)భూమ్యా (మంథీ) మంథితుం శీలమస్య న్యాయాధీశస్య సః(మంథిశోచిషా)సూర్యదీప్త్యేవ(నిరస్తః)నితరాం ప్రక్షిప్త ఇవ(మర్కః)మృత్యునిమిత్తః ఖల్వన్యాయకారీ (మంథినః)న్యాయకారిణః(అధిష్ఠానమ్)ఆధార ఇవ(అసి)అయం మంత్రః. శత. ౧.౪.౧.౬-౧౭. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :–భో న్యాయాధీశ!సుప్రజాస్త్వం ప్రజాః ప్రజనయన్ రాయస్పోషేణ సహ యజమానమభిపరీహి. సర్వథా తస్య ధనవృద్ధిమిచ్ఛ. మంథీ త్వం దివా పృథివ్యా సంజగ్మానో భవ. తద్గుణీభవేతి భావః.యతస్త్వం మంథినోఽధిష్ఠానమ స్యత స్తే మంథిశోచిషా మర్కో నిరస్తో భవతు.

భావార్థః :- అత్రోపమాలంకారః. న్యాయాధీశో యజమానస్య పురోహిత ఇవ ప్రజాః సతతం పాలయేత్.

పదార్థము :– ఓ న్యాయాధీశుడా ! (సుప్రజాః) ఉత్తమప్రజాయుక్తుడవగు నీవు (ప్రజాః) ప్రజలను(ప్రజనయన్)[ఈశ్వరునివలె] ప్రకటింపజేయుచు (రాయః) ధనముయొక్క(పోషేణ)పుష్టిచే(యజమానమ్)యాగాదిశ్రేష్ఠ కర్మలొనరించు పురుషుని(అభి)(పరి) (ఇహి) అన్నివిధముల ధనవృద్ధి యుక్తునిగా నొనర్చుము. నీవు(మంథీ) వాదవివాదములతో మంథనమొనర్చు వాడవు,(దివా పృథివ్యా) ద్యావాపృథ్వులవలె ధీరత్వాదిగుణము

లందు ప్రవర్తించువాడవు,(మంథినః)సదసద్వివేచన మొనర్చ యోగ్యములగు గుణములకు (అధిష్ఠానమ్ అసి)ఆధారుడవు. కావున(మంథిశోచిషా)సూర్యాదీప్తివలెనున్న నీ న్యాయ దీప్తిచే(మర్కః)మృత్యువును చేకూర్చు అన్యాయకారి(నిరస్తః)నివృత్తుడగునుగాక !

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందుపమాలంకార మున్నది. ధర్మముతో యజ్ఞ మొనర్చు సత్పురుషుడు పురోహితునివలె, ప్రజలను నిరంతరము పాలించుట న్యాయాధీశుడగు రాజునకు కర్తవ్యము. [౨౬౩]

౨౬౪. యే దేవాస ఇత్యస్య వత్సారః కాశ్యప ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః,
భురిగార్షీ పంక్తిశ్ఛందః, ధైవతః స్వరః.
అథ రాజ సభ్యజన కృత్యమాహ.

రాజుయొక్కయు, సభాసదులయొక్కయు కార్యములిందు చెప్పబడినవి.

యే దేవాసో ద్దివ్యేకాదశ స్థ పృథివ్యామధ్యేకాదశ స్థ।
అప్సు క్షితో మహినైకాదశ స్థ తే దేవాసో యజ్ఞ మిమం జుషధ్వమ్॥

యే, దేవాసః, దివి, ఏకాదశ, స్థ, పృథివ్యామ్, అధి, ఏకాదశ, స్థ, అప్సు క్షిత+ఇత్యప్సు+క్షితః, మహినా, ఏకాదశ, స్థ, తే, దేవాసః, యజ్ఞమ్, ఇమమ్, జుషధ్వమ్. ౭.౧౯॥

పదార్థః :-(యే)(దేవాసః)దివ్యగుణయుక్తాః(దివి)విద్యుతి(ఏకాదశ)ప్రాణాపానోదాన సమాన [వ్యాన]నాగ కూర్మ కృకల దేవదత్త ధనంజయ జీవాః(స్థః)సంతి. అత్ర పురుషవ్యత్యయః.(పృథివ్యామ్)భూమౌ(అధి) ఉపరిభావే (ఏకాదశ) పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశాదిత్య చంద్రనక్షత్రాహంకార మహత్తత్వ ప్రకృతయః(స్థ)సన్తి(అప్సు క్షితః)ప్రాణేషు క్షయంతి నివసంతి తే(మహినా)మహిమ్నా (ఏకాదశ)శ్రోత్ర త్వక్ చక్షు రసనా ఘ్రాణ వాక్ పాణి పాద పాయూపస్థ మనాంసి (స్థ)సంతి(తే)(దేవాసః)రాజసభాసదో విద్వాంసః.(యజ్ఞమ్)రాజప్రజా సంబద్ధ వ్యవహారమ్(ఇమమ్) ప్రత్యక్షమ్ (జుషధ్వమ్)సేవధ్వమ్. అయమ్మంత్రః. శత. ౪.౨.౧.౯. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- యే మహినా స్వమహిమ్నా దివ్యేకాదశదేవాసః స్థ సంతి. పృథివ్యా మధ్యేకాదశ స్థ సంతి. అప్సు క్షితశ్చైకాదశ స్థ సంతి తే యథా స్వస్వకర్మసు వర్తంతే, తద్వద్వర్తమానా హే దేవాసోః రాజసభాయాః సభ్యజనా యూయమిమం యజ్ఞం జుషధ్వమ్.

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యథా స్వకర్మణి ప్రవర్తమానా ఇమేఽన్తరిక్షాదిషు పదార్థాః సంతి, తథా సభాజనైః స్వస్వన్యాయకర్మణి ప్రవర్తితవ్యమితి.

పదార్థము :-(మహినా)స్వమహిమచే(దివి)విద్యుత్స్వరూపమున(ఏకాదశ)ప్రాణ అపాన-ఉదాన-వ్యాన-సమాన-నాగ-కూర్మ-కృకల-దేవదత్త-ధనంజయ - జీవాత్మలను (దేవాసః స్థః)దివ్యగుణయుక్తములగు నే దైవములున్నవో,(పృథివ్యాం అధి)భూమిమీద

(ఏకాదశ) పృథివ్యప్తేజోవాయురాకాశములను ఆదిత్య నిశాకరనక్షత్రములును. అహం కార మహత్తత్వప్రకృతులును అను ఏ పదునొకండు (స్థః) ఉన్నవో, మఱియు (అప్సు క్షితః) ప్రాణములందు వసించు. (ఏకాదశ) శ్రోత్రత్వక్చక్షు జిహ్వానాసికలు, వాక్పాణి పాదగుదా లింగములు మనస్సు [అను పదునొకండు] (స్థః) ఉన్నవో (తే) అవియన్నియు నెటుల స్వస్వకార్యములందు లీనములైయున్నవో అటులనే (దేవాసః) ఓరాజసభాసదులారా! మీరును యథాయోగ్యముగ స్వకార్యములందు స్థితులై (ఇమమ్ యజ్ఞమ్) రాజప్రజా సంబంధవ్యవహారమను [నీ యజ్ఞమును] (జుషధ్వమ్) సేవించుచుండుడు.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎటుల స్వస్వకార్యములందు ప్రవృత్తములై అంతరిక్షాదులందు సకలపదార్థములున్నవో అటులనే రాజసభాసదులును తమతమ న్యాయమార్గమున ప్రవృత్తులు కావలయును [౨౬౪]

---

౨౬౫. ఉపయామ గృహీతోఽసీత్యస్య వత్సారః కాశ్యప ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, నిచృదార్షీ జగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః.

అథ రాజ్ఞాం విదుషాం చోపదేశప్రకారమాహ.

రాజయొక్కయు, విద్వాంసులయొక్కయు ఉపదేశపద్ధతి చెప్పబడినది.

ఉపయామ గృహీతోఽస్యాగ్రయణోఽసి స్వాగ్రయణః పాహి యజ్ఞం పాహి యజ్ఞపతిం విష్ణు స్త్వామిన్ద్రియేణ పాతు విష్ణు స్త్వం పాహ్యభి సవనాని పాహి॥

ఉపయామ గృహీత+ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, ఆగ్రయణః, అసి, స్వాగ్రయణ ఇతి సు+ఆగ్రయణః, పాహి, యజ్ఞమ్, పాహి, యజ్ఞపతిమితి యజ్ఞ+పతిమ్, విష్ణుః, త్వామ్, ఇంద్రియేణ, పాతు, విష్ణుమ్, త్వమ్, పాహి, అభి, సవనాని, పాహి. ౭.౨౦॥

పదార్థః :- (ఉపయామ గృహీతః) వినయాదిరాజగుణైర్యుక్తః (అసి) (ఆగ్రయణః) సమంతాద గ్రాణి విజ్ఞానయుక్తాని ప్రశస్తాని కర్మాణ్యయతే సః. శకంధ్వాదిషు పరరూపం వాచ్యమ్, ఇతి పర రూపమ్ (అసి) (స్వాగ్రయణః) శోభనశ్చాసా వాగ్రయణశ్చ తద్వత్ (పాహి) (యజ్ఞమ్) రాజప్రజాపాల కమ్ (పాహి) (యజ్ఞపతిమ్) సంగతస్య న్యాయస్య పాలకమ్ (విష్ణుః) సకలశుభగుణ కర్మవ్యాపీ విద్వాన్ (త్వాం) (ఇంద్రియేణ) మనసా ధనేన వా. ఇంద్రియమితి ధననామసు పఠితమ్. నిఘం. ౨. ౧౦. (పాతు) (విష్ణుమ్) విద్వాంసమ్ (త్వమ్) న్యాయాధీశః (పాహి) (అభి) (సవనాని) ఐశ్వర్యాణి (పాహి) అయం మంత్రః. శత. ౪ ౨.౧.౯-౧౧. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే సభాపతే! రాజన్! ఉపదేశక! వా యత స్త్వముపయామ గృహీతోఽస్యతో యజ్ఞం పాహి. స్వాగ్రయణ ఇవాగ్రయణోఽసి. తస్మాద్ యజ్ఞపతిం పాహి. అయం విష్ణురి న్ద్రియేణ త్వాం పాతు. త్వమేనం విష్ణుం పాహి సవనాన్యభి పాహి.

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. రాజ్ఞో విదుషాం చ యోగ్యతాఽస్తి త్తే, సతతం కుర్యు ర్నహి రాజ్యోన్నత్యా వినా విద్వాంసో స్వాస్థ్యేన విద్యాప్రచారయితు ముపదేష్టుం చ శక్నువంతి. న ఖలు విదుషాం సంగోపదేశాభ్యాం వినా కశ్చిద్ రాజ్యం రక్షితు మర్హతి. న ఖలు రాజప్రజోత్తమ విదుషాం పరస్పరం ప్రీతిమంతరైశ్వర్యోన్నతి రైశ్వర్యోన్నత్యా వినాఽఽనన్దశ్చ సతతం జాయతే.

పదార్థము :- ఓ సభాపతీ! రాజన్! లేక ఉపదేశమొనర్చువాడా! నీవు (ఉపయామగృహీతః అసి)వినయాది రాజగుణయుక్తుడవు,వేదాదిశాస్త్రబోధచే కూడినవాడవు, కావున(యజ్ఞమ్)రాజును, ప్రజలను పాలించు యజ్ఞమును (పాహి) పాలించుము. (సవనాని)ఐశ్వర్యమునొసగు కార్యములను(అభి)అన్నివిధముల(పాహి)రక్షించుము. (విష్ణుః) సమస్త సద్గుణములను మరియు కర్మలను సరిగా నెరుగు ఏ యీ విద్వాంసుడున్నాడో అతడు(ఇంద్రియేణ)మనస్సుచే,ధనముచే(త్వాం)నిన్ను(పాతు) పాలించుగాక ! మరియు నీవు(విష్ణుమ్)ఆ విష్ణువును,విద్వాంసుని(పాహి)రక్షించుము.(స్వాగ్రయణః)ఉత్తమవిజ్ఞానయుక్తకర్మలను సమకూర్చువానివలె(అగ్రయణః) ఉత్తమ విచారయుక్త కర్మలను పొందువాడవు గమ్ము.(యజ్ఞపతిమ్)యథావత్ న్యాయమును రక్షించువానిని(పాహి)పాలించుము.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. రాజు, విద్వాంసులు నిరంతరము రాజ్యమును నభివృద్ధిపఱచ వలయును. ఏలయన రాజ్యోన్నతికానిదే విద్వాంసులు [స్వస్థమనస్కులై] విద్యాప్రచారమును ఉపదేశమును ఒనర్చజాలరు. విద్వాంసుల సాంగత్యము-ఉపదేశములేనిదే యెవడును రాజ్యమును రక్షించుటకు సమర్థుడు కాజాలడు.మరియు,రాజప్రజోత్తమవిద్వాంసులందు పరస్పర ప్రీతిలేనిచో ఐశ్వర్యోన్నతియు, ఐశ్వర్యోన్నతి లేనిదే ఆనందమును ఎన్నటికి కలుగజాలదు [౨౬౫]

౨౬౬. సోమః పవత ఇత్యస్య వత్సారః కాశ్యపః ఋషిః, సోమో దేవతా, స్వరాడ్ బ్రాహ్మీ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః, ఏష త ఇత్యస్య యాజుషీ జగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః,

అథ రాజకృత్య మాహ.

రాజకృత్య మిందు చెప్పబడినది.

సోమః పవతే సోమః పవతేఽస్మై బ్రహ్మణేఽస్మై క్షత్రాయాస్మై సున్వతే యజమానాయ పవతఽఇష ఊర్జే పవతేఽద్భ్యఽఓషధీభ్యః పవతే ద్యావాపృథివీభ్యా మ్పవతే సుభూతాయ పవతే విశ్వేభ్యస్త్వా దేవేభ్యఽఏష తే యోనిః

ర్భ్య స్త్వా దేవేభ్యః॥ ౭.౨౧॥

సోమః, పవతే, సోమః, పవతే, అస్మై, బ్రహ్మణే, అస్మై, క్షత్రాయ, అస్మై, సున్వతే, యజమానాయ, పవతే, ఇషే, ఊర్జే, పవతే, అద్భ్య+ఇత్యత్+భ్యః, ఓషధీభ్యః, పవతే, ద్యావాపృథివీభ్యామ్, పవతే, సు।భూతాయేతి సు+భూతాయ. పవతే, విశ్వేభ్యః, త్వా, దేవేభ్యః, ఏషః, తే, యోనిః, విశ్వేభ్యః, త్వా, దేవేభ్యః.

పదార్థః:–(సోమః)సౌమ్యగుణ సంపన్నో రాజా(పవతే)విజానీయాత్. లేట్ ప్రయోగః. రాజసభాయాః సభాసత్ ప్రజాజనో వా(పవతే)పూతో భవేత్(అస్మై)ప్రత్యక్షాయ (బ్రహ్మణే) పరమేశ్వరాయ వేదాయ వా(అస్మై)(క్షత్రాయ)రాజ్యాయ క్షత్రియాయ వా. (అస్మై) (సున్వతే) సర్వవిద్యాసిద్ధాంతం నిష్పాదయతే.(యజమానాయ)సంగచ్ఛమానాయ(పవతే)(ఇషే)అన్నాయ(ఊర్జే) పరాక్రమాయ(పవతే)(అద్భ్యః)జలేభ్యః ప్రాణేభ్యో వా(ఓషధీభ్యః)సోమాదిభ్యః (పవతే) (ద్యావా పృథివీభ్యామ్)సూర్యభూమిభ్యామ్(పవతే)(సుభూతాయ)సుష్ఠుసత్యాయ వ్యవహారాయ.(పవతే) (విశ్వేభ్యః) సమస్తేభ్యః(త్వా)త్వామ్(దేవేభ్యః)దివ్యేభ్యో గుణేభ్యః(ఏషః) రాజధర్మగుణగ్రహణమ్ (తే) తవ. (యోనిః)వసతిః(విశ్వేభ్యః)అఖిలేభ్యః(త్వా) త్వామ్ (దేవేభ్యః) విద్వద్భ్యః. అయమ్మంత్రః శత. ౪.౨.౧ ౧౨-౧౬. తథా బ్రా. ౨. ౧-౯. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:-హే విద్వాంసో! యథాఽయం సోమోఽస్మై బ్రహ్మణే పవతేఽస్మై క్షత్రాయ పవతేఽస్మై సున్వత. యజమానాయ పవత ఇష ఊర్జే పవతేఽద్భ్య ఓషధీభ్యః పవతే. ద్యావాపృథివీభ్యాం పవతే. సుభూతాయ పవతే, తద్వత్సోమః సభ్యజనః ప్రజాజనోఽప్యేతస్మై సర్వస్మై పవతాం, హే రాజన్ ! యస్య తే తవైష యోనిరస్తి, తం త్వాం విశ్వేభ్యో దేవేభ్యో వయం స్వీకుర్మస్తథా విశ్వేభ్యో గుణేభ్యశ్చ త్వా త్వామఙ్గీకుర్మహే.

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యథా చంద్రలోకః సర్వస్మై జగతే హితకారీ వర్తతే. యథా చ రాజా సభ్యజన ప్రజాజనాభ్యాం సహ తదుపకారాయ ధర్మానుకూలం వ్యవహారమాచరతి, తథైవ సభ్యజనప్రజాజనౌ రాజ్ఞా సహ వర్తేతామ్. య ఉత్తమ వ్యవహారగుణకర్మానుష్ఠాతా భవతి, స ఏవ రాజా సభ్యజనశ్చ న్యాయాధీశో భవితుమర్హతి. యో ధర్మాత్మా (జనః) సఏవ ప్రజాయామగ్ర్యో గణనీయోఽస్త్యేవమేతే త్రయః పరస్పరం ప్రీత్యా పురుషార్థేన విద్యాది గుణేభ్యః పృథివ్యాది పదార్థేభ్య శ్చాఖిలం సుఖం ప్రాప్తుం శక్నువంతి.

పదార్థము :-విద్వాంసులారా!(సోమః)సౌమ్యగుణ సంపన్నుడగు నీరాజు ఎటుల (అస్మై బ్రహ్మణే) ఈ పరమేశ్వరుని లేక వేదమును ఎరుగుటకై (పవతే)పవిత్రుడగుచున్నాడో(అస్మై క్షత్రాయ)ఈ క్షాత్రధర్మమునకై (పవతే)జ్ఞానవంతుడగుచున్నాడో(అస్మై సున్వతే)సమస్త విద్యాసిద్ధాంతములను నిష్పాదనమొనర్చు(యజమానాయ)ఉత్తమసాంగత్యమొనరించు విద్వాంసునికై(పవతే)నిర్మలుడగుచున్నాడో (ఇషే) అన్నపు గుణములకై (ఊర్జే)పరాక్రమముకొఱకు (పవతే)శుద్ధమగుచున్నాడో,(అద్భ్యః)జలములకొఱకు ప్రాణములకొఱకు(ఓషధీభ్యః)సోమాద్యోషధులకై (పవతే) ఎరుగుచున్నాడో(ద్యావాపృథివీభ్యామ్)సూర్యునికొఱకు మఱియు భూమికొఱకు (పవతే) శుద్ధుడగుచున్నాడో

౨౮౮. మిత్రావరుణాభ్యాం త్వేత్యస్య వత్సారః కాశ్యప ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః, మిత్రావరుణాభ్యా మిత్యస్యానుష్టుప్, ఇంద్రాగ్నిభ్యామిత్యస్య ప్రాజాపత్యానుష్టుప్, ఇంద్రావరుణాభ్యామిత్యస్య స్వరాట్ సామ్న్యనుష్టుప్ ఛందాంసి, గాంధారః స్వరః, ఇంద్రాబృహస్పతిభ్యామిత్యస్య భురిగార్చీ గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః, ఇంద్రావిష్ణుభ్యామిత్యస్య భురిక్ సామ్న్యనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరశ్చ.

సర్వవిద్యాప్రవీణం సభాపతిం కుర్యాదిత్యుపదిశ్యతే.

సకల విద్యలయందు ప్రవీణుడైన పురుషుని సభాపతిగా నొనర్చవలయునని చెప్పబడినది.

మిత్రావరుణాభ్యాం త్వా దేవావ్యం యజ్ఞస్యాయుషే గృహ్ణామీంద్రాయ త్వా దేవావ్యం యజ్ఞస్యాయుషే గృహ్ణామీన్ద్రాగ్నిభ్యాం త్వా దేవావ్యం యజ్ఞస్యాయుషే గృహ్ణామీంద్రావరుణాభ్యాం త్వా దేవావ్యం యజ్ఞస్యాయుషే గృహ్ణామీంద్రాబృహస్పతిభ్యాం త్వా దేవావ్యం యజ్ఞస్యాయుషే గృహ్ణామీన్ద్రావిష్ణుభ్యాం త్వా దేవావ్యం యజ్ఞస్యాయుషే గృహ్ణామి॥ ౭.౨౩॥

మిత్రావరుణాభ్యామ్, త్వా, దేవావ్యమితి దేవ+అవ్యమ్, యజ్ఞస్య, ఆయుషే గృహ్ణామి, ఇంద్రాయ, త్వా, దేవావ్యమితి దేవ+అవ్యమ్, యజ్ఞస్య, ఆయుషే, గృహ్ణామి, ఇంద్రాగ్నిభ్యామితీంద్రాగ్ని+భ్యామ్, త్వా, దేవావ్యమితి దేవ+అవ్యమ్, యజ్ఞస్య, ఆయుషే, గృహ్ణామి, ఇంద్రావరుణాభ్యామ్, త్వా, దేవావ్యమితి దేవ+అవ్యమ్, యజ్ఞస్య, ఆయుషే, గృహ్ణామి, ఇంద్రాబృహస్పతిభ్యామితీన్ద్రా బృహస్పతి+భ్యామ్, త్వా, దేవావ్యమితి దేవ+అవ్యమ్, యజ్ఞస్య, ఆయుషే, గృహ్ణామి, ఇంద్రావిష్ణుభ్యామితీంద్రావిష్ణుభ్యామ్, త్వా, దేవావ్యమితి దేవ+అవ్యమ్, యజ్ఞస్య, ఆయుషే, గృహ్ణామి.

(మిత్రావరుణాభ్యాం) సఖ్యుత్కృష్టాభ్యామ్ (త్వా) సభాపతిం పూర్ణవిద్య ముపదేశకం వా (దేవావ్యమ్) యో దేవానవతి స దేవావీ స్తమ్. అవితృ స్తృతంత్రిభ్యః ఈః. ఉ. ౩.౧౫౮. ఇతి రక్షణాద్యర్థాదవ ధాతో రీః ప్రత్యయః (యజ్ఞస్య) అగ్నిహోత్రాదే రాజ్యపాలనాంతస్య (ఆయుషే) ఉన్నత్యై (గృహ్ణామి) (ఇంద్రాయ) పరమైశ్వర్యవతే (త్వా) త్వామ్ (దేవావ్యమ్) విద్వద్రక్షకమ్ (యజ్ఞస్య) సత్సంగతికరణస్య (ఆయుషే) (గృహ్ణామి) (ఇంద్రాగ్నిభ్యామ్) విద్యుత్ప్రసిద్ధాభ్యాం వహ్నిభ్యామ్ (త్వా) త్వామ్

(దేవావ్యమ్)దివ్యవిద్యాబోధకమ్(యజ్ఞస్య)శిల్పవిద్యాకార్యసిద్ధికరస్య(ఆయుషే) (గృహ్ణామి) వృణోమి(ఇంద్రావరుణాభ్యామ్)విద్యుజ్జలాభ్యామ్(త్వా)త్వామ్(దేవావ్యమ్)ఏతద్దివ్య విద్యావ్యాపకమ్ (యజ్ఞస్య)క్రియాకౌశల సంగతస్య(ఆయుషే)(గృహ్ణామి) (ఇంద్రాబృహస్పతిభ్యామ్) రాజానూచానాభ్యాం విద్వద్భ్యామ్(త్వా)త్వామ్(దేవావ్యమ్)ప్రశస్తయోగవిద్యాప్రాపకమ్(యజ్ఞస్య)యోగవిద్యాప్రాపకస్య విజ్ఞానస్య(ఆయుషే)(గృహ్ణామి)అంగీకరోమి(ఇంద్రావిష్ణుభ్యామ్)ఈశ్వరవేదజ్ఞానాభ్యామ్(త్వా)త్వాం (దేవావ్యమ్)బ్రహ్మవిదాం తర్పకమ్(యజ్ఞస్య)జ్ఞానమయస్య(ఆయుషే)వృద్ధయే(గృహ్ణామి) అయం మంత్రః శత. ౪.౧.౨.౧౨-౧౮. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే సభాపతే! ధర్మార్థకామమోక్షానిచ్ఛురహం యజ్ఞస్యాయుషే మిత్రావరుణాభ్యాం దేవావ్యం త్వాం గృహ్ణామి. హే సేనాపతే! విద్వన్! యజ్ఞస్యాయుష ఇంద్రాయ దేవావ్యం త్వా గృహ్ణామి. హే శస్త్రాస్త్రవిద్యావిద్! యజ్ఞస్యాయుషే ఇంద్రాగ్నిభ్యాం త్వా త్వాం గృహ్ణామి. హే శిల్పిన్! యజ్ఞస్యాయుష ఇంద్రావరుణాభ్యాం త్వా త్వాం గృహ్ణామి. తథా యజ్ఞస్యాయుష ఇంద్రాబృహస్పతిభ్యాం త్వా త్వాం గృహ్ణామి. హే విద్వన్! యజ్ఞస్యాయుష ఇంద్రావిష్ణుభ్యాం త్వా త్వాం గృహ్ణామి.

భావార్థః :- ప్రజాజనైః సకలశాస్త్రప్రచారాయ సర్వవిద్యాకుశలోఽతిశయిత బ్రహ్మచర్యాది కర్మానుష్ఠాతా సభాధ్యక్షః కర్తవ్యః సోఽపి ప్రీత్యాసకలశాస్త్రం ప్రచారయేత్.

పదార్థము :- సభాపతీ! ధర్మార్థకామ మోక్షముల నభిలషించు నేను(యజ్ఞస్య) అగ్నిహోత్రము మొదలు రాజ్యపాలనమువరకు యజ్ఞముయొక్క (ఆయుషే) ఉన్నతి కొఱకు(మిత్రావరుణాభ్యామ్)మిత్రులకొఱకు,ఉత్తమ విద్వాంసులగు పురుషులకొఱకు (దేవావ్యమ్)విద్వాంసుల రక్షించువాడవగు(త్వా)నిన్ను(గృహ్ణామి)స్వీకరించుచున్నాను ఓ సేనాపతీ!విద్వాంసుడా!(యజ్ఞస్య ఆయుషే)సత్సంగతి కరణోన్నతికై,(ఇంద్రాయ) పరమైశ్వర్యవంతుడగు పురుషునికై (దేవావ్యమ్ త్వా) విద్వాంసుల రక్షించు నిన్ను (గృహ్ణామి) గ్రహించుచున్నాను. ఓశస్త్రాస్త్ర విద్యాప్రవీణులారా!(యజ్ఞస్య)శిల్పవిద్యా కర్మలసిద్ధియొక్క(ఆయుషే)ప్రాప్తికై (ఇంద్రాగ్నిభ్యామ్) విద్యుత్తుయొక్కయు, ప్రసిద్ధాగ్నియొక్కయు గుణముల ప్రకాశార్థము. (దేవావ్యమ్ త్వా) దివ్యవిద్యాబోధను రక్షించునిన్ను(గృహ్ణామి) గ్రహించుచున్నాను. ఓ శిల్పీ!(యజ్ఞస్య)క్రియా నైపుణ్యమును (ఆయుషే) ఎరుగుట కొరకును(ఇంద్రావరుణాభ్యామ్) విద్యుజ్జలముల గుణములు ప్రకాశించుటకును(దేవావ్యం త్వా)ఆ విద్యల నెఱుగు నిన్ను(గృహ్ణామి)గ్రహించుచున్నాను. ఓ అధ్యాపకా!(యజ్ఞస్య) ఆయుషే అధ్యయనాధ్యాపనముల వృద్ధికై(ఇంద్రాబృహస్పతిభ్యామ్)రాజుకొఱకు, శాస్త్రవక్తలకొఱకు (దేవావ్యమ్) ప్రశంసితమగు యోగవిద్య నెఱిగి లభింపజేయు వాడవగు(త్వా)నిన్ను(గృహ్ణామి)గ్రహించుచున్నాను. ఓ విద్వాంసుడా (యజ్ఞస్య ఆయుషే) విజ్ఞానోన్నతికై (ఇంద్రావిష్ణుభ్యామ్) ఈశ్వరుని వేదశాస్త్రమును నెఱుగుటకై (దేవావ్యమ్ త్వా) బ్రహ్మజ్ఞానిని తృప్తిపఱచు నిన్ను (గృహ్ణామి) గ్రహించుచున్నాను.

భావార్థము :- సకలశాస్త్రముల ప్రచారార్థమై సకల విద్యలందు కుశలుడును మఱియు అత్యంత బ్రహ్మచర్యము ననుష్ఠించు వాడునగు పురుషుని సభాపతిగా నొనర్ప వలయును. ఇది ప్రజలకుచితము. ఆ సభాపతియు పరమప్రీతితో సకలశాస్త్రముల ప్రచార మొనర్చుచు, నొనరింపజేయుచు నుండవలయును. [౨౬౮]

౨౬౯. మూర్ధానమిత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః విశ్వేదేవా దేవతాః, ఆర్షీ త్రిష్టుప్ఛందః, ధైవతః స్వరః.

అథ విద్వత్కృత్య మాహ.

దీని తర్వాత విద్వాంసుల కర్మలను ఈ మంత్రమందు చెప్పెను.

మూర్ధాన న్దివో ఽఅరతి మ్పృథివ్యా వైశ్వానర మృతఽఆజాతమగ్నిమ్।

కవిగ్ం సమ్రాజ మతిథిం జనానా మాసన్నాపాత్రం జనయంత దేవాః॥

మూర్ధానమ్, దివః, అరతిమ్, పృథివ్యాః, వైశ్వానరమ్, ఋతే, ఆ, జాతమ్, అగ్నిమ్, కవిమ్, సమ్రాజమితి సమ్+రాజమ్, అతిథిమ్, జనానామ్, ఆసన్, ఆ, పాత్రమ్, జనయంత, దేవాః. ౭, ౨౪॥

పదార్థః :-(మూర్ధానమ్) శిరోవద్వర్తమానమ్ (దివః) ద్యోతమానస్య సూర్యస్య (అరతిమ్) ఋచ్ఛతి ప్రాప్నోతి తమ్. (పృథివ్యాః) (వైశ్వానరమ్) యో విశ్వాన్ నరానానందాన్నయతి తమ్. వైశ్వానరః కస్మాద్విశ్వాన్నరాన్నయతి విశ్వ ఏనం నరా నయంతీతి వాపి వా విశ్వానర ఏవ స్యాత్. నిరు. ౭.౨౧. (ఋతే) సత్యే. ఋతమితి సత్యనామసు పఠితమ్. నిఘం. ౩.౧౦. (ఆ) సమంతాత్ (జాతమ్) ప్రసిద్ధమ్ (అగ్నిమ్) శుభగుణైః ప్రకాశమానమ్ (కవిమ్) క్రాంతదర్శనమ్ (సమ్రాజమ్) చక్రవర్తినమివ (అతిథిమ్) అతిథివత్పూజ్యమ్ (జనానామ్) సత్పురుషాణామ్ (ఆసన్) ముఖే, అత్రాస్య శబ్దస్య పద్దన్నో మాస. ౬.౧.౬౩. అనేనాసన్నాదేశః. సుపాం సు లుగితి సప్తమ్యేకవచనస్య లుక్ (ఆ) సమన్తాత్ (పాత్రమ్) పాతి రక్షతి సమస్తం శిల్పవ్యవహారం యస్తమ్. (జనయంత) ఉత్పాదయంత. అత్ర లోడర్థే లఙడభావశ్చ. (దేవాః) ధనుర్వేదవిదో విద్వాంసః. అయం మంత్రః శత. ౪.౨.౩.౨౪ తథా బ్రా. ౪.౧. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- యథా దేవా ధనుర్విదో విద్వాంసో ధనుర్వేదశిక్షయా దివో మూర్ధానం పృథివ్యా అరతి మృత మాజాతం వైశ్వానరం జనానామతిథి మాసన్ పాత్రం కవి మగ్నిం సమ్రాజ మివాజనయంత తథా సర్వై రనుష్ఠేయమ్.

భావార్థః :- అత్రోపమాలంకారః. యథా సత్పురుషాః ధనుర్వేదజ్ఞాః పరోపకారిణో విద్వాంసో ధనుర్వేదోక్తక్రియాభిః యానేషు శస్త్రాస్త్రవిద్యాయాం చానేకధాగ్నిం ప్రదీప్య శత్రూన్విజయంతే. తథైవాన్యైరపి సర్వైర్జనై రాచరణీయమ్

పదార్థము :-ఎటుల(దేవాః)ధనుర్వేదమును నెఱుగు విద్వాంసులు ఆ ధనుర్వేద శిక్షవలన(దివః)ప్రకాశవంతుడగు సూర్యునియొక్క(మూర్ధానమ్) శిరసువలె వర్తమానములగు (పృథివ్యాః)పృథ్వీగుణములను(అరతిమ్)పొందునదియు(ఋతే అజాతమ్) సత్యమార్గమునందు సత్యవ్యవహారమునందు బాగుగా ప్రసిద్ధమును;(వైశ్వానరమ్)సకల మానవులకానందము సమకూర్చునదియు(జనానామ్)సత్పురుషులకు(అతిథిమ్) అతిథివలె సత్కారమొనర్ప యోగ్యమును(ఆసన్)శుద్ధయజ్ఞరూపమగు స్వముఖమునందు(పాత్రమ్) సమస్త శిల్పవ్యవహారములను రక్షించునదియు; (కవిమ్) అనేక విధముల ప్రదీప్తమును (అగ్నిమ్)శుభగుణప్రకాశితమునునగు నగ్నిని(సమ్రాజమ్)ఏకచక్ర[వర్తి]రాజ్యమొనరించువానివలె(ఆ)బాగుగా(జనయంత)ప్రకాశితమొనర్చుచున్నారో అటులనే సకల మానవులొనర్చుట ఉచితము.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందుపమాలంకార మున్నది. ఎటుల ధనుర్వేదము నెఱుగువారును, సత్పురుషులును, పరోపకారులునగు విద్వాంసులు ధనుర్వేదమునందు చెప్పబడిన క్రియలచే యానములందు,శస్త్రాస్త్ర విద్యలందనేకవిధములుగా అగ్నిని ప్రదీప్తపఱచి శత్రువులను జయించుచుందురో అటులనే అన్యమానవులును అనుష్ఠించవలయును. [౨౮]

౨౦. ఉపయామగృహీత ఇత్యస్య భరద్వాజ ఋషిః, వైశ్వానరో దేవతా, యాజుష్యనుష్టుప్ఛందః, గాంధారః స్వరః, ధ్రువోఽసీత్యస్య ధ్రువమిత్యస్య చ విరాడార్షీ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.

అథేశ్వర గుణా ఉపదిశ్యంతే.

ఈశ్వరునియొక్క గుణములిందు చెప్పబడినవి.

ఉపయామగృహీతోఽసి ధ్రువోఽసి ధ్రువక్షితి ర్ధ్రువాణాం ధ్రువతమోఽచ్యుతానా మచ్యుతక్షిత్తమ ఏష తే యోని ర్వైశ్వానరాయ త్వా।
ధ్రువం ధ్రువేణ మనసా వాచా సోమమవనయామి।
అథా నఽఇన్ద్రఽఇద్విశోఽసపత్నాః సమనసస్కరత్॥ ౭.౨౫॥

ఉపయామ గృహీత ఇత్యుపయామ గృహీతః, అసి, ధ్రువః, అసి, ధ్రువక్షితిరితి ధ్రువ+క్షితిః, ధ్రువాణామ్, ధ్రువతమ ఇతి ధ్రువ+తమః,అచ్యుతానామ్, అచ్యుతక్షిత్తమ +ఇత్యచ్యుతక్షిత్+తమః, ఏషః, తే, యోనిః, వైశ్వానరాయ,త్వా,

ధ్రువమ్, ధ్రువేణ, మనసా, వాచా, సోమమ్, అవ, నయామి, అథ, నః, ఇంద్రః, ఇత్, విశః, అసపత్నాః, సమనస+ఇతి స+మనసః, కరత్.

పదార్థః :-(ఉపయామ గృహీతః) యమానాం సమూహో యామమ్, ఉపగతం చ తద్యామం చోపయామముపయామేన గృహీత ఉపయామగృహీతః పరమేశ్వరః (అసి) (ధ్రువః) స్థిరః (అసి)(ధ్రువక్షితిః)ధ్రువా క్షితయో భూమయో యస్మిన్(ధ్రువాణామ్)ఆకాశాదీనాం మధ్యే(ధ్రువతమః) అతిశయేన ధ్రువో ధ్రువతమః(అచ్యుతానామ్)కారణజీవానామ్(అచ్యుతక్షిత్తమః)అచ్యుతం క్షయతి నివాసయతి సోఽతిశయితః(ఏషః)సత్యమార్గప్రకాశః(తే) తవ(యోనిః)స్థానమివ (వైశ్వానరాయ) విశ్వేషాం నరాణాం నాయకాయ సత్యప్రకాశకాయ(త్వా)త్వామ్(ధ్రువమ్) నిశ్చయమ్ (ధ్రువేణ) నిష్కంపేణ(మనసా)అంతఃకరణేన(వాచా)వాణ్యా(సోమమ్)సకలజగతః ప్రసవితారమ్(అవ)(నయామి)స్వీకరోమి(అథ)అనంతరమ్(నః)అస్మాకమ్(ఇంద్రః)సర్వదుఃఖవిదారకః(ఇత్)ఏవ(విశః) ప్రజాః(అసపత్నాః)అజాతశత్రవః(సమనసః)సమానం మనః స్వాంతం యాసాం తాః(కరత్)కరోతు. లేట్ ప్రయోగోఽయమ్.

అన్వయః :- హే పరమేశ్వర! త్వముపయామగృహీతోఽసి, ధ్రువోఽసి. ధ్రువక్షితి ర్ధ్రువాణాం ధ్రువతమ స్తథా చాచ్యుతానా మచ్యుత క్షిత్తమోఽసి. ఏష తే యోనిరస్తి. అస్మై వైశ్వానరాయ రాజ్యప్రకాశకాయ ధ్రువేణ మనసా ధ్రువయా వాచా చ సోమం త్వా ధ్రువమవనయామి. అథేంద్రో భవాన్ నో విశోఽసపత్నాః సమనస ఇదేవ కరత్కరోతు.

భావార్థః :- యోఽనిత్యానాం నిత్యో ధ్రువాణామపి ధ్రువః పరమేశ్వర స్తస్య సర్వజగత్ప్రేరకస్యేశ్వరస్య ప్రాప్త్యా యోగాభ్యాసానుష్ఠానేన చైవ విజ్ఞానం జాయతే నాన్యథా.

పదార్థము :- ఓ పరమేశ్వరా! నీవు(ఉపయామగృహీతః అసి)శాస్త్రప్రాప్తనియమములద్వారా స్వీకరించబడుచున్నావు. ఇటులనే(ధ్రువః అసి)స్థిరుడవు.(ధ్రువక్షితిః)క్షితి నీయందు స్థిరమగుచున్నది. మఱియు(ధ్రువాణామ్)స్థిరాకాశాది పదార్థములందు(ధ్రువతమః అసి)అత్యంత స్థిరుడవై యున్నావు. మఱియు(అచ్యుతానామ్)అవినాశియగు జగత్కారణమునందు,మఱియు అనాదిసిద్ధజీవులందు(అచ్యుతక్షిత్తమః) అవినాశిత్వమును వసింపజేయు శ్రేష్ఠుడవై యున్నావు (ఏషః)ఈ సత్యమార్గపు ప్రకాశము(తే)నీకు(యోనిః)నివాసస్థానతుల్యమువంటిదై యున్నది.(వైశ్వానరాయ)సమస్త మానవులను సత్యమార్గమునందధిగమింపజేయు [నాయకు]నికొఱకు లేక ఈ రాజ్యప్రకాశకునికొఱకు (ధ్రువేణ)దృఢమగు(మనసా)మనస్సుతోను(వాచా)వాక్కుతోను(సోమమ్ త్వా)సమస్త జగత్తు నుత్పన్న మొనర్చు నిన్ను(ధ్రువమ్)నిశ్చయ పూర్వకముగా, ఎటులున్నావో అటులనే(అవనయామి)స్వీకరించుచున్నాను (అథ)దీనియనంతరము (ఇంద్రః) సకల దుఃఖములను వినాశమొనరించు నీవు (నః విశః) మా ప్రజలను (అసపత్నాః) శత్రురహితులుగను(సమనసః)ఏకమనస్కులుగను అనగా ఒకరిసుఖమొకరెఱుగువారుగను (ఇత్) నిశ్చయముగ(కరత్)ఒనర్చుము.

భావార్థము :- పరమేశ్వరుడు నిత్యపదార్థములందు నిత్యుడును, స్థిరములందు స్థిరుడును నైయున్నాడు. అట్టి సమస్త జగత్తు నుత్పన్న మొనర్చు నాపరమేశ్వరుని ప్రాప్తి వలనను, యోగాభ్యాసానుష్ఠానమువలనను సరియైన జ్ఞానము కలుగగలుగుచున్నది. అన్యథా కలుగజాలదు. [౨౨౦]

౨౨౧. యస్త ఇత్యస్య దేవశ్రవా ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, స్వరాడ్బ్రాహ్మీ బృహతీ ఛందః, మధ్యమః స్వరః.

అథేశ్వరో యజ్ఞానుష్ఠాతార ముపదిశతి.

ఈశ్వరుడు యజ్ఞానుష్ఠాతల కుపదేశించుచున్నాడు.

యస్తే ద్రప్సస్కందతి యస్తే అంశుర్గ్రావచ్యుతో ధిషణయో రుపస్థాత్। అధ్వర్యోర్వా పరి వా యః పవిత్రాత్తం తే జుహోమి మనసా వషట్కృతఌ స్వాహా దేవానా ముత్క్రమణమసి॥ ౭.౨౬॥

యః, తే, ద్రప్సః, స్కందతి, యః, అంశుః, గ్రావచ్యుత+ఇతి గ్రావ+చ్యుతః, ధిషణయోః, ఉపస్థాదిత్యుప+స్థాత్, అధ్వర్యోః, వా, పరి, వా, యః, పవిత్రాత్, తమ్, తే, జుహోమి, మనసా, వషట్కృతమితి వషట్+కృతమ్, స్వాహా, దేవానామ్, ఉత్క్రమణమిత్యుత్+క్రమణమ్, అసి.

పదార్థః :-(యః)యజమానః(తే)తవ(ద్రప్సః) యజ్ఞపదార్థసమూహః. అత్ర వా శర్ప్రకరణే ఖర్పరే లోప ఇతి విసర్జనీయలోపః(స్కందతి).అన్యాన్ ప్రతి గచ్ఛతి.(యః)(తే)తవ(అంశుః)సంవిభాగః.అత్రామ ధాతో రుః ప్రత్యయః శకారాగమశ్చ.(గ్రావచ్యుతః)గ్రావ్ణో మేఘాచ్చ్యుతః-గ్రావేతి మేఘనామసు పఠితమ్ నిఘం. ౧-౧౦.(ధిషణయోః)ద్యావాపృథివీ నామసు పఠితమ్. ౩.౩౦.(ఉపస్థాత్)సమీపస్థాత్.(అధ్వర్యోః)(వా)హోత్రాదీనాం సముచ్చయే.(పరి)సర్వతః(వా)శుద్ధగుణానాం సముచ్చయే(యః)శుద్ధపదార్థసమూహః(పవిత్రాత్)నిర్మలాత్(తం)(తే)తుభ్యమ్. (జుహోమి) దదామి (మనసా)సువిచారేణ(వషట్కృతమ్)సంకల్పితమివ(స్వాహా)సత్యవాచా(దేవానామ్) ఆప్తానాం విదుషామ్(ఉత్క్రమణమ్)ఊర్ధ్వక్రమణం తేజ ఇవ.(అసి)అయం మంత్రః శత.౪.౨.౪.౨.వ్యాఖ్యాతః

అన్వయః :- హే యజ్ఞపతే! యస్తే ద్రప్సః స్కందతి. వాయూనాం సహ సర్వత్ర గచ్ఛతి. యశ్చ తే గ్రావాచ్యుతోఽశు ర్ధిషణయోః పవిత్రాదుపస్థాత్,యో వా అధ్వర్యోః సకాశాత్ పరితో వా ప్రకాశతే. తస్మాత్తమహం తే స్వాహా మనసా వషట్కృతం జుహోమి. తత్ఫలదానేన తుభ్యం ప్రయచ్ఛామి. యతస్త్వం యజ్ఞానుష్ఠాతా దేవానాముత్క్రమణ మివాసి.

భావార్థః :- అత్రోపమాలంకారః. హోత్రాదయో విద్వాంసోఽతీవదృఢయా సామగ్ర్యా యజ్ఞమనుష్ఠీయమానాన్ సురభియుక్తాన్ పదార్థా నగ్నౌ ప్రక్షిపన్తి. తే జలవాయూ సంశోధ్య మేఘేన

సహ పృథివీం ప్రాప్య సర్వాన్ రోగాన్నివర్త్య సర్వాన్ ప్రాణిన ఆనందయంతి. అతః. సర్వై ర్మనుష్యై రయం యజ్ఞః సదా సేవ్యః.

పదార్థము:-ఓ యజ్ఞపతీ!(తే)నీయొక్క(యఃద్రప్సః)యజ్ఞపదార్థముల యే సమూహము(స్కందతి)పవనముతోపాటు సర్వస్థానములందు లభించుచున్నదో,(తే)నీయజ్ఞముతో యుక్తమును(గ్రావచ్యుతః)మేఘమండలమునుండి చ్యుతమును.(యః అంశుః)యజ్ఞపదార్థముల యే విభాగము(ధిషణయోః) భూమియొక్కయు ప్రకాశముయొక్కయు (పవిత్రాత్ ఉపస్థాత్)పవిత్రమగు ఒడివలెనుండు స్థానమునుండి[లభించుచున్నదో](వా) లేక(యః)పది(అధ్వర్యోః)యజ్ఞమొనర్చువారిద్వారా(వా)లేక (పరి) అందఱిచే ప్రకాశించుచున్నదో(తమ్)ఆ యజ్ఞమును నేను(తే)నీకు(స్వాహా)సత్యవాణిచే మఱియు(మనసా) మనస్సుతో(వషట్ కృతమ్) చేసిన సంకల్పమువలె (జుహోమి) ఇచ్చుచున్నాను. అనగా అది ఫలదాయకమగుటచే నీకొఱకాపదార్థమును సమకూర్చుచున్నాను. కనుకనే యజ్ఞానుష్ఠానమొనర్చు నీవు(దేవానామ్)విద్వాంసులయొక్క(ఉత్క్రమణమ్ అసి)ఉచ్ఛ్రేణినిపొందు ఐశ్వర్యము[ఊర్ధ్వక్రమణమగు తేజస్సు]తో సమానుడవైయున్నావు. కావున నీకు సుఖములభించుచున్నది.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందుపమాలంకారమున్నది. హోతాది విద్వాంసులు అత్యంతదృఢసామగ్రితో యజ్ఞమొనర్చుచు నే సుగంధ్యాది పదార్థముల నగ్నియందు వ్రేల్చుచున్నారో అవి. జలా [నిలా] దిపదార్థములను పవిత్రమొనరించి, మేఘముతోపాటు భూమిమీదకువచ్చి, సకలవిధముల రోగములను నివృత్తమొనర్చి సకలప్రాణులకానందమును సమకూర్చుచున్నవి. కావున సకలమానవులీయజ్ఞమును సంతతము సేవించవలయును. [౨౬౧]

౨౭. ప్రాణాయేత్యస్య దేవశ్రవా ఋషిః, యజ్ఞపతి ర్దేవతా, ప్రాణాయేత్యస్య చాసుర్యనుష్టుప్, ఉదానాయేత్యస్యాసుర్యుష్ణిక్, వ్యానాయేత్యస్య వాచేమ ఇత్యస్య సామ్నీ గాయత్రీ, క్రతూదక్షాభ్యామిత్యస్యాసురీ గాయత్రీ,శ్రోత్రాయ మ ఇత్యస్యాసుర్యనుష్టుప్, చక్షుర్భ్యామిత్యస్య చాసుర్యుష్ణిక్ ఛందాంసి, అనుష్టుభో గాంధారో, గాయత్ర్యాః షడ్జః, ఉష్ణిజ ఋషభశ్చ స్వరాః.

పునరధ్యయనాధ్యాపనాఖ్య యజ్ఞ కర్తృ ర్విషయాంతర మాహ.

పఠనపాఠన యజ్ఞమొనరించువాని విషయమిందు చెప్పబడినది.

ప్రాణాయ మే వర్చోదా వర్చసే పవస్వ వ్యానాయ మే వర్చోదా వర్చసే పవస్వోదానాయ మే వర్చోదా వర్చసే పవస్వ వాచే మే వర్చోదా వర్చసే పవస్వ క్రతూదక్షాభ్యాం మే వర్చోదా వర్చసే పవస్వ శ్రోత్రాయ మే వర్చోదా వర్చసే పవస్వ చక్షుర్భ్యామ్మే వర్చోదసౌ వర్చసే పవేథామ్॥ ౭.౨౭॥

ప్రాణాయ, మే, వర్చోదా+ఇతి వర్చః+దాః, వర్చసే, పవస్వ, వ్యానాయేతి వి+ఆనాయ, మే, వర్చోదా+ఇతి వర్చః+దాః, వర్చసే, పవస్వ, ఉదానాయేత్యుత్+ఆనాయ, మే, వర్చోదా+ఇతి వర్చః+దాః, వర్చసే, పవస్వ, వాచే, మే, వర్చోదా+ఇతి వర్చః+దాః, వర్చసే, పవస్వ. క్రతూదక్షాభ్యామ్, మే, వర్చోదా ఇతి వర్చః+దాః, వర్చసే, పవస్వ, శ్రోత్రాయ, మే, వర్చోదా+ఇతి వర్చః+దాః, వర్చసే, పవస్వ, చక్షుర్భ్యామితి చక్షుః+భ్యామ్, మే, వర్చోదసావితి వర్చః+దసౌ, వర్చసే, పవేథామ్.

పదార్థః :- (ప్రాణాయ)ప్రాణతి జీవయతీతి ప్రాణో హృదయస్థో వాయు స్తస్మై(మే)మమ (వర్చోదాః)యథాయోగ్యం ప్రకాశం దదాతి తత్సంబుద్ధౌ(వర్చసే)విద్యాప్రకాశాయ(పవస్వ) పవిత్రతయా ప్రాప్నుహి(వ్యానాయ)సర్వశరీరగతవాయవే(మే)మమ (వర్చోదాః)దీప్తిప్రదో జాఠరాగ్నిరివ. (వర్చసే)అన్నాయ. వర్చ ఇత్యన్ననామసు పఠితమ్. నిఘం. ౨.౭.(పవస్వ) (ఉదానాయ) (మే) మమ(వర్చోదాః)వర్చో విద్యాబలం దదాతీతి.(వర్చసే)పరాక్రమాయ(పవస్వ) (వాచే) వాణ్యై(మే) మమ (వర్చోదాః) సత్యవక్తృత్వప్రదః (వర్చసే) ప్రాగల్భ్యాయ (పవస్వ) ప్రవర్తస్వ(క్రతూదక్షాభ్యామ్)ప్రజ్ఞాబలాభ్యామ్(మే)మమ(వర్చోదాః)విజ్ఞానప్రదః(వర్చసే)శబ్దార్థసంబంధ విజ్ఞానాయ(పవస్వ)ఉపదిశ(శ్రోత్రాయ)శబ్దజ్ఞానాయ(మే)మమ(వర్చోదాః) తజ్జ్ఞానదః (వర్చసే) అధ్యయనదీప్త్యై (పవస్వ)ప్రాపకో భవ.(చక్షుర్భ్యామ్)(మే)మమ(వర్చోదసౌ) సూర్యాచంద్రమసావివాతిథ్యధ్యాపకౌ (వర్చసే)శుద్ధసిద్ధాంతప్రకాశాయ (పవేథామ్) ప్రాప్నుతమ్. అయం మంత్రః శత. ౪.౨.౪.౩-౬.

అన్వయః :- హే వర్చోదాః అధ్యేతరధ్యాపకః త్వం మమ ప్రాణాయ వర్చసే పవస్వ. హే వర్చోదాః మమ వ్యానాయ వర్చసే పవస్వ. హే వర్చోదాః మే మమోదానాయ వర్చసే పవస్వ. హే వర్చోదాః మే మమ వాచే వర్చసే పవస్వ హే వర్చోదసౌ యువాం మే మమ చక్షుర్భ్యాం వర్చసే పవేథామ్.

భావార్థః :- యో మనుష్యో విద్యావృద్ధయే పఠనపాఠనం రూపం యజ్ఞం కర్మ కరోతి. స సర్వపుష్టిసంతుష్టికరో భవత్యత ఏవం సర్వై రనుష్ఠాతవ్యమ్.

పదార్థము :- (వర్చోదాః) యథాయోగ్యముగ విద్యాధ్యయనాధ్యాపనరూప యజ్ఞకర్మ నాచరించువాడా ! నీవు(మే)నాయొక్క(ప్రాణాయ)హృదయస్థజీవనమునకు హేతువగు ప్రాణవాయువుకొఱకు, మఱియు(వర్చసే)వేదవిద్యాప్రకాశముకొఱకు (పవస్వ)పవిత్రముగా ప్రవర్తించుము (వర్చోదాః) జ్ఞానదీప్తినొసగు జఠరాగ్నికి తుల్యమైనవాడా! నీవు(మే)నాయొక్క (వ్యానాయ) శరీరమంతటనుండు పవనముకొఱకు మఱియు(వర్చసే)అన్నాది పదార్థములకొఱకు(పవస్వ) పవిత్రముగా ప్రాప్తించుము. (వర్చోదాః)విద్యాబలముల నొసగువాడా!(మే)(ఉదానాయ) శ్వాసముతో పైకివచ్చు ఉదాననామక పవనముకొఱకు (వర్చసే) పరాక్రమముకొఱకు (పవస్వ) జ్ఞానము నొసగుము,

(వర్చోదాః) సత్యము పలకవలయునని ఉపదేశించువాడా! నీవు (మే)నాయొక్క(వాచే) వాణికొఱకు(వర్చసే)మఱియు ప్రగల్భతకొఱకు(పవస్వ)ప్రవృత్తుడవుకమ్ము.(వర్చోదాః) విజ్ఞానమునొసగువాడా! నీవు(మే)నాయొక్క(క్రతూదక్షాభ్యామ్)బుద్ధి మఱియు ఆత్మ బలములయున్నతికొఱకును(వర్చసే)సుజ్ఞానముకొఱకును(పవస్వ)శిక్షనొసగుము. (వర్చోదాః)శబ్దజ్ఞానము నొసగునో యజ్ఞపతీ! నీవు(మే)నాయొక్క (శ్రోత్రాయ) శబ్దగ్రహణ మొనరించు కర్ణేంద్రియముకొరకు(వర్చసే)శబ్దార్థసంబంధ[జ్ఞాన]ము(పవస్వ) ఉపదేశించుము.(వర్చోదసౌ)సూర్యచంద్రులవలెనుండు అతిథి-అధ్యాపకులారా! మీరిరువురు(మే)నాయొక్క(చక్షుర్భ్యామ్)నేత్రములకొఱకు(వర్చసే)శుద్ధసిద్ధాంతపు ప్రకాశమును(పవస్వ) ప్రాప్తమొనర్చుడు.

భావార్థము :- విద్యాభివృద్ధికై పఠనపాఠనరూపమగు యజ్ఞకర్మనొనర్చు మనుష్యుడు తనయజ్ఞానుష్ఠానముచే నందఱిని బలపఱచువాడును, సంతోషపఱచువాడునగుచున్నాడు కావున ఇటువంటి ప్రయత్నమందరొనర్చవలయును. [౨౭]

---

౨౮. ఆత్మన ఇత్యస్య దేవశ్రవా ఋషిః,యజ్ఞపతి ర్దేవతా,బ్రాహ్మీ,బృహతీచ్ఛందః, మధ్యమః స్వరః, పున స్తదేవాహ.

మరల నా విషయమిందు చెప్పబడినది.

ఆత్మనే మే వర్చోదా వర్చసే పవస్వౌజసే మే వర్చోదా వర్చసే పవస్వాయుషే మే వర్చోదా వర్చసే పవస్వ విశ్వాభ్యో మే ప్రజాభ్యో వర్చోదసౌ వర్చసే పవేథామ్॥ ౭.౨౮॥

ఆత్మనే, మే, వర్చోదా+ఇతి వర్చః+దాః, వర్చసే, పవస్వ, ఓజసే, మే, వర్చోదా+ఇతి వర్చః+దాః, వర్చసే, పవస్వ, ఆయుషే, మే, వర్చోదా+ఇతి వర్చః+దాః, వర్చసే, పవస్వ, విశ్వాభ్యః, మే, ప్రజాభ్యః ఇతి ప్రజా+భ్యః, వర్చోదసావితి వర్చః+దసౌ, వర్చసే, పవేథామ్.

పదార్థః:-(ఆత్మనే)ఇచ్ఛాదిగుణసమవేతాయ స్వస్వరూపాయ(మే)మమ(వర్చోదాః)యోగబ్రహ్మవిద్యాప్రదః(వర్చసే)నిజాత్మప్రకాశాయ(పవస్వ)ప్రాపయ(ఓజసే)ఆత్మబలాయ, ఓజ ఇతి బలనామసు పఠితమ్ నిఘం. ౨.౯.(మే)మమ(వర్చోదాః)విద్యాప్రదః(వర్చసే)యోగబలప్రకాశాయ(పవస్వ) విజ్ఞాపయ(ఆయుషే)జీవనాయ(మే)(వర్చోదాః)వర్చో బలం దదాతి తత్సంబుద్ధౌ(వర్చసే)రోగాపహారకాయౌషధాయ (పవస్వ)గమయ(విశ్వాభ్యః)సమస్తాభ్యః(మే)మమ(ప్రజాభ్యః)పాలనీయాభ్యః (వర్చోదసౌ) న్యాయప్రకాశకౌ సర్వాధిష్ఠాతారౌ సభాపతి న్యాయాధీశావివ యోగారూఢ యోగజిజ్ఞాసూ (వర్చసే)సద్గుణప్రకాశాయ(పవేథామ్)ప్రాపయేథామ్.

అన్వయః :- హే వర్చోదాః విద్వంస్త్వం మే మమాత్మనే వర్చసే పవస్వ. హే వర్చోదాః మ ఓజసే వర్చసే పవస్వ. హే వర్చోదాః మే మమాయుషే వర్చసే పవస్వ. హే వర్చోదసౌ, యువామస్మే మమ విశ్వాభ్యః ప్రజాభ్యో వర్చసే పవేథామ్.

భావార్థః :- నైవ యోగేన వినా కశ్చిదపి పూర్ణవిద్యో భవతి. న చ పూర్ణయా విద్యయా వినా స్వాత్మపరమాత్మనో ర్బోధః కథంచిజ్జాయతే. నాపి తేన వినా సత్పురుషవత్ ప్రజాః పాలయితుం కశ్చిదపి శక్నోతి. తస్మాద్యోగవిధి రయం సర్వజనైః సంసేవ్యః.

పదార్థము :-(వర్చోదాః) యోగవిద్యను బ్రహ్మవిద్యను శిక్షగఅపు విద్వాంసుడా! నీవు(మే)నన్ను (ఆత్మనే)ఇచ్ఛాదిగుణయుక్తచేత [నాత్మ] కొఅకును(వర్చసే)స్వీయాత్మ యొక్క ప్రకాశముకొఅకును (పవస్వ) లభింపజేయుము. (వర్చోదాః) ఉక్తవిద్యనొసగు విద్వాంసుడా!(మే)నాకు(ఓజసే)ఆత్మబలము కలుగుటకై (వర్చసే)యోగబలమును(పవస్వ) తెలియ బఱచుము. (వర్చోదాః)బలమొసగువాడా!(మే)నాయొక్క(ఆయుషే)జీవనము కొఅకు(వర్చసే)రోగమును నివృత్తమొనర్చు ఔషధమును(పవస్వ) ప్రాప్తింపజేయుము. (వర్చోదసౌ)యోగవిద్యను చదువువాడా!చదువుచెప్పువాడా!మీరిరువురు(మే)నాయొక్క (విశ్వాభ్యః)సమస్త (ప్రజాభ్యః) ప్రజలకు(వర్చసే) సద్గుణప్రకాశముకొఅకు (పవేథామ్) లభింపజేయుచు నుండుడు.

భావార్థము :- యోగవిద్యలేకుండా యే మనుష్యుడు పూర్ణవిద్వాంసుడు కాజాలడు. పూర్ణవిద్యలేనిదే తనస్వరూపము పరమాత్మజ్ఞానము నెన్నటికి తెలుసుకొనబడజాలదు.మఱియు నిదిలేనిదే యేన్యాయాధీశుడు సత్పురుషులతో సమానముగ ప్రజలను రక్షించజాలడు. కావున నీ యోగవిధిని సకల జనులు సేవనమొనర్చవలయును.[౨౩]

---

౨౪. కోఽసీత్యస్య దేవశ్రవా ఋషిః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, ఆర్చీపంక్తిశ్ఛందః, భూర్భువః స్వరిత్యస్య భురిక్సామ్నీ పంక్తి శ్ఛందః, పంచమః స్వరః.

సభాపతీ రాజా ప్రజాసేనాసభ్యజనాన్ ప్రతి కిం కిం వదేదిత్యాహ.

సభాపతియైన రాజు ప్రజలకు, సేనకు, సభాసదుల కేమేమి చెప్పవలసినదిందు చెప్పబడెను.

కోఽసి కతమోఽసి కస్యాసి కో నామాసి।

యస్య తే నామామన్మహి యం త్వా సోమేనాతీ తృపామ।

భూర్భువః స్వః సుప్రజాః ప్రజాభిః స్యాꣳ సువీరో వీరైః సుపోషః పోషైః॥

కః, అసి, కతమః, అసి, కస్య, అసి, కః, నామ, అసి, యస్య, తే, నామ, అమన్మహి, యమ్, త్వా, సోమేన, అతీతృపామ, భూరితి భూః, భువరితి

భువః, స్వరితి స్వః, సుప్రజా ఇతి సు+ప్రజాః, ప్రజాభిః, స్యామ్, సువీర ఇతి, సు+వీరః, వీరైః, సుపోష ఇతి సు+పోషః, పోషైః. ౭.౨౯॥

పదార్థః :-(కః)(అసి)(కతమః)బహూనాం మధ్యే కః (అసి) (కస్య) (అసి) (కః) (నామ) ఖ్యాతిః(అసి)(యస్య)(తే)తవ(నామ) (అగన్మహి)విజానీమహి. అత్ర లిడర్థే లఙ్. బహులం ఛంద సీతి వికరణలుక్(యమ్)(త్వా)త్వామ్(సోమేన)ఐశ్వర్యేణ(అతీతృపామ)తర్పయామ(భూః)భూమేః (భువః)అంతరిక్షస్య(స్వః)ఆదిత్యలోకస్య(సుప్రజాః) సుష్ఠుప్రజాసహితః (ప్రజాభిః) అనుకూలాభిః పాలనీయాభిః సహ(స్యామ్)భవేయమ్.(సువీరః) ప్రశస్తవీరయుక్తః (వీరైః) శరీరాత్మబలయుక్తై ర్యుద్ధకుశలైః సహ(సుపోషః)ప్రశస్తపుష్టిః(పోషైః)పుష్టిభిః.

అన్వయః :- సభ్యసేనాస్థప్రజాజనా వయం త్వం కోఽసి, కతమోఽసి, కస్యాసి, కోనామాసి, కిన్నామ్నా ప్రసిద్ధోఽసి. యస్య తే తవ నామ వయమగన్మహి. యం త్వా త్వాం సోమేనాతీతృపా మేతి పృచ్ఛామో బ్రూహి. తాన్ప్రతి సభాపతి రాహ. భూర్భువః స్వర్లోకసుఖమివాత్మసుఖమభీప్సు రహం యుష్మాభిః ప్రజాభిః సుప్రజాః వీరైః సువీరః పోషైః సుపోషశ్చ స్యామితి ప్రతిజానే.

భావార్థః :- సభాపతీ రాజా సత్యన్యాయప్రియవ్యవహారేణ సభ్యసైన్యప్రజాజనా నభిరక్ష్య వర్ధ యేత్ ప్రబలతరవీరాన్ సేనాసు సంపాదయేద్యత ఉత్కృష్టసుఖవర్ధకేన రాజ్యేన భూమ్యాదిసుఖం ప్రాప్నుయాదితి.

పదార్థము :- సభా సేనలయందుండు ప్రజలమగు మేము మిమ్ముల ప్రశ్నించుచు న్నాము. (కః అసి)నీవెవడవు?(కతమః అసి)అనేకులలో నెవడవు?(కస్యఅసి) ఎవనివాడ వు?(కఃనామ అసి)నీ పేరు ఏమిటి?(యస్యతే నామ)ఏ నీపేరును(అగన్మహి)గ్రహించవలె నో(యమ్ త్వా)ఏనిన్ను(సోమేన)ధనాది పదార్థములతో(అతీతృపామ) తృప్తునిగా నొన ర్చవలయునో వివరించి చెప్పుము.

సభాపతి వారికి ప్రత్యుత్తరమిచ్చుచున్నాడు:-(భూః)భూలోకపు(భువః)అంతరిక్ష లోకపు(స్వః)ఆదిత్యలోకపు సుఖములవలె ఆత్మసుఖమును కామించు నేను(ప్రజాభిః) మీ ప్రజలతో(సుప్రజాః)శ్రేష్ఠప్రజావంతుడను,(వీరైః)వీరులగు మీతో(సువీరః)శ్రేష్ఠవీరయుక్తు డను(పోషైః)పుష్టికారకములగు పదార్థములతో(సుపోషః)సుపుష్టుడను(స్యామ్)అగుదు నుగాక! అనగా మీ యందరికంటె వేఱుగా నాకు ప్రత్యేక నామముగానీ విశేషసంబం ధముగానీ లేదని[మీరెఱుగుదురు.]

భావార్థము :- సత్యమును న్యాయమును కలిగిన ప్రియమైన వ్యవహారముతో సభను, సేనను మఱియు ప్రజలను రక్షించి వారందఱికి ఉన్నతి కలిగించవలయును. మఱియు నిది సభాపతియగు రాజునకుచితము. ఉత్కృష్టసుఖమును పెంపొందజేయు రాజ్యముచే భూమ్యాదిలోకముల సుఖము లభించుటకుగాను, అతిప్రబలులగు వీరులను సేన యందుంచ వలయును. [౨౭౪]

౨౭౪. ఉపయామగృహీతోఽసీత్యస్య దేవశ్రవా ఋషిః.ప్రజాపతి ర్దేవతా,ఆద్యస్య సామ్ని గాయత్రీ, ద్వితీయస్యాసుర్యనుష్టుప్,తృతీయ చతుర్థ పంచమానాం సామ్ని గాయత్రీ, షష్ఠస్యాసుర్యను ష్టుప్, సప్తమాష్టమయో ర్యాజుషీ పంక్తి; ర్నవమస్య సామ్ని గాయత్రీ,దశమ స్యాసుర్యను ష్టుప్; ఏకాదశస్య సామ్ని గాయత్రీ, ద్వాదశస్యాసుర్యనుష్టుప్, త్రయోదశస్యాసు ర్యుష్ణిక్ ఛందాంసి, అత్ర గాయత్ర్యా షడ్జః, అనుష్టుభో గాంధారః, పంక్తేః పంచమః, ఉష్ణిజ ఋషభశ్చ, స్వరాః.

పునర్విషయాంతరేణ తదేవాహ.

విషయాంతరముగ మరల నదే యీ మంత్రమందుపదేశించ బడెను.

ఉపయామగృహీతోఽసి మధవే త్వోపయామ గృహీతోఽసి మాధవాయ త్వోపయామ గృహీతోఽసి శుక్రాయ త్వోపయామ గృహీతోఽసి శుచయే త్వోప యామ గృహీతోఽసి నభసే త్వోపయామ గృహీతోఽసి నభస్యాయ త్వోపయామ గృహీతోఽసీషే త్వోపయామ గృహీతోఽస్యూర్జే త్వోపయామ గృహీతోఽసి సహసే త్వోపయామ గృహీతోఽసి సహస్యాయ త్వోపయామగృహీతోఽసి తపసే త్వోపయామ గృహీతోఽసి తపస్యాయ త్వోపయామ గృహీతోఽస్యంహస స్పతయే త్వా॥ ౭.౩౦॥

ఉపయామగృహీత్త ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, మధవే, త్వా, ఉప యామ గృహీత్త ఇతి ఉపయామ+గృహీతః, అసి, మాధవాయ, త్వా, ఉపయామ గృహీత్త ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, శుక్రాయ, త్వా, ఉపయామ గృహీత్త ఇత్యుపయామ+గృహీతః,అసి,శుచయే,త్వా,ఉపయామ గృహీత్త ఇత్యుపయామ+ గృహీతః, అసి, నభసే,త్వా,ఉపయామగృహీత్త ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, నభస్యాయ, త్వా, ఉపయామగృహీత్త ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, ఇషే, త్వా, ఉపయామగృహీత్త ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, ఊర్జే, త్వా, ఉపయామ గృహీత్త ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, సహసే,త్వా,ఉపయామగృహీత్త ఇత్యుప యామ+గృహీతః, అసి, సహస్యాయ,త్వా,ఉపయామగృహీత్త ఇత్యుపయామ+ గృహీతః, అసి, తపసే, త్వా, ఉపయామగృహీత్త ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, తపస్యాయ, త్వా, ఉపయామ గృహీత్త ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి అంహసస్పతయే, అంహసః, పతయ+ఇత్యంహసః+పతయే, త్వా.

పదార్థః :-(ఉపయామ గృహీతః)సునియమైః స్వీకృతః(అసి)(మధవే)చైత్రమాసాయ(త్వా) త్వామ్(ఉపయామ గృహీతః)(అసి)(మాధవాయ)వైశాఖమాసాయ (త్వా)త్వామ్ (ఉపయామ గృహీతః)(అసి)(శుక్రాయ) జ్యేష్ఠాయ (త్వా) త్వామ్ (ఉపయామగృహీతః)(అసి)(శుచయే)ఆషాఢాయ (త్వా) త్వామ్ (ఉపయామగృహీతః)(అసి)(నభసే)శ్రావణాయ(త్వా)త్వామ్(ఉపయామ గృహీతః) (అసి) (నభస్యాయ) భాద్రాయ (త్వా)త్వామ్(ఉపయామ గృహీతః)(అసి)(ఇషే)ఆశ్వినాయ (త్వా) త్వామ్ (ఉపయామ గృహీతః)(అసి)(ఊర్జే)కార్తికాయ(త్వా)త్వామ్(ఉపయామ గృహీతః)(అసి) (సహసే) మార్గశీర్షాయ (త్వా) త్వామ్(ఉపయామ గృహీతః) అసి. (సహస్యాయ)పౌషాయ(త్వా) త్వామ్(ఉపయామ గృహీతః)అసి.(తపసే)మాఘాయ(త్వా)త్వామ్(ఉపయామ గృహీతః)అసి.(తపస్యాయ)ఫాల్గునాయ(త్వా) త్వామ్(ఉపయామ గృహీతః)అసి(అంహసస్పతయే)సర్వేషాం వేగస్య పాలకాయ(త్వా) త్వామ్. అయం మంత్రః శత. ౪.౨.౫.౧౪-౨౩. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే రాజన్! యత స్త్వ ముపయామగృహీతోఽసి. తస్మాత్త్వా త్వామ్మధవే వయం స్వీకుర్మః. సభాపతిరాహ:-హే ప్రజాసభాసేనాజనా యతో యుష్మాకం ప్రత్యేక ఉపయామ గృహీతోఽస్తి. తస్మాదేకైకం త్వా త్వాం మధవేఽహం స్వీకరోమి.ఇత్థం సర్వత్ర యోజనా కార్యా.

భావార్థః:- సభాపతి ర్యథాకాలం శ్రేష్ఠం రాజ్యం ప్రాప్యాప్తవ్యవహారేణ ప్రజాజనేభ్యః సర్వం సుఖం దద్యాత్ తే చ రాజాజ్ఞానుకూల వ్యవహారే వర్తేరన్నితి.

పదార్థము :- ఓరాజా! నీవు(ఉపయామ గృహీతః అసి)శ్రేష్టమైన రాజ్యప్రబంధపు నియమములచే స్వీకరించబడియున్నావు. కావున(త్వా)నిన్ను(మధవే)చైత్రమాసపు సభకొఱకు అనగా చైత్రమాసమునందు ప్రసిద్ధమును సుఖకరమునగు వ్యవహార రక్షణకై మేము నిన్ను స్వీకరించుచున్నాము. సభాపతి భాషించుచున్నాడు:-ఓ సభాసదులారా! ప్రజలారా! సైనికులారా! మీలో ప్రతియొక్కడు (ఉపయామ గృహీతః అసి) మంచి మంచి నియమములద్వారా స్వీకరించబడినవాడుగ నున్నాడు. కావున మిమ్ము చైత్రమాసపు సుఖముకొఱకు స్వీకరించుచున్నాను. ఇదేవిధముగ ద్వాదశమాసములందలి యథోక్తసుఖము కొఱకు రాజు, రాజసభాసదులు, సైనికులు పరస్పరము స్వీకరించుకొనుచుందురుగాక!

భావార్థము :- సభాధ్యక్షుడగు రాజు యథోచిత సమయమునుపొంది శ్రేష్ఠ రాజ్యవ్యవహారముచే ప్రజలకు సర్వసుఖములను సమకూర్చుచుండవలయును. ప్రజలును రాజు నాజ్ఞానుకూలములైన వ్యవహారములందు ప్రవర్తించుదురుగాక! [౨౬౫]

---

౨౬౬. ఇంద్రాగ్నీత్యస్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, ఇంద్రాగ్నీ దేవతే, ఆర్షీత్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

అథ రాజ్యవ్యవహారేణ నియుక్తే కర్మణి ప్రవర్తమానౌ రాజప్రజాపురుషౌ ప్రతి కశ్చిత్ సత్కారేణాహ.

రాజ్యవ్యవహారముచే నియమించబడిన రాజకార్యమునందు ప్రవృత్తులైన రాజును గూర్చియు, ప్రజలనుగూర్చియు నొకానొకడు సత్కారముతో చెప్పుచున్నాడు.

ఇంద్రాగ్నీ॒ ఆ గ॑తꣳ సు॒తం గీ॒ర్భి ర్న॒భో వరే॑ణ్యమ్।
అ॒స్య పా॑తం ధి॒యేషి॒తా।
ఉ॒ప॒యా॒మగృ॑హీ॒తో॒ఽసీంద్రా॒గ్నిభ్యాం॑ త్వై॒ష తే॒ యోని॑ రింద్రా॒గ్నిభ్యా॑ న్త్వా॥

ఇంద్రాగ్నీ+ఇతీన్ద్రాగ్నీ, ఆ, గతమ్, సుతమ్, గీర్భిరితి గీః+భిః, నభః, వరేణ్యమ్, అస్య, పాతమ్, ధియా, ఇషితా, ఉపయామగృహీత ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, ఇన్ద్రాగ్నిభ్యామితీంద్రాగ్నిభ్యామ్, త్వా, ఏషః, తే, యోనిః, ఇన్ద్రాగ్నిభ్యా మితీంద్రాగ్ని+భ్యామ్. ॥౭.౩౧॥

పదార్థః :-(ఇంద్రాగ్నీ)సూర్యాగ్నీ ఇవ ప్రకాశమానౌ సభాపతిసభాసదౌ (ఆగతమ్) ఆగచ్ఛతమ్(సుతమ్)సునుతమ్. అత్ర బహులం ఛందసీతి వికరణస్య లుక్(గీర్భిః)సుశిక్షితాభి ర్వాగ్భిః(నభః)సుఖమ్. నభ ఇతి సాధారణనామసు పఠితమ్ నిఘం. ౧.౪.(వరేణ్యమ్)(అస్య)నభసః కర్మణి షష్ఠీ(పాతమ్)రక్షతమ్(ధియా)ప్రజ్ఞయా కర్మణా వా (ఇషితా) ప్రేషితౌ ప్రార్థితౌ వా (ఉపయామగృహీతః)(అసి)(ఇంద్రాగ్నిభ్యామ్)(త్వా) త్వామ్ (ఏషః) రాజన్యాయః (తే)తవ(యోనిః)గృహమ్ (ఇంద్రాగ్నిభ్యామ్) (త్వా) త్వామ్. అయం మంత్రః శత. ౪.౨.౫-౨౪. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే రాజప్రజాజనౌ! యువామింద్రాగ్నీ ఇవాగతం గీర్భి రస్మభ్యం వరేణ్యం నభః సుతం ధియేషితౌ యువామస్య నభసః పాతం రక్షతం తావాహతుః. హే ప్రజాజన! త్వముపయామగృహీతోఽసి. త్వామింద్రాగ్నిభ్యాం స్వీకృతం వయం మన్యామహే. ఏష తే యోని రస్త్యత స్త్వామింద్రాగ్నిభ్యాం చేతయామహే.

భావార్థః :- నహ్యేకాకీ పుమాన్ యథోక్తరాజ్యకర్మకర్తుం శక్నోతి. అతః ప్రజాజనాన్ సత్కృత్య రాజ్యకర్మణి నియోజయేత్. తే చ యథోక్తవ్యవహారేణ తం రాజానం సత్కుర్యురితి.

పదార్థము:-(ఇంద్రాగ్నీ)సూర్యునివలె అగ్నివలె ప్రకాశవంతులగు సభాపతి సభాసదులారా! మీరిరువురు(ఆగతమ్) రండు. కలిసి (గీర్భిః) సుశిక్షాయుక్తమగు వాక్కుల ద్వారా మాకై(వరేణ్యమ్)శ్రేష్ఠమైన(నభః)సుఖమును (సుతమ్) ఉత్పన్నమొనర్పుడు. మఱియు(ఇషితా)మా ప్రార్థనలనుపొందిన మీరు(ధియా)స్వబుద్ధిచేతను, రాజశాసన కర్మచేతను (అస్య) ఈ సుఖమును (పాతమ్) రక్షించుడు. ఆ రాజును సభాసదులును చెప్పుచున్నారు:-ఓ ప్రజా జనుడా! నీవు(ఉపయామ గృహీతః అసి)ప్రజాధర్మముచేతను, నియమములచేతను స్వీకరించబడియున్నావు. మేమును(త్వా)నిన్ను (ఇంద్రాగ్నిభ్యామ్) ఉక్త మహాశయులచే[స్వీకృత]మైనవానిగా స్వీకరించుచున్నాము.(ఏషః)ఈ రాజనీతి(తే)నీకు (యోనిః) గృహమైయున్నది. (ఇంద్రాగ్నిభ్యామ్) ఉక్తమహాశయులకై (త్వా) నీకు మేము తెలియపఱచుచున్నాము. అనగా రాజశాసనమును ప్రకటించుచున్నాము.

భావార్థము :- ఒంటరి పురుషుడు యథోక్త రాజశాసనకర్మను కొనసాగించ జాలడు. కావున శ్రేష్ఠపురుషులను సత్కరించి రాజ్యకార్యములందు నియమించవల యును. వారును యథాయోగ్యవ్యవహారములందీ రాజును సత్కరించవలయును.[౨౭]

౨౭౭. ఆఘాయే అగ్నిమిత్యస్య త్రిశోక ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః, ఆద్యస్యార్షీ గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః ఉపేత్యస్యార్చ్యుష్ణిక్ ఛందః, ఋషభః స్వరః.

అథోక్తమర్థం ప్రకారాంతరేణాహ.

ఉక్తవిషయమును ప్రకారాంతరమున నీమంత్రమందు చెప్పెను.

ఆఘాయేఽఅగ్నిమింధతే స్తృణంతి బర్హిరానుషక్। యేషామింద్రో యువా సఖా। ఉపయామగృహీతోఽ స్యగ్నీంద్రాభ్యాం త్వైష తే యోని రగ్నీంద్రాభ్యాం త్వా॥

ఆ, ఘా, యే, అగ్నిమ్, ఇంధతే, స్తృణంతి, బర్హిః, ఆనుషక్, యేషామ్, ఇంద్రః, యువా, సఖా, ఉపయామగృహీత ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, అగ్నీంద్రాభ్యామ్, త్వా, ఏషః, తే, యోనిః, అగ్నీంద్రాభ్యామ్, త్వా. ॥౭.౩౨॥

పదార్థః :-(ఆ)సమంతాత్(ఘ) ఏవ. అత్ర ఋచి తు ను ఘ....ఇతి దీర్ఘః (యే) వేదపార గా విద్వాంసః(అగ్నిమ్) విద్యాదిస్వరూపమ్(ఇంధతే)ప్రదీపయంతి (స్తృణంతి) యంత్రైశ్ఛాదయంతి (బర్హిః)అంతరిక్షమ్(ఆనుషక్)అనుకూలతయా(యేషామ్)విదుషామ్(ఇంద్రః)సకలైశ్వర్యవాన్ సభా పతిః ప్రత్యేకాంగపుష్టః(యువా)తరుణావస్థః(సఖా)సుహృత్(ఉపయామ గృహీతః)(అసి)(అగ్నీం ద్రాభ్యామ్)సకల రాజ్యకర్మవిచార విచక్షణాభ్యా మగ్నీంద్రగుణయుక్తాభ్యామ్.(త్వా) త్వామ్ (ఏషః) (తే)(యోనిః)(అగ్నీంద్రాభ్యామ్)(త్వా) త్వామ్.

అన్వయః :- యే వేదపారగా విద్వాంస స్సభాసదోఽగ్నిం ఘేంధతే. యేషా మానుషగ్బర్హి రాస్తృణంతి.యువేంద్రః సభాపతిః సఖాఽస్తి.యస్త్వమగ్నీంద్రాభ్యా ముపయామ గృహీతోఽసి. యస్య తే తవైష యోని రస్తి. తం త్వాం ప్రాప్తా వయమగ్నీంద్రాభ్యాం త్వాముపదిశామః.

భావార్థః :- రాజధర్మే సర్వకర్మణః సభాధీనత్వా ద్విచారసభాసు ప్రవృత్తేషు రాజవర్గీయ జనేషు ద్వౌ త్రయో బహవో వా సభాసదః స్వవిచారేణ యమర్థం నిష్పాదయేయు స్తదనుకూలా ఏవ రాజప్రజాజనా వర్తేరన్.

పదార్థము :-(యే) ఏ వేదవిద్యాసంపన్నులగు విద్వాంసులు, సభాసదులు (అగ్నిమ్) విద్యాద్యాఢ్యగున్నులన (ఘ)నిశ్చయముగ (ఇంధతే) ప్రకాశితమొనర్చుచున్నారో మఱియు (ఆనుషక్)అనుక్రమముగ అనగా యజ్ఞపుయథోక్తక్రమముచే(బర్హిః)అంతరిక్షమును (ఆ స్తృణంతి)ఆచ్ఛాదనమొనర్చుచున్నారో(యేషామ్)ఎవరికి(యువా)సర్వాంగపుష్టుడును, సర్వాంగసుందరుడును, సర్వవిద్యా విచక్షణుడును యువకుడును (ఇంద్రః) సకలైశ్వర్య

యుక్తుడునగు సభాపతి(సఖా)మిత్రుడై యున్నాడో,ఏ నీవు(అగ్నీంద్రాభ్యామ్)అగ్ని సూర్యులవలెప్రకాశమంతులగు సభాసదులచే (ఉపయామ గృహీతః అసి)ప్రజాధర్మయుక్తుడవై గ్రహించబడియున్నావో(తే)ఏ నీకు (ఏషః) న్యాయయుక్త సిద్ధాంతము(యోనిః)ఇంటివలె నున్నదో.(త్వా)అట్టి నిన్ను పొందిన మేము (అగ్నీంద్రాభ్యామ్)ఉత్తమహో పదార్థములకై(త్వా)నీకు ఉపదేశించుచున్నాము.

భావార్థము :- రాజధర్మమునందు సకల కార్యములు సభాధీనములగుటచే విచారసభలందు పాల్గొను రాజవర్గీయ జనులందు ఏ యిద్దరో ముగ్గురో లేక అధిక సభాసదులో కలిసి స్వకీయవిచారములతో నేయర్థమును నిష్పాదన మొనరించెదరో,తదనుకూలముగానే రాజపురుషులు ప్రజలు ప్రవర్తించవలెను. [౨౩౭]

౨౩౮. ఓమాస ఇత్యస్య మధుచ్ఛందా ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః, అద్యస్యార్షీ గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః, ఉపయామ ఇత్యస్యార్చీ బృహతీ ఛందః, మధ్యమః, స్వరః.

అధ్యాపకాధ్యేతౄణాం పరస్పరం కర్తవ్యముపదిశ్యతే.

చదువువారల, చదివించువారల పరస్పర కర్తవ్యమిందు జెప్పబడినది.

ఓమాస శ్చర్షణీ ధృతో విశ్వే దేవాసఽఆగత। దాశ్వాఀసో దాశుషః సుతమ్।
ఉపయామ గృహీతోఽసి విశ్వేభ్య స్త్వా దేవేభ్యఽఏష తే యోని ర్విశ్వేభ్య స్త్వా దేవేభ్యః॥ ౭,౩౩॥

ఓమాసః, చర్షణీధృతః, చర్షణీధృత+ఇతి చర్షణీధృతః, విశ్వే, దేవాసః, ఆ, గత, దాశ్వాఀసః, దాశుషః, సుతమ్, ఉపయామగృహీత ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, విశ్వేభ్యః, త్వా,దేవేభ్యః,ఏషః,తే,యోనిః,విశ్వేభ్యః,త్వా,దేవేభ్యః.

పదార్థః :-(ఓమాసః)అవంతి సద్గుణైః రక్షన్తి తే (చర్షణీధృతః) చర్షణయో మనుష్యా స్తాన్ ధరంతి పోషయంతి తే. అన్యేషామపి దృశ్యత ఇతి దీర్ఘః. (విశ్వే)సర్వే(దేవాసః)విద్వాంసః(ఆ)(గత)(దాశ్వాంసః)ఉత్కృష్టజ్ఞానం దత్తవంతః దాశ్వాన్ సాహ్వాన్ అ. ౬.౧.౧౨. ఇతి నిపాతనమ్.(దాశుషః)దానశీలస్యోత్తమ జనస్య(సుతమ్) సవతి సత్కర్మానుష్ఠానేనైశ్వర్యం ప్రాప్నోతి తం బాలకమ్.(ఉపయామ గృహీతః)అధ్యాపననియమైః స్వీకృతః(అసి)(విశ్వేభ్యః) అఖిలేభ్యః (త్వా) త్వామ్(దేవేభ్యః)విద్వద్భ్యః(తే)తవ(ఏషః)విద్యాశిక్షాసంగ్రహః (యోనిః)కారణమ్. (త్వా) త్వామ్(విశ్వేభ్యః)అఖిలేభ్యః(దేవేభ్యః)విద్వద్భ్యః.

అన్వయః :- హే చర్షణీధృతః ఓమాసో! విశ్వేదేవాసో యూయం దాశ్వాంసో దాశుషః సుతమాగత. హే దాశుషః సుతాధ్యేత స్త్వముపయామ గృహీతోఽసి. అతస్త్వా విశ్వేభ్యో దేవేభ్యస్తత్సేవనాయాజ్ఞాపయామి. యత స్త ఏష యోనిరస్తి. అతస్త్వా విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః శిక్షయామి.

భావార్థః :- సర్వేషాం విదుషాం విదుషీనాం చ యోగ్యతాఽస్తి. సర్వేభ్యో బాలకేభ్యః కన్యాభ్యశ్చానిశం విద్యాదానం రాజ్ఞాం ధనినాం చ పదార్థైః స్వజీవికాం చ కుర్యుః. తే రాజానో ధనినశ్చ విద్యాసుశిక్షాభ్యాం ప్రవీణా భూత్వా స్వస్యాధ్యాపకేభ్యో విద్వద్భ్యో విదుషీభ్యశ్చ ధనాది పదార్థాన్ దత్వా తేషాం సేవనం కుర్యుః. మాతా పితరా వష్టవార్షిక కుమారాన్ కుమారీశ్చ విద్యాబ్రహ్మచర్య సేవన శిక్షాకరణాయ విద్వద్భ్యో విదుషీభ్యశ్చ సమర్పయేతామ్. తేఽధ్యేతారో విద్యాగ్రహణే చేతో నిత్యమభిదద్యు స్తథాఽధ్యాపకాశ్చ విద్యాసుశిక్షాదానే నిత్యం ప్రయతేరన్.

పదార్థము :- (చర్షణీధృతః) మనుష్యులకు పుష్టిని, సంతుష్టిని కలిగించు వారలారా ! (ఓమాసః) ఉత్తమోత్తమ గుణములచే రక్షించువారలారా ! (విశ్వేదేవాసః) సమస్త విద్వాంసులారా ! మీరు (దాశ్వాంసః) ఉత్కృష్టజ్ఞానమునిచ్చుచు (దాశుషః) దానమొనర్చు నుత్తమజనులయొక్క (సుతమ్) సత్కార్యముల నొనర్చి ఐశ్వర్యమును పొందు పుత్రునికి(ఆగత) సన్ముఖులగుడు. ఉక్తదానశీల పురుషునియొక్క అధ్యయన శీలుడవగు బాలకా ! నీవు (ఉపయామ గృహీతః అసి) చదివించు నియమములచే గ్రహించబడినవాడవు. కావున (త్వా) నిన్ను (విశ్వేభ్యః దేవేభ్యః) సమస్త విద్వాంసులను సేవించుటకై ఆజ్ఞాపించుచున్నాను. ఏలయన(తే)నీక (ఏషః)ఈ విద్య మఱియు శ్రేష్ఠమైన శిక్షల సంగ్రహము(యోనిః) కారణమైయున్నది. కావున(త్వా)నీకు(విశ్వేభ్యః దేవేభ్యః)సకల విద్వాంసులనుండి విద్యను, సుశిక్షను గఱపించుచున్నాను.

భావార్థము:-విద్వాంసులు విదుషీమతల్లులందఱు చేయవలసిన కర్తవ్యము. సకల బాలబాలికలకు వారు నిరంతరము విద్యాదానమొనర్చవలయును. రాజులయొక్కయు ధనికుల యొక్కయు ధనాది పదార్థములద్వారా తమజీవిత యాత్రను గడుపుకొనవలయును, ఆ రాజులును ధనికులును తమకు విద్యగఱపు విద్యాసుశిక్షలచే ప్రవీణులగు విద్వాంసులకును, విదుషీమతల్లులకును ధనాద్యుత్తమ పదార్థముల నిచ్చి వారి సేవ యొనర్చవలయును. తల్లిదండ్రులెనిమిదేండ్లప్రాయముగల బాలురను, బాలికలను విద్యాభ్యాసముకొఱకు,బ్రహ్మచర్య సేవనమునకై సుశిక్షకై విద్వాంసులకును,విదుషీమతల్లులగు మహిళలకును అప్పజెప్పవలయును.వారును విద్యాగ్రహణమునందు నిత్యము మనసునుంచవలయును. చదివించువారును విద్యా సుశిక్షలనొసగుటయందే నిత్యము ప్రయత్న మొనర్చెదరు గాక! [౩౩]

౩౪. విశ్వేదేవాస ఆగత ఇత్యస్య గృత్సమద ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః, ఆద్యస్యార్షీ గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః, ఉపయామ ఇత్యస్య నిచృదార్ష్యుష్ణిక్ ఛందః, ఋషభః స్వరః.

అథ ప్రత్యహ మధ్యాపన విషయమాహ.

ప్రతిదినము చదివించు యోగ్యతను గురించి చెప్పెను.

విశ్వే దేవాస ఆగత శృణుతామ ఇమꣳ హవమ్।

ఏదం బర్హి ర్నిషీదత।

ఉపయామ గృహీతోఽసి విశ్వేభ్య స్త్వా దేవేభ్య ఏష తే యోని ర్విశ్వేభ్యస్త్వా దేవేభ్యః॥   ౭.౩౪॥

విశ్వే+దేవాసః, ఆ, గత, శృణుత, మే, ఇమమ్, హవమ్, ఆ, ఇదమ్, బర్హిః, ని, సీదత, ఉపయామ గృహీత ఇత్యుపయామ+గృహీతః,అసి,విశ్వేభ్యః, త్వా, దేవేభ్యః, ఏషః, తే, యోనిః, విశ్వేభ్యః, త్వా, దేవేభ్యః.

పదార్థః :-(విశ్వే)సర్వే(దేవాసః)విద్వాంసః(ఆ)(గత)ఆగచ్ఛత(శృణుత)అత్ర సంహితాయామితి దీర్ఘః(మే)మమ విద్యార్థినః(ఇమమ్)వక్ష్యమాణమ్(హవమ్)స్తుతివాదమ్(ఆ) సమంతాత్ (ఇదమ్)అస్మాభిర్దత్తమ్(బర్హిః)ఉత్తమమాసనమ్(ని)నితరామ్ (సీదత) ఆధ్వమ్ (ఉపయామ గృహీతః) (అసి)(విశ్వేభ్యః)సమస్తేభ్యః(త్వా)త్వామ్(దేవేభ్యః)అధ్యాపకేభ్యః(ఏషః)సకలవిద్యాసంగ్రహః(తే) తవ(యోనిః)గృహమ్(విశ్వేభ్యః)(త్వా)త్వామ్ (దేవేభ్యః) అయం మంత్రః శత. ౪.౨.౩-౨౬. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:-హే పూర్వమంత్ర ప్రతిపాదిత గుణకర్మస్వభావా విశ్వే దేవాసో యూయ మస్మాకం నికటమాగతా, అస్మాభి ర్దత్తమిదం బర్హిరాసన మానిషీదత. మే మమేమం హవం శృణుత. గృహస్థాః స్వపుత్రాదీన్ ప్రత్యేవం బ్రూయు ర్యత స్త్వముపయామ గృహీతోఽసి. తస్మాత్త్వా త్వాం విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః ప్రయచ్ఛేమ.తే తవైష యోని రస్తి త్వా త్వాం విశ్వేభ్యో దేవేభ్యోఽధికాం విద్యాం దాపయేమ.

భావార్థః :-ఏకే విద్వాంసోఽన్వహం విద్యార్థినః పాఠయేయు రపరే విపశ్చితో విద్వాంసః ప్రతిమాసమధ్యేతౄణాం పరీక్షణం చ కుర్యుః. తత్కృత్వాఽధ్యాపకాః ప్రతీత తీవ్రబుద్ధీన్ పరిశ్రమం కుర్వతోఽధ్యేతౄనతిశ్రమేణ పాఠయేయురితి.

పదార్థము :- పూర్వమంత్ర ప్రతిపాదితగుణకర్మ స్వభావయుక్తులారా! (విశ్వేదేవాసః)సమస్త విద్వాంసులారా! మీరు మా సమీపమునకు(ఆగత)విచ్చేయుడు. మఱియు మేమొసగునట్టి(ఇదం బర్హిః)ఈ ఆసనముమీద(ఆ నిషీదత)యథావకాశముగ, సుఖపూర్వకముగా విరాజమానులుగండు.(మే)నాయొక్క (హవమ్) స్తుతియుక్తమగు వాణిని (శృణుత)వినండి. గృహస్థులు తమ పుత్రాదులతో నిటుల జెప్పవలయును:-ఓ పుత్రరత్నమా! నీవు (ఉపయామ గృహీతోఽసి) విద్వాంసులచే గ్రహించబడియున్నావు. కావున (త్వా)మేము నిన్ను (విశ్వేభ్యః దేవేభ్యః)సుశిక్షావిద్యలను గఱపు విద్వాంసులకు అప్పజెప్పితిమి.ఏలయన(ఏషః)ఈ సమస్తవిద్యాసంగ్రహము(తే)నీకు(యోనిః)ఇంటితో సమానము. కనుకనే(త్వా)నీకు (విశ్వేభ్యః దేవేభ్యః) సకల విద్వాంసులచే విద్యను గఱపింప గోరుచున్నాము.

భావార్థము:- విద్వాంసులిటులొనర్పుట యుచితము ఏమనగా:- ప్రతిదినము విద్యార్థులకు చదువుజెప్పవలయును. పరమ విద్వాంసులైన పండితులు వారి పరీక్షయు ప్రతిమాసమున నొనర్చవలయును. ఆ పరీక్షవలన తీక్ష్ణబుద్ధియుక్తులుగను, పరిశ్రమయొన ర్చు వారుగను ప్రతీతులగు విద్యార్థులకు అత్యంత పరిశ్రమతో చదువు నేర్పవలయును

---

౫౧౦. ఇంద్ర ఇత్యస్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః, ఉపయామ ఇత్యస్యార్ష్యుష్ణిక్ ఛందః, ఋషభః స్వరః.

అథ రాజాఽధ్యాపనాది వ్యవహారరక్షణం కథం కుర్యాదిత్యుపదిశ్యతే.

రాజు అధ్యాపనాదివ్యవహారముల రక్షణమెటు లొనర్చవలయునను విషయమిందు జెప్పబడినది.

ఇంద్ర మరుత్వ ఇహ పాహి సోమం యథా శర్యాతే అపిబః సుతస్య। తవ ప్రణీతీ తవ శూర శర్మన్నావివాసంతి కవయః సుయజ్ఞాః। ఉపయామ గృహీతోఽసీంద్రాయ త్వా మరుత్వత ఏష తే యోని రింద్రాయ త్వా మరుత్వతే॥ ౭.౩౫॥

ఇంద్ర, మరుత్వః, ఇహ, పాహి, సోమమ్, యథా, శార్యాతే, అపిబః, సుతస్య, తవ, ప్రణీతీ, ప్రణీతీతి ప్ర+నీతీ, తవ, శూర, శర్మన్, ఆ, వివాసంతి, కవయః, సుయజ్ఞా ఇతి సు+యజ్ఞాః, ఉపయామగృహీత ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, ఇంద్రాయ, త్వా, మరుత్వతే, ఏషః, తే, యోనిః, ఇంద్రాయ, త్వా, మరుత్వతే.

పదార్థః:-(ఇంద్ర) సర్వవిఘ్నవిదారకః సకలైశ్వర్యయుక్తః సమ్రాట్ (మరుత్వః) మరుతః ప్రశస్తా ధర్మసంబద్ధాః ప్రజా యస్య తత్సమ్బుద్ధౌ (ఇహ)అస్మిన్ సంసారే(పాహి)రక్ష.(సోమమ్) సకలగుణైశ్వర్యకల్యాణ కర్మాధ్యయనాధ్యాపనాఖ్యం యజ్ఞమ్. (యథా) శర్యాభిరంగులీభి ర్నిర్వ ృత్తాని కర్మాణి శార్యాణి తాన్యతతి వ్యాప్నోతి స శార్యాత స్తస్మిన్, శర్యా ఇత్యంగులి నామసు పఠితమ్ నిఘం. ౨. ౫.(అపిబః)(సుతస్య)(తవ)(పణీతీ)ప్రకృష్టాం నీతిమ్. అత్ర సుపాం సు లుగితి పూర్వసవర్ణాదేశః(తవ) (శూర) ధర్మవిరోధిహింసకః (శర్మన్) న్యాయగృహే! అత్ర సుపాం సు లుగితి ఙేర్లుక్. న ఙి సంబుద్ధ్యోః అ. ౮.౨.౮. ఇతి న లోపాభావః.(ఆ) (వివాసంతి) పరిచరంతి వివాసతీతి పరిచరణకర్మసు పఠితమ్ నిఘం. ౩.౫.(కవయః) మేధావినః. కవిరితి మేధావి నామసు పఠితమ్ నిఘం. ౩.౧౫ (సుయజ్ఞాః) శోభనోఽధ్యయనాధ్యాపనాఖ్యో యజ్ఞో యేషాం త ఇవ. (ఉప యామ గృహీతః)(అసి)(ఇంద్రాయ)పరమైశ్వర్యాయ(త్వా)త్వామ్(మరుత్వతే) ప్రజాసంబంధాయ.

అత్ర సంబంధే మతుప్ ఝయ ఇతి మస్య వత్వమ్.(ఏషః) (తే) (యోనిః)(త్వా) (మరుత్వతే) అయం మంత్రః శత. ౪.౨.౩.౧౩. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే మరుత్వః ఇంద్రః త్వమిహ యథా శార్యాతే సుతస్యాపిబ స్తథా సోమ మ్పాహి. హే శూర తవ శర్మన్ న్యాయగృహే సుయజ్ఞా ఇవ కవయ స్తవ ప్రణీతి మావివాసంతి. యత స్త్వముపయామగృహీతోఽసి. తస్మాత్త్వామింద్రాయ మరుత్వతే వయం సేవేమహి. తే తవైష విద్యాప్రచారో యోని ర స్త్యత స్త్వామింద్రాయ మరుత్వతే మన్యామహే.

భావార్థః :- సర్వేషాం విదుషా ముచితమ స్తి న్యాయరాజసభాజ్ఞాం నోల్లంఘేరన్, తథై తే రాజసభాసభ్యజనా అపి విద్వదాజ్ఞాం నోల్లంఘేరన్. యః సర్వోత్కృష్ట స్తం సభాపతిం కుర్యుః.స సభాపతి రుత్తమనీత్యా సర్వరాజ్యప్రబంధం కుర్యాత్.

పదార్థము :-(ఇంద్ర)సకల విఘ్నములను దూరమొనర్చువాడా! సకల సంపద్యుక్తా! తేజస్వీ!(మరుత్వః)ప్రశంసనీయ ధర్మయుక్తముగ ప్రజలపాలించు సభాపతీ! రాజన్! నీవు(ఇహ)ఈలోకమున(యథా)ఎటుల(శార్యాతే)స్వపాణిపాదములపరిశ్రమచే నిష్పన్నమగు వ్యవహారమునందు(సుతస్య) అభ్యాసమొనర్చిన విద్యారసమును(అపిబః)పానమొనర్చియున్నావో, అటులనే(సోమమ్)సకల సుగుణములను, ఐశ్వర్యములను, సుఖములను నొసగు పఠనపాఠనరూప యజ్ఞమును (పాహి) పాలించుము.

(శూర) ధర్మవిరోధులను దండించువాడా! (తవ)నీయొక్క(శర్మన్)రాజ్యగృహమున (సుయజా) బాగుగా అధ్యయనాధ్యాపనము లొనర్చు విద్వాంసులవలె(కవయః) బుద్ధిమంతులు (తవ) నీయొక్క (ప్రణీతి) ఉత్తమనీతిని(అవివాసంతి) సేవించుచున్నారు.

ఓ శూరుడా ! నీవు (ఉపయామ గృహీతః అసి) ప్రజాపాలనాది నియమములచే స్వీకరించబడియున్నావు. కావున (త్వా)నిన్ను (ఇంద్రాయ) పరమైశ్వర్యముకొఱకును (మరుత్వతే) ప్రజాసంబంధము కొఱకును మేము కోరుచున్నాము.

(తే) నీకు (ఏషః) యీ విద్యాప్రచారము (యోనిః) గృహతుల్యమై యున్నది. కావున (త్వా) నిన్ను (ఇంద్రాయ) పరమైశ్వర్యముకొఱకును,(మరుత్వతే)ప్రజాపాలన సంబంధములకొఱకును స్వీకరించుచున్నాము.

భావార్థము :- న్యాయాధీశుల, న్యాయసభల ఆజ్ఞను ఎన్నటికి ఉల్లంఘించకుండుట విద్వాంసుకెటుల ఉచితమో అటులనే రాజసభా సభాసదులుకూడ వేదజ్ఞులగు విద్వాంసుల ఆజ్ఞను ఉల్లంఘించకూడదు. సర్వగుణోత్కృష్టుడగువానినే సభాపతిగా నొనర్పవలయును. ఆ సభాపతియు నుత్తమనీతితో సమస్త రాజ్యప్రబంధముల నొనర్చవలయును. [౨౮౦]

౨౮౧. మరుత్వంతమిత్యస్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, విరాడార్షీ త్రి　ఛందః, ధైవతః స్వరః. ఉపయామేత్యస్య ద్వితీయభాగస్యార్షీ, తృతీయస్య సామ్న్యుష్ణిక్ ఛందః, ఋషభః స్వరః.

పునా రాజప్రజాకృత్యమాహ.

రాజు ప్రజలు ఏమిచేయవలయుననను విషయమిందు మరల చెప్పబడినది.

మరుత్వంతం వృషభం వావృధాన మకవారిం దివ్యꣳ శాసమింద్రమ్।
విశ్వాసాహ మవసే నూతనాయోగ్రꣳసహోదా మిహతꣳహువేమ।
ఉపయామగృహీతోఽసీంద్రాయ త్వా మరుత్వత ఏష తే యోని రింద్రాయ త్వా మరుత్వతే ఉపయామగృహీతోఽసి మరుతాం త్వౌజసే॥ ౭.౩౬॥

మరుత్వంతమ్, వృషభమ్, వావృధానమ్, వవృధానమితి వవృధానమ్, అకవారిమిత్యకవారిమ్, దివ్యమ్, శాసమ్, ఇంద్రమ్, విశ్వాసాహమ్,విశ్వసహమితి, విశ్వ+సహమ్, అవసే, నూతనాయ, ఉగ్రమ్, సహోదామితి సహః+దామ్,ఇహ, తమ్, హువేమ, ఉపయామగృహీత ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, ఇంద్రాయ, త్వా, మరుత్వతే, ఏషః, తే, యోనిః, ఇంద్రాయ, త్వా, మరుత్వతే, ఉపయామ గృహీత ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, మరుతామ్, త్వా, ఓజసే.

పదార్థః :-(మరుత్వంతమ్)ప్రశస్తప్రజాయుక్తమ్(వృషభమ్)సర్వోత్తమమ్ (వావృధానమ్) అతిశయేన శుభగుణకర్మసు వర్ధమానమ్(అకవారిమ్)కౌతి ధర్మముపదిశతీతి కవో న కవోఽకవోఽధర్మాత్మా తస్యారిః శత్రుస్తమ్(దివ్యమ్)శుద్ధమ్(శాసమ్)శాసితారమ్(ఇంద్రమ్)ఐశ్వర్యవంతమ్ (విశ్వాసాహమ్) విశ్వాన్సర్వాన్ సహతే తమ్. అత్ర విశ్వపూర్వాత్ సహధాతోః ఛందసి సహః అ. ౩.౧.౬౩. ఇతి ణ్విః. అన్యేషామపి దృశ్యత ఇతి దీర్ఘశ్చ(అవసే)రక్షణాద్యాయ(నూతనాయ)నవీనాయ(ఉగ్రమ్)ప్రచండ పరాక్రమమ్(సహోదామ్)యః సహో బలం దదాతి తమ్ (ఇహ) అస్యాం ప్రజాయామ్(హువేమ)స్వీకుర్వీమహి(ఉపయామ గృహీతః) సర్వనియమోపనియమసామగ్రీసహితః(అసి)(ఇంద్రాయ)పరమైశ్వర్యాయ(త్వా)త్వామ్(మరుత్వతే)ప్రశంసితప్రజాయుక్తాయ ఏషః(తే)(యోనిః)(ఇంద్రాయ)(త్వా)(మరుత్వతే)(ఉపయామ గృహీతః)(అసి) మరుతామ్ (త్వా) త్వామ్ (ఓజసే)బలాయ. అయం మంత్రః శత. ౪.౨.౭.౧౪. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- కవయో వయం నూతనాయావసే మరుత్వంతం వృషభం వావృధాన మకవారి ద్దివ్యం విశ్వాసాహ ముగ్రం సహోదాం శాసం తం పూర్వోక్తమింద్రం హువేమ. హే ముఖ్యసభాసద యతస్త్వముపయామ గృహీతోఽసి.తస్మాత్త్వా త్వాం మరుత్వత ఇంద్రాయ యతస్తే త్వైష యోని రస్త్యత స్త్వా మరుత్వత ఇంద్రాయ యతస్త్వముపయామ గృహీతోఽసి. తస్మాన్మరుతా మోజసే బలాయ చ త్వా త్వాం హువేమ.

భావార్థః :- అత్ర పూర్వస్మా న్మంత్రాత్(కవయః) ఇత్యేతత్పదమనువర్తతే. ప్రజాజనానాం యోగ్యతాఽస్తి. యః సర్వోత్తమః సకలగుణయుక్తో విపశ్చిచ్ఛూరవీరో భవేత్తం సభాయా ముఖ్య

కర్మణి సంస్థాపయేయుః. స సభాయాం నియుక్తః సత్యన్యాయధర్మయుక్తరాజ్యకర్మణా ప్రజాబలం వర్ధయేత్.

పదార్థము :-(కవయః)పూర్వోక్త విద్వాంసులమైన మేము (నూతనాయ)కొత్త కొత్త(అవసే)రక్షాది గుణములకొరకు (మరుత్వంతమ్) ప్రశంసనీయ ప్రజాయుక్తుడును (వృషభమ్) సర్వోత్తముడును (వావృధానమ్) అత్యంతశుభగుణయుక్తుడును, కర్మల యందున్నతిని పొందినవాడును(అకవారిమ్) ధర్మవిరోధులగు దుష్టులనందఱిని నివారించువాడును(దివ్యమ్)శుద్ధుడును(విశ్వాసాహమ్) సర్వసహనశీలుడును (ఉగ్రమ్) ప్రచండ పరాక్రమయుక్తుడును.(సహోదామ్)[బల] సహాయ [మొసగగలవాడును] (శాసమ్) అందరికి శిక్షనొసగువాడును (తమ్ ఇంద్రమ్) పూర్వోక్త పరమైశ్వర్యయుక్తుడగు నా సభాపతిని నిమ్నవిధముగ (హువేమ) స్వీకరించెదము గాక !

ఓ ముఖ్యసభాసదుడా ! రాజన్ ! నీవు (ఉపయామ గృహీతః అసి) సమస్త బృహన్నియమములతోను, లఘునియమములతోను సహితుడవు, కావున (త్వా) నిన్ను (మరుత్వతే) ప్రశంసనీయుడును, ప్రజాయుక్తుడును (ఇంద్రాయ) పరమైశ్వర్యవంతుడును నగు సభాపతిగా స్వీకరించుచున్నాము (ఏషః)ఈసభయందు న్యాయమొనర్చు కార్యము (తే)నీకు(యోనిః)గృహతుల్యము కావున(త్వా)నిన్ను (మరుత్వతే ఇంద్రాయ) ఉత్తమ ప్రజాయుక్తుడగుటకొరకును, అత్యంతైశ్వర్యమును పాలించుటకును, వృద్ధియొనర్చుటకును స్వీకరించుచున్నాము. నీవు(ఉపయామగృహీతః అసి) ఉక్తనియమోప నియమములతో సంయుక్తుడవైయున్నావు. కావున(మరుతామ్) ప్రజల (ఓజసే) బలము పెంచుట కొఱకు.(త్వా)నిన్ను గ్రహించుచున్నాము.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు పూర్వమంత్రమునుండి(కవయః)అను పదము అనువృత్తమైనది. సర్వోత్తముడును, సమస్త విద్యలలో నిపుణుడును, సకల శుభగుణ యుక్తుడును, విద్వాంసుడును, శూరవీరుడును నగు వానినే సభయొక్క ముఖ్యకార్యమునందు స్థాపించుట ప్రజలకు ఉచితము. సకల సభాకార్యములందు స్థాపించబడిన ఆ సభాపతి సత్య, న్యాయ, ధర్మ యుక్తములగు రాజ్యకార్యములచే ప్రజలయుత్సాహమును పెంపొందించవలయును. [౩౮]

---

౩౭. సజోషేత్యస్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, ఆద్యస్య నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛందః, ఉపయామేత్యస్య ప్రాజాపత్యా త్రిష్టుప్ ఛందసీ, ధైవతః స్వరః.

అథ సేనాపతి కృత్య మాహ.

సేనాపతి కార్యమీ మంత్రమందు చెప్పబడినది.

సజోషా ఇన్ద్ర సగణో మరుద్భిః సోమం పిబ వృత్రహా శూర విద్వాన్।

జహి శత్రూఁ॥ రపమృధో నుదస్వాథాభయం కృణుహి విశ్వతో నః ఉపయామగృహీతో ఽసీన్ద్రాయ త్వా మరుత్వత ఏష తే యోనిరింద్రాయ త్వా మరుత్వతే॥ ౭.౩౭॥

సజోషా+ఇతి సజోషాః, ఇంద్ర, సగణ ఇతి స+గణః, మరుద్భిరితి మరుత్+భిః, సోమమ్, పిబ, వృత్రహేతి వృత్ర+హా, శూర, విద్వాన్, జహి, శత్రూన్, అప, మృధః, నుదస్వ, అథ, అభయమ్, కృణుహి, విశ్వతః, నః, ఉపయామగృహీత ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, ఇంద్రాయ, త్వా, మరుత్వతే, ఏషః, తే, యోనిః, ఇంద్రాయ, త్వా, మరుత్వతే.

పదార్థః :-(సజోషాః)సమానం జోషః ప్రీతిర్యస్య(ఇంద్ర)సర్వసుఖధారకః సేనాపతేః (సగణః)గణేన స్వజనసేనాపరికరేణ సహితః(మరుద్భిః)వాయుభిరివ(సోమమ్)సకల పదార్థరసమ్(పిబ) (వృత్రహా)యో వృత్రం మేఘం హంతి స వృత్రహా సూర్య స్తద్వత్(శూర)శత్రువినాశకః నిర్భయ (విద్వాన్)సకల విద్యావేత్తా(జహి)వినాశయ(శత్రూన్) సత్యన్యాయవిరోధే ప్రవర్తమానాన్ (అప) దూరీకరణే(మృధః)మర్దంతి ఉందంతి పరసుఖైః స్వమనాంసి యేషు తాన్ సంగ్రామాన్(నుదస్వ) ప్రేరయ.(అథ)అనంతరమ్(అభయమ్)(కృణుహి)(విశ్వతః)సర్వతః(నః)అస్మభ్యమ్(ఉపయామ గృహీతః)సేనా సునియమ స్వీకృతః(అసి)(ఇంద్రాయ)పరమైశ్వర్య ప్రాపకాయ యుద్ధాయ (త్వా) త్వామ్(మరుత్వతే)ప్రశస్తాని మరుదస్త్రాణి విద్యంతే యస్మిం స్తస్మై(ఏషః) సేనాకృత్యవ్యవహారః (తే)(యోనిః)(ఇంద్రాయ)(త్వా)(మరుత్వతే)

అన్వయః :- హే ఇంద్ర! సేనాపతే! శూర! యత స్త్వముపయామ గృహీతోఽస్యతో మరుత్వత ఇంద్రాయ త్వా త్వాముపదిశామి కిమిత్యపేక్షాయామాహ. తే తవైష యోని రస్త్యతస్త్వాం మరుత్వత ఇంద్రాయ ప్రయతమాన మంగీకరోమి. సజోషా సగణ స్త్వం మరుద్భి ర్వృత్రహా ఇవ సోమం పిబ. తం పీత్వా విద్వాన్ సన్ శత్రూ ఞ్జహి.అథ మృధోఽపనుదస్వ నోఽస్మభ్యం విశ్వతో ఽభయం కృణుహి.

భావార్థః:- అత్రోపమాలంకారః. యథా జీవః ప్రేమ్ణా స్వస్య మిత్రస్య వా శరీరస్య రక్షణం కరోతి,తథా రాజా ప్రజాం పాలయేత్ యథా వా సూర్యో వాయు విద్యుద్భ్యాం సంహత్య, మేఘాన్నిహత్య, జలేన సర్వస్మై సుఖం దధాతి,తథా రాజా యుద్ధసాధనాని సంపాద్య శత్రూన్నిహత్య, ప్రజాయై సుఖం దద్యాత్ ధర్మాత్మభ్యోఽభయం దుష్టేభ్యో భయం చ దద్యాత్.

పదార్థము :- ఈశ్వరుడు చెప్పుచున్నాడు :- (ఇంద్ర) సకల సుఖములను ధారణ మొనర్చువాడా!(శూర) శత్రువుల నాశనమొనర్చుటలో నిర్భయుడా! నీవు (ఉపయామ గృహీతః అసి) శ్రేష్ఠమైన సైనికనియములచే స్వీకరించబడి యున్నావు కావున (మరు

త్వతే)ప్రశంసనీయమగు వాయువుయొక్క అస్త్రవిద్యగలదియు (ఇంద్రాయ) పరమైశ్వర్యమును సమకూర్చునదియునగు యుద్ధమునకై (త్వా) నీకుపదేశించుచున్నాను. (తే) నీకు(ఏషః) ఈ సేనాధికారము(యోనిః)ఇష్టసుఖదాయకమైయున్నది. కనుక(మరుత్వతే ఇంద్రాయ)ఉక్తసమరమునకై యత్నమొనరించు నిన్ను అంగీకరించుచున్నాను.మఱియు (సజోషాః) అందరితో సమానప్రీతి చూపువారును (సగణః) నీ మిత్రజనులతోసహా నీవు (మరుద్భిః)ఎటుల పవనముచే(వృత్రహా) మేఘ జలములను ఛిన్న భిన్నమొనర్చు సూర్యుడు(సోమమ్)సమస్త పదార్థముల రసమును ఆకర్షించుచున్నాడో అటులనే సర్వపదార్థముల రసమును(పిబ)సేవించుము. మఱియు[దానిని సేవించి](విద్వాన్) జ్ఞానయుక్తుడవైన నీవు (శత్రూన్) సత్యన్యాయములకు విరుద్ధముగా ప్రవృత్తులైన దుష్టవిరోధులను (జహి)హతమార్చుము. (అథ) దీనియనంతరము (మృధః) దుష్టులెందు పరుల సుఖముచే స్వమనములను ప్రసన్నపఱచుకొందురో అట్టిస గ్రామములను(అప నుదస్వ)తొలగించుము. (నః)మాకు(విశ్వతః)సకలదిశలనుండి(అభయమ్ కృణుహి)భయరహితముగ నొనర్చుము

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందుపమాలంకారమున్నది. జీవమెటుల ప్రేమతో తన మిత్రులను, రక్షించి స్వశరీరమును రక్షించుకొనుచున్నదో అటులనే రాజు ప్రజలను పాలించవలయును. సూర్యుడెటుల వాయువిద్యుత్తులతోపాటు మేఘమును భేదించి జలముచే నందఱికి సుఖమిచ్చుచున్నాడో, అటులనే రాజును యుద్ధసామగ్రిని సమకూర్చుకొని, శత్రువులను నిర్మూలనమొనర్చి,ప్రజలకు సుఖమును, ధర్మాత్ములకు నిర్భయమును, దుష్టులకు భయమును కలుగజేయును గాక! [౩౮-౩]

౩౯- మరుత్వానిత్యస్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛందః, ఉపయామేత్యస్య ప్రాజాపత్యా త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

అథ సభాధ్యక్షోపదేశః క్రియతే.

సభాపతికీ మంత్రమందుపదేశ మొనర్చబడినది.

మరుత్వాఀ౩॥ ఇన్ద్ర వృషభో రణాయ పిబా సోమ మనుష్వధ మ్మదాయ।
ఆసించస్వ జఠరే మద్ధ్వఽ ఊర్మిం త్వఀ రాజాఽసి ప్రతిపత్సుతానామ్।
ఉపయామగృహీతోఽసీంద్రాయ త్వా మరుత్వత ఏష తే యోని రింద్రాయ త్వా మరుత్వతే॥ ౭.౩౯॥

మరుత్వాన్, ఇన్ద్ర. వృషభః, రణాయ, పిబ, సోమమ్, అనుష్వధమ్, అనుస్వధమిత్యను+స్వధమ్, మదాయ, ఆ, సించస్వ, జఠరే, మద్ధ్వః,ఊర్మిమ్,త్వమ్,

రాజా, అసి, ప్రతిపదితి ప్రతి+పత్,సుతానామ్,ఉపయామగృహీత ఇత్యుపయామ+ గృహీతః, అసి, ఇంద్రాయ. త్వా, మరుత్వతే, ఏషః, తే, యోనిః,ఇంద్రాయ,త్వా, మరుత్వతే.

పదార్థః :-(మరుత్వాన్)ప్రశస్తా మరుతః ప్రజాః సేనా వా విద్యంతే యస్య సః (ఇంద్ర శత్రుజిత్ (వృషభః)శరీరాత్మబలైశ్వర్యయుక్తః(రణాయ)సంగ్రామాయ. రణ ఇతి సంగ్రామనామసు పఠితమ్ నిఘం. ౨.౧౭.(పిబ)అత్ర ద్వ్యచోఽతస్తిఙ ఇతి దీర్ఘః.(సోమమ్)సోమాద్యోషధి సమూహమ్ (అనుష్వధమ్) సర్వేషు పక్వాన్నేష్వనుకూలమ్. అత్ర విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః సమాసః. (మదాయ)హర్షాయ(ఆసించస్వ)(జఠరే)ఉదరే(మధ్వః)(ఊర్మిమ్) లహరీమ్(త్వమ్) సభాసేనాపతిః (రాజా)ప్రకాశమానః(అసి) (ప్రతిపత్) పద్యతే విచార్యతే యోఽర్థవిషయః స పత్, పతం పతం ప్రతీతి ప్రతిపత్(సుతానామ్)సుసంస్కారేణ నిష్పాదితానామన్నానామ్(ఉపయామ గృహీతః) రాజనియమైః స్వీకృతః(అసి)(ఇంద్రాయ)పరమైశ్వర్యప్రాపకాయ రణాయ (త్వా)(మరుత్వతే) ప్రశస్తాని మరుదస్త్రాణి విద్యంతే యత్ర తస్మై(ఏషః)(తే)(యోనిః)(ఇంద్రాయ)రాజైశ్వర్యాయ(త్వా)(మరుత్వతే)ప్రజాపాలన సంబద్ధాయ.

అన్వయః :- హే ఇంద్ర! యతస్త్వముపయామ గృహీతోఽసి. తస్మాద్వయం త్వా త్వాం మరుత్వత ఇంద్రాయ నియోజయామో యతస్తే తవైష యోని రస్తి తస్మాత్త్వా త్వాం మరుత్వత ఇంద్రాయ బ్రూమః. కిం తత్తదాహ త్వం ప్రతిపద్రాజా ప్రత్యేకకర్మణి ప్రకాశమానో మరుత్వాన్ వృషభోఽస్త్యతో రణాయానుష్వధం మదాయ సోమం పిబ. సుతానా మన్నానామ్మధ్వ ఊర్మిం జఠర ఆసించస్వ.

భావార్థః :- అత్రోపమాలంకారః. సభా సేనాపత్యాది మనుష్యా ఉత్తమోత్తమాన్ పదార్థాన్ భుక్త్వా శరీరాత్మబలం సంపాద్య శత్రూన్ విజిత్య న్యాయవ్యవస్థయా సర్వాన్ పాలయేయురితి.

పదార్థము :-(ఇంద్ర)శత్రువులను జయించు నో సభాపతీ! నీవు(ఉపయామగృహీతః అసి)రాజనియమములచే స్వీకరించబడియున్నావు. కావున మేము నిన్ను (మరుత్వతే)శ్రేష్ఠమగు శస్త్రాస్త్రములను ప్రయోగించబడునట్టిదియు(ఇంద్రాయ)పరమైశ్వర్యమును పొందింపజేయునదియునగు యుద్ధమునకై నియమించుచున్నాము. కనుక(తే)(ఏషః) ఈ యుద్ధము నీ పరమైశ్వర్యమునకు(యోనిః)కారణమైయున్నది. కావుననే(త్వా)నీకు (మరుత్వతే ఇంద్రాయ)ఆ యుద్ధముకోసము చెప్పుచున్నాము. ఎందుకనగా నీవు(ప్రతిపత్)ప్రతి పెద్దపెద్ద ఆలోచనలతోకూడిన కార్యములందు(రాజా) ప్రకాశవంతుడవు (మరుత్వాన్)ప్రశంసనీయ ప్రజాయుక్తుడవు(వృషభః)అత్యంతశ్రేష్ఠుడవు. కావుననే(రణాయ) యుద్ధముకొఱకు,(మదాయ) ఆనందముకొఱకు (అనుష్వధమ్) ప్రతిభోజనమునందును (సోమమ్)సోమలతాది పుష్టినొసగు రసములను(పిబ)త్రాగుము. (సుతానామ్) ఉత్తమ సంస్కారములచే తయారైన అన్నములయొక్క(మధ్వః ఊర్మిమ్) మధురరసపు తరంగమును(జఠరే)స్వకీయ ఉదరమునందు(ఆసించస్వ)బాగుగా స్థాపించుము.

భావార్థము :-ఈ మంత్రమునందుపమాలంకారమున్నది. సభ సేనాపతులు మొ॥ మానవులు ఉత్తమోత్తమ భోజనపదార్థముల నారగించి, శరీరాత్మలను బలపరచి, శత్రువులను జయించి న్యాయవ్యవస్థచే సకల ప్రజలను పాలించుచుండవలయును. [౭౮౩]

౭౮౪. మహానిత్యస్య భరద్వాజ ఋషిః, ప్రజాసేనాపతీ ర్దేవతా, ఆద్యస్య భురిక్ పంక్తి శ్ఛందః, పంచమః స్వరః, ఉపయామేత్యస్య సామ్నీ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

అథేశ్వరః స్వగుణానాహ.

ఈశ్వరుడు స్వగుణముల నీమంత్రమందు చెప్పెను.

మహాఀ౭॥ ఇంద్రో నృవదా చర్షణిప్రా ఉత ద్విబర్హాఽఅమినః సహోభిః।
అస్మద్ర్యగ్ వావృధే వీర్యాయోరుః పృథుః సుకృతః కర్తృభిర్భూత్।
ఉపయామ గృహీతోఽసి మహేంద్రాయ త్వైష తే యోని ర్మహేంద్రాయ త్వా॥

మహాన్, ఇంద్రః, నృవదితి నృ+వత్, ఆ, చర్షణిప్రా+ఇతి చర్షణి+ప్రాః, ఉతః, ద్విబర్హా ఇతి ద్వి+బర్హాః, అమినః, సహోభిరితి సహః+భిః,అస్మద్ర్యక్, వావృధే, వవృధ ఇతి వవృధే, వీర్యాయ, ఉరుః, పృథుః, సుకృత ఇతి సు+కృతః, కర్తృభిరితి కర్తృ+భిః, భూత్, ఉపయామగృహీత ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, మహేంద్రాయేతి మహా+ఇంద్రాయ, త్వా, ఏషః, తే,యోనిః, మహేంద్రాయేతి మహా+ఇంద్రాయ, త్వా. ౭.౩౯॥

పదార్థః :-(మహాన్)సర్వోత్కృష్టః పూజ్యతమశ్చ(ఇంద్రః)అత్యుత్కృష్టైశ్వర్యః(నృవత్) న్యాయశీలైర్మనుష్యై స్తుల్యః(ఆ)(చర్షణిప్రాః)చర్షణీన్ మనుష్యాన్ ప్రాతి సుఖైః ప్రపూరయతి సః (ఉత)అపి(ద్విబర్హాః)ద్వే బర్హసీ వ్యావహారిక పారమార్థిక వృద్ధికరే విజ్ఞానే యస్య సః. ద్విబర్హా ఇతి పదనామసు పఠితమ్. నిఘం. ౪.౩.(అమినః) అనుపమోఽతుల పరాక్రమః. అమినోఽమిత మాత్రో మహాన్ భవత్యమితో వా నిరు. ౬.౧౬.(సహోభిః)బలైః(అస్మద్ర్యక్) అస్మానఞ్చతి సర్వజ్ఞతయా జానాతి.(వావృధే)వర్ధతే వర్ధయతి వా.(వీర్యాయ)పరాక్రమాయ(ఉరుః) బహుః (పృథుః) విస్తీర్ణః(సుకృతః)శోభనం కృతం క్రియతే యేన సః(కర్తృభిః)సుకర్మకారిభి ర్జీవైః సహ(భూత్) భవతి. అత్రాడభావః(ఉపయామ గృహీతః)యోగాభ్యాసేన స్వీకర్తుం యోగ్యః(అసి) (మహేంద్రాయ) అనుత్తమాయైశ్వర్యాయ (త్వా) (ఏషః)(తే)(యోనిః)(మహేంద్రాయ) (త్వా)త్వామ్. అయం మంత్రః శత. ౪. ౨. ౭-౧౮.

అన్వయః:- హే భగవన్! జగదీశ్వర! యత స్త్వముపయామ గృహీతోఽసి, తస్మాన్మహేంద్రాయ త్వా వయముపాస్మహే. ఉతాపి యత స్తే తవైష యోని రస్తి, తస్మాత్త్వాం మహేంద్రాయ వయం సేవామహే. యో మహాన్ నృవదాచర్షణిప్రా ద్విబర్హా అస్మద్ర్యక్ అమినః ఉగ్రః పృథుః కర్తృభిః సహ సుకృత ఇంద్రోఽభూత్. తమేవాశ్రితః సర్వో జనః సహోభిః సహ వీర్యాయ వావృధే.

భావార్థః :- అత్రోపమాలంకారః. ఈశ్వరమనాశ్రిత్య కశ్చిదపి పురుషః ప్రజాః పాలయితుం న శక్నోతి. యథేశ్వరః శాశ్వతం న్యాయమాశ్రిత్య సర్వాన్ ప్రాణినః సుఖయతి, తథైవ రాజాపి సర్వాన్ తర్పయేత్.

పదార్థము:-ఓ భగవంతుడా! జగదీశ్వరా! నీవు(ఉపయామ గృహీతః అసి)యోగాభ్యాసముచే గ్రహణమొనర్చ యోగ్యుడవు. కావున(మహేంద్రాయ) అత్యంతోత్తమైశ్వర్యమునకై మేము(త్వా)నిన్ను ఉపాసించుచున్నాము.[ఏషః తే](యోనిః)ఈ నీయుపాసన మాకు కళ్యాణకారణమైయున్నది. కావున (త్వా) నిన్ను (మహేంద్రాయ) పరమైశ్వర్యప్రాప్తికై మేము సేవించుచున్నాము. ఎవడు (మహాన్) సర్వోత్తముడును, అత్యంత పూజ్యుడును (నృవత్) మనుష్యునివలె (ఆ చర్షణిప్రాః) సకల మానవులను సుఖముతో బాగుగా పరిపూర్ణులుగా నొనర్చువాడును (ద్విబర్హాః) వ్యవహార జ్ఞానమును పరమార్థజ్ఞానమును వృద్ధిపఱచు నుభయజ్ఞానములచే సంయుక్తుడును. (అస్మద్ర్యక్) ప్రాణులన్నిటిని, మమ్మును సర్వజ్ఞత్వముతో నెరుగువాడును (అమినః) అతుల పరాక్రమ యుక్తుడును (కర్తృభిః) సుకర్మల నాచరించు జీవుల [తో సహా] (సుకృతః) [శోభన కర్మల నొనరించు వాడును] సుకర్మల నాచరించువారి వలె గ్రహించబడినవాడును (ఇంద్రః) అత్యంతోత్కృష్టైశ్వర్యవంతుడును నైయున్నాడో వానినే ఆశ్రయించి మేమందరము(సహోభిః)మంచిమంచి బలములతో(వీర్యాయ) పరమోత్తమ బలప్రాప్తికై (వావృధే) దృఢోత్సాహయుక్తుల మగుచున్నాము.

భావార్థము:- ఈ మంత్రమునందుపమాలంకారమున్నది. ఈశ్వరుని నాశ్రయించకుండ నేమనుష్యుడును ప్రజలను రక్షించజాలడు. ఈశ్వరుడెటుల సనాతన న్యాయము నాశ్రయించి సకలజీవులకు సుఖము చేకూర్చుచున్నాడో అటులనే రాజును ప్రజలకు తన న్యాయవ్యవస్థచే సుఖము చేకూర్చవలయును. [౨౮]

౨౯. మహానింద్ర ఇత్యస్య వత్స ఋషిః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, ఆర్షీ గాయత్రీ చ్ఛందః. ఉపయామేత్యస్య విరాడార్షీ గాయత్రీ చ్ఛందః షడ్జః స్వరః.

పున రీశ్వరగుణా ఉపదిశ్యంతే.

మరల నీశ్వరగుణము లీమంత్రమందుపదేశించ బడినవి.

మ॒హాꣳ॥ ఇన్ద్రో॒ య ఓజ॑సా ప॒ర్జన్యో॑ వృష్టి॒మాꣳ॥ ఇ॑వ।

స్తోమై ర్వత్సస్య వావృధే।
ఉపయామ గృహీతోऽసి మహేంద్రాయ త్వైష తే యోనిర్మహేంద్రాయ త్వా॥

మహాన్, ఇంద్రః, యః, ఓజసా, పర్జన్యః, వృష్టిమాన్ ఇవ, వృష్టిమానివేతి వృష్టిమాన్+ఇవ, స్తోమైః, వత్సస్య వావృధే,వవృధ ఇతి వవృధే,ఉపయామగృహీత ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, మహేంద్రాయేతి మహా+ఇంద్రాయ, త్వా, ఏషః, తే. యోనిః, మహేంద్రాయ, త్వా. ౭.४०॥

పదార్థః :-(మహాన్) మహాగుణకర్మ స్వభావః (ఇంద్రః) అఖిలైశ్వర్యః (యః) (ఓజసా) అనంతబలేన(పర్జన్యః)మేఘః(వృష్టిమానివ)బహ్వ్యో వృష్ట్యో విద్యంతే యస్మింస్తద్వత్.(స్తోమైః) స్తుతిభిః(వత్సస్య)యో వదతి తస్య(వావృధే)అత్యంతం వర్ధతే(ఉపయామ గృహీతః) యమనియమాదిభి ర్యోగాంగైః సాక్షాత్ స్వీకృతః.(అసి)(మహేంద్రాయ)యోగజాయ మహైశ్వర్యాయ(త్వా) త్వామ్(ఏషః)(తే)తవ(యోనిః)నిమిత్తమ్(మహేంద్రాయ)మోక్షప్రాపకాయ మహైశ్వర్యాయ (త్వా) త్వామ్.

అన్వయః :- హే అనాదిసిద్ధ మహాయోగిన్।సర్వవ్యాపిన్నీశ్వర యతస్త్వం యోగిభిరుపయామ గృహీతోऽసి. తస్మాత్త్వా త్వాం మహేంద్రాయోపశ్రయామహే. యతస్తే తవైష యోగో యోనిరస్త్యత స్త్వా త్వాం మహేంద్రాయ వయం ధ్యాయేమ. యో మహాన్ వృష్టిమాన్ పర్జన్య ఇవ వత్సస్య స్తోమై రోజసేంద్రః సుఖవర్షకో భవతి తం విదిత్వా యోగీ వావృధేऽత్యంతం వర్ధతే.

భావార్థః :- యథా మేఘో వృష్టిసమయే స్వజలసమూహేన సర్వాన్ పదార్థాన్ తర్పయన్ సన్ వర్ధయతి. తథైవేశ్వరో యోగారాధనతత్పరం యోగిన మభివర్ధయతి.

పదార్థము :- అనాదిసిద్ధా! మహాయోగీ! సర్వవ్యాపకా! ఈశ్వరా! నీవు యోగులచే(ఉపయామ గృహీతః అసి) యమనియమాది యోగాంగముల ద్వారాస్వీకరించబడినవాడవు. కావున మేము (త్వా)నిన్ను(మహేంద్రాయ) యోగముచే ప్రకటితమగు శ్రేష్ఠైశ్వర్యమునకై ఆశ్రయించుచున్నాము (తే)నీయొక్క(ఏషః) యీ యోగము మా కళ్యాణమునకు(యోనిః)నిమిత్తమైయున్నది. కావున (త్వా) నిన్ను (మహేంద్రాయ) మోక్షమొసగు నైశ్వర్యముకొఱకు ధ్యానించుచున్నాము. (యః) (మహాన్) ఏ పెద్ద పెద్ద గుణకర్మ స్వభావములుగలవాడు, (వృష్టిమాన్ పర్జన్య ఇవ) బాగుగా వర్షించు మేఘమువలె (వత్సస) స్తుతికర్తయొక్క (స్తోమైః) స్తుతులద్వారా (ఓజసా) అనంత బలముతో ప్రకాశితుడై [సుఖమును వర్షింపజేయు]చున్నాడో ఆ ఈశ్వరునెఱిగి యోగి (వావృధే) అత్యంతోన్నతిని పొందుచున్నాడు.

భావార్థము :- మేఘమెటుల వర్షాకాలమున తన జలసమూహామువలన సర్వ పదార్థముల తృప్తపఱచి యున్నతిపరచుచున్నదో అటులనే ఈశ్వరుడును యోగాభ్యాస మొనర్చు సమయమున యోగాభ్యాసమొనర్చు యోగిపుంగవుని యోగమును అత్యంత వృద్ధిపఱచుచున్నాడు. [౪౦-౪౧]

౪౧-౬ ఉదుత్య మిత్యస్య ప్రస్కణ్వ ఋషిః,సూర్యో దేవతా,భురిగార్షీ గాయత్రీ ఛందః,షడ్జః స్వరః.
అథ సూర్యదృష్టాంతేనేశ్వరస్య గుణా ఉపదిశ్యంతే.

ఈశ్వరుని గుణములు సూర్యునితో నుపమించుచు చెప్పబడినవి.

ఉదు త్యం జాతవేదసం దేవం వహన్తి కేతవః।

దృశే విశ్వాయ సూర్యం స్వాహా॥ ౭.౪౧॥

ఉత్, ఊఀ+ఇత్యూఀ, త్యమ్, జాతవేదసమితి జాత+వేదసమ్,దేవమ్, వహంతి, కేతవః, దృశే, విశ్వాయ, సూర్యమ్, స్వాహా.

పదార్థః :-(ఉత్)క్రియాయోగే(ఉ)వితర్కే-(త్యమ్)అముమ్.(జాతవేదసమ్) జాతాని భూతాని సర్వాణి వేదజాతాన్ మూర్తిమతః పదార్థాన్ విందత ఇతి వా తమ్.౪.౧.ఇమం మంత్రం యాస్కముని రేవం నిర్వక్తి:- జాతవేదాః కస్మాజ్జాతాని వేదజాతాని వైనం విదు ర్జాతే జాతే విద్యత ఇతి వా జాతవిద్యో వా జాతప్రజ్ఞానో యత్తజ్జాతః పశూనవిందతేతి తజ్జాతవేదసో జాతవేదస్త్వ మితి. నిరు. ౭.౧౯.(దేవమ్)దివ్యగుణసంపన్నమ్(వహంతి)ప్రాపయంతి(కేతవః) ప్రజ్ఞానాని కేతు రితి ప్రజ్ఞానామసు పఠితమ్. నిఘం.౩.౯.(దృశే)ద్రష్టుమ్. దృశే విఖ్యే చ అ.౩.౪.౧౧.(విశ్వాయ) సర్వార్థాయ(సూర్యమ్)యః స్రియతే విజ్ఞాప్యతే వా విద్వై ర్విద్వద్భిశ్చ తమ్.(స్వాహా)సత్యయా వాచా.

ఇమం మంత్రం యాస్కముని రేవం వ్యాచష్టే :- ఉద్వహంతి తం జాతవేదసం రశ్మయః కేతవః సర్వేషాం భూతానాం దర్శనాయ.సూర్యమితి కమన్యమాదిత్యాదేవ మవక్ష్యత్.నిరు.౧౨.౧౫.

అయం మంత్రః శత. ౪.౫.౨. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- యథా కిరణా విశ్వాయ దృశే జాతవేదసం త్యం సూర్యం దేవముద్వహంతీవ విదుషః కేతవః స్వాహాన్యాన్ మనుష్యాన్పరం బ్రహ్మ ప్రాపయంతి.

భావార్థః :- యథా ప్రాణిభ్యః కిరణాః సూర్యం ప్రకాశయంతి. తథా మనుష్యస్య ప్రజ్ఞానా నీశ్వరం ప్రాపయంతి.

పదార్థము:-ఎటుల కిరణములు(విశ్వాయ)సమస్త జగత్తుయొక్క ప్రయోజనము నకును(దృశే)చూచుటకును, గ్రహించుటకును(జాతవేదసమ్) ఉత్పన్నమైన సకలపదార్థ ముల నెఱుగువాడును, మూర్తిమంతములగు పదార్థములను పొందువాడును. (త్యం సూర్యం దేవమ్)దివ్యగుణ సంపన్నుడునగు నా సూర్యుని (ఉ) (ఉత్ వహంతి) నిశ్చయ

ముగ ప్రాప్తమొనరించుచున్నవో,అటులనే విద్వాంసునియొక్క(కేతవః)ప్రకృష్టజ్ఞానము మఱియు (స్వాహా) సత్యోపదేశములు మానవునకు పరబ్రహ్మప్రాప్తి కలిగించుచున్నవి.

భావార్థము :- ఎటుల ప్రాణులకొరకు సూర్యకిరణములు సూర్యుని ప్రకాశపఱచుచున్నవో అటులనే మనుష్యునియొక్క యనేక విద్యాయుక్త బుద్ధులును దేవుని ప్రకాశ పఱచుచున్నవి. [౪౧]

---

౪౨. చిత్రం దేవానా మిత్యస్య కుత్స ఋషిః, సూర్యో దేవతా,
భురిగార్షీ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పునరర్థ మేవేశ్వరస్య గుణా ఉపదిశ్యంతే.

అటులనే ఈశ్వర గుణములను మరల నీ మంత్ర మందుపదేశించెను.

చిత్రం దేవానా ముదగాదనీకం చక్షుర్మిత్రస్య వరుణస్యాగ్నేః। ఆ ప్రా ద్యావాపృథివీ అంతరిక్షం సూర్య ఆత్మా జగత స్తస్థుషశ్చ స్వాహా॥ ౭.౪౨॥

చిత్రమ్, దేవానామ్, ఉత్, అగాత్, అనీకమ్, చక్షుః, మిత్రస్య,వరుణస్య, అగ్నేః, ఆ, అప్రాః, ద్యావాపృథివీ ఇతి ద్యావాపృథివీ, అంతరిక్షమ్, సూర్యః, ఆత్మా, జగతః, తస్థుషః, చ, స్వాహా.

పదార్థః:-(చిత్రమ్)అద్భుతమ్(దేవానామ్)చక్షురాదీనామివ విదుషామ్.(ఉత్)ఉద్గమనే(అగాత్) ప్రాప్నోతి(అనీకమ్) బలవత్తరం సైన్యమివ ప్రసిద్ధమ్. అనితి జీవయతి సర్వాన్ ప్రాణినః సః. అని హృషిభ్యాం కిచ్చ ఉ. ౪. ౧౬. అనేన ఈకన్ ప్రత్యయః(చక్షుః)దర్శకమ్.(మిత్రస్య)సఖ్యుః ప్రాణస్య వా(వరుణస్య)శ్రేష్ఠస్యోదానస్య వా అగ్నేః విద్యుతః(ఆ)సమంతాత్(అప్రాః)యః ప్రాతి పిపర్తి. అత్ర లడర్థే లుజ్(ద్యావాపృథివీ)భూమి వియతౌ(అంతరిక్షమ్)సర్వన్నిర్గత మనంత మాకాశమ్(సూర్యః)స్వయం ప్రకాశః (ఆత్మా) అతతి సర్వత్ర వ్యాప్నోతి (జగతః,జంగమస్య (తస్థుషః) స్థావరస్య(చ)జీవానాం సముచ్చయే(స్వాహా)సత్యయా క్రియయా.

ఇమం మంత్రం యాస్కముని రేవం సమాచష్టే:-

చాయనీయం దేవానాముదగమదనీకం ఖ్యానం మిత్రస్య వరుణస్యాగ్నేశ్చాపుపూరద్ ద్యావా పృథివ్యౌ చాంతరిక్షం చ మహత్వేన తేన సూర్య ఆత్మా జఙ్గమస్య చ స్థావరస్య చ నిరు.౧౨.౧౬. అయం మంత్రః శత. ౪. ౩. ౧.౧౦. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:-హే మనుష్యా! యుష్మాభిః సూర్యః స్వాహా దేవానాం మిత్రస్య వరుణస్యాగ్నేశ్చిత్రమనీకం చక్షురుదగాత్. జగత స్తస్థుషశ్చాత్మా సన్,ద్యావాపృథివీ అంతరిక్ష మా ప్రా ఇవ యో జగదీశ్వరోఽస్తి స ఏవ సతత ముపాసనీయః.

భావార్థః :- యతః పరమేశ్వర ఆకాశ ఇవ సర్వత్ర వ్యాప్తః, సవితేవ స్వయంప్రకాశః, ప్రాణ ఇవ సర్వాన్తర్యామ్యస్త్యతః సర్వేభ్యో జీవేభ్యః సత్యాసత్యవిజ్ఞాపకోఽస్తి. యస్య పరమేశ్వరస్య జ్ఞీప్సా భవేత్. స యోగమభ్యస్య స్వాత్మన్యేవ తం ద్రష్టుం శక్నోతి నాన్యత్రేతి.

పదార్థము :- ఓ మనుష్యులారా! (సూర్యః)ప సవిత(స్వాహా)సత్యక్రియచే(దేవానామ్) నేత్రాదులవలె విద్వాంసులయొక్కయు (మిత్రస్య) మిత్రునియొక్కయు, లేక ప్రాణముయొక్కయు (వరుణస్య) శ్రేష్ఠపురుషునియొక్కయు, ఉదానవాయువుయొక్కయు,(అగ్నేః) అగ్నియొక్కయు (చిత్రమ్) అద్భుతమును (అనీకమ్) బలవత్తరమగు సేనవలె ప్రసిద్ధమునునగు(చక్షుః)ప్రభావమునుచూపు గుణనికరమును(ఉత్ అగాత్)బాగుగా పొందుచున్నాడో, మఱియు నెవడు(జగతః)జంగమ ప్రాణులయొక్కయు, (తస్థుషః) స్థావర పదార్థములయొక్కయు (ఆత్మా) ఆత్మతుల్యుడై (ద్యావాపృథివీ) ఆకాశభూములను(అంతరిక్షమ్)అంతరిక్షమును(ఆ)అన్నివిధములు(అప్రాః)వ్యాప్తుడై ఉన్నాడో, ఆ పరమాత్మనే నిరంతర ముపాసించుట మీకు ఉచితము.

భావార్థము :- పరమేశ్వరుడు ఆకాశమువలె సర్వత్రవ్యాపకుడు, సూర్యునివలె స్వయం ప్రకాశమానుడు మరియు సూత్రాత్మయగు వాయువువలె సర్వాంతర్యామియునై యున్నాడు. కావున సకలజీవులకు సత్యాసత్యములను బోధించువాడై యున్నాడు. ఎవరికైనను పరమేశ్వరుని తెలుసుకొన నిచ్ఛ గలుగుచో నతను యోగాభ్యాసమొనర్చి తన యాత్మయందు చూడగలుగును గాని అన్యత్ర గాంచజాలడు. [౪౨]

౪౩. అగ్నే నయేత్యస్యాంగిరస ఋషిః, అంతర్యామీ జగదీశ్వరో దేవతా,
భురిగార్షీ త్రిష్టుప్ఛందః, ధైవతః స్వరః.
అథైతదీశ్వర ప్రార్థనా మాహ.

ఈశ్వర ప్రార్థన నీమంత్రమందు చెప్పెను.

అగ్నే నయ సుపథా రాయేఽఅస్మాన్విశ్వాని దేవ వయునాని విద్వాన్।
యుయోధ్యస్మజ్జుహురాణమేనో భూయిష్ఠాం తే నమ ఉక్తిం విధేమ స్వాహా॥

అగ్నే, నయ, సుపథేతి సు+పథా, రాయే, అస్మాన్, విశ్వాని, దేవ, వయునాని, విద్వాన్, యుయోధి, అస్మత్, జుహురాణమ్, ఏనః, భూయిష్ఠామ్, తే, నమ, ఉక్తిమితి నమః+ఉక్తిమ్, విధేమ. ౭.౪౩॥

పదార్థః:- (అగ్నే)సర్వేషాం ప్రకాశకః(నయ)ప్రాపయ(సుపథా)యోగమార్గేణ(రాయే)యోగసిద్ధయే(అస్మాన్)యోగినః(విశ్వాని)అఖిలాని(దేవ)యోగప్రద(వయునాని)యోగవిజ్ఞానాని(విద్వాన్) యో వేత్తి సర్వం యోగం సః(యుయోధి) వియోజయ (అస్మత్) అస్మాకం యోగానుష్ఠాతౄణాం సకాశాత్ (జుహురాణమ్)అస్మదంతఃకరణస్య కౌటిల్యమ్ (ఏనః)దుష్కృతాత్మక మపరాధమ్.(భూయిష్ఠామ్)భూయసీమ్(తే)తవ యోగోపదేష్టుః పరమగురోః(నమ ఉక్తిమ్) నతి పురఃసరాం స్తుతిం (విధేమ) కుర్యామ (స్వాహా) సత్యయా స్వకీయయా వాచా వేదవాచా వా. అయం మంత్రః శత. ౪.౩.౧-౧౨. వ్యాఖ్యాతః,

అన్వయః :- హే అగ్నే! త్వం రాయే అస్మాన్ విశ్వాని వయునాని నయ. యతో వయం స్వాహా తే భూయిష్ఠాం నమ ఉక్తిం విధేమ. హే దేవ! విద్వంస్త్వం కృపయా జుహురాణ మేన శ్చాస్మద్యుయోధి.

భావార్థః:-న కశ్చిదపి పురుషః పరమాత్మనః సత్యప్రేమభక్త్యా వినా యోగసిద్ధిం ప్రాప్నోతి. యశ్చేత్థంభూతో యోగబలేన పరమేశ్వరం స్మరతి, తస్మై స దయాలుః శీఘ్రం యోగసిద్ధిం దదాతి.

పదార్థము :-(అగ్నే) సమస్త జనుల యంతఃకరణమున ప్రకాశమును కలిగించు నోపరమేశ్వరా ! నీవు (సుపథా) సత్యవిద్యాధర్మయోగములచే యుక్తమగు మార్గము ద్వారా(రాయే)యోగసిద్ధికొఱకు (అస్మాన్)మాకు(విశ్వాని వయునాని)సమస్తయోగ విజ్ఞానములను(నయ)సమకూర్చుము. అటుల పొంది మేము (స్వాహా)మా సత్యవాణితో లేక వేదవాణితో(తే)నీయొక్క(నమ ఉక్తిమ్)నమస్కార పూర్వకస్తుతిని(భూయిష్ఠామ్) (విధేమ) అధికముగా చేయుదుముగాక ! (దేవ) యోగవిద్యనొసగు నో యీశ్వరా ! (విద్వాన్)యోగముయొక్క సకల గుణములను,క్రియలను ఎరుగువాడవగు నీవు దయ యుంచి(జుహురాణమ్)మా యంతఃకరణముయొక్క కుటిలత్వములగు(ఏనః)దుష్టకర్మ లను (అస్మత్) యోగానుష్ఠానమొనర్చు మా నుండి (యుయోధి) దూరమొనర్చుము.

భావార్థము:- ఏ పురుషుడు పరమాత్మయొక్క ప్రియమైన భక్తి లేనిదే యోగ సిద్ధిని పొందజాలడు. మరియు నెవడు ప్రేమతో భక్తియుక్తుడై యోగబలముతో పరమేశ్వరుని ధ్యానించునో యతనికి దయాళువైన యా పరమాత్మ శీఘ్రముగ యోగ సిద్ధిని ప్రధాన మొనర్చుచున్నాడు. [౭౯౮]

౭౯౯. అయమిత్యస్యాంగిరస ఋషిః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, భురిగార్షీ త్రిష్టుప్ఛందః, ధైవతః స్వరః.

అథ సంగ్రామే బ్రహ్మోపాసకైః శూరవీరైః కథం యోద్ధవ్య మిత్యుపదిశ్యతే.

పరమేశ్వరోపాసకులైన శూరవీరులు సంగ్రామమున నెటుల యుద్ధమొనరించవలయునను విషయమిందుపదేశించ బడినది.

అ॒యన్నో॑ అ॒గ్ని ర్వరి॑వ స్కృణోత్వ॒యం మృధః॑ పు॒ర ఏ॑తు ప్రభి॒న్దన్।
అ॒యం వాజా॑ఞ్జయతు॒ వాజ॑సాతావ॒యం శత్రూ॑ఞ్జయతు॒ జర్హృ॑షాణః॒ స్వాహా॑॥

అ॒యమ్, నః॒, అ॒గ్నిః, వరి॑వః, కృ॒ణో॒తు, అ॒యమ్, మృధః॑, పు॒రః ఏ॒తు॒ ప్ర॒భి॒న్దన్నితి॑ ప్ర+భి॒న్దన్, అ॒యమ్, వాజా॑న్, జ॒య॒తు॒, వాజ॑సాతా॒వితి॒ వాజ+సా॒తౌ, అ॒యమ్, శత్రూ॑న్, జ॒య॒తు॒, జర్హృ॑షాణః. స్వాహా॑. ౭.౪౪॥

పదార్థః:-(అయమ్)సర్వాభిరక్షకః(నః)అస్మాకమ్ (అగ్నిః) వైద్యవిద్యాప్రకాశకః సర్వరోగ నివారకః సద్వైద్యః(వరివః)సుఖకారకం సేవనమ్ (కృణోతు) కరోతు (అయమ్) ముఖ్యయోద్ధా

(మృధః)సంగ్రామాత్(పురః)పురస్తాత్(ఏతు)గచ్ఛతు(ప్రభిందన్) విదారయన్ (అయమ్)వక్తృత్వే నోపదేష్టుం కుశలో యోద్ధా(వాజాన్)వేగాదిగుణయుక్తాన్ స్వసేనాస్థాన్ వీరాన్ (జయతు) ఉత్కర్షతు(వాజసాతౌ)వాజానాం సంగ్రామాణాం సంవిభాగే(అయమ్)సర్వోత్కృష్టః(శత్రూన్)ధర్మశాతకాన్(జయతు)స్వోత్కర్షాయ తిరస్కరోతు. (జర్హృషాణః) భృశమాహ్లాదితః, (స్వాహా) వైద్యకయుద్ధవిద్యయా శిక్షితయా వాచా స్వాహేతి వాఙ్నామసు పఠితమ్. నిఘం ౧.౧౧. అయం మంత్రః శత. ౪.౩.౧-౧౩. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- అయమగ్నిః స్వాహా వాజసాతౌ నో వరివస్కృణోతు. అయం ప్రభిందన్ మృధః పుర ఏతు. అయం వాజా ఞ్జయతు. అయం జర్హృషాణః సన్ శత్రూన్ జయతు.

భావార్థః :- యదా యుద్ధకర్మణి చత్వారో వీరా అవశ్యమేవ భవేయుస్తేష్వేకో వైద్యకక్రియాకుశలః సర్వరక్షకః, ద్వితీయో హి శౌర్యాదిగుణప్రదేన వ్యాఖ్యానేన హర్షయితా, తృతీయః శత్రూణాం తిరస్కర్తా. చతుర్థః శత్రువిఘాతుకః స్యాత్.తదా సర్వా యుద్ధక్రియా ప్రశస్తా భవేత్.

పదార్థము :-(అయమ్)ఈ ప్రథముడు (అగ్నిః) వైద్యవిద్యను ప్రకాశింపజేయు వైద్యుడు (స్వాహా) వైద్యముచేతను, యుద్ధపు శిక్షాయుక్తవాణిచేతను(వాజసాతౌ) యుద్ధమునందు(నః)మాకు(వరివః)సుఖకారకమగు సేవనము(కృణోతు) చేయునుగాక! (అయమ్) ఈ ద్వితీయుడు, యుద్ధమొనర్చు ముఖ్యమైనవీరుడు(ప్రభిందన్) శత్రువులను విదీర్ణమొనరించుచు (మృధః పురః) సమరాంగణమున ముందు (ఏతు) నడచుగాక! (అయమ్)వీరరసమును కలిగించు నుపదేశమిచ్చు నీ మూడవ జోదు(వాజాన్) అత్యంత వేగాదియుక్తులగు వీరులను (జయతు) ఉత్సాహయుక్తులుగా నొనర్చుచుండును గాక! (అయమ్) ఈ నాల్గవ వీరుడు(జర్హృషాణః) నిరంతరమానంద యుక్తుడై (శత్రూన్)ధర్మ విరోధులగు శత్రువులను (జయతు) జయించు గాక !

భావార్థము :- యుద్ధకర్మమునందు నలుగురు వీరులు తప్పక ఉండవలయును. వారిలో నొకడు వైద్యశాస్త్రక్రియా నిపుణుడై యందఱిని రక్షించు వైద్యుడు, రెండవ వాడు సమస్తవీరులకు హర్షముగొలుపు నుపదేశకుడు, మూడవవాడు శత్రువుల నవ మానపఱచువాడు, నాల్గవవాడు శత్రువుల నిర్మూలనమొనరించువాడు. వీరందరున్న ప్పుడే యుద్ధక్రియలన్నియు ప్రశస్తములగును. [౨౮]

---

౨౯౦. రూపేణేత్యస్యాంగిరస ఋషిః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, నిచృజ్జగతీ ఛ్ఛందః, నిషాదః స్వరః.
అథ సభాత్రయేణ రాజ్యం శాసనీయ మిత్యుపదిశ్యతే.

మూడు సభలచే రాజ్యమును శాసించవలయునని యీ మంత్ర మందుపదేశించ బడెను.

రూపేణ వో రూప మభ్యాగాం తుథో వో విశ్వవేదా వి భజతు। ఋతస్య పథా ప్రేత చంద్రదక్షిణా వి స్వః పశ్య వ్యంతరిక్షం యతస్వ సదస్యైః॥ ౭.౪౫॥

రూపేణ, వః, రూపమ్, అభి, ఆ, అగామ్, తుథః, వః, విశ్వవేదా ఇతి విశ్వ+వేదాః, వి, భజతు, ఋతస్య, పథా, ప్ర, ఇత, చంద్రదక్షిణా ఇతి చంద్ర+దక్షిణాః. వి, స్వరితి స్వః, పశ్య, వి, అంతరిక్షమ్, యతస్వ, సదస్యైః.

పదార్థః :-(రూపేణ)చక్షుర్గ్రాహ్యేణ ప్రియేణ(వః)యుష్మాకమ్(రూపమ్)స్వరూపమ్(అభి) సమ్ముఖే(ఆ)సమంతాత్ (అగామ్) (తుథః) జ్ఞానవృద్ధః. అత్ర తు గతి వృద్ధి హింసా స్విత్యస్మా దౌణాదికః స్థక్ ప్రత్యయః(వః)యుష్మాన్(విశ్వవేదాః)యః పరమాత్మా విశ్వం సర్వం వేత్తి తద్వ ద్వర్తమానః(వి)(భజతు)విభాగం కరోతు(ఋతస్య)సత్యస్య(పథా) మార్గేణ(ప్ర) (ఇత) ప్రాప్నుత (చంద్ర దక్షిణాః)చంద్రం సువర్ణం దక్షిణా దానం యేషాం తే.చంద్రమితి హిరణ్యానామసు పఠితమ్. నిఘం.౧.౨. (వి)(స్వః)ఉపతపన్నాదిత్య ఇవ స్వరాదిత్యో భవతి.నిరు.౨.౪౧. (పశ్య)ప్రచక్ష్వ(వి) వివిధార్థే (అంతరిక్షమ్) క్షయరహితమంతర్యామి స్వాభావికం బ్రహ్మవిజ్ఞానం వా (అంతరిక్షమ్) కస్మాదంతరా క్షాంతం భవత్యంతరేమే ఇతి వా శరీరేష్వంతరక్షయమితి వా నిరు.౨.౧౦.(యతస్వ) ప్రయత్నం కురు(సదస్యైః)సదసి భవైః సభ్యై ర్జనైః సహ. అయం మంత్రః శత. ౪. ౩. ౧. ౧౪-౧౫. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:-హే సేనా ప్రజాజనా యథాఽహం రూపేణ వో యుష్మాకం రూప మభ్యాగామ్. తథా విశ్వవేదా వో యుష్మాన్ విభజతు తుథ స్త్వం స్వరివ ర్తస్య పథాంతరిక్షం విపశ్య సభాయాం సదస్యైః సహ ర్తస్య పథా ప్రయతస్వ. చంద్రదక్షిణా యూయమృతస్య ధర్మ్యం మార్గం వీత.

భావార్థః :- సభాపతీ రాజా స్వాత్మజానివ ప్రజాసేనా సభ్యపురుషాన్ ప్రీణయేత్, తథా పక్ష పాతరహితః పరమేశ్వర ఇవ సతతం న్యాయం కుర్యాత్. ధార్మికాణాం సభ్యానాం జనానాం తిస్రః సభా భవేయుః.తాస్వేకా రాజసభా యయా రాజకార్యాణి నిష్పద్యేరన్,సర్వే విఘ్నా నివర్తేరంశ్చ, ద్వితీయా విద్యాసభా యయా విద్యాప్రచారః స్యాదవిద్యా నశ్యేత, తృతీయా ధర్మసభా యయా ధర్మో న్నతి రధర్మహానిశ్చ సతతం భవేత్. సర్వే స్వాత్మానం పరమాత్మానం సమీక్ష్యాన్యాయమార్గాత్ పృథగ్భూత్వా ధర్మం సేవిత్వా సమయం పర్యాలోచ్య సత్యాసత్యనిర్ణయే ప్రయతేరన్.

పదార్థము :- ఓ సేనా! ప్రజాసమూహమా! ఎటుల నేను(రూపేణ)దృష్టిగోచర మగు నాయాకారముతో (వః) మీయొక్క (రూపం) స్వరూపమును (అభి ఆ అగామ్) పొందుచున్నానో అటులనే (విశ్వవేదాః) అందరిని నెరుగు పరమాత్మవలె సభాపతి (వః)మిమ్ములను(విభజతు)వేరువేరుగ మీ మీయధికారములందు నియమించుగాక!ఓసభా పతీ!(తుథః)అందరికంటె నధికజ్ఞానవంతుడవు ప్రతిష్ఠితుడవునగు నీవు(స్వః)ప్రతాపమును పొందిన సూర్యునివలె(ఋతస్య) సత్యముయొక్క(పథా)మార్గమున(అంతరిక్షమ్)అవినాశి యగు రాజనీతిని, బ్రహ్మవిజ్ఞానమును (వి)అనేక విధముల(పశ్య)దర్శించుము. మఱియు సభామధ్యమ సదస్యైః)సభాసదులతోపాటు సత్యమార్గమున (ప్ర యతస్వ)విశేషము

ఏ ప్రయోజనము కొఱకు దాన ప్రతిగ్రహణము లొనర్చవలయునను
విషయ మిందుపదేశించ బడెను.

అగ్నయే త్వా మహ్యం వరుణో దదాతు సోఽమృతత్వ మశీయాయు ర్దాత్ర ఏధిమయో మహ్యమ్ ప్రతిగ్రహీత్రే। రుద్రాయ త్వా మహ్యం వరుణో దదాతు సోఽమృతత్వ మశీయ ప్రాణో దాత్రఽఏధి వయో మహ్యామ్ ప్రతిగ్రహీత్రే।బృహస్పతయే త్వా మహ్యం వరుణో దదాతు సోఽమృతత్వమశీయ త్వగ్దాత్ర ఏధి మయో మహ్యామ్। ప్రతిగ్రహీత్రే। యమాయ త్వా మహ్యం వరుణో దదాతు సోఽమృతత్వమశీయ హయో దాత్ర ఏధి మయో మహ్యామ్ ప్రతిగ్రహీత్రే॥ ౭.౪౭॥

అగ్నయే, త్వా, మహ్యామ్, వరుణః, దదాతు, సః, అమృతత్వ మిత్యమృత+త్వమ్, అశీయ, ఆయుః, దాత్రే, ఏధి, మయః, మహ్యామ్,ప్రతిగ్రహీత్ర+ఇతి ప్రతిగ్రహీత్రే, రుద్రాయ, త్వా, మహ్యామ్, వరుణః, దదాతు, సః,అమృతత్వ మిత్యమృత+త్వమ్, అశీయ, ప్రాణః, దాత్రే,ఏధి,వయః,మహ్యామ్,ప్రతిగ్రహీత్ర ఇతి ప్రతిగ్రహీత్రే, బృహస్పతయే, త్వా, మహ్యామ్, వరుణః, దదాతు, సః,అమృతత్వ మిత్యమృత+త్వమ్, అశీయ, త్వక్, దాత్రే, ఏధి, వయః, మహ్యామ్, ప్రతిగ్రహీత్ర ఇతి ప్రతి+గ్రహీత్రే, యమాయ, త్వా, మహ్యామ్, వరుణః, దదాతు, సః, అమృతత్వ మిత్యమృత+త్వమ్, అశీయ, హయః, దాత్రే, ఏధి, వయః, మహ్యామ్, ప్రతిగ్రహీత్ర ఇతి ప్రతిగ్రహీత్రే.

పదార్థః :-(అగ్నయే)చతుర్వింశతి వర్షపర్యంతం బ్రహ్మచర్యం సంసేవ్యాగ్నివ త్తేజస్వీభవాయ(త్వా)వసుసంజ్ఞక మధ్యాపకమ్(మహ్యామ్)(వరుణః)వరః సర్వోత్తమః ప్రశస్తవిద్యోఽనూచానో విద్వానధ్యాపకః(దదాతు)(సః)విద్యార్థీ(అమృతత్వమ్)క్రియాసిద్ధం నిత్యం విజ్ఞానమ్(అశీయ)ప్రాప్నుయామ్(ఆయుః)అధికం జీవనమ్(దాత్రే)విద్యాదానశీలాయ వరుణాయ(ఏధి)వర్ధయితా భవ (మయః) సుఖమ్. మయ ఇతి సుఖనామసు పఠితమ్. నిఘం. ౩.౬. (మహ్యామ్)విద్యార్థినే (ప్రతిగ్రహీత్రే) ప్రతిగ్రహకర్త్రే స్వస్తు. (రుద్రాయ)చతుశ్చత్వారింశద్వర్షపర్యంతం బ్రహ్మచర్యం సుసేవ్య రుద్రగుణధారణాయ(త్వా)రుద్రాఖ్యమధ్యాపకమ్(మహ్యామ్)విద్యార్జన తత్పరాయ (వరుణః) వరగుణప్రదః(దదాతు)సః(అమృతత్వమ్)(అశీయ)(ప్రాణః)యోగసిద్ధబలయుక్తః (దాత్రే) (ఏధి) వర్ధయ (వయః)

అవస్థాత్రయే సుఖభోగం జీవనమ్(మహ్యామ్)విద్యాగ్రహణప్రవృత్తాయ(ప్రతిగ్రహీత్రే)అధ్యాపకాదాగతాయా విద్యాయాః సంచేత్రే(బృహస్పతయే) అష్టచత్వారింశద్వర్షపర్యంతం బ్రహ్మచర్యం సేవిత్వా బృహత్యా వేదవిద్యావాచః పాలకాయ(త్వా) పూర్ణవిద్యాధ్యాపయితారమ్ (మహ్యామ్) పూర్ణవిద్యామభీప్సవే(వరుణః)(దదాతు)(సః)(అమృతత్వమ్)(అశీయ)(త్వక్) స్పర్శేంద్రియసుఖమ్ (దాత్రే) ఏధి (మయః)సుఖవిశేషమ్(మహ్యామ్)(ప్రతిగ్రహీత్రే)(యమాయ)గృహాశ్రమజన్య విషయసేవనాదుపరతాయ యమనియమాదియుక్తాయ(త్వా)సర్వదోషరహితముపదేశకమ్(మహ్యామ్)సత్యాసత్యయోర్నిశ్చయకరణశీలాయ(వరుణః)సత్యోపదేష్టా(దదాతు)(సః)(అమృతత్వమ్)(అశీయ)(హయః) జ్ఞానవర్ధనమ్. హి గతి వృద్ధ్యో రిత్యస్మా దౌణాదికోఽసున్ ప్రత్యయః(దాత్రే) ఏధి)(వయః)చిరజీవనసుఖమ్(మహ్యామ్)సర్వవృద్ధిం చికీర్షవే(ప్రతిగ్రహీత్రే)అయమ్మంత్రః శత. ౪.౩ ౧.౨౮-౩౧.వ్యా.

అన్వయః :- హే వసుసంజ్ఞకాధ్యాపక! యస్మా అగ్నయే మహ్యం త్వా వరుణో దదాతు. సోఽహం యదమృతత్వమశీయ ప్రాప్నుయాం తత్తస్మై దాత్రే వరుణాయాయుశ్చిరజీవన మేధి.ప్రతిగ్రహీత్రే మహ్యం శిష్యాయ మయః సుఖం చ. హే రుద్రసంజ్ఞకాధ్యాపక యస్మై రుద్రాయ మహ్యం త్వా వరుణో దదాతు.సోఽహం యదమృతత్వ మశీయ. తత్తస్మై దాత్రే వరుణాయ ప్రాణస్త్వమేధి ప్రతిగ్రహీత్రే మహ్యం వయో ఽవస్థాత్రయసుఖం చ. హే ఆదిత్యనామాధ్యాపక యస్మై బృహస్పతయే మహ్యం త్వా వరుణో దదాతు. సోఽహం యదమృతత్వమశీయ తత్తస్మై దాత్రే వరుణాయ త్వగింద్రియసుఖత్వమేధి ప్రతిగ్రహీత్రే మహ్యం సుఖం చ యస్మై జితేంద్రియ యమాయ మహ్యం త్వా వరుణో దదాతు.సోఽహం యదమృతత్వమశీయ తత్తస్మై దాత్రే వరుణాయ హయో జ్ఞానవర్ధనం త్వమేధి.ప్రతిగ్రహీత్రే మహ్యం వయోఽవస్థాత్రయసుఖం చ.

భావార్థః :- సర్వేషాం జనానాం యోగ్యమస్తి యః సర్వోత్కృష్టోఽనూచానో విద్వాన్ భవేత్తస్య సకాశాదితరానధ్యాపకాన్ పరీక్ష్య స్వ స్వకన్యాః పుత్రాన్ తత్తత్సదృశాదధ్యాపకాత్పారయేయుః. అధ్యేతారశ్చ స్వ స్వబుద్ధిం న్యూనాధికాం జ్ఞాత్వా స్వస్వసదృశానధ్యాపకాన్ ప్రీత్యా సేవమానాస్తేభ్యో నైరంతర్యేణ విద్యాగ్రహణం కుర్యుః.

పదార్థము :- ఓ వసుసంజ్ఞకాధ్యాపకా! (అగ్నయే మహ్యామ్) చతుర్వింశతి వర్షపర్యంతము బ్రహ్మచర్యమును సేవించి అగ్నివలె తేజస్విని యగు నాకు.(త్వా)అధ్యాపకుని గానిన్ను (వరుణః)సర్వోత్తమ విద్వాంసుడు(దదాతు)ఇచ్చునుగాక!(స)అట్టి నేను (అమృతత్వమ్)స్వకీయ శుద్ధకర్మలచే సాధించబడిన సత్యమైన యానందమును(అశీయ)పొందుదునుగాక! (దాత్రే) ఆ దానశీల విద్వాంసునికి (ఆయుః) దీర్ఘజీవనమును (ఏధి) వర్ధింపజేయుము. (ప్రతిగ్రహీత్రే) విద్యాగ్రహణమొనర్చు (మహ్యామ్) విద్యార్థియగు నాకు (మయః) సుఖము పెంపొందించుము.

దుష్టులనేడ్పించు నో యధ్యాపకా!(రుద్రాయ)నలుబది నాలుగు వర్షముల పర్యంతము బ్రహ్మచర్యాశ్రమమునందుండి రుద్రుని గుణముల ధరించ నిచ్ఛగల (మహ్యామ్) నాకు(త్వా)రుద్రనామక అధ్యాపకుడవైన నిన్ను(వరుణః)అత్యుత్తమ గుణయుక్తుడైన [విద్వాంసుడు](దదాతు)ఇచ్చునుగాక!(సః)అట్టి నేను (అమృతత్వమ్) ముక్తిసాధనముల

ను (అశీయ) పొందుదును గాక! (దాత్రే) విద్యనొసగు విద్వాంసునికై (ప్రాణః) యోగ విద్యాబలము (ఏధి) లభింపజేయుము. (ప్రతిగ్రహీత్రే) విద్యాగ్రహణమొనర్చు (మహ్యామ్) నాకొఱకు (వయః) అవస్థాత్రయసుఖమును లభింపజేయుము.

సూర్యునివలె తేజస్వియగు నో యధ్యాపకా! (బృహస్పతయే) 48 సంవత్సరముల వరకు బ్రహ్మచర్యమును సేవించ నిచ్ఛగల (మహ్యామ్) నాకు (త్వా) పూర్ణవిద్యను గలవు నిన్ను (వరుణః) పూర్ణవిద్యచే శారీరకాత్మబలయుక్తుడగు విద్వాంసుడు (దదాతు) ఇచ్చు గాక! (సః) అట్టినేను (అమృతత్వమ్) విద్యానందమును (అశీయ) భోగించెదనుగాక! (దాత్రే) పూర్ణవిద్యను గలవు ఆ మహా విద్వాంసునికి (త్వక్) శీతోష్ణములస్పర్శ సుఖమును (ఏధి) వృద్ధిపఱచుము. (ప్రతిగ్రహీత్రే మహ్యామ్) పూర్ణవిద్యను గ్రహించు శిష్యుడనగు నాకొఱకు (మయః) పూర్ణవిద్యాసుఖమును ఉన్నతపఱచుము.

గృహాశ్రమముచే లభించు విషయ సుఖములనుండి విముఖుడవు, విరక్తుడవు, సత్యోపదేష్టవునగు నో ఆప్తవిద్వాంసుడా! (యమాయ) గృహాశ్రమ సుఖముయొక్క అనురాగము గలిగి [జితేంద్రియుడనగు] (మహ్యామ్) నాకు (త్వా) సర్వదోషరహితుడవు, ఉపదేశమొసగువాడవు నగు నిన్ను (వరుణః) సకల శుభగుణయుక్తుడగు విద్వాంసుడు (దదాతు) ఇచ్చును గాక! (సః) అట్టి నేను (అమృతత్వమ్) ముక్తిసుఖమును (అశీయ) పొందుదునుగాక! (దాత్రే) బ్రహ్మవిద్యనొసగు ఆమహా విద్వాంసునికి (హయః) బ్రహ్మ జ్ఞానమును (ఏధి) వృద్ధిపఱచుము. (ప్రతిగ్రహీత్రే) (మహ్యామ్) పూర్ణవిద్య గ్రహించు నాకొఱకు (వయః) అవస్థాత్రయసుఖమును లభింప జేయుము.

భావార్థము :- సర్వోత్తమగుణ యుక్తుడు, సకల విద్యలయందు నందరికంటె మించిన విద్వాంసుడునగు [పండితు] ని యాశ్రయమున అన్యాధ్యాపక విద్వాం సులను పరీక్షయొనరించి, తమతమ కన్యలను పుత్రులను ఆయా యోగ్యతలుగల యధ్యా పక విద్వాంసులద్వారా చదివించవలయును. చదువువారును తమతమ ఎక్కువ తక్కువ బుద్ధులను గ్రహించినవారై వారికనుకూలురగు నధ్యాపకులను ప్రీతిపూర్వకముగ సేవించుచు వారినుండి నిరంతరము విద్యను గ్రహించుచునుండవలయును. [౪౭]

---

౪౮. కోఽదాదిత్యస్యాంగిరస ఋషిః, ఆత్మా దేవతా, ఆర్ష్యుష్ణిక్ ఛందః, ఋషభః స్వరః.

అథేశ్వరో జీవానుపదిశతి.

ఈ మంత్రమందు పరమాత్మ జీవుల కుపదేశించు చున్నాడు.

కోఽదాత్ కస్మా ఽఅదాత్ కామోఽదాత్ కామాయాదాత్।

కామో దాతా కామః ప్రతిగ్రహీతా కామైత త్తే॥ ౭.౪౮॥

కః, అదాత్, కస్మై, అదాత్, కామః, అదాత్, కామాయ,అదాత్,కామః, దాతా, కామః, ప్రతిగ్రహీతేతి ప్రతిగ్రహీతా, కామ, ఏతత్, తే.

పదార్థః :-(కః)(అదాత్)కర్మఫలాని ఏదాతి.(కస్మై)(అదాత్)(కామః)కామయతే యః పరమేశ్వరః(అదాత్)దదాతి(కామాయ) కామయమానాయ జీవాయ. (అదాత్) దదాతి. (కామః) యః కామ్యతే సర్వై ర్యోగిభిః స పరమేశ్వరః(దాతా)సర్వపదార్థప్రదాయకః(కామః)జీవః(ప్రతిగ్రహీతా)(కామ)కామయతే అసౌ తత్సంబుద్ధౌ(ఏతత్)ఆజ్ఞాపనమ్(తే)త్వదర్థమ్. అయమ్మంత్రః. శ. ౪,౩. ౧. ౩౨. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- కోఽదాత్ ? కస్మాఅదాత్ ? కామోఽదాత్. కామాయాదాత్. కామో దాతా. కామః ప్రతిగ్రహీతా. హే కామ! జీవ! తే త్వదర్థమేతత్ సర్వం మయాజ్ఞప్తమితి.త్వం నిశ్చినుహి.

భావార్థః :- అస్మిన్ జగతి కర్మకర్తారో జీవాః, ఫలప్రదాతేశ్వరోఽస్తీతి విజ్ఞేయమ్. నహి కామనయా వినా కేనచిత్ చక్షుషో నిమేషోన్మేషనం కర్తుం శక్యతే. తత్సర్వై ర్మనుష్యై ర్విచారేణ ధర్మస్యైవ కామనా కార్యా. నేతరస్య చేతీశ్వరాజ్ఞాస్తి.

అత్రాహ మనుః :- కామాత్మతా న ప్రశస్తా న చైవేహాస్త్యకామతా।
కామ్యో హి వేదాధిగమః కర్మయోగశ్చ వైదికః॥
అకామస్య క్రియా కాచిద్ దృశ్యతే నేహ కర్హిచిత్।
యద్యద్ధి కురుతే కించిత్తత్కామస్య చేష్టితమ్॥

పదార్థము :-(కః)ఎవడు కర్మఫలమును (అదాత్) ఒసగును? మఱియు (కస్మై) ఎవనికి (అదాత్) ఇచ్చుచున్నాడు ?

ఈ రెండుప్రశ్నలకు సమాధానము:- (కామః) సర్వులు కామించు నా పరమేశ్వరుడు (అదాత్) ఇచ్చుచున్నాడు. (కామాయ) కామించు జీవమునకు (అదాత్) ఇచ్చుచున్నాడు.

ఇప్పుడు వివేచన మొనర్చబడుచున్నది. (కామః) యోగి జనులు కామించునట్టి యా పరమేశ్వరుడు (దాతా) ఇచ్చువాడు. (కామః) కామన మొనర్చు జీవము (ప్రతిగ్రహీతా) తీసుకొనునది.

(కామ) ఓ కామించు జీవమా! (తే) నీకై నేను వేదములద్వారా (ఏతత్) ఈ సమస్తాజ్ఞను నొసగియున్నానని నీవు నిశ్చయముగ నెఱుగుము.

భావార్థము :- ఈ సంసారమున కర్మనాచరించునది జీవమును, ఫలమొసగువాడు పరమాత్మయు నైయున్నాడు. కామన లేకుండ ఎవడు కనురెప్పయు వేయజాలడు. కావున జీవము కామించవలయును కాని ధర్మ సంబంధముగనే కామించవలయును. అధర్మయుక్తముగ కామించగూడదని యీ విషయమున గ్రహించవలయును.

ఈ విషయమున మనువు చెప్పియున్న దంతయు వేదానుకూలమని నిశ్చయముగ గ్రహించవలయును. అటులనే ఈ సంసారములో అతిగా కామించుటయు ప్రశంస

నీయము కాదు. కామన లేకుండగ నే కార్యమును సిద్ధించదు. కావున ధర్మమును కామించవలయునేగాని, అధర్మమును కామించ గూడదు పలయన వేదములను చదువుట, చదివించుట, వేదోక్తధర్మమును నాచరించుట మొదలైనవి కామనలేనిదే యెన్నటికి సిద్ధించ జాలవు.

ఈ లోకమున మూడుకాలములందును ఇచ్ఛలేని క్రియ యేదియు గన్పించదు. చేయబడునదంతయు నిచ్ఛయొక్క వ్యాపారమే. కావున శ్రేష్ఠ వేదోక్తకామనల నభిలషించవలయునేగాని ఇతర దుష్టకర్మల కోరగూడదు. [౨౯౩]

అస్మిన్నధ్యాయే—(౧)బాహ్యాభ్యంతర వ్యవహారః,(౨)మనుష్యాణాం పరస్పరం వర్తనమ్, (౩)ఆత్మకర్మ,(౪)ఆత్మని మనసః ప్రవర్తనం,(౫)ప్రథమకల్పాయ యోగిన ఈశ్వరోపదేశః,(౬) జిజ్ఞాసుం ప్రతి, చ యోగి కృత్యం,(౭)తల్లక్షణం,(౮)అధ్యాపక శిష్యకర్మ, (౯)యోగవిద్యాభ్యాసినాం కృత్యం,(౧౦)యోగేనాంతఃకరణ శోధనం,(౧౧) యోగాభ్యాసి లక్షణం, (౧౨) శిష్యాధ్యాపక వ్యవహారః,(౧౩)స్వామి సేవక కృత్యం,(౧౪)న్యాయాధీశేన ప్రజారక్షణప్రకారః,(౧౫)రాజసభ్యజన కృత్యం,(౧౬)రాజ్ఞోపదేశ కరణం,(౧౭) రాజభిః కార్యం,(౧౮)పరీక్ష్య సేనాపతి కరణం,(౧౯) పూర్ణవిద్యస్య సభాపతిత్వాధికారః,(౨౦)విద్వత్కృత్యం,(౨౧)ఈశ్వరోపాసకోపదేశః,(౨౨)యజ్ఞానుష్ఠాతు ర్విషయః,(౨౩)ప్రజాదీన్ ప్రతి సభాపతేర్వర్తనం,(౨౪)రాజప్రజాజన సత్కారః, (౨౫) అధ్యాపకాధ్యేతౄణాం పరస్పరం ప్రవృత్తిః, (౨౬)ప్రతిదినం పఠనవిషయో, (౨౭) విద్యావృద్ధి కరణం.(౨౮)రాజ్ఞః కర్తవ్యం కర్మ,(౨౯)సేనాపతి కృత్యం,(౩౦)సభాధ్యక్షక్రియా,(౩౧)ఈశ్వర గుణ వర్ణనం,(౩౨)తత్ప్రార్థనా,(౩౩)శూర వీరై ర్యుద్ధానుష్ఠానం,(౩౪)సేనాస్థ పురుష కృత్యం,(౩౫) బ్రహ్మచర్య సేవనప్రకారః,(౩౬)ఈశ్వరస్య జీవాన్ ప్రత్యుపదేశశ్చ ఉక్తః.*

అత ఏత దధ్యాయార్థస్యోక్తషష్ఠాధ్యాయార్థేన సహ సంగతి రస్తీతిబోధ్యమ్.

ఇతి శ్రీ మత్పరమ విదుషాం శ్రీ విరజానంద సరస్వతీ స్వామినాం శిష్యేణ పరివ్రాజకాచార్యేణ
శ్రీయుత పరమవిదుషా దయానంద సరస్వతీ స్వామినా విరచితే సంస్కృతార్య భాషాభ్యాం
విభూషితే సుప్రమాణయుక్తే యజుర్వేదభాష్యే
సప్తమోఽధ్యాయః పూర్తిమగాత్.

కృష్ణామండలాంతర్గత కుందేరు గ్రామవాస్తవ్యులగు
పాలడుగు శేషాచలాచార్య, తదేవ మండలాంతర్గత ముదునూరు
గ్రామవాస్తవ్యుడు అన్నే కేశవార్యశాస్త్రి గురుశిష్యు లిరువురు ఆంధ్రీకరించిన
శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీ నిర్మిత యజుర్వేద భాషాభాష్యమందలి సప్తమాధ్యాయము సమాప్తము.

---

* దీని యాంధ్రానువాదము విషయసూచిక పేరుతో అధ్యాయారంభమున నిచ్చితిమి. ఇందలి సంఖ్యలు మాచే నిర్దేశించబడినవి.

[కేశవార్యశాస్త్రి.]

నాగేంద్ర ప్రింటింగ్ ప్రెస్, మహంకాళీ స్ట్రీట్, సికింద్రాబాదు.